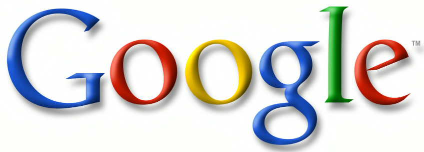

JEZUS VAN NAZARETH,

volgens de historie geschetst

DOOR

Dr. J. P. STRICKER.

EERSTE DEEL.

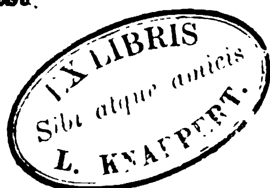
AMSTERDAM,
GEBROEDERS KRAAY.
1868.

JEZUS VAN NAZARETH.

JEZUS VAN NAZARETH,

volgens de historie geschetst.

DOOR

Dr. J. P. STRICKER.

EERSTE DEEL.

AMSTERDAM,
GEBROEDERS KRAAY.
1868.

Snelpersdruk van A. Hoogenboom.

VOORREDE.

Een leven van Jezus; welk een waagstuk! Ik beken, er behoort moed toe, om er mede te voorschijn te komen. Doch eer men mij van vermetelheid beschuldige, hoore men de geboortegeschiedenis van mijn boek.

Het heeft zijn ontstaan te danken aan den indruk, dien het in de laatste jaren over Jezus geschrevene op mij gemaakt heeft. Niemand, die het wetenschappelijke onderzoek in dezen gevolgd en de laatst uitgekomene werken over het leven van Jezus gelezen heeft, zal er zich over verwonderen, dat die indruk niet in allen deele gunstig was en dat het ééne boek voor en het andere na door mij ter zijde is gelegd, zonder dat de schrijver mij voldaan had. Toch bleef ik levendig het belang beseffen van de vraag: wie is Jezus? en al werd mij soms gezegd: wat doet het er toe, de godsdienst is immers niet afhankelijk van de historie? — ik kon niet toegeven, dat dit ook van den christelijken godsdienst gold. Deze is de godsdienst, door Jezus in woord en leven geopenbaard of, wil men liever, de godsdienst van Jezus. Hoe zal men dien nu kennen, als men van hetgeen Jezus gesproken en gedaan heeft, slechts weinig meer dan niets af weet? Om voor mij zelven tot meer zekerheid te komen, schoot mij niets anders over dan zelf zoo nauwkeurig mogelijk na te gaan, wat, bij eene bezadigde toepassing van de regels der critiek, als woord en werk van Jezus kon behouden blijven. Geruimen tijd hield ik mij dan ook met bijna niets anders

bezig dan met de lezing der evangeliën, teekende steeds aan wat in een leven van Jezus als historisch opgenomen zou kunnen worden, maakte van de voorhandene stof eene uitvoerige schets en werkte deze later wat breeder uit. De uitkomst, die ik verkreeg, voldeed mij meer dan ik aanvankelijk zelf verwacht had. Ik heb nu althans een goed antwoord gereed op de vraag, die gedurig tot de zoogenaamde modernen gericht wordt: wat blijft er, na al uw critiseeren en ziften, nog van Jezus over?

Had ik vroeger veel van anderen geleerd, door mijn zelfstandig onderzoek heb ik mij nog grooter voordeel bezorgd; en toen nu mijn werk daar lag, kon ik mij maar niet ontrukken aan de gedachte, of plicht mij niet gebood het onder de oogen van het publiek te brengen. Ik mocht toch veronderstellen, dat het anderen eveneens als mij gegaan was; dat velen, droevige getuigen van een schier onophoudelijk afbreken, menigmaal tot zich zelven gezegd hebben: waarop loopt dit alles eindelijk nog uit? Onder de denkende en lezende leden der gemeente zijn er niet weinigen, die door allerlei opmerkingen, bedenkingen, bezwaren en ontkenningen, in geschriften, gesprekken en preeken tot hen gebracht, geschokt en geslingerd, weemoedig hebben uitgeroepen: zij hebben mijnen Heer weggenomen, en waar zal ik hem wedervinden? Voor hen is mijn boek in de eerste plaats bestemd. Uit eene door mij zelven gevoelde behoefte ontstaan, moge het bij anderen in eene gelijke behoefte helpen voorzien.

Ik schreef dit leven van Jezus dus vooral met het oog op de leden der gemeente, die der moderne richting zijn toegedaan en die verlangen te weten wat zij omtrent het woord en werk van Jezus voor waar kunnen houden. Naar zijne eigenlijke bestemming is het derhalve wat men een populair boek pleegt te noemen. Ik zeg dit niet, om mij reeds vooraf te wapenen tegen mogelijke aanvallen van den kant der wetenschappelijk gevormden, want ook een populair boek moet de bewijzen leveren van de wetenschappelijke vorming en den

wetenschappelijken ernst des schrijvers, maar om mij op een en ander punt te verantwoorden. In zulk een boek mag de studie, aan de samenstelling er van besteed, slechts even doorschemeren, moeten lange redeneeringen en dorre betoogen evenzeer als voor het algemeen onverstaanbare uitdrukkingen vermeden en, zooveel mogelijk, slechts positieve resultaten medegedeeld worden. Het moet, mijns inziens, kort, helder en degelijk zijn en den lezer eenige even aangename als nuttige uren doen doorbrengen. Ik heb mij inderdaad zulke eischen gesteld. In hoever ik er aan voldaan heb, staat niet aan mij te beoordeelen, maar de uitgaaf van mijn boek bewijst toch, dat ik de hoop voed mij niet al te laag beneden mijn ideaal bewogen te hebben. Hoe zou ik het zonder die hoop ter perse hebben durven brengen?

Zal het allen behagen? Zeker niet. Voor den een zal ik te veel, voor den ander te weinig hebben losgelaten, en zij, die op een geheel ander standpunt staan dan ik, zullen het, voor zoover zij er kennis nemen, geheel verwerpelijk achten. Ik weet dat wel; maar 't is mij ook niet te doen, om aan allen te behagen. Ik begeer slechts uit te spreken wat ik voor waarheid houd en voor anderen nuttig oordeel. Maar nu heb ik één verzoek aan den lezer. Is deze of gene voorstelling hem wat vreemd, dit of dat gezegde wat stout, of verschilt zijne meening op eenig punt geheel van de mijne, verzuime hij dan niet de aanteekeningen op te slaan, waarheen hij tot het ontvangen van nadere inlichting verwezen wordt. Ik plaatste ze opzettelijk achter den tekst, eensdeels omdat zij te breed waren, om onder den tekst te staan, anderdeels, omdat ik den lezer, die eerst het geheel wenscht te overzien, in zijne aandacht niet wilde storen. Die aanteekeningen behelzen geene aanhalingen uit allerlei schrijvers, maar bevatten alleen wat tot bevestiging van het in den tekst gezegde, of tot rechtvaardiging van het aldaar weggelatene, dienen kan, en ook daarbij is het overtollige en voor den niet wetenschappelijk gevormden lezer ongeschikte vermeden.

En nu ga het boek de wereld in. Niets zal mij aangenamer zijn dan van velen te vernemen, dat mijn Jezus ook hun Jezus is, of door mijne voorstelling van hem werd. Mocht het blijken, dat mijn arbeid met eenige belangstelling ontvangen is en dat hij eenig nut gesticht heeft, dan zal ik mij daardoor aangemoedigd vinden om, als God mij het leven spaart, mijn plan geheel te volvoeren, en dan hoop ik op dit boek een ander te laten volgen, waarin alles zal worden opgenomen, waarvoor, als niet tot de historie van Jezus behoorende, in dit werk geen plaats was.

Mij zelven bewust, dat ik met de uitgaaf van dit leven van Jezus geen ander doel beoog, dan anderen in het spoor der waarheid te brengen of te houden, geef ik het met volle vrijmoedigheid aan het publiek in handen, en daar mij niets meer ter harte gaat dan de erkenning en de zegepraal der waarheid, zoo zal ik mij over niets meer verblijden, dan dat bevoegde beoordeelaars verklaren veel waars en dus ook veel goeds in mijn boek gevonden te hebben.

INLEIDING.

Het is een feit dat zich, gedurende de laatste achttien eeuwen, een geheel andere geest onder de kinderen der menschen vertoond heeft, dan die, welke de vroegere geslachten in beweging bracht en voortstuwde. 't Is niet noodig dien geest van vernieuwing en wedergeboorte, van vooruitgang en verbroedering op zijn weg door de wereld te volgen; maar wel is het nuttig elkander te herinneren, dat het de christusgeest was, die zich gaandeweg meer van de hoofden en harten meester maakte.

Er zijn, die hieraan voor zich zelven genoeg hebben en anderen trachten te overreden zich insgelijks met de bloote erkenning van het aanwezen van dien christusgeest te vergenoegen, zonder zich verder in te laten met de vraag, of hij van een bepaald persoon is uitgegaan. Het aanzijn van dien geest in de wereld, zoo spreken zij, en zijn heilzame invloed op de zedelijke hervorming der menschheid zijn niet te loochenen, en wachten wij nog wat goeds van de toekomst onze hoop steunt op dezen onbewegelijk vasten grond, dat die geest van waarheid en liefde zijne allesdoordringende en allesoverwinnende

kracht hoe langer hoe meer zal openbaren. Wat kunnen wij in het belang van godsdienst en zedelijkheid meer verlangen? Waartoe ons verder bezig gehouden met het onderzoek naar een persoon, uit wien, naar men zegt, die geest van levensheiliging zijn oorsprong nam? Het zal ons in het minst niet kunnen schaden, indien wij zelfs tot de overtuiging mochten gekomen zijn, dat de berichten aangaande zijn leven en werken op aarde niets meer dan legenden zijn en dat die Jezus, zooals de evangeliën hem voor ons plaatsen, slechts het gewrocht is der verdichting, die alles wat ooit op godsdienstig gebied voortreffelijks te voorschijn is gebracht, in één persoon belichaamde. Het komt er eigenlijk niets op aan, of zulk een Jezus werkelijk geleefd heeft, indien wij maar in het bezit van zuivere en echte practische begrippen van godsdienst en zedelijkheid zijn.

Zou het inderdaad geheel onverschillig zijn, of wij hetgeen wij den godsdienst van Jezus noemen slechts te houden hebben voor een samenstel van schoone en goede denkbeelden uit onderscheidene tijden, of dat wij dien in een mensch, van gelijke bewegingen als wij, in het werkelijke leven zien opgetreden? Is zulk een mensch als Jezus, in wien wij dan een luisterrijk voorbeeld van echte godsdienstigheid hebben, geen hersenschim der verbeelding, maar een historisch persoon, dan is ook de godsdienst, dien hij ons leert kennen als een liefhebben van God en de menschen, geene abstractie maar eene realiteit en hij zweeft niet hoog boven onze hoofden in de lucht, als een voor ons onbereikbaar ideaal, maar plaatst zich op aarde dicht nevens ons, zoodat wij hem als met onze handen tasten en vasthouden kunnen. Dit geeft ons moed en kracht, om er met alle macht naar te jagen,

opdat hetzelfde wat wij in dien godsdienstigen Jezus met zooveel eerbied en bewondering aanschouwen, ook in ons gezien worde.

Het is derhalve voor ons eene hoogstbelangrijke vraag, of die Jezus, van wien, naar schier aller meening, de zoo hoog geroemde christusgeest is uitgegaan, te recht eene plaats in de rij der historische personen inneemt; want wij leden er stellig schade bij, indien wij moesten aannemen dat hij, dien wij van kindsbeen af geëerd en bemind hebben, enkel in de verbeelding der eerste zoogenaamde christenen bestaan heeft en dat hij alleen in het leven is geroepen, omdat men behoefte had aan een drager van de godsdienstige beginselen en leerstellingen, die men zich, deels als eene overgeleverde erfenis der vaderen, deels als eene vrucht van eigen nadenken, ten eigendom verworven had.

Ware het zoo en zagen wij in Jezus niets meer dan een ideaal, er ware, het spreekt van zelf, geen denken aan het samenstellen eener levensbeschrijving van hem, en een boek als dit verdiende onder de producten der dwaasheid geplaatst te worden. Zou het waarlijk zoo slecht met de zaak gesteld zijn? Neen! zij die beweren, dat onze Jezus even zeker een mythisch persoon is als de Herkules, die de Augiasstallen reinigt, zijn, gelukkig voor ons, voorstanders eener onhoudbare meening. Niets toch is gemakkelijker dan de verdediging en handhaving van het algemeen geloof aan een Jezus, die der historie toebehoort.

Al mochten wij de evangelisten als getuigen in hunne eigene zaak doen optreden, een beroep op hen zou ons in het minst niet baten, want in de schatting van zulken, die aan het bestaan van Jezus twijfelen, zijn zij geens-

zins geloofwaardige mannen. Wij ontleenen daarom onze bewijzen van elders en wenden ons tot den oudsten getuige, dien wij voor het bestaan van Jezus uit het verledene kunnen doen opdagen, tot den apostel Paulus. Van zijne hand hebben wij vier brieven, die eenparig, ook door de scherpste critici van onzen tijd, aan hem worden toegekend [1]). Zij zijn geschreven tusschen de jaren 55 en 58, ongeveer 25 jaren nadat hij, wien sommigen zelfs het aanwezen betwisten, zal gestorven zijn. Deze brieven laten ons geen oogenblik in twijfel of de schrijver er van heeft met hart en ziel geloofd aan een mensch Jezus, in vleesch en bloed gezien op aarde en gestorven aan een kruis. Maar die Paulus kan gedwaald hebben. 't Is nauwelijks denkbaar. Hij staat met zijn geloof niet alleen. Wat hij hier en daar omtrent Jezus aanstipt, vermeldt hij niet als iets dat voor zijne lezers nieuw en vreemd was, integendeel, het dient slechts ter herinnering van hetgeen allen wisten, of om op een door allen voor deugdelijk gehouden grondslag zijne godsdienstige meeningen te bouwen. Achter Paulus staat derhalve een aanzienlijk gedeelte van de toenmaals levende christenen, als een wolk van getuigen, sprekende van hun geloof aan een Jezus, zooals hij door den apostel wordt voorgesteld. Kan het waarschijnlijk worden geacht, dat die allen, en reeds te dien tijde, zich om een persoon geschaard zullen hebben, die slechts eene schepping der verdichting, eene verschijning der verbeelding was? Diezelfde Paulus doet bij herhaling een beroep op zulken, die den Heer van aangezicht tot aangezicht gekend hebben [2]). Is het aannemelijk dat niemand hunner ooit zou zijn opgestaan, om den vermetelen leugenaar het zwijgen op te leggen, indien zulk een Jezus er zelfs niet eens geweest ware? Wat

Paulus schrijft en zonder eenige tegenspraak door duizenden wordt toegestemd, pleit dus allerkrachtigst voor de historische verschijning van Jezus.

Gesteld eens, dat die Jezus er niet geweest is, dan is hij ook niet aan het kruis gestorven. Wat doen echter de christenen? Bij iedere gelegenheid leggen zij aan de Joden ten laste, dat zij hun Messias vermoord hebben, en ergeren hen daardoor op het vreeselijkst. En die Joden? Hoe gemakkelijk ware het hun gevallen deze beschuldiging als laster van zich te werpen, door eenvoudig het bestaan en dus ook den kruisdood van dien Jezus te loochenen en, gewis! zij waren niet in gebreke gebleven, indien zij er eenigen grond voor gevonden hadden. Maar neen, zij zwijgen en stemmen nu ook zwijgende toe, dat Jezus van Nazareth door het Sanhedrin ter dood is gebracht. Wel beijveren zij zich steeds te bewijzen, dat de hooge raadsvergadering een alleszins rechtvaardig vonnis heeft uitgesproken, maar het feit van Jezus veroordeeling en kruisiging wordt door niemand ontkend [3]).

Tegen het einde van de eerste eeuw onzer jaartelling vinden wij, in onderscheidene deelen van het groote romeinsche rijk, gemeenten van christenen en het is algemeen bekend, dat zij zekeren Jezus als stichter van den nieuwen godsdienst eeren. Dit zeggen ons niet enkel de nieuw-testamentische schriften, maar ook, en hierop leggen wij veel gewicht, schrijvers, die in geene de minste betrekking tot de christenen staan. Zwijgende van hen, wier leeftijd later valt [4]), beroepen wij ons op mannen, die omstreeks het jaar 100 in den vollen bloei huns levens waren, en die zich als schrijvers een goeden naam verworven hebben, op Plinius de Jonge, Suetonius en

Tacitus. Van den eerste bezitten wij eene kostbare verzameling van brieven en onder dezen is er een [5]), door den schrijver, toenmaals proconsul in Bithynië, tot keizer Trajanus gericht, waarin hij zijn meester opmerkzaam maakt op het zorgwekkend toenemen der christenen en hem vraagt hoe hij zich tegenover hen te gedragen had. Hij noemt ze eene zeer zonderlinge sekte, zich geheel onderwerpende aan de wetten van den staat, maar oproerig tegen de goden. Bij deze gelegenheid gewaagt hij ook van Christus als haar stichter en zegt, dat zij dezen Christus, als ware hij een god, met lofliederen eeren. Deze brief bewijst niet slechts, dat Klein-Azië te dien tijde een groot getal christenen onder zijne bevolking telde, maar ook, en hierop komt het vooral aan, dat men in die streek met den naam van hun hoofd bekend was en wist hoe hoog zij hem vereerden. Van minder gewicht, maar toch niet van belang ontbloot, is wat Suetonius schrijft [6]), dat namelijk keizer Claudius, die van 41 tot 54 aan het roer stond, de Joden uit Rome verdreven heeft [7]), en wel omdat zij, door zekeren Chrestus opgeruid, zich steeds oproerig gedroegen. Veel opmerkelijker is eene verklaring van Tacitus [8]). Sprekende over den brand, die Rome, tijdens het bewind van Nero, in 65 teisterde, meldt hij, dat de christenen er de schuld van kregen en er om vervolgd werden, en tot toelichting van het door hem gebezigde woord christenen, voegt hij er bij, dat zij dezen naam ontleenen van Christus, die, onder de regeering van Tiberius, door den procurator Pontius Pilatus ter dood is gebracht. Door den dood van hun hoofd, zoo vervolgt hij, was het verderfelijk bijgeloof voor dien tijd onderdrukt, maar kort daarna stak het zijn hoofd weer op, niet slechts in Judea, vanwaar het kwaad

zijn oorsprong had, maar ook in Rome, enz. Hoevele bizonderheden herinnert Tacitus hier in weinige woorden! In het jaar 65 wonen te Rome reeds vele christenen en Christus is bekend als hun hoofd; hij weet bovendien aan te wijzen, dat die Christus, en wel door Pilatus, ter kruisstraf is gedoemd, en spreekt van Judea als de bakermat des christendoms.

Niets staat dus vaster dan dat omstreeks het jaar 60 aan vele oorden christengemeenten gevonden werden, die aan Jezus Christus haar aanzijn dankten. Of is die christelijke gemeente, zóo wijd over de wereld verspreid, wellicht van lieverlede uit zich zelve ontstaan, zonder ooit een eigenlijken stichter gehad te hebben? Hoe onwaarschijnlijk! Immers leert de geschiedenis, dat alle groote bewegingen en hervormingen op godsdienstig gebied ten nauwste samenhangen met de krachtvolle werkzaamheid van uitstekende persoonlijkheden, zooals Mozes, Mohammed, Luther en anderen. Waarom zou het christendom alleen hierop eene uitzondering maken? Als dan nu, en reeds zoo vroeg, een zekere Jezus het hoofd wordt genoemd der godsdienstige vereeniging, die reeds in de eerste eeuw onzer jaartelling aanwezig was, dan behoeven wij in het minst niet te aarzelen, dien Jezus voor haar grondvester te houden en het is even lichtzinnig als onwetenschappelijk stoutweg te beweren, dat hij er nooit geweest is.

De zekerheid, dat Jezus eens een aardbewoner was als wij, zij de eerste voorwaarde, waaronder aan eene levensbeschrijving van hem gedacht kan worden, zij is echter niet de eenige. Men kan in Jezus een historisch persoon zien zonder zich nog bij machte te voelen iets te leveren,

dat naar eene biographie van hem gelijkt. Het zou wel eens aan de vereischte bouwstof kunnen ontbreken. Hoe is het te dezen aanzien? Indien men ons opdroeg een geregeld verhaal te schrijven van hetgeen hij, van zijne jeugd af tot aan zijn dood toe, merkwaardigs gezegd, gedaan en ondervonden heeft, en ons daarbij tevens verplichtte aan te wijzen hoe zijn inwendige mensch zich trapsgewijze zóó in hem ontwikkeld heeft, dat wij langzamerhand in hem den man zien groeien, dien het laatste tijdperk zijner geschiedenis te aanschouwen geeft, wij trokken ons verlegen terug. Al konden wij er zelfs toe komen om alles, wat de nieuw-testamentische schriften aangaande hem vermelden, voor zuiver historische berichten te houden, wij hadden er veel te weinig aan. Maar de stof krimpt aanmerkelijk in, als wij ons genoodzaakt zien een niet onaanzienlijk deel daarvan uit te monsteren, als niet behoorende tot de historie maar tot de legende. Zullen wij nu onze poging om een leven van Jezus samen te stellen, als met vergeefschen arbeid dreigende, laten varen? Dit behoeft nog niet. Laat ons billijk in onze eischen zijn. Is er onder de groote mannen van het voorgeslacht wel ooit iemand geweest, voor wiens levensbeschrijving zulke overvloedige en zuivere bronnen zijn aan te wijzen, dat eene volledige geschiedenis van zijn uit- en inwendig leven te ontwerpen is? Kan er voortaan nog van ééne biographie sprake zijn, als van den historieschrijver gevergd wordt, dat hij niets als feit opneme, tenzij hij tevens doe zien, hoe dit een natuurlijk en noodzakelijk uitvloeisel is van oorzaken, die met den vinger kunnen worden aangewezen? Wij aarzelen niet op beide vragen ontkennend te antwoorden, maar dan mogen wij het ook voldoende achten, als wij een aantal gegevens heb-

ben, waaruit zich, door onderlinge combinatie, een beeld laat vormen van den persoon, dien men wil voorstellen; en maakt men hierbij ook gebruik van hetgeen de tijd, waarin hij leefde, tot toelichting en verklaring dier gegevens aanbiedt, dan zal zich toch nog een beeld laten zien, dat zoo dicht mogelijk tot de werkelijkheid nadert.

Die gegevens nu zijn, wat Jezus betreft, vooral ten aanzien van zijn openbaar leven, in zulk eene menigte voorhanden, dat niemand uit vrees voor gebrek aan stof van het plan, om dat leven te boek te stellen, behoeft af te zien. Zij het, dat men hem niet van stap tot stap op zijne baan kan volgen, omdat de berichten vol van gapingen zijn en de gebeurtenissen te weinig in chronologische orde worden meegedeeld, men kan hem desniettemin zóó schetsen, dat er waarheid in de teekening zal gevonden worden. Mocht iemand, met het oog op Jezus en de bronnen, waaruit de kennis van hem geput moet worden, beweren dat dit te eenenmale onmogelijk is, die blijve aan zich zelven gelijk en bewere hetzelfde ten aanzien van Mozes en Philo, Socrates en Plato, Alexander en Hannibal, Konstantijn en Karel de Groote. De berichten, die hun aangaande tot ons kwamen, zijn toch alles behalve volledig en zuiver, en die ze opzamelden waren tamelijk lichtgeloovigen en gingen bij hun arbeid zeer oncritisch te werk. Zullen wij nu, wegens de onvolledigheid en onzuiverheid dier bronnen, en wegens de onbetrouwbaarheid der schrijvers, in goeden ernst verklaren, dat wij van die mannen weinig of niets met zekerheid kunnen weten? Wie dit voor den historicus zoo ontmoedigend gevoelen is toegedaan, die spreke liefst in het geheel niet meer van oude historie. Deze is toch eigen-

lijk niets anders dan eene beeldengalerij van vermaarde mannen, en gaat nu de meening door, dat van die wijsgeeren en helden der oudheid niets met genoegzame zekerheid te weten is, hoe zal zulk eene galerij bijeengebracht en ten toon gesteld kunnen worden? Vaarwel dan, oude historie! voor altijd vaarwel.

Mogen wij het er voor houden, dat over Jezus, en reeds kort na zijn verscheiden, meer gesproken en beter geschreven is dan over iemand anders, en dat de overlevering het grootste en beste deel daarvan voor ons bewaard heeft, dan kunnen wij inderdaad veel juister over hem, dan over een dier anderen oordeelen en wie het nu geene dwaasheid acht, eene levensbeschrijving van een der zoo even genoemden op te stellen, die zegge óók niet, dat iedere poging, om een tamelijk welgelijkend beeld van Jezus te leveren, noodzakelijk schipbreuk lijden moet. Gaarne stemmen wij toe, dat de geschiedvorscher, welk gedeelte der oude geschiedenis hij onder behandeling neme, hoogstomzichtig te werk moet gaan en dat hij steeds met de wan der critiek in de hand moet optreden. Wij voegen er bij, dat dit ook ten volle op de levensbeschrijving van Jezus past, maar durven tevens, voor zoover het Jezus betreft, verzekeren, dat er veel meer koorn is dan kaf; en mocht het soms gebeuren, dat er, door wat al te hard schudden, een graankorrel over den rand der wan heensprong en in den kafhoop viel, die het ziet, bekommere er zich niet al te zeer over, want spoedig zal hij ontwaren, dat er genoeg bruikbaars is overgebleven. Doch op de critiek, in betrekking tot de bronnen van Jezus leven, komen wij straks terug.

Is het thans echter wel de geschikte tijd, om aan zulk

een moeilijk werk, als buiten kijf de samenstelling van een leven van Jezus is, de hand te slaan? Wij liggen nog midden in een vloed van critische vraagstukken, en daarom zal het beter zijn te wachten, totdat het onderzoek naar den oorsprong en het gehalte der evangeliën tot meer stellige uitkomsten geleid en de wijsbegeerte wel niet haar laatste woord gesproken, maar toch bevredigender resultaten opgeleverd heeft. Wie dit mocht eischen, die onderdrukke ook zijn verlangen naar eene levensbeschrijving van Jezus, want de dag, waarop de juichtoon gehoord zal worden: „de wetenschap heeft omtrent de gewichtigste punten voldoende beslist!" ligt nog zóó ver af, dat wij hem wel niet zullen zien aanbreken. En zoo zullen de christenen, die er toch zooveel belang bij hebben, te weten, hoe zij over den stichter van hunnen godsdienst moeten oordeelen, inmiddels onverzadigd moeten blijven; en als zij steeds zuchtende blijven roepen: „wachter, wat is er van den morgen?" dan zal deze voor hen geen ander antwoord hebben dan dit: „het is nog altijd nacht?" Neen, zóó behoeft het niet te zijn; 't is niet noodig, dat het geduld des wachtenden voortdurend op de proef gesteld worde, en zij het ook, dat men zich vooreerst nog niet bij machte vinde den hongerige volkomen te verzadigen, er is toch reeds genoeg bijeengezameld, om hem voor den hongerdood te bewaren. 't Is tijd, dat de christenen, omtrent den Heer, dien zij liefhebben, zoo goed mogelijk worden ingelicht en die wat heeft, dat hij geve, ook op het gevaar af, dat hij later met de verklaring voor den dag zal moeten komen: voor hetgeen ik vroeger gaf, heb ik nu wat beters. Wie over Jezus een werk van blijvende waarde geven wil, die wage er zich niet aan; maar stelt iemand

zich ten doel, zoo goed mogelijk, in de behoefte des oogenbliks te voorzien, hij sla, na behoorlijke voorbereiding en met al de nauwgezetheid van geweten, die hem bij zulk een arbeid voegt, moedig de hand aan het werk. Hij zal reeds iets goeds hebben verricht, indien hij zij het ook niets meer dan een grondslag gelegd hebbe, waarop hij zelf en een ander na hem voort zal kunnen bouwen.

Het is ook gansch niet onverschillig hoe er gebouwd wordt. De vorm zelfs, waarin de uitkomsten van het onderzoek gegoten worden, is van belang. De voorstelling van den persoon en de werkzaamheid van den Zoon des menschen moet zoo plastisch en aanschouwelijk mogelijk zijn. Zij mag vooral niets hebben van een commentaar op de evangeliën, dien men slechts behoeft op te slaan, om aanstonds te weten, hoe de schrijver over dit of dat feit oordeelt, in welken zin hij deze of gene uitspraak opvat, waarom hij het een voor echt en het ander voor onecht houdt, in welke volgorde hij de gebeurtenissen rangschikt en of hij harmonie weet te brengen in de onderscheidene, soms zeer uiteenloopende verhalen van dezelfde gebeurtenis of legende. Zulk een boek kan een aantal zeer wetenswaardige bizonderheden bevatten en hoogstgewichtige bijdragen tot recht verstand der evangeliën behelzen, maar een levend beeld van den hoofdpersoon zal het niet geven en de lezer zal het, teleurgesteld in zijne verwachting, onvoldaan ter zijde leggen. Hij kan den schrijver gehoord en misschien een schat van geleerdheid gevonden hebben, maar hem, om wien het eigenlijk te doen was, zag hij niet.

Eene biographie van Jezus mag ook geene bloote aan-

eenschakeling van feiten en woorden zijn. Is iedere persoonlijkheid een organisch geheel, dit moet ook blijken in het van haar gegeven beeld. In de stille, verborgene werkplaats des gemoeds hebben steeds allerlei bewegingen plaats. Deze zijn het, die te voorschijn brengen wat de mensch spreekt en doet, en zoo moet men ook zoo diep mogelijk in dat binnenste heiligdom trachten door te dringen. Ook de biograaf van Jezus mag dit niet vergeten en het behoort mede tot zijne taak, naar de kennis, die hij van Jezus zieleleven bezit, bloot te leggen, wat Jezus gedacht, gevoeld en gewild heeft, opdat blijke, hoe hij geworden is, zoo als hij zich voordoet, iets gezien worde van den samenhang, die de van hem afkomstige uitspraken en de door hem verrichte daden onderling verbindt en de weg gebaand worde, om over hem een billijk oordeel te vellen. Allermoeilijkste taak voorzeker, wie is tot haar bekwaam? Neen, geen schrijver over Jezus, hoe geleerd en scherpzinnig, hoe nauwgezet en vroom hij zij, mag immer hopen, dat hij zich zelven en zijne lezers zal kunnen voldoen, maar toch volslagen hopeloos staat het niet met de zaak. Ieder mensch toch openbaart door hetgeen van hem uitgaat wat in hem is, en zoo kan men, door nauwkeurig gadeslaan en scherp toeluisteren, gegevens bijeenbrengen, die den sleutel doen vinden om het binnenste te ontsluiten van hem, dien men begeert te kennen. Dit is ook van toepassing op Jezus. Indien wij maar lang genoeg op hem staren en aandachtig genoeg naar hem hooren maar zóó, dat ook het schijnbaar onbeduidende niet aan ons oog ontglippe en geene enkele bijdrage tot het kennen van hem van onwaarde geacht worde, dan zien wij onzen arbeid rijkelijk beloond. De kennis van hem, langs dien weg ver-

kregen, zal ons in staat stellen, om ons, zoowel van zijn innerlijk gemoedsbestaan als van zijn uitwendig leven, eene bevredigende voorstelling te vormen.

Om Jezus goed te begrijpen en naar eisch te waardeeren, mogen wij ook niet verzuimen hem te beschouwen in verband met den tijd, waarin hij is opgetreden. Ieder mensch, wie hij zij, is in meerdere of mindere mate een kind van zijn tijd, en al mag men van zeer uitnemenden verwachten, dat zij in een of ander opzicht hun tijd vooruit zullen zijn, toch zal ook blijken, dat zij, wat hunne denkbeelden en gevoelens betreft, aan hunnen tijd verwant zijn. Jezus worde derhalve niet uit het midden zijner tijdgenooten weggerukt en zijn beeld niet vóór ons geplaatst als eene buste op een piédestal in eene ledige zaal, maar worde ons ten voeten uit geschilderd, te midden van het landschap, waarin hij werkzaam is en omgeven dóor de menschen, aan wie hij het evangelie des koninkrijks verkondigt. De invloed, dien de natuur, waarin hij leefde en de meeningen van hen, met wie hij in aanraking kwam, op hem gehad hebben, kan niet anders dan zeer belangrijk zijn geweest en moet dus vlijtig worden nagespoord. Verzuimen wij dit en ontdoen wij zijn beeld van de lijst, waarin het vervat is, dan komen wij er licht toe aan het spel onzer phantasie meer toe te geven, dan de waarheidsliefde duldt, en ons een Jezus voor te stellen naar onzen smaak en naar de eischen, waaraan hij voldoen moet, die door de kinderen der negentiende eeuw als een groot man zal gehuldigd worden.

Jezus een groot man! Grenst deze uitdrukking niet aan heiligschennis? Oordeelt gij zoo, hetzelfde verwijt treffe dan ook de Synoptici, want deze geven ons inderdaad

niets anders, dan het leven van een m e n s c h, zij het ook van een mensch, door God met buitengewone gaven en bovennatuurlijke krachten toegerust, maar toch in dezen niet specifiek, slechts graduëel onderscheiden van de oude profeten. De voorstelling van Jezus als een bovenaardsch wezen ontstond eerst in later tijd, toen de invloed der heidensche philosophie op de christelijke leerstellingen merkbaar werd en aan deze eene richting gaf, die ze hoe langer hoe verder van de opvatting van Jezus eerste belijders deed afwijken. In de oudste ons bekende oorkonden van zijn leven treedt hij zuiver als mensch te voorschijn en alleen dan, wanneer men deze volgt en zich wacht voor hetgeen bij haar ontstaan voor ketterij gehouden werd [9]), doch later als rechtgeloovigheid gold, is het mogelijk een leven van hem samen te stellen, dat de vrucht van een wetenschappelijk onderzoek is en voor menschen als wij van wezenlijk nut kan zijn. Staat Jezus in bovenmenschelijke gedaante vóór ons, is hij in onze schatting een menschgeworden God, of de godmensch, dien de kerk later van hem gemaakt heeft, wie zal zich dan bevoegd of in staat rekenen, zijne meening omtrent hem uit te spreken, en hem de plaats aan te wijzen, die hij in de geschiedenis der wereld moet innemen? Men kan dan hoogstens eenige uitspraken van hem mededeelen, enkele daden van hem verhalen, een blik doen slaan op zijn lot in de wereld en daarbij den mond vol hebben van orakelen, mysteriën en dogmatische strekkingen, maar niemand zal hem ooit recht kunnen begrijpen, niemand zal het ooit wagen een beeld van hem te ontwerpen, dat ook voor een deel de vrucht van een blik in zijn zieleleven is, en van eene innerlijke ontwikkeling, zooals die overal bij schepselen van onze soort aanwe-

zig is en bespeurd wordt, kan dan zelfs geene sprake zijn. Alleen de mensch Jezus kan door een mensch, ten dienste van menschen, geteekend worden. Spreekt ook zijn biograaf nog van twee naturen in hem, omdat hij nog altijd met de oude kerk aan dat leerstuk vasthoudt, in zijne voorstelling zal de zoo wenschelijke eenheid gemist worden en vaak zal hij met zich zelven verlegen staan. Hij zal Jezus laten geboren worden en sterven als een mensch, hem als een mensch laten eten, drinken, loopen, slapen, maar hem te gelijk als een god laten denken, voelen, spreken en handelen, zoodra hij, zijns inziens, in een of ander opzicht de grens overschrijdt, waar het natuurlijke ophoudt en het bovennatuurlijke begint. En wie stelt nu die grens? Geen ander dan hij zelf, of het dogma, dat hem in zijne boeien vasthoudt. En hoe kwam dat dogma in de wereld? De kerkgeschiedenis der derde en vierde eeuw zegt het ons, en wat zij ons te dezen aanzien leert, is waarlijk weinig geschikt om ons gunstig voor een dogma te stemmen, dat in de nieuw-testamentische schriften veel meer bestrijding dan ondersteuning vindt [10]), en tot welks vaststelling omstandigheden hebben meegewerkt, die ons doen zien, hoe ook toen reeds de wereldlijke politiek en de kerkelijke heerschzucht den godsdienst aan zich cijnsbaar poogden te maken. Naar onze innige overtuiging is Jezus alleen dan door ons te begrijpen en naar eisch in zijne weergalooze grootheid te waardeeren, als wij aan zijne ware menschheid ten volle recht laten wedervaren, en er voor goed van afzien in hem een bovennatuurlijk wezen te willen bewonderen en eerbiedigen. Plaatst hem zoo hoog als gij wilt, of liever zoo hoog, als waartoe de geschiedenis u recht geeft; acht hem vrij eene buitengewone persoon-

lijkheid; erkent, dat hij op het gebied des godsdienstigen levens tot dusver niet geëvenaard, veel minder overtroffen is, doch laat hem binnen den kring, waarin de mensch naar lichaam, geest en hart zich bewegen moet, of schrijft althans nimmer eene geschiedenis van zijn leven, want deze is dan eene onmogelijkheid, ja zelfs eene ongerijmdheid.

Hoeveel intusschen behelzen de evangeliën, die de hoofdbronnen voor een leven van Jezus zijn, dat niet tot de historie kan gerekend worden! Het is zoo, en dat onhistorische zal de critiek ons aanwijzen. Of zou zij zich met die oude, door velen heilig geachte oorkonden niet bezig mogen houden? Hij alleen, die op het historisch-critisch standpunt staat, en zich ten plicht stelt zóó te werk te gaan, dat hij noch aan de historie, noch aan de critiek te kort doe en geen van beiden aan de andere voortrekke of ten offer brenge, is tot het schrijven van een leven van Jezus bekwaam. Die met oordeel Livius voor de romeinsche, Herodotus voor de perzische, Flavius Josephus voor de joodsche historie gebruikt, en er steeds op uit is het ware en valsche, dat hij bij die auteurs ondereengemengd aantreft, behoorlijk te schiften, oogst deswegens te recht den lof der verstandigen in. Zal men nu de critiek aan banden leggen en hare toepassing verbieden als het de evangeliën of andere boeken des bijbels geldt? Hiertoe had men dan alleen het recht, als die boeken op eene geheel andere wijze waren ontstaan of hunne schrijvers voor onfeilbare menschen mochten gehouden worden. De tijd, waarin men dit van de evangelisten en apostelen beweerd heeft, is thans, immers voor

velen? voorbij en geen wetenschappelijk gevormd christen gelooft meer aan eene letterlijke ingeving der oud- en nieuw-testamentische boeken. Die niet willens blind is, moet wel toegeven, dat zij vol van historische misslagen en onnauwkeurigheden zijn, en deze betreffen niet enkel kleinigheden, punten van ondergeschikt belang, maar somwijlen hoofdzaken. Doch al ware het, dat in die boeken de afdwalingen van de waarheid tot de zeldzaamheden behoorden, en zich derhalve tot een zeer gering aantal beperken lieten, hunne schrijvers hebben dan toch enkele malen gefeild en deze erkenning geeft ons het recht, steeds naar hunne geloofwaardigheid te vragen en hunne verhalen ter toetse te brengen. Wie, zij het ook maar eens, gedwaald heeft, die is niet onfeilbaar te achten. Hij kan zich ook in andere opzichten vergist hebben en zoo valt zijn werk, hoe voortreffelijk het over het algemeen bevonden worde, onder het toezicht der critiek, gelijk dit gewoonlijk over alle werk van feilbare menschen gaat. De toepassing der critiek op de evangeliën zal ons zelfs te eerder worden toegestaan, naarmate men zich levendiger bewust wordt van het feit, dat zij zijn opgesteld in een tijd, toen het geloof aan het bovennatuurlijke algemeen was en de christenen, geheel vervuld met de gedachte aan de hemelsche heerlijkheid van hun gezaligden meester, zich van lieverlede meer begonnen voor te stellen, dat hij ook met een stralenkrans van goddelijke macht om het hoofd, had rondgewandeld op aarde. De invloed dier meening op de beschrijving van zijn leven kon niet uitblijven en zagen zij hoe langer hoe meer in het verledene wat hun als iets bovennatuurlijks in de oogen blonk en door hen onder het wonderbare gerangschikt werd, steeds ruimer en ruimer

werd het veld, dat zich voor hunne verbeelding opende en de wonderen groeiden aan als met den dag. Wordt ook dit als zeer natuurlijk toegestemd, de critiek zie des te scherper toe, opdat zij zich behoorlijk kwijte van hare taak.

Mag nu ook de wijsbegeerte, zij inzonderheid, die hare resultaten bij voorkeur op de ervaring grondt, hare stem verheffen? Er valt billijkerwijze niet aan te twijfelen. Leidt zij tot een aannemelijk godsbegrip, leert zij wat, in verband met dat godsbegrip, al of niet der historie kan toebehooren, wijst zij op natuurwet en ondervinding, om de grenslijnen te doen vinden, die historie en legende van elkander scheiden, het ware onverantwoordelijk van het door haar ontstoken licht de oogen af te wenden. De vraag: is dit of dat mogelijk? heeft haar recht van bestaan, en het is alleszins geoorloofd — wij doen het ten opzichte van allerlei dingen schier elken dag — als wijsgeerig-critische regel voorop te zetten: dit of dat is onmogelijk en derhalve ook niet, of niet alzoo geschied, indien er namelijk gegronde redenen bestaan om het alzoo verworpene met de ons bekende natuurwet, met de gewone ervaring of met een welgestaafd godsbegrip in strijd te achten. Bij iedere critische behandeling van een of ander deel der zoogenaamde ongewijde historie wordt die regel gevolgd en niemand keurt het af. Wie kan het wraken, als wij hem evenzeer geldend verklaren bij de behandeling van eenig gedeelte der zoogenaamde gewijde geschiedenis?

Het recht der critiek is derhalve onaantastbaar. Zij mag echter niet ontaarden in de zucht om terstond alles te verwerpen wat bij eene eerste kennismaking verdacht schijnt, of bij den eersten opslag te vreemd is om da-

delijk voor waar gehouden te kunnen worden. Evenmin is het eene geldende reden, als onhistorisch ter zijde te schuiven, wat meer of min met andere berichten in strijd wordt bevonden of wat uit eene bepaald aangewezene bizonderheid, een oud-testamentisch verhaal, eene profetie of iets dergelijks verklaard kan worden. Hierdoor doet men te kort aan de historie, als tegen zulk eene hypercritiek niet opgewassen; en is ten aanzien van Jezus geschiedenis aan te nemen — het bewijs er voor zal later geleverd worden — dat zij uit bronnen is gevloeid, die over het algemeen voor geloofwaardig mogen gehouden worden, dan moeten wij ook wat deze ons bieden, zoo lang trachten te handhaven, als het ons aan genoegzame gronden ontbreekt om naar het gebied der legende te verbannen, wat ons als historie wordt voorgehouden. Bij de beoordeeling van menschen prijzen wij elkander als te volgen gedragslijn aan: vertrouwt ze, zoo lang niet gebleken is, dat zij onoprecht en oneerlijk zijn. Waarom zouden wij dien gulden regel bij de lezing der evangeliën omkeeren en ze reeds van stonde aan met wantrouwen in het binnenste ter hand nemen? Dan zelfs, als wij overtuigd zijn, dat het een of ander te recht door het snoeimes der critiek is afgehouwen, willen wij den gevallen tak nog eens nauwlettend bezien en onderzoeken, of er nog niet iets bruikbaars aan gevonden wordt. In geen geval behoeft de critiek immer het bewijs te leveren, dat iets werkelijk geschied is. Wie dit van haar eischt, legt haar eene taak op, waarvan zij zich onmogelijk kwijten kan en rukt den historieschrijver de pen uit de hand. Hare roeping gaat niet verder dan aan te wijzen en met redenen te staven, dat iets in het geheel niet, of niet zóó gezegd en verricht kan zijn, als het

verhaal mededeelt. En hierbij ga zij wel bezonnen en kalm te werk. 't Zij haar om zuivering en niet om omverwerping te doen. Ook hare leus zij: niet verdelgen, maar behouden!

Meermalen spraken wij reeds van bronnen, waaruit de kennis van Jezus geput moet worden en deze willen wij thans van naderbij beschouwen. Niemand verwachte hier echter meer, dan hij, met betrekking tot het hoofddoel van dit werk, te weten noodig heeft. Eene volledige behandeling van al de vraagstukken, die in onze dagen nopens de bronnen der evangelie-geschiedenis ter tafel zijn gebracht, zou eenige boekdeelen vullen en het is zeker van den levensbeschrijver van Jezus niet te vergen, dat hij eene kleine bibliotheek van inleidende schriften aan zijn hoofdwerk doe vooraf gaan. Hij heeft zich voldoende gekweten, als hij zich omtrent het gebruik, door hem van zijne bronnen gemaakt, gerechtvaardigd heeft.

Behalve de boven aangehaalde getuigenissen van Plinius, Suetonius en Tacitus, die echter voor de levensbeschrijving van Jezus schier niets meer opleveren, dan dat zij het feit van zijn bestaan bevestigen, hebben wij uit de christelijke oudheid een vrij groot aantal schriften, die van Jezus tot ons spreken. Die, welke reeds vroeg geacht werden van apostolischen oorsprong te zijn, trekken natuurlijk het meest onze aandacht tot zich. Maar het blijft toch altijd nog de vraag, of zij die eer verdienen en in hoever zij, al of niet apostolisch, geloofwaardige berichten omtrent Jezus behelzen. Mocht het

blijken, dat niet allen even zuivere bestanddeelen bevatten, dan zullen wij moeten schiften en alleen de meest bruikbare, mits zij voldoende zijn, aan ons onderzoek naar Jezus geschiedenis ten grondslag leggen.

Wij herinnerden ons reeds, dat Paulus de oudste getuige voor het bestaan van Jezus is. In zijne vier, algemeen voor echt gehoudene brieven geeft hij intusschen meer dan dit ééne. Zij bewijzen niet slechts dat die Jezus, ongeveer vijf en twintig jaren vroeger, als stichter van een nieuwen godsdienst is opgetreden, maar ook dat hij zich door woord en werk als eene zeer buitengemeene persoonlijkheid heeft doen kennen. Zij vermelden een aantal bizonderheden uit zijn leven [11]) en menigen trek, die zijne zedelijke grootheid in het licht stelt [12]). Heeft die Paulus dit alles verdicht? Onmogelijk. Wij merkten reeds op, dat hij niets aanvoert wat voor zijne lezers nieuw was en dus alleen op zijn gezag moest worden aangenomen, maar dat hij hun slechts, te gelegener tijd, in het geheugen herroept, wat zij van elders reeds gehoord en sedert lang als waarheid geloofd hadden, en vraagt men nu nog, hoe hij, die Jezus niet persoonlijk gekend heeft [13]), aan de kennis van hem gekomen is, het antwoord ligt gereed. Paulus verkeerde veel te midden van christenen en onder dezen waren er, die met Jezus zelven hadden omgegaan. Met de zoogenaamde zuilen-apostelen: Petrus, Jakobus en Johannes, is hij zeker in aanraking geweest [14]), en verklaart hij, dat hij noch aan hen, noch aan eenig ander mensch iets te danken heeft gehad, daar het Gode behaagd heeft, zijnen Zoon in hem te openbaren [15]), dit sluit geenszins uit, dat hij langs den gewonen weg, en dus door menschen, van de woor-

den en werken van Jezus kennis gekregen heeft. Deze kunnen hem toch onmogelijk inwendig geopenbaard zijn geworden. Hij zelf zegt dan ook bij enkele gelegenheden, dat hij door overlevering van menschen te weten is gekomen, wat hij omtrent Jezus toont te weten, en bezigt daarbij het gewone woord, dat toen en later bij voorkeur gebruikt werd om van eene mondelinge mededeeling te spreken [16]). In Paulus hebben wij derhalve een getuige, die door zijn omgang met voormalige discipelen van Jezus en met zulken, die tot de Jeruzalemsche gemeente in nauwe betrekking stonden [17]), behoorlijk was ingelicht, en op wiens aanwijzingen wij vertrouwen kunnen stellen.

Wat hij van Jezus zegt, is in onze schatting te eer geloofwaardig, omdat hij, met uitzondering van hetgeen den kruisdood en de opstanding des Heeren betrof, weinig waarde hechtte aan hetgeen tot de historie van Jezus behoorde. Paulus verdiepte zich gaarne in allerlei dogmatische beschouwingen en redeneeringen over Jezus, en wat hem daarbij niet dienen kon, áchtte hij niet veel. Desniettemin voert hij van tijd tot tijd enkele bizonderheden uit het leven van Jezus aan; maar welk belang kan hij nu voor zich of zijn stelsel bij de verdichting of versiering er van gehad hebben?

Uit de schriften van Paulus blijkt ontegenzeggelijk, dat hij den diepen indruk, dien de verschijning van Jezus bij zijne belijders had achtergelaten, ten volle gedeeld heeft. Ja, in zijne christologische beschouwingen gaat hij verder dan één hunner, en zóó hoog verheft hij Jezus, dat deze bijna tot boven den dampkring stijgt, waarin menschen ademen. Hoe is dit te verklaren, indien wij niet aannemen, dat hetgeen hij te Jeruzalem en elders

omtrent Jezus vernomen heeft, een belangrijken invloed op zijne voorstelling van hem gehad heeft? Zoo achten wij ons tot deze slotsom gerechtigd: de persoon, over wien een Paulus zóó heeft kunnen denken en schrijven, moet, tijdens zijn leven op aarde, een geheel eenig mensch zijn geweest, allen overtreffende in wijsheid en godsvrucht, in die mate zelfs, dat het beeld des Onzienlijken in hem aanschouwd is.

Tot eene gelijke gevolgtrekking leidt ons de lezing van een ander, insgelijks zeer oud nieuw-testamentisch boek, de Openbaring van Johannes, geschreven in het jaar 69 [18]). Voor de geschiedenis van Jezus leven op aarde, is het schier van alle belang ontbloot. De schrijver heeft er ook voor zijn doel niets mee te maken. Hij wil Jezus voorstellen als den Christus Gods, opgenomen in heerlijkheid, maar eerlang zullende wederkomen uit den hemel, om een duizendjarig rijk te stichten en daarna, na al de vijanden van het Godsrijk overwonnen en geoordeeld te hebben, in volkomene zaligheid met de zijnen te leven en tot in eeuwigheid met hen te heerschen. Ook nu vragen wij: veronderstelt zulk eene schildering van de reeds verkregene en nog te verwachten heerlijkheid van den Messias, als het laatste bijbelboek geeft, geen daaraan voorafgegaan leven op aarde, zoo grootsch en rein, dat er zulk eene hemelsche heerlijkheid in goddelijken luister op volgen kon?

De genoemde schriften, meerendeels van dogmatisch gehalte, zijn echter niet de hoofdbronnen voor het lot en leven van Jezus. Als zoodanigen moeten slechts de evangeliën geacht worden, doch ook deze alleen in zoover, als zij ge-

rekend kunnen worden, zich de historie van Jezus tot hoofddoel te stellen. Maken dan de vier boeken, die den kanon van het Nieuwe Testament openen, geene gelijke aanspraak op geschiedkundige waarde? Geenszins. De eerste drie, de Synoptici geheeten, verschillen, wat taal, vorm, inhoud en bedoeling aangaat, zoozeer van het vierde, dat zij daarmee onmogelijk op dezelfde lijn geplaatst kunnen worden, Dit verschil viel reeds oudtijds in het oog en werd niet onaardig dus aangewezen, dat men van de Synoptici een lichamelijk, maar van Johannes een geestelijk evangelie ontvangen had. Er is wel geen twijfel aan, of de Synoptici willen als geschiedschrijvers worden aangemerkt, en — wij zullen het later zien — wij kunnen ze ook als zoodanigen tot ons laten spreken. Daar dit thans echter niet meer zoo gaaf als vroeger ten opzichte van den vierden evangelist wordt toegestemd, zoo beginnen wij ons onderzoek naar de historische waarde der evangeliën met het laatste, en stellen ons de vraag ter beantwoording, of het ons bij de levensbeschrijving van Jezus, als historisch geschrift, goede diensten bewijzen kan?

Indien het vierde evangelie echt en dus het werk van Johannes, Jezus eigen discipel is, dan hebben wij in dat evangelie verhalen van een alleszins geloofwaardigen getuige, en moeten wij aan dit geschrift, niet slechts den eersten rang toekennen, maar het ook aan onze biographie van Jezus ten grondslag leggen. In één geval zouden wij, zelfs bij de overtuiging dat het boek echt is, over den historischen inhoud er van een minder gunstig oordeel moeten vellen; dan namelijk, als er gegronde reden bestond, om te meenen, dat Johannes, in hoogen leeftijd

de pen voerende, niet den Jezus der historie, maar den Jezus zijner eigene phantasie geteekend had, en hiervan min of meer bewust, zijnen lezers iets anders had gegeven, dan hij hun had moeten leveren, zoo het hem om historische waarheid te doen ware geweest. Doch er is niets, wat ons tot zulk eene voor een apostel weinig vereerende veronderstelling noopt. Is het evangelie van Johannes echt, dan bevat het historie, en moet ieder onvereffenbaar verschil tusschen zijn werk en dat der Synoptici te zijnen gunste worden uitgewezen.

Maar is het werkelijk van hem?

Toen de kerk het vierde evangelie in den kanon opnam, twijfelde zij er niet aan. Doch in dezen heeft zij toch wel kunnen dwalen, want onfeilbaar is zij in haar oordeel zeker niet. Zullen wij nu enkel op deze plaatsing van het vierde evangelie als een werk van Johannes afgaan, en derhalve op de getuigenis der kerk in de vierde eeuw een beslissend gewicht leggen? Dat mogen wij niet. Bovendien is hare getuigenis ook niet oud genoeg om er zooveel waarde aan te hechten. Wij zoeken daarom naar andere bewijzen voor de oudheid en echtheid van het vierde evangelie. Bij Polycarpus, gestorven in 169, bij Justinus, gestorven in 165, bij Tatianus, een jonger tijdgenoot van laatstgenoemde en ook in de Clementinen, vinden wij zinsneden, die groote overeenkomst hebben met plaatsen in de zoogenaamde Johanneïsche schriften voorhanden [19]). Hieruit blijkt echter hoogstens dat de schriften, die later op naam van Johannes gesteld zijn, reeds in de tweede helft der tweede eeuw aanwezig waren. Nergens is dusver nog de naam van den apostel als schrijver genoemd. De eerste, die dit doet, is Irenaeus [20]), gestorven in 202, en dus honderd jaren nadat

de apostel Johannes zijn loop voleindigd had. Wat Irenaeus zegt, is derhalve ook eene betrekkelijk te jonge getuigenis, om zoo maar voetstoots te worden aangenomen. Dan eerst zal zij kracht van bewijs verkrijgen, als het van elders aannemelijk, althans hoogst waarschijnlijk wordt gemaakt, dat Johannes de auteur van het vierde evangelie is. Wat intusschen bij het bespreken der uitwendige getuigenissen groote bevreemding wekt, is dit, dat Papias, die over de Synoptici zulke wetenswaardige bizonderheden heeft meegedeeld, over het vierde evangelie een diep stilzwijgen bewaart, en van niemand eerder dan van hem hadden wij eenige melding van het Johannes-evangelie verwacht, daar hij in zijne jeugd een discipel van den apostel zal geweest zijn.

Wat zegt het evangelie aangaande zich zelven? Geeft het zich inderdaad voor een werk van Johannes uit? 't Is zoo, de discipel, die er in voorkomt als de discipel, dien Jezus lief had en die in den schoot zijns meesters aanlag, is, naar de bedoeling van den schrijver, geen ander dan Johannes [21]), maar het evangelie zelf bevat geene de minste aanwijzing, dat het dien discipel tot schrijver heeft. Integendeel, de schrijver schijnt zich van dien discipel te onderscheiden [22]), en het ware gewis geen blijk van groote nederigheid, indien Johannes zich zelven onder dien eeretitel had opgevoerd. Voegen wij hier nog bij, dat wij in het vierde evangelie het kennelijk streven vinden om den discipel, dien Jezus lief had, boven de overigen, met name boven Petrus [23]), te verheffen, dan dringt zich van zelf aan ons de gissing op, dat wij het werk vóór ons hebben van iemand, die door zijn geschrift èn Jezus èn Johannes heeft willen verheerlijken. Hij kan een discipel van den apostel zijn geweest, wiens hart er behoefte aan

gevoeld heeft zijn onvergetelijken meester eene eerzuil te stichten, en die dit gedaan heeft in het boek, waarin hij zijne opvatting van den christelijken godsdienst en zijn hoogverheven stichter blootlegde. Wordt deze gissing aannemelijk geacht, dan kan het vierde evangelie reeds in de eerste helft der tweede eeuw geschreven, en ook reeds bij Polycarpus en Justinus bekend zijn geweest. Deze hebben dan ook geweten, dat Johannes er de schrijver niet van was, en zoo wordt tevens voldoende verklaard, dat zij uit de later voor Johanneïsch gehoudene schriften aanhalen, zonder den naam van Johannes te noemen. Irenaeus, die ongeveer eene halve eeuw later leefde, kon er reeds anders over denken. Niets toch kan ons minder bevreemden, dan dat men zulk een werk van een onbekende, maár die zeker tot de Johanneïsche school behoorde, aan den meester zelven heeft toegeschreven, dat deze meening gaandeweg meer bijval oogstte en spoedig zoo algemeen werd, dat ook een Irenaeus niet anders dacht, of het kostbaar geschrift was werkelijk van de hand van Johannes [24]). Wordt de zaak zóó verklaard, dan kan hier van vroom bedrog — als bedrog ooit vroom kan heeten — geen sprake zijn, want het boek is door zijn auteur niet voor het werk van Johannes uitgegeven en het lag geheel buiten zijne schuld, dat men er later den apostel, dien Jezus lief had, voor gehouden heeft.

Wat heeft de schrijver met zijn werk beoogd? Heeft hij eene historische schets van het leven van Jezus willen geven, of willen doen zien, hoe Jezus zich op het gebied der werkelijkheid vertoond heeft? Noch het een noch het ander. Hij heeft kennelijk een geheel ander oogmerk. Zijn boek behelst eene wijsgeerig-dogmatische beschouwing van Jezus, en stelt voor, hoe de eeuwige Logos, in

Jezus vleesch geworden, het licht en het leven der wereld is, opdat men leere gelooven, dat Jezus is de Christus, de Zoon Gods, en opdat men, geloovende, het leven hebbe in zijnen naam. Dit is ongetwijfeld een hoogstbelangrijk onderwerp, dat tot het uitspreken van menige schoone en goede gedachte aanleiding geeft en, behoorlijk behandeld, menige stichtelijke bladzijde leveren zal. Als dogmatisch product staat het dan ook zeer hoog aangeschreven en de achting, die de christenen van alle eeuwen er aan hebben toegedragen, bewijst voor het goede, dat zij er in gevonden en voor het nut, dat zij er uit getrokken hebben. Het is buiten kijf het schoonste dogmatische boek, dat uit de christelijke oudheid tot ons is gekomen — maar een historisch geschrift is het niet. Wel heeft de schrijver den historischen vorm gekozen, en daarin zijne denkbeelden aangaande Jezus gekleed, maar de historische stof, die hem ten dienste stond, is door hem aan de dogmatische strekking van zijn boek ondergeschikt gemaakt, en als hij het noodig vond ten offer gebracht. Dat hij in de school, waarin hij gevormd was, veel van Jezus gehoord had, kunnen wij als zeker vaststellen, en dat hij zich bij de samenstelling van zijne verhandeling over Jezus, van een of ander historisch geschrift bediend heeft, is vrij waarschijnlijk, al kunnen wij thans ook niet met genoegzame zekerheid aanwijzen, welk. Doch dit is ook zeker, wat hij uit de mondelinge overlevering of uit het geschreven werk van een ander overnam, hij gebruikte het naar willekeur, plaatste het waar hij het goed vond, en vervormde het om het met zijn oogmerk in overeenstemming te brengen [25]). Dit aangenomen zijnde, volgt er uit, dat in het vierde evangelie wel het een en ander schuilen kan, dat, ofschoon de Synoptici het niet

vermelden, eigendom der historie is, doch tevens dat het veiliger is, het vierde evangelie, bij de samenstelling van een leven van Jezus, stil te laten liggen. Uit onze beschouwing van den aard van dit evangelie, trekken wij bovendien een voor ons nog al zwaarwichtig bewijs tegen den Johanneïschen oorsprong er van. Is het werkelijk zulk een wijsgeerig- dogmatisch geschrift, dan kan iemand als Johannes er de schrijver niet van zijn. 't Laat zich van een Israëliet, een Galileër, een visscher, niet best begrijpen, hoe hij in staat zou geweest zijn, zulk een plan te vormen en het zoo uit te voeren. Dat kon geen enkele van Jezus discipelen, die allen voorstanders zijn geweest van de joodsch-christelijke, anti-Paulinische en dan nog veel meer anti-Johanneïsche richting, want inderdaad het standpunt, waartoe de schrijver van het vierde evangelie zich verheven heeft, is veel hooger, dan dat waartoe de voor zijn tijd zoo bizonder ontwikkelde en vrijzinnige Paulus was opgeklommen. Het vierde evangelie staat boven alle joodsche opvattingen van den persoon en het werk van den Christus, zelfs boven die, welke den grooten apostel der heidenen nog altijd bijbleven [26]).

Maar zullen wij, het vierde evangelie latende rusten, niet te veel missen? Zoo zou het zijn, indien het iets bevatte, dat wij tot eene zuivere teekening van den historischen Christus volstrekt noodig hadden, en dat de Synoptici ons onthouden. Doch deze leveren stof genoeg en kiezen wij hen uitsluitend tot onze leidslieden, dan hebben wij althans dit voordeel en deze gerustheid, dat wij ons op geschiedkundigen bodem bevinden [27]).

Doch wat meer zegt: zou het wel mogelijk zijn, aan de hand der vier evangelisten, zoo het leven van Jezus te beschrijven, dat wij een wel sluitend geheel vóór ons zien?

Het vierde evangelie is met de doorgaande voorstelling der Synoptici meestal in strijd, en wel in die mate, dat aan eene vereeniging van beider berichten in den regel niet te denken is. Ontwaren wij nu, dat de waarschijnlijkheid steeds aan de zijde der Synoptici is, hetgeen omgekeerd moest zijn, indien het vierde evangelie van Johannes ware, dan vinden wij daarin het krachtigste bewijs voor de onhoudbaarheid van den Johanneïschen oorsprong er van en eene aansporing te meer, om ons uitsluitend aan de Synoptici vast te hechten [28]). 't Zij voldoende, het gezegde met een enkel voorbeeld te staven; 't is namelijk onmogelijk, dat de redenen, door Jezus volgens de Synoptici gehouden, en die welke hij volgens de Johanneïsche overlevering uitpreekt, binnen denzelfden tijdkring van hoogstens drie jaren, van denzelfden persoon kunnen zijn uitgegaan. Dáár, bij de Synoptici, spreekt Jezus kort, kernachtig, spreukmatig, in beelden en gelijkenissen, hier, bij Johannes, houdt hij lange redevoeringen, niet vrij van herhalingen en altijd over de zelfde hoofdpunten: wereld, waarheid, leven, liefde, enz. Dáár wordt hij in den regel door zijne hoorders begrepen, en vaak luide toegejuicht, hier verstaan zij hem meestal niet. Dáár spreekt hij weinig over zich zelven, en dan altijd op hoogst bescheidene wijze, in verband met het evangelie des koninkrijks, hier plaatst hij steeds zijn eigen persoon op den voorgrond, stelt zich gedurig voor in betrekking tot den hemelschen Vader en betitelt zich met allerlei benamingen, die zijne hoogheid moeten doen uitkomen. Dáár spreekt hij als Israëliet tot Israëlieten, hier als wijsgeer tot christenen, die den joodschen zuurdeesem hebben uitgebannen. Dáár toont hij door zijn woord, hoe het hem bovenal te doen is, om den heiligen

geest van gerechtigheid en liefde in de harten van de kinderen des koninkrijks te planten, hier is hij de man des strijds, die altijd schermutselt tegen de Joden, tegenover wie hij meer als vijandige partij, dan als welwillend volksgenoot staat [29]). Dáár komt hij eerst, als hij velen voor zich gewonnen heeft, voor zijn Messiasschap uit, en begint eerst daarna van zijn lijden te spreken, hier vangt hij aan met de schitterendste openbaring van zich zelven als den koning Israëls en met de aankondiging van zijn sterven tot heil der wereld. Wie ziet niet terstond, dat de Jezus der Synoptici en die van het vierde evangelie twee geheel verschillende personen zijn, onmogelijk tot één te brengen, maar wie erkent niet tevens, dat de voorstelling der eersten boven die van het laatste ver de voorkeur verdient?

Wij beantwoorden derhalve de vraag, of het evangelie naar Johannes ons bij de levensbeschrijving van Jezus, als historisch geschrift, goede diensten kan bewijzen, ontkennend en laten het rusten, zonder te vreezen dat wij er schade door zullen lijden. In de ontwikkeling van het groote drama, dat in Galilea begonnen en te Jeruzalem geëindigd is, zullen wij, ook zonder het vierde evangelie te hulp te roepen, geene storende gapingen aantreffen; integendeel het zal zeer regelmatig afloopen en wij zullen gaandeweg meer bespeuren, dat het Johannes-evangelie met zijne uitgewerkte logosleer ontegenzeggelijk hinderlijk is aan de zuivere teekening van den Zoon des menschen, dien wij allerliefst in zijne geheel eenige, maar toch altijd menschelijke grootheid vóór ons wenschen te zien.

Wij gaan dan nu tot eene beschouwing van de synoptische evangeliën over en deelen met weinige woorden het resultaat van ons onderzoek naar hun oorsprong, samenstelling, strekking en waarde mede.

De eerste plaats in den nieuw-testamentischen kanon wordt ingenomen door het evangelie van of liever naar Mattheus, de tweede door dat naar Markus, de derde door dat naar Lukas. Omtrent deze drie zegt de reeds genoemde Irenaeus het volgende: „terwijl Petrus en Paulus te Rome het evangelie predikten en de gemeente stichtten, bracht Mattheus, onder de Hebreën vertoevende, in hunne eigene taal het evangelie in schrift. Na hunnen dood heeft Markus ons het door Petrus verkondigde, schriftelijk overgeleverd, en Lukas, de volgeling van Paulus, heeft het door dezen verkondigde evangelie te boek gesteld [30]." Uit deze getuigenis zien wij, dat de Synoptici reeds in de tweede helft der tweede eeuw, in dezelfde volgorde genoemd werden, waarin zij nu voorkomen; en 't is niet onwaarschijnlijk, dat deze plaats van Irenaeus er het hare aan heeft toegebracht, om ze, zóó gerangschikt, in den kanon te brengen.

Met opzicht tot het eerste evangelie, dat naar Mattheus genoemd is, bevestigt zij al aanstonds de nog oudere getuigenis van een man, van wiens verloren geraakte schriften Eusebius, de tijdgenoot en biograaf van Konstantijn de Groote, in zijn boek over de kerkhistorie eenige hoogstbelangrijke fragmenten bewaard heeft. Wij hebben het oog op Papias, die in 163 als bisschop van Hierapolis stierf. Deze heeft eene schets vervaardigd van de geschiedenissen, die Jezus betreffen, voor zoover zij hem bekend waren, geworden uit den mond van hen, die met de apostelen hadden omgegaan. Aangaande het

eerste evangelie verzekert hij, dat door den presbyter Johannes, een jonger tijdgenoot der apostelen, gezegd is, dat Mattheus de redenen (van Jezus) in het hebreeuwsche dialekt (de arameesche taal) in schrift bijeengebracht heeft en dat iedereen ze, zoo goed hij kon, vertolkt heeft (in het grieksch) [31]). Dit wordt in hoofdzaak bevestigd door Pantaenus [32]), die in zijne berichten onmogelijk van Papias kon afhangen. Wat zegt nu Papias omtrent het Mattheus-evangelie? Niet, dat het arameesche geschrift van den apostel te zijnen tijde nog bestond, en evenmin geeft hij ons grond om aan te nemen, dat ons tegenwoordig Mattheus-evangelie hetzelfde is als het boek der redenen, waarvan hij gewaagt. Wel verzekert hij ons, dat Mattheus oorspronkelijk in het arameesch geschreven heeft, en dat van dit oorspronkelijke geschrift reeds zeer vroeg een aantal vertalingen, die gedeeltelijk wellicht omschrijvingen of omwerkingen waren, in omloop zijn geweest. Ons Mattheus-evangelie intusschen is geene vertaling, maar, zoo als het daar ligt, in het grieksch geschreven. Toch laat het zich zeer goed hooren, dat eene van die vertalingen den schrijver bij zijn arbeid ten dienste heeft gestaan. Het geschrift van Mattheus zelven liep volgens Papias over de redenen des Heeren, en was dit er de titel van, dan valt het ons niet moeielijk uit dien titel zijn inhoud op te maken. In welke betrekking staat nu dit oorspronkelijke geschrift tot het bij ons bekende evangelie? Reeds bij eene oppervlakkige inzage er van blijkt ons, dat het inderdaad een schat van redenen bevat, die aan Jezus in den mond zijn gelegd en tevens vinden wij als iets eigenaardigs en kenmerkends, dat het soortgelijke bijeen is gebracht. Het heeft allen schijn, dat Mattheus alles

wat hij zich herinnerde òf zelf òf door anderen van Jezus gehoord te hebben, zóó geordend heeft, dat hieruit „redenen" van eenigen omvang ontstaan zijn [33]. Wij beweren niet, dat dit alles, zooals wij het nu kennen, juist zóó in het oorspronkelijke geschrift van Mattheus gestaan heeft, maar achten het toch zeer waarschijnlijk, dat die redenen, zij het ook in eenigszins andere gestalte, dan waarin ze thans voorkomen, het boek der redenen, waarop Papias doelt, gevormd hebben. Wat is er verder mee geschied? 't Is, gelijk wij hoorden, vertaald; eene van die vertalingen is later, en wellicht bij herhaling om- en bijgewerkt, totdat ten laatste, maar toch zeker reeds omstreeks het jaar 100, ons tegenwoordig Mattheus-evangelie ontstaan is. Heeft de zaak werkelijk dezen loop genomen, dan mogen wij het er ook voor houden, dat het oorspronkelijke werk van den apostel-tollenaar nog altijd een belangrijk deel van het eerste evangelie uitmaakt en dat wij het, ware het alleen deswege, op hoogen prijs te stellen hebben.

Wat den laatsten redacteur er van betreft, deze heeft zich kennelijk een ander doel voorgesteld dan de oorspronkelijke schrijver beoogde. Hij was mede een Israëliet en van joodsch-christelijke richting. Nu wilde hij in Jezus van Nazareth den aan de vaderen beloofden Messias doen zien, en was er steeds op uit, om wat met Jezus gebeurd was, te doen erkennen als de vervulling van het profetisch woord [34]. Het spreekt van zelf, dat dit, hoe gewichtig het toenmaals voor zijne lezers uit de Joden was, ons minder belang inboezemt, en bijna betreuren wij het, dat ons tegenwoordig Mattheus-evangelie zulk eene bepaalde strekking heeft. Want nu is er reden tot het vermoeden, dat die strekking niet zonder invloed

op de voorstelling is geweest, en wordt ons zeer aanbevolen wel toe te zien, of eene profetie soms de aanleiding is geweest tot het verdichten van een verhaal [35]).

Het tweede evangelie, naar Markus genoemd, behoort zonder twijfel evenzeer tot de schriften, wier oorsprong tot het apostolische tijdvak opklimt. Wij hoorden reeds wat Irenaeus er van getuigde en vinden ook deze getuigenis door Papias bevestigd. Deze zegt, volgens Eusebius [36]), dat Johannes de presbyter het volgende verklaard heeft: „Markus, tolk van Petrus geworden zijnde, heeft voor zooveel hij het zich herinnerde, nauwkeurig opgeschreven, echter niet in orde (van tijd), hetgeen door den Christus òf gezegd òf gedaan is; want hij zelf heeft den Heer niet gehoord en is hem niet gevolgd. Doch later volgde hij Petrus, die zijne onderwijzingen inrichtte naar de behoeften (zijner hoorders), doch niet alsof hij een samenstel wilde leveren van de redenen des Heeren. Zoo is het gekomen, dat Markus zich in het geheel niet vergist heeft, ofschoon hij slechts het een en ander opteekende, zooals hij het zich herinnerde; want voor één ding droeg hij goede zorg, dat hij van hetgeen hij hoorde niets oversloeg, of daaronder iets mededeelde dat een leugen was. Deze getuigenis zegt niet weinig en konden wij haar toepassen op het Markus-evangelie, zooals wij het thans kennen, wij konden er op aan, in dat geschrift geene andere dan volkomen geloofwaardige berichten te zullen aantreffen. Maar dit kunnen wij niet, om de eenvoudige reden, dat ook dit geschrift eene omwerking van een ouder blijkt te zijn. Toch hechten wij veel aan hetgeen wij vernamen en houden voor waar, dat er een Markus is geweest, die innig aan Petrus

verbonden [37]), door zijn onderricht tot de kennis van Jezus is gekomen; dat diezelfde Markus een evangelie heeft opgesteld, hetwelk in zijn oorspronkelijken vorm verloren is gegaan, doch, zoo niet geheel, dan toch grootendeels in ons Markus-evangelie is opgenomen; en dat het oorspronkelijke geschrift te Rome is opgesteld en wel voor christenen uit de heidenen, die met Palestina en de Joden weinig bekend waren [38]). Toch staat het op joodsch-christelijk standpunt, maar juist dit had ook Petrus ingenomen. En Markus? Maar hij behoorde immers tot de leden der jeruzalemsche gemeente [39])? En zij het ook, dat hij Paulus en Barnabas op hunne eerste reis voor een korten tijd vergezeld heeft, zijne vriendschap met Paulus bleef niet lang op dien vertrouwelijken voet. Hij heeft zich van hem afgescheiden [40]). Hoe, indien de wezenlijke oorzaak dezer scheiding eens hierin gelegen was, dat hij zich naar de vrijzinnige richting van Paulus niet kon voegen en dat hij verkozen heeft zich liever aan Petrus en diens partij in de gemeente aan te sluiten? Dan begrijpen wij, dat hij, die eerst met Paulus was, later een vriend van Petrus werd, en wordt ons tevens helder, dat die Markus, ofschoon hij een evangelie schreef, op joodsch-christelijke leest geschoeid, desniettemin toont van zijn vroeger verkeer met Paulus nog iets overgehouden te hebben.

Het tweede evangelie munt boven de overigen door zijne kortheid, eenvoudigheid en aanschouwelijkheid uit, en draagt hierin vooral het bewijs zijner hooge oudheid met zich, dat het in de mededeeling van wonderverhalen soberder dan eenig ander is [41]). Het heeft bovendien zoo weinig eene bepaalde strekking, dat wij het geheel kleurloos zouden noemen, ware het niet, dat wij uit

den aanhef moesten opmaken, dat de schrijver, maar alleen langs zuiver historischen weg, heeft willen aanwijzen, dat Jezus Christus de Zoon Gods is [42]).

De hooge waarde van het evangelie naar Markus springt allen in het oog.

Het laatste der synoptische evangeliën, naar Lukas genoemd, bevat insgelijks eene gansch niet verwerpelijke getuigenis aangaande Jezus. Uit den aanhef blijkt, dat het de bedoeling van den schrijver is, die dingen, hem betreffende, te boek te stellen, die door de christenen van zijn tijd als volkomen zeker geloofd werden, als zijnde hem overgeleverd door zulken, die van het begin af aanschouwers der gebeurtenissen en dienaars des woords geweest waren. Wij zien er verder uit, dat reeds velen vóór hem over Jezus geschreven hadden, zoodat wij veronderstellen mogen, dat hij bij de samenstelling van zijn evangelie uit onderscheidene bronnen geput heeft. Hij geeft bovendien te kennen, dat hij niet lichtvaardig te werk is gegaan, maar dat hij alles vooraf met naarstigheid onderzocht en zich voorgenomen heeft een verhaal te schrijven, waarin de gebeurtenissen naar volgorde zouden voorkomen [43]). Deze aanhef belooft veel, maar toch mogen wij vragen, of het geschrift in allen deele beantwoordt aan de bij ons door den schrijver zelven opgewekte verwachting, en hierop kunnen wij niet zoo volmondig ja zeggen als wij zelven wel wenschten.

Wie is de schrijver van het derde evangelie? De kerkelijke overlevering heeft reeds vroeg — de aangehaalde woorden van Irenaeus bewijzen het — de eer der vervaardiging toegekend aan Lukas den geneesheer, volgens nog vroegere traditie, een medgezel en vriend van Paulus [44]).

Hij zal het evangelie te Rome, eerst na den dood van Paulus, hebben opgesteld [45]). Tegen het auteurschap van Lukas is geen overwegend bezwaar. Wat taal en stijl betreft draagt het boek blijken van eene hoogere mate van beschaving, dan aan de beide andere evangelisten eigen was, zoodat het inderdaad het aangenaamste is om te lezen, en die meerdere beschaving wordt van een geneesheer, gelijk Lukas was, verwacht. Een man als hij heeft althans zulk een boek kunnen schrijven en nauwelijks is er meer dan eene oppervlakkige lezing toe noodig, om in te zien, dat de schrijver iemand uit de school van Paulus moet geweest zijn [46]). Met kennelijke voorliefde wordt steeds als woord of daad van Jezus meegedeeld wat dienen kan, om de Paulinische richting in het licht te stellen en aan te bevelen, en dit wordt zelfs zoo sterk doorgevoerd, dat de hoofdstrekking van het geschrift eene aanprijzing van de leer diens apostels geacht kan worden. Nu begrijpen wij best, dat iemand als Lukas, die zoo nauw aan Paulus verbonden was geweest, geheel en al van de denkbeelden des apostels doortrokken was en dat hij er zich toe geroepen kon voelen, de leer van zijn vriend tegenover de aan Paulus zoo vijandige joodsch-christelijke partij in de kerk te verdedigen. Beter kon hij hierin wel niet slagen, dan door aan te wijzen, dat de leer van Paulus geheel en al op het gezaghebbend woord en voorbeeld van Jezus zelven rustte.

Volgt hieruit nu ook, dat wij een onvoorwaardelijk geloof aan zijne mededeelingen moeten hechten? Geenszins; en al meenen wij, dat zij te ver gaan, die beweren, dat de erkende hoofdstrekking van het derde evangelie zijn inhoud verdacht maakt, daar eerst het bewijs moet geleverd worden, dat de Paulinische opvatting van het

christendom met den geest van Jezus in strijd is, wij zullen toch moeten toegeven, dat het doel, hetwelk Lukas beoogde, van invloed is geweest op de keus der verhalen, die zijne bronnen hem opleverden; en het gebeurt al licht, dat men de voorkeur schenkt aan hetgeen het meest met de eigene zienswijze strookt, waarbij de vraag naar de deugdelijkheid er van wel eens achterwege blijft. De waardij der berichten van Lukas hangt eensdeels af van de meerdere of mindere zuiverheid der door hem gebruikte bescheiden, anderdeels van den meer of min critischen geest, die hem eigen was. Over het gehalte zijner bescheiden kunnen wij niet oordeelen, daar wij ze niet allen kennen, maar wat het laatste aangaat, wij hebben weinig reden om ons den schrijver voor te stellen als iemand, die door den geest der onderscheiding uitmuntte. Integendeel, hij schijnt iemand geweest te zijn, die nog al goed van vertrouwen was en vrij lichtgeloovig aannam wat zijne zegsmannen hem voorhielden. Dit blijkt vooral uit die gedeelten zijner verhalen, die hij met Mattheus en Markus gemeen heeft, want meestal leert de vergelijking met deze, dat hij de minst nauwkeurige is, zoodat wij hierdoor gewaarschuwd worden zeer op onze hoede te zijn, als hij iets meldt, dat de anderen niet meedeelen, en derhalve hunne contrôle door ons gemist wordt.

Is Lukas ook de schrijver van het aan hem toegekende boek, de Handelingen der Apostelen genaamd — en er bestaat geen voldoende reden, waarom die beide geschriften niet van dezelfde hand zouden zijn — wij worden te meer tot omzichtigheid aangespoord, daar dit tweede boek, vooral in zijne eerste helft, veel te wenschen overlaat en soms zelfs met zijn eerste in strijd is. Doch op onze beurt gingen wij te ver, indien wij beweerden, dat hij, in het-

geen hij alleen verhaalt, volstrekt niet te vertrouwen is, daar het immers in 't geheel niet onmogelijk is, dat de door hem geraadpleegde oorkonden ook verhalen van zuiver historisch gehalte hebben ingehouden, en het somwijlen zelfs, als hij van Mattheus of Markus afwijkt, moet worden toegestemd, dat de waarschijnlijkheid der grootste nauwkeurigheid aan zijne zijde is. Lukas is derhalve als historicus, ofschoon met veel voorzichtigheid te gebruiken, alles behalve verwerpelijk te achten.

Heeft ook zijn evangelie later eenige omwerking ondergaan? Het levert er geene zekere sporen van, tenzij zij gelijk mochten hebben, die meenen, dat het zoogenaamde evangelie van Marcion, door Tertullianus voor eene opzettelijke vervalsching van het Lukas-evangelie uitgekreten [47]), het oorspronkelijke is geweest [48]). Wordt dit gevoelen onhoudbaar geacht, dan hebben wij het derde evangelie uit de eerste hand en kan het niet later dan uiterlijk in het begin der tweede eeuw geschreven zijn [49]).

De vraag naar het jaartal, waarin de evangeliën, zooals zij thans vóór ons liggen, geschreven zijn, is echter niet van zulk een groot gewicht als oppervlakkig schijnen kan. De historische waarde er van hangt immers niet van hun geboortejaar, maar van hun inhoud af? Dan alleen, wanneer wij meenden, dat hunne schrijvers ooggetuigen van de door hen beschrevene gebeurtenissen waren geweest, zou zij van eenig belang zijn, want dan zou de kennis van het jaartal hunner samenstelling tot bevestiging onzer meening kunnen dienen, of het onwedersprekelijk bewijs leveren, dat wij te dien aanzien in eene dwaling verkeeren [50]).

Er is een ander verschijnsel, dat veel meer onze opmerkzaamheid tot zich trekt en verdient. De Synoptici namelijk, hoewel zij zelfstandige berichtgevers zijn, stemmen zoo dikwijls, ook in de rangschikking der verhalen en de keus der woorden, met elkander overeen, dat wij wel naar hunne onderlinge verwantschap moeten vragen. Deze laat zich niet verklaren door eenvoudig aan te nemen, dat twee hunner den derde gekend en nageschreven hebben, want hierbij blijft onverklaard hoe zij elkander, ook in die verhalen, die zij met elkaar gemeen hebben, zoo vaak, en niet altijd in nevenzaken weerspreken. Veel aannemelijker is de stelling, dat ieder hunner, behalve uit de hem in het bizonder ten dienste staande bronnen, ook uit eene gemeenschappelijke oorkonde geput heeft. Hierdoor wordt èn de overeenkomst èn het verschil tusschen hen op eene genoegzaam bevredigende wijze opgelost. Die gemeenschappelijk gebruikte oorkonde moet dan wel eene zeer oude zijn geweest, en bij de toenmalige christenen zooveel gezag hebben gehad, dat geen der evangelisten geaarzeld heeft haar aan zijn geschrift over Jezus ten grondslag te leggen. Mochten wij haar kunnen uitvinden! — 't Is eene gissing, maar die veel voor zich heeft, dat het oorspronkelijke Markus-evangelie die gemeenschappelijke oorkonde is geweest. De redacteur van ons tegenwoordig Mattheus-evangelie heeft haar mede gebezigd tot aanvulling van het boek „de redenen;" natuurlijk was zij het fundament, waarop de omwerker van het Markus-evangelie heeft voortgebouwd, en ook Lukas heeft er zich vlijtig van bediend. Tot zoolang wij niet beter worden ingelicht, hechten wij aan haar ons zegel.

Wordt deze gissing aannemelijk geacht, dan levert zij eene bijdrage tot de geloofwaardigheid der Synoptici, want het geschrift, dat aan de drie eerste evangeliën tot grondslag is gelegd, is dan inderdaad het werk van een man, die tot een der voornaamste apostelen in nauwe betrekking heeft gestaan.

Of zouden wij over de geloofwaardigheid der Synoptici niet mogen spreken, dewijl wij erkennen, dat vele hunner verhalen een sterk legendair karakter dragen? Wij behoeven in dezen niet te aarzelen. Een persoon, een boek, een dagblad houden niet op, in de algemeene schatting geloofwaardig te zijn, al blijkt van tijd tot tijd, dat niet alles, wat zij mededeelen, de zuivere waarheid is. Moest men zóó streng oordeelen, er kon van geloofwaardige personen, boeken en dagbladen in het geheel geen sprake zijn, want wie staat niet aan feilen bloot en wie begaat ze niet somwijlen, vooral als hij zich door een al te goed vertrouwen op zijne berichtgevers leiden laat? De evangeliën kunnen dan ook over het algemeen geloofwaardige schriften zijn, zonder het juist in alle bizonderheden te wezen.

Dat de Synoptici voor historieschrijvers willen gehouden worden, en dan ook natuurlijk voor zulken, die naar hun beste weten verhalen wat gebeurd is, lijdt geen twijfel. Zij beschrijven voornamelijk de werkzaamheid van Jezus in Galilea en 't is de galileesche traditie aangaande hem, die zij mededeelen. Het kon niet uitblijven of er moesten, en zelfs spoedig, geschriften ontstaan, zooals de evangeliën zijn. Niets toch was natuurlijker, dan dat zij, die de hoogste ingenomenheid met Jezus woord en werk koesterden, er voor zich zelven en anderen belang in stelden, eene zoo rijk mogelijke verza-

meling van uitspraken, redevoeringen en daden bijeen te brengen. De behoefte daaraan liet zich dringender gevoelen, naarmate zijne belijders zelven van lieverlede meer denkbeelden aangaande hem begonnen op te vatten en te verbreiden, die met de historie in strijd geacht moesten worden [51]). Zoo ontstonden ras grootere en kleinere schriften, die over Jezus handelden en daar wij veilig kunnen aannemen, dat zoodanigen reeds in vrij grooten getale in omloop waren, toen er nog een aanzienlijk deel van Jezus tijdgenooten in leven was, zoo kunnen wij er des te vaster op vertrouwen, dat de opzettelijke verdichting weinig speelruimte vond. Men schreef eenvoudig op, wat de mondelinge overlevering verkondigde, maar ook zooals zij het overbracht, zonder angstvallig naar de volkomene juistheid van iedere uitspraak en ieder verhaal te onderzoeken. In de oudheid der bronnen, waaruit de evangeliën gevloeid zijn, ligt dus een eerste waarborg hunner geloofwaardigheid.

Een tweeden vinden wij in de personen, die thans bij ons als de oorspronkelijke auteurs bekend staan. Wat wij van hen weten, legt eene goede getuigenis voor den historischen inhoud hunner schriften af. Is er in de beide eerste evangeliën wat werkelijk van Mattheus en Markus afkomstig moet gerekend worden, dan moeten wij reeds daarom gewicht aan hunne mededeelingen hechten. De eerste was een der twaalven en de ander een man in den apostelkring te huis, en van beiden kunnen wij niet anders vermoeden, of zij waren oprechte, waarheidlievende, vrome mannen, zoodat aan opzettelijke misleiding hunnerzijds niet gedacht kan worden. Is Lukas, de vriend van Paulus, de schrijver van het derde evangelie, dan is ook zijne goede trouw boven alle verdenking, want

ook hem is het dan om de waarheid te doen geweest [52]).

Een derde bewijs voor de geloofwaardigheid der Synoptici in het algemeen ontleenen wij aan hun inhoud. De personen en zaken, die er in voorkomen, treden ten rechten tijde op en worden met de juiste namen genoemd. Wij denken aan mannen als Herodes, Kajafas en Pilatus, ons ook van elders bekend; aan partijen, zoo als die der Farizeërs en Sadduceërs, die met volkomene juistheid geteekend worden; aan gewesten, steden en dorpen, voorgesteld als dáár gelegen, waar men ze inderdaad te zoeken heeft, en die namen dragende, die zij toen werkelijk voerden; aan voortbrengsels der natuur, en vooral aan kunstproducten, zoo als huisraad, kleedingstukken, muntspeciën, enz. Dit alles wordt zóó genoemd en beschreven, dat de schrijvers voortdurend toonen met de kaart van het land en met de menschen, in hunne eigenaardigheden en gewoonten, van nabij bekend te zijn geweest. Zij begaan dan ook geene noemenswaardige fouten van geographischen of taalkundigen aard, en schilderen de zeden der menschen, zoo als zij destijds werkelijk waren. Wordt tegen het vierde evangelie aangevoerd, dat de schrijver er van geene zuivere kennis heeft, noch van het land, waarin Jezus is opgetreden, noch van hetgeen zich daar in Jezus dagen voordeed, zoo zelfs dat hij geen Jood, althans geen palestijnsche Jood geweest kan zijn, nu het tegenovergestelde omtrent de synoptische evangeliën kan worden vastgesteld, zullen wij hieruit het besluit mogen trekken, dat wij met schrijvers te doen hebben, die alleszins toonen voor hunne taak berekend te zijn, en wien wij derhalve over het algemeen ons vertrouwen kunnen schenken. Hoe ware het mogelijk, dat zij, die blijkens hun schrijfstijl, eenvoudige, ongeleerde menschen zijn,

van dit alles eene genoegzame kennis hadden bezeten, indien zij geen Joden waren geweest, welke in dien tijd en in dat land geleefd hadden. Mocht iemand bezwaar maken, dit van de evangeliën in hun tegenwoordigen vorm te laten gelden, hij zal het toch moeten toegeven ten opzichte van hunne hoofdbestanddeelen. Doch wat wij omtrent de juistheid hunner opgaven in de boven aangestipte bizonderheden aanvoerden, heeft inderdaad betrekking op de evangeliën, zooals wij ze nu hebben, en de lof der nauwkeurigheid komt dus evenzeer aan de latere redacteurs en aan de door hen gebruikte bescheiden, als aan de oorspronkelijke evangelisten toe.

Behalve onze kanonieke evangeliën bezitten wij ook eene aanzienlijke menigte zoogenaamde apocriefe. Deze moeten vooral dienen om ons nadere kennis te doen maken met Jozef en Maria; het open tijdvak in de geschiedenis van Jezus, van zijne vroege jeugd af tot op zijn dertigste jaar, aan te vullen; te bewijzen, dat hij geheel onschuldig den kruisdood ondergaan heeft en eenige bizonderheden mede te deelen omtrent hetgeen tusschen hem en Pilatus heeft plaats gehad. Zij behelzen niets meer dan een groot aantal even smakelooze als ongerijmde vertelsels, maar leggen tegelijk eene zijdelingsche getuigenis ten gunste der kanonieke evangeliën af. In die apocriefen wordt klaar gezien, wat er van wordt, als de legende vrij spel heeft, en hoe zij, geheel losgemaakt van de historie, ten slotte eene caricatuur van Jezus voortbrengt.

Wat wij aangaande het historisch karakter der Synoptici

in het midden brachten neemt evenwel niet weg, dat de critiek veel werks te verrichten heeft, eer zij hare taak volbracht en, voor zoover dit mogelijk is, zuivere historie geleverd heeft. De schrijvers waren feilbaar, hunne bronnen vaak troebel en zij zelven hadden weinig of geen zin voor critiek. Opgegroeid in eene wereld, waarin men algemeen aan wonderen, engelen, duivelen, in één woord aan het bovennatuurlijke geloofde, vonden zij er natuurlijk niets vreemds in, als hun ook van Jezus werd bericht, wat de grenzen van het natuurlijke overschreed; en kunnen wij best begrijpen, dat de overlevering er zich reeds vroeg op toelegde om alles wat zij tot verheerlijking van Jezus dienstig achtte, in de geschiedenis van zijn leven in te vlechten, dan moet ook in de evangeliën gevonden worden, wat niet tot de historie, maar tot de legende behoort. Is nu de schifting van historie en legende enkel overgelaten aan de willekeur van den biograaf van Jezus? Geenszins. Hij zal regelen moeten vaststellen, waaraan hij de hem overgeleverde stof ter toetse brengt. Deze moeten hem door de wetenschap en niet door de willekeur aan de hand worden gedaan. Toch kan het niet uitblijven, dat hij hier en daar zijne subjectiviteit laat doorschemeren. Niets natuurlijker. Voor den een toch is eene reeds door de wetenschap besliste zaak wat voor den ander nog zeer twijfelachtig is, en de denkbeelden der menschen omtrent personen en zaken zullen wel zóó lang uiteen blijven loopen, als zij door verschil van temperament, opvoeding en levensrichting van elkander onderscheiden blijven. Hoe is het dan mogelijk z i c h z e l v e n bij de beschrijving van Jezus leven zoo geheel op den achtergrond te plaatsen, dat de in schrift gebrachte resulta-

ten van het onderzoek geen het minste spoor van eigene individualiteit vertoonen? Niemand make er ons dus een verwijt van, en niemand trede met de zoo gemakkelijk uitgesprokene beschuldiging van willekeur, of gelijk men thans veelal pleegt te zeggen, van grenzenloos of bodemloos subjectivisme op. Het hoogste wat men van een historieschrijver vorderen mag, is, dat hij naar objectiviteit streve, en dit doet hij, als hij zich bij al zijn onderzoek de vraag voorlegt: wat is waarheid?

Hoe komen wij nu tot de regels, verder door ons te volgen? Zij vloeien uit hetgeen wij over de levensbeschrijving van Jezus in het algemeen, en over de bronnen, waaruit zij geput moet worden, gezegd hebben, van zelf voor, en zijn dientengevolge deze:

1. Naar het gebied der legende moet verwezen worden wat met het christelijk godsbegrip, de bekende natuurwet en de gewone menschelijke ervaring in onverzoenlijken strijd bevonden wordt.

2. Onhistorisch is wat Jezus niet gezegd of gedaan kan hebben, omdat het met de doorgaande richting van zijn geest en gemoed onbestaanbaar is.

3. Wat kennelijk niets anders is dan de belichaming van een godsdienstig denkbeeld, kan niet in de historie worden opgenomen, doch blijkt dat het denkbeeld in den geest van Jezus is, dan kan het hem, zoo niet op de lippen, dan toch in het hart worden gelegd.

4. Bij de wonderverhalen worde steeds gevraagd, of er een historische achtergrond aanwezig is.

5. Van het vierde evangelie, als zijnde een dogmatisch geschrift in historischen vorm, kan geen gebruik worden gemaakt.

6. Wat de Synoptici uit de gemeenschappelijk gebruikte oorkonde hebben is van groot gewicht, met uitzondering van hetgeen volgens regel 1, 2 en 3 ter zijde gelegd moet worden.

7. Het evangelie naar Mattheus heeft groote waarde met opzicht tot de redenen des Heeren, voor zoover deze gerekend kunnen worden uit het oorspronkelijk geschrift van den apostel te zijn overgenomen.

8. Het tweede evangelie heeft, bij strijd, de eerste, ofschoon niet altijd de beslissende stem.

9. Het derde, als het minst betrouwbare, moet met voorzichtigheid gebruikt worden. Zijne berichten moeten aan die der overigen worden getoetst. Wat het alleen heeft, kan, als het de kenmerken der waarschijnlijkheid in zich draagt, opgenomen worden.

Dat de evangelisten de gebeurtenissen niet altijd in chronologische orde opgeven, wordt algemeen toegestemd. Omtrent Mattheus werd reeds opgemerkt, dat hij gaarne het gelijksoortige bijeenvoegt, hetwelk hij niet kon doen dan met verwaarloozing der tijdsorde. Aangaande Markus werd reeds door Papias gezegd, dat hij niet in tijdsorde verhaalt en al belooft Lukas, dat hij haar in acht zal nemen, hij is toch niet zoo trouw aan zijn woord, dat wij hem op den voet kunnen volgen; want deden wij dit dan zouden wij moeten aannemen, dat alles wat hij verhaalt, nadat hij Jezus naar Jeruzalem doet vertrekken totdat Jezus de hoofdstad binnentreedt [53]), op weg derwaarts is voorgevallen, hetgeen op zich zelf onwaarschijnlijk is en weersproken wordt door de overigen, als deze dezelfde

redevoeringen en feiten elders en in een beter passend verband invlechten. Intusschen wordt hierdoor niet beweerd, dat zij alle bizonderheden zoo maar los dooreen geworpen hebben. Bij eene onderlinge vergelijking der Synoptici ontwaren wij ras, dat zij elkaar van tijd tot tijd op een bepaald punt ontmoeten, en zoo verkrijgen wij, met hunne schriften naast ons, eenige afdeelingen, waarop de biograaf van Jezus heeft te letten. Zij het hem ook te doen om een beeld van Jezus te ontwerpen, waaraan het leven niet ontbreekt, en heeft hij daarom vrijheid zich van een band te ontslaan, zooals het geregeld volgen der gebeurtenissen hem zou aanleggen, hij mag toch de tijdsorde niet geheel verwaarloozen. Overtuigd, dat Jezus zich op zuiver menschelijke wijze heeft ontwikkeld, en dat gewichtige voorvallen ook invloed op zijne denkbeelden, gevoelens en handelingen gehad hebben, voelt hij behoefte aan het vaststellen van eenige rustpunten, en wat hij van het leven van Jezus weet splitst hij in enkele groote afdeelingen, en wel bij voorkeur in zulke als hem door de Synoptici zelven aan de hand worden gedaan.

De loop, dien de synoptische verhalen nemen, is deze: eerst vermelden zij wat aan het tijdstip van Jezus optreden in Galilea is voorafgegaan [54]), vervolgen dan hunne verhalen tot op het vertrek der gezanten, door Johannes tot Jezus gezonden [55]), en geven daarna Jezus te zien zooals hij verder in Galilea arbeidde [56]). Nu verlaat Jezus Galilea en vinden wij hem in Judea, evenwel nog niet te Jeruzalem [57]); maar op den eersten dag der laatste week doet hij zijn intocht in de hoofdstad en is daar nu over dag steeds te vinden [58]), totdat hij op Donderdag daaraanvolgende aldaar het pascha houdt en er Vrijdags

aan het kruis den adem uitblaast [59]. Zij besluiten hunne verhalen met de vermelding van hetgeen op den volgenden Zondag heeft plaats gehad en de opgaaf van de hun bekende verschijningen des verrezenen [60].

Nu moeten wij echter niet meenen, dat alles, wat zij binnen de aangewezene grenzen berichten, volkomen overeenstemt. Dikwijls wordt in dit of dat tijdvak verhaald, wat in een ander te huis behoort. Wat hebben wij nu te doen? Wij brengen tot de aangewezene periode wat de Synoptici binnen de vastgestelde grenzen met elkaar gemeen hebben, tenzij zich hiertegen gewichtige bezwaren mochten verheffen. Hierna sporen wij op, wat twee hunner hebben opgeteekend en vragen of dit tot de periode kan behooren, waarin het gevonden wordt. Heeft de derde het op eene andere plaats, dan moeten zij onderzoeken of deze soms gelijk heeft. Zijn er geene overwegende redenen om aan zijne plaatsing de voorkeur te schenken, dan voegen wij ons bij de meerderheid. Eindelijk behooren wij na te gaan, of bij een of meer van hen ook buiten de aangewezene grenzen gevonden wordt wat daar niet op zijne plaats staat, om het daar in te lasschen, waar het, onzes inziens, vermeld had moeten zijn. Bij dit alles behouden wij ons toch de vrijheid voor, het een of ander in eene andere afdeeling op te nemen, dan waarin het eigenlijk te huis behoort. Dit zal ons menige noodelooze herhaling doen vermijden en het zal Jezus in een of ander opzicht beter in zijn geheel doen uitkomen.

Nog één punt moet besproken worden, eer wij ter zake kunnen treden. Het betreft de vraag naar den omvang van een leven van Jezus, en dus naar de grenzen, binnen welke zijn biograaf zich te bewegen heeft. Beschouwt

hij Jezus in den meest eigenlijken zin als een mensch, dan kan hij niet hooger dan tot zijne geboorte opklimmen en mag hij zijn onderzoek niet verder uitstrekken dan tot op zijn sterfuur. De verhalen omtrent Jezus opstanding en hemelvaart behooren derhalve niet tot de geschiedenis van zijn leven. Zij kunnen van anti-supranaturalistisch standpunt alleen daar ter sprake komen, waar men den indruk, dien Jezus op zijne eerste belijders gemaakt heeft en de denkbeelden, die zij al spoedig na zijn verscheiden omtrent hem gekoesterd hebben, beschrijven wil. Ook dan zelfs, wanneer men ze geheel of gedeeltelijk voor historisch houdt, kunnen zij geen deel uitmaken van de geschiedenis van Jezus leven op aarde, tenzij men nog mocht vasthouden aan de inderdaad onhoudbare meening eener lichamelijke verrijzenis, waarna hij nog veertig dagen in vleesch en bloed door de zijnen zal gezien zijn, met hen omgaande, etende en drinkende zelfs als te voren.

De volgende bladen behelzen dus eene voorstelling van Jezus, zooals hij tot zijn dood toe geleefd en gewerkt heeft.

HOOFDSTUK I.

VOORBEREIDEND LEVEN.

§ 1. JEZUS IN DEN HUISELIJKEN KRING.

In het jaar 750 na de stichting van Rome [1]), woonde te Nazareth in Galilea een weinig bekend ambachtsman, Jozef geheeten. Ofschoon hij uit het geslacht van David afstamde [2]), zoo behoorde hij toch niet tot de aanzienlijken zijns volks. Ontbloot van tijdelijke middelen, moest hij door zijn handenarbeid in de behoeften van zijn spoedig aangroeiend gezin voorzien. De jonge, krachtvolle man was er toe in staat. Het beroep van timmerman, dat hij uitoefende [3]), verschafte hem het noodige en al gaf het hem niet zooveel, dat hij zich de geriefelijkheden des levens verschaffen kon, waarmee de rijke zich omringt, hij mag evenwel niet gerekend worden onder de armen te behooren, die van tijd tot tijd aan gebrek ter prooi zijn. In het oosten, waar men, althans op het land en in de kleine steden, met weinig tevreden is, heeft men tot levensonderhoud aan weinig genoeg. Aan wo-

ning, huisraad [4]) en kleeding wordt er, in den burgerstand, luttel te koste gelegd en de dagelijksche voeding is er eenvoudig en goedkoop.

Hij was gehuwd met zekere Maria, eene onbekende onder de dochteren haars volks [5]), maar bestemd om eens als de gezegendste van alle vrouwen eene vermaardheid te verkrijgen en eene eere te ontvangen, zooals dusver geene enkele van haar geslacht zich ooit verworven heeft. De zegen der vruchtbaarheid rustte op hunnen echt. Hun eersteling was een zoon [6]). Bij gelegenheid der besnijdenis, die op den achtsten dag na de geboorte aan het kind voltrokken werd [7]), kreeg het den naam van Jozua, of, naar de grieksche uitspraak van het woord, Jezus. Deze naam, onder de Joden een zeer gewone [8]), beteekent: Jehova redt. Staat die naamgeving wellicht in verband met de hoop der ouders op het welhaast aanbreken van den grooten dag der verlossing, die met de verschijning van den Messias komen zou, dan is zij eene vrome uiting van hun vast geloof in den God hunner vaderen, en meer dan zij vermoed hebben of ooit vermoeden konden, is door hun kind verwezenlijkt, wat zijn naam aanwijst [9]).

Wat meermalen in de oude geschiedverhalen omtrent beroemde mannen voorkomt, dat onderscheidene plaatsen dongen naar de eer van de bakermat des hooggeplaatsten of rijkbegaafden te zijn geweest [10]), dat treffen wij ook met opzicht tot Jezus aan. Bethlehem heeft die eer aan Nazareth betwist en wel met zulk een goed gevolg, dat de oude koningsstad bijna alom als de geboorteplaats van Jezus is verheerlijkt. Desniettemin is het meer dan waarschijnlijk, dat wij er Nazareth voor te houden hebben [11]). Doch, gelijk het ons onverschillig is uit welk geslacht

Jezus gesproten is, daar wij niet vragen: van waar, maar alleen: wie was hij? zoo doet het er ook niets toe, waar hij het levenslicht aanschouwd heeft. Hij behoort noch aan eene enkele plaats, noch aan een enkel volk, maar aan de gansche menschheid toe.

Jozef komt buiten de geboorteverhalen nog slechts éénmaal voor [12]). Dan is Jezus twaalf jaren oud. Van dit tijdstip af verdwijnt hij uit de geschiedenis en dit wekt het vermoeden, dat hij gestorven is eer zijn oudste zoon den leeftijd bereikt had, waarop hij zich als rabbi in Israël vertoonde.

De familie schijnt, het is geheel onzeker wanneer, van Nazareth naar Kapernaum verhuisd te zijn. Althans wij vinden er later de moeder en de broeders van Jezus in diens nabijheid [13]). Dat hij broeders had, vier in getal, met name: Jakobus, Joses, Simon en Judas, staat vast [14]). Hij had ook zusters, minstens twee. Eene latere overlevering noemt ze: Esther en Thamar. Dat Jezus de oudste van die allen was en dat de genoemden werkelijk kinderen van Jozef en Maria waren, is aan geen twijfel onderhevig. Uitdrukkelijk wordt vermeld, dat Jozef in huwelijksgemeenschap met Maria geleefd heeft [15]) en staat er, dat zij haren eerstgeboren zoon baarde [16]), dit veronderstelt, dat zij later aan meer kinderen het leven heeft geschonken. 't Is een sprookje, dat Jozef, bij zijn huwelijk met Maria, een afgeleefde grijsaard was, uitgedacht, om des te geruster van de moedermaagd te kunnen spreken. Om dezelfde reden heeft men later van de broeders en zusters des Heeren neven en nichten gemaakt.

Jezus zusters waren te Nazareth gehuwd; want als men daar van haar zegt: „Zijne zusters, zijn zij niet hier bij

ons [17])," dan ligt niets nader voor de hand, dan dat zij, vóór de verhuizing der overige familie naar Kapernaum, in hare geboortestad echtgenooten gevonden hebben.

Maria had eene zuster, Salome genaamd, gehuwd met Zebedeus, een welgestelden visscher uit Kapernaum of Bethsaïda [18]). Hare zonen, Jakobus en Johannes, zijn dus waarschijnlijk van jongs af met Jezus, hun vollen neef, bekend geweest, en uit deze hunne betrekking tot hem laat zich gereedelijk verklaren, dat zij onder zijne eerste aanhangers en discipelen behoord hebben.

Johannes, de zoon van Zacharia en Elisabeth, is te onrecht onder de bloedverwanten van Jezus opgenomen [19]).

Nu wij kennis hebben gemaakt met de personen, die tot het gezin en de familie van Jozef behooren, willen wij trachten ons Jezus in den huiselijken kring te vertegenwoordigen, daarbij inzonderheid lettende op hetgeen hem heeft doen worden, die hij later geweest is. Wij zullen ons evenwel met weinig moeten tevreden stellen, want de bescheiden, die ons desaangaande kunnen inlichten, zijn uiterst schaarsch en schraal. Hierover verwonderen wij ons niet. De apostolische verkondiging van den Christus bemoeit zich niet met zijne geboorte, opvoeding en huiselijk leven en stelt zich ook niet ten doel den voortgang zijner innerlijke ontwikkeling aan te wijzen. Zij begint met hem op dertigjarigen leeftijd als rabbi te doen optreden, en laat alles wat daaraan voorafging in het duister [20]). Slechts enkele, hier en daar toevallig vermelde bizonderheden staan ons ten dienste, maar door deze in verband te brengen met hetgeen wij van elders, nopens de verstandelijke en godsdienstige ontwikkeling der Joden in Galilea weten, verkrijgen wij toch ten slotte

bevredigender uitkomsten, dan wij aanvankelijk vermoed hadden.

Onder de hoede zijner ouders groeide Jezus voorspoedig op, en al kunnen wij ons van zijn uitwendig voorkomen geene voorstelling maken, wij mogen het er toch voor houden, dat hij tot een kloek man is opgewassen [21]) en dat hij, noch in zijn gelaat, noch in zijne houding iets onaangenaams of terugstootends gehad heeft [22]).

Heeft hij ter schole gegaan? Scholen en onderwijzers ten dienste der jeugd waren er, maar of hij er heen gezonden is, weten wij niet. Wel is het zeker, dat hij lezen [23]) en minstens waarschijnlijk, dat hij schrijven kon [24]), en letten wij op het algemeen gebruik, dat toenmaals, ook onder de Joden en zelfs in Galilea, van de grieksche taal gemaakt werd, dan mogen wij veilig veronderstellen, dat Jezus, ofschoon hij zich gewoonlijk van de volkstaal, de syro-arameesche, bediend heeft, ook grieksch verstaan en gesproken heeft [25]).

Van zijn twaalfde jaar af nam hij met zijne ouders geregeld deel aan de jaarlijksche feestreizen naar Jeruzalem [26]) en was hij, als Israëliet, onderworpen aan de stipte volbrenging van al de ceremoniën der wet [27]). Zoo lang Jozef leefde, had hij in zijn oudsten zoon een helper en medekostwinner aan zijne zijde [28]), en heeft Jezus door eigen arbeid in zijn onderhoud, en gedeeltelijk in de nooddruft van het gezin voorzien, de uitoefening van een ambacht als het zijne, dat de geestvermogens scherpt en de lichaamskrachten door dagelijksche oefening vermeerdert, kan niet anders dan weldadig op hem gewerkt hebben.

Hij bleef ongehuwd. Waarom koos hij zich uit de lieftal-

lige dochteren des lands geene levensgezellin? De Israëliet, vooral de eerstgeborene des huizes, acht zich verplicht en zelfs zoo vroeg als de omstandigheden gedoogen, eene huwelijksverbindtenis te sluiten. Zou Jezus het ook gewild, maar geene enkele gevonden hebben, voor wie zijn hart genoeg voelde, om zich voor altijd aan haar te verbinden, of die hij geschikt en waardig keurde, eene dienende hulpe tegenover hem te zijn? Wij kunnen het ons moeielijk voorstellen, te minder daar men in het oosten, bij het geringe verkeer, dat jongelieden van beiderlei geslacht met elkander hebben, zelden gewoon is de liefde voor elkaar tot het eerste vereischte van een huwelijk te stellen. Was hij dan misschien een verachter van het huwelijksleven, of hield hij althans den ongehuwden staat voor heiliger en Gode welgevalliger dan het echtelijk samenwonen? Wij kunnen er geen enkel spoor van ontdekken, en ons blijft niets anders over, dan aan te nemen, dat hij er reeds vroeg aan gedacht heeft eene roeping te moeten vervullen, waarmee de zorg voor vrouw en kroost onvereenigbaar zou zijn. Wat hij anderen daaromtrent leerde [29]), dat deed hij in zijn eigen voorbeeld zien. Maar eere dan ook aan hem, die zich om Gods en der menschen wil het ongezellige leven van den ongehuwde getroost en ook dit offer van zelfverloochening met bereidwilligheid gebracht heeft. 't Was het eerste groote offer, dat van hem gevraagd is, en wie zegt ons, hoeveel het hem gekost heeft ongehuwd te blijven? Menigeen zou zich in zijne plaats niet van het huwelijk hebben laten afschrikken door de gedachte, dat het huisgezin hem later in zijne werkzaamheid zou kunnen belemmeren, en zich daarbij beroepen hebben op het voorbeeld van profeten, die, ofschoon gehuwd, in hoog

aanzien stonden en krachtig gewerkt hadden [30]). Maar hij dacht er anders over. Hij offerde de toekomst van anderen niet op aan de huiselijke vreugd, die hij zelf had kunnen smaken, en stelde zich zelven niet bloot aan den strijd, waarin de keus tusschen huis en roeping hem later gebracht zou hebben.

Dat hij tot zulk eene mate van zelfverloochening in staat was, is een natuurlijk uitvloeisel van de innige godsvrucht, die hem reeds van kindsbeen af ten sieraad strekte, en toenam naarmate hij ouder in jaren werd en zijn leven een ernstiger richting nam. Reeds vroeg wandelde hij in het spoor der godzaligheid. Hij nam niet enkel toe in grootte, maar ook in wijsheid en werd deswege door God en menschen bemind [31]). Deze hoogstbelangrijke verklaring verbiedt ons ten stelligste in Jezus een ander dan een zuiver menschelijk wezen te zien; en behelst zij tevens eene aanwijzing van het echt menschelijke zijner verstandelijke en zedelijke ontwikkeling, wij zullen haar in het vervolg steeds onder het oog moeten houden, geen oogenblik vergetende, dat zij ons reeds bij den aanvang onzer beschouwing van zijn persoon en werk gegeven werd, om ons in het rechte spoor te leiden.

Al aanstonds lokt zij ons tot een onderzoek naar zijne verstandelijke en zedelijke ontwikkeling uit en legt ons de vraag op de lippen: kunnen wij ook ontdekken, hoe hij zoo uitnemend is geworden, als wij hem op rijpen leeftijd en te midden der menschen, arbeidende aan de komst van Gods koninkrijk, steeds ontmoeten?

Het eerste, waarop wij te letten hebben, is de opvoeding, hem als kind in het ouderlijk huis te beurt geval-

len. Jozef en Maria waren vrome Israëlieten, rechtvaardigen naar de wet [32]). Zij behoorden tot die kern der natie, die, te midden van den druk des tijds en de ongodsdienstigheid van het gros des volks, verlangde naar den levenden God en, dorstende naar waarheid, gerechtigheid en vertroosting, elken dag vurige gebeden ten hemel zond om de komst van den Messias, die aan allen tijdelijken en geestelijken nood een einde maken en het ware volk Gods, uit alle oorden bijeenvergaderd, tot een nooit gekenden trap van welvaart en luister voeren zou [33]). Die eenvoudige, vrome lieden waren zeker niet bij machte hem het heiligdom der wetenschap te ontsluiten; maar toch konden zij aan hunne kinderen op de levensreis meegeven, wat van veel hooger waarde voor hen was dan al de schatten der kennis te zamen [34]). Dat hebben zij ten aanzien van Jezus gedaan. In zijn kinderlijk en voor godsdienstige indrukken bizonder ontvankelijk gemoed hebben zij met milde hand het goede zaad gestrooid, en zij hebben reden gehad om zich over hun eerstgeborene, als een in allen deele voorspoedig kind, te verheugen. Ook over zijn gedrag te hunnen opzichte mochten zij tevreden zijn, want niet slechts als kind, maar ook als jongeling was hij hun steeds onderdanig [35]).

De verdere omstandigheden, waarin wij Jezus, gedurende zijne kindsche jaren aantreffen, moeten ook gunstig voor zijne vorming zijn geweest. Hij is niet enkel kind van vrome onders, maar ook lid van een talrijk gezin. Hij groeit op onder broeders en zusters, wel met hem kinderen van hetzelfde ouderenpaar, maar ook daar, gelijk overal elders, van onderscheidene geaardheid. Zoo leert hij in zijne jeugd met kinderen van verschillend

karakter omgaan en zijn gemoed krijgt daardoor eene groote mate van buigzaamheid en verdraagzaamheid. Reeds als kind leert hij geduld hebben met de zwakheden en gebreken van anderen, en elken dag vindt hij aanleiding en gelegenheid, om zich te oefenen in goedwilligheid, hulpvaardigheid en vergevensgezindheid. Als oudste acht hij zich tevens verplicht aan de jongeren eén goed voorbeeld te geven en hun in zich zelven te toonen, dat de liefde voor God ook liefde voor anderen in zich sluit, allermeest voor hen, die door God zoo innig nauw aan elkander verbonden zijn, als broeders en zusters, onder hetzelfde moederhart gedragen.

Nederig is ook de woning van den handwerksman, waarin hij wordt opgevoed en men vindt er niets van hetgeen men in de huizen der aanzienlijken tot gemak van hunne bewoners ziet. Maar nu wordt hij ook niet van jongs af door de weelde vertroeteld. Gewoon zich met weinig te vergenoegen, haakt hij niet naar het zingenot, waarnaar de kinderen der rijken vaak al te vroeg leeren hunkeren, en hij voelt zich ook niet sterk aangetrokken door al die begeerlijke dingen, die de wereld aan hare meer bevoorrechte kinderen biedt, maar ze daardoor ook maar al te dikwijls aftrekt van dat hoogere en betere, dat, als het eens het eigendom van den mensch geworden is, zijn hart vervult met den vrede Gods.

Het veelvuldig en gepast gebruik, dat Jezus van de schriften maakt, zegt ons, dat hij hun inhoud gekend en verstaan heeft. Een deel zijner schriftkennis had hij stellig te danken aan zijne ouders, die, al hadden zij geen exemplaar der heilige boeken in huis, door het gewone synagoge-onderricht genoegzaam in staat waren

gesteld, hunne kinderen met den hoofdinhoud der mozaïsche wet, der oude volkshistorie, der profetische redevoeringen en der nationale liederen bekend te maken. Het grootste deel zijner kennis heeft hij echter niet in zijn huis, maar elders opgedaan. Wij denken in de eerste plaats aan de synagoge, waarvan hij een der vlijtigste bezoekers was [36]). Als daar, op elken sabbat, het voor dien dag aangewezen gedeelte der wet en der profeten gelezen en verklaard werd, kon men er hem onder de aandachtigste toehoorders vinden. Bij de groote aantrekkelijkheid, die het godswoord, in de schrift vervat, voor iemand van zulk eene godsdienstige gemoedsrichting als hij, bezat, was de synagoge eene der meest geliefde en gezochte plaatsen. Hoe gretig ving hij de woorden op, die uit de heilige boeken tot hem kwamen, hoe diep prentte hij het gehoorde in zijn geheugen en hoe ernstig dacht hij er, gedurende de week, die verloopen moest eer de deur der synagoge zich weder voor hem opende, te huis over na. Om goed te begrijpen, dat Jezus langs dezen weg zoo gemeenzaam werd met den inhoud der schrift, moeten wij vooral niet vergeten, dat hij nooit andere boeken las of hoorde lezen, en dat ieder godsdienstig gesprek, hetwelk hij bijwoonde of zelf voerde, met die schrift in verband stond. Zijne gedachten werden dus veel minder, dan bij ons gewoonlijk het geval is, door vele schrifturen van allerlei aard bezig gehouden. Altijd werden zij naar hetzelfde punt heen getrokken, en zien wij, dat het geheugen van die menschen, die weinig lezen en schier in het geheel niet schrijven, doorgaans vrij sterk ontwikkeld is, dan kan het ons van iemand als Jezus volstrekt niet bevreemden, dat hij zoo vaardig was met het bijbrengen van schriftwoorden,

telkens als hij ze tot toelichting of bevestiging zijner meening noodig had.

Geen minderen invloed dan het synagoge-onderwijs had het deelnemen aan de jaarlijksche tochten naar Jeruzalem op Jezus verstandelijke en godsdienstige vorming. Minstens eenmaal 's jaars, bij voorkeur tegen den tijd, dat Israël het pascha vierde, ging hij met de zijnen op naar de tempelstad. De reis zelve, doorgaans in een groot gezelschap volbracht, had iets buitengemeen aanlokkelijks. Welk eene vroolijke, maar toch altijd godsdienstige stemming kenmerkte het meerendeel dier tempelgangers! In hun midden vond Jezus zich zoo goed te huis en het was hem bizonder wel, als zij elkaar de reis verkortten, door uit de oude historie de roemruchtige daden der helden en profeten op te halen en van de groote werken Gods te gewagen; of als zij samen de liederen aanhieven, die allen van buiten kenden en die, in krachtige tonen aan de volle borst ontvloden, de rotsen, die de dalen omzoomden, deden weergalmen [37]). Op zulke tochten viel natuurlijk veel te leeren. Die hen te zamen deden, waren in den regel Israëlieten van de beste soort, wien het niet aan schriftkennis ontbrak, daar zij stellig ook gewoon waren in de plaatsen hunner woning de synagoge te bezoeken. Dat samenreizen, met gelijke bedoeling naar dezelfde plaats, was ook niet weinig bevorderlijk aan de opwekking en verlevendiging van godsdienstzin en vaderlandsliefde en aan de aankweeking van broederlijke genegenheid. Nooit toch voelde men zich zoo innig aan elkaar verbonden, als wanneer men samen optoog naar het gemeenschappelijk heiligdom, al jubelende en zingende: „ziet hoe goed en hoe liefelijk is het, dat zij, die broeders zijn, ook samen wonen."

Voor den bewoner van een afgelegen landstadje hadden die karavaantochten ook nog dit voordeel, dat zij hem iets meer van zijn land deden zien, dan hij er in zijne naaste omgeving van leerde kennen, en dat zij hem met eene grootere verscheidenheid van personen in aanraking brachten, dan de kleine plaats zijner woning hem aanbood. Ook uit dien hoofde waren zij Jezus, die in het vergeten Nazareth [38]) zijne dagen sleet, ten hoogste nuttig. En welk een indruk moet Jeruzalem niet op hem gemaakt hebben, Jeruzalem, met al zijn gewoel, vooral op hoogtijden, en met al zijne schoone en trotsche gebouwen, waaronder de tempel boven allen uitstak? En als in dien tempel de dienst werd verricht en derwaarts uit alle oorden der wereld, bij duizend- en tienduizendtallen waren samengestroomd tot verheerlijking van den God der vaderen, den almachtigen schepper des hemels en der aarde, hoe menigmaal zal daarbij iets in het hart van Jezus zijn omgegaan, dat hem sedert onvergetelijk was. Niets laat zich ook eerder vermoeden, dan dat hij van de gelegenheid, die zich dáár aanbood, om het onderwijs der vermaardste rabbijnen bij te wonen, een vlijtig gebruik zal hebben gemaakt, en dat hij, gedurende de feestweek, dagelijks zal gevonden zijn in eene der nevenzalen van het tempelgebouw, waar de Schriftgeleerden de wet verklaarden en, door de orakelen der profeten voorgelicht, over de hoop der toekomst spraken. Wij weten zeker, dat hij er reeds op zijn twaalfde jaar groote neiging toe had, en dat hij zich reeds op dien leeftijd met de meeste vrijmoedigheid tot de Schriftgeleerden begaf, om van hen te leeren, wat hij gaarne wilde weten en hun te antwoorden op de vragen, die zij hem voorlegden [39]). La-

ter heeft hij zich zeker het meest bij hen aangesloten, bij wie hij het meest bevrediging vond. Wij kunnen niet veronderstellen, dat hem op den duur alles behaagd heeft wat hij van de rabbijnen hoorde, en meermalen voorzeker heeft hij zich aan de bekrompenheid en letterknechterij dier menschen geërgerd. Maar evenmin als hij daarom het synagoge-bezoek op den sabbat verzuimde, staakte hij er zijne tempelreizen om. Er waren er toch zeker wel, die hem boven anderen aanstonden. Hij zal ze gevonden hebben in de discipelen en geestverwanten van den beroemden Hillel, den grootvader van den bekenden Gamaliël, een man van groot aanzien bij het verlichtste en gemoedelijkste deel der natie, en derhalve iemand van gematigde beginselen en van eene practische richting, en op verre na niet zoo afkeerig van de beoefening van kunst en letteren als de rechtzinnige Joden gewoonlijk waren. Vele zijner wijsheidslessen, meestal in kernachtige spreuken vervat, werden nog onder het volk bewaard en door de rabbijnen uit zijne school in steeds wijder kring verbreid. Van dezen zal Jezus wel iets geleerd hebben, dat hem van stonde aan behaagde en hem later te stade kwam.

Vergeten wij niet, dat Jezus minstens achttien zulke feestreizen naar Jeruzalem kan gedaan hebben, eer hij openlijk als leeraar in Israël optrad, dan zullen wij begrijpen, dat zij, eerst op den knaap, aan de hand zijner ouders derwaarts geleid, en later op den zelfstandigen man een veelzijdig heilzamen invloed gehad moeten hebben. Toch kunnen wij even gereedelijk toestemmen, dat hij veel gezien en gehoord zal hebben, hetwelk hem mishaagd en al vroeg tot de overtuiging geleid heeft, dat er onder Israël, hoe godsdienstig het scheen, nog zeer veel

aan den godsdienst der harten ontbrak. Maar dit heeft dan ook gestrekt, om hem al vroeg de oogen te openen voor de schaduwzijde eener godsdienstigheid, die zich al te zeer in zinledige of onbegrepen vormen vertoonde, en wie weet of niet juist op zulk eene tempelreis de eerste gedachte in hem ontwaakt is, om eene poging in het werk te stellen, ten einde eene meer geestelijke godsvereering, eene aanbidding van God in geest en waarheid, in het aanzijn te roepen.

Dit alles had Jezus met een groot aantal zijner tijdgenooten gemeen. Van waar nu, dat het op hem zulke diepe indrukken maakte en bij hem zulke rijpe vruchten van godzaligheid kweekte? Was er iets, dat hij boven alle anderen vooruit had, iets dat hem noodzakelijk zóó moest doen worden als wij hem kennen, een uitstekende boven allen? Het eenige wat tot beantwoording dezer vraag in aanmerking komen kan, is dit, dat hij iemand van buitengewonen aanleg was. Gelijk wij soms op het gebied van menschelijke wetenschap of kunst een man zien te voorschijn treden, die boven al zijne tijdgenooten uitblinkt en vele eeuwen achtereen onovertroffen blijft, zóó zelfs, dat men zich in allen ernst begint af te vragen, of hij wel overtrefbaar is, zoo kan zich ook op het gebied van het godsdienstige leven iemand vertoond hebben, die te dezen aanzien door God met zulk een aanleg was begiftigd, dat hij, bij behoorlijke en ongestoorde ontwikkeling van zijne verstandelijke vermogens en zedelijke krachten, allen die ooit als godsdienstige menschen hadden uitgeblonken, achter zich moest laten en die hierom onovertrefbaar kan gerekend worden, omdat hij de hoogste sport op de ladder der godsdienstige beschaving be-

reikte. Zulk een nu was Jezus, de knecht Gods bij uitnemendheid, op wien de geest des Heeren rustte, de geest der wijsheid en des verstands, de geest des raads en der sterkte, de geest der kennis en der vreeze des Heeren [41]). Maar dit blijft de eeuwige verdienste, waardoor hij zich een onsterfelijken naam gemaakt heeft en het voorwerp van aller eerbiedige bewondering geworden is, dat hij, in weerwil van alle beletselen en met de betrekkelijk geringe hulpmiddelen, die hem in zijn tijd ten dienste stonden, geen spanbreedte beneden den hem door God geschonken aanleg gebleven is, en zich overeenkomstig dien aanleg zoo wijs en goed getoond heeft, dat hij ten volle beantwoordt aan het ideaal van een mensch, gelijk wij het ons voorstellen, wanneer wij Paulus nazeggen: „niet, dat ik het reeds gegrepen heb of volmaakt ben, maar ik jaag er naar, of ik het ook grijpen moge [42])." Dan immers staat Jezus voor onzen geest als de verheven persoon, in wien wij het volmaakte aanschouwen, zooals wij het voor ons begeerlijk en tevens bereikbaar achten.

Is Jezus naar onze meening door God met een buitengemeen schoonen aanleg begiftigd, om op het gebied van den godsdienst te schitteren als de zon aan den hemel, en stellen wij vast, dat hij van stonde aan, en vervolgens onafgebroken, in overeenstemming met dien aanleg, zich ontwikkeld heeft, dan komen wij er van zelf toe, om te meenen, dat hij in ieder tijdperk zijns levens zoo verstandig en zedelijk zal geweest zijn, als iemand binnen de grenzen van eene zuiver menschelijke ontwikkeling, in die onderscheidene levensperioden zich vertoonen kan. Hij was dan een leerzaam en gezeggelijk kind, een vlijtig en ingetogen jongeling, een verstandig en vroom man, maar van den beginne af tot het laatste toe

zich kenmerkende door eene zekere gemoedelijkheid, die overal en steeds wordt aangetroffen, waar het gevoel voor het ware en goede van jongs af in den menschelijken boezem huisvest.

Had Jezus dat gevoel in hooge mate, een heilige afkeer van leugen en zonde, van alles wat gemeen en laag is, was er het noodzakelijke gevolg van. En niet alleen dit. Is God de hoogste vertegenwoordiger van het ware en goede, dan voelt de mensch, in wien de zin voor het ware en goede leeft, zich ook allermeest naar God getrokken. Zoo natuurlijk ook Jezus. Had hij een oog en een hart voor hetgeen in God eerbiedwaardig en beminnenelijk is, hij voelde dan ook van jongs af den diepsten eerbied en de vurigste liefde voor God en daar het hem, door datzelfde gevoel voor het ware en goede geleid, allengskens duidelijker werd, dat het staren en streven des menschen allermeest op gelijkvormigheid aan God gericht moet zijn, zoo vond hij ook voor zich zelven een heilig levensdoel, en het kon wel niet anders of hij moest alle krachten inspannen om het nader te komen.

De liefde, die hij voor God in zijn binnenste koesterde, dreef hem onophoudelijk tot het zoeken van gemeenschap met Hem. Wel begreep hij, dat het den mensch niet geoorloofd is, zich voortdurend van de wereld af te zonderen, om zich aan zoet en stil gepeins over te geven, maar evenzeer achtte hij het een heiligen plicht van tijd tot tijd, de eenzaamheid te zoeken, om in zich zelven in te keeren, over allerlei dingen ernstig na te denken, met zich zelven en met God te overleggen. Dat was voor hem een onbeschrijfelijk groot genot, en hij vergunde het zich zelven zoo dikwijls zijne gewone dagtaak het hem niet belette en zijne roeping om anderen te dienen het hem niet

verbood. In de eenzaamheid, in eene woeste plaats of op een bergkruin, waarover de nacht een ondoordringbaren sluier had gespreid, toefde hij dan zoolang hij mocht. Dan was het gebed zijne bezigheid [43]). Maar zijn bidden was niet enkel vragen. Hoe zou hij dan voor een ganschen nacht biddensstof gevonden hebben? 't Was een liefelijk peinzen over God en alles wat met God in betrekking stond, een vertrouwelijk spreken tot God, waarbij alles wat in hem was, ook de geheimste gedachte en de verborgenste wensch voor God werd uitgestort en blootgelegd, en het werd vaak een overleggen met God, als hij, bij het afbakenen van zijn weg en het bepalen van zijn plicht, met God te rade ging.

Zoo leefde hij, van zijne jeugd af, als in hooger sfeer en in gemeenschap met den Heilige. Spreekt het niet van zelf, dat God zich van lieverlede meer in zijne heerlijkheid aan hem openbaarde en dat zijne kennis van God en zijne liefde voor God met elken dag toenam? Zijne ontwikkeling was geene eenzijdige. Het gemoedsleven nam bij hem niet toe ten koste van het verstandelijk denken, doch werd evenmin daaraan ten offer gebracht. Van hier, dat wij alles, wat wij van hem hooren en zien, uit hem zelven zien te voorschijn komen. Van uitwendige, bovennatuurlijke openbaringen, gesteld dat zij er zijn, is te zijnen aanzien geene de minste sprake. Hij heeft er ook in het geheel geene behoefte aan. Verschijningen, hij krijgt ze niet, droomgezichten in den nacht of visioenen in wakenden toestand, die ten doel hebben hem iets te leeren, hij kent ze niet. Wáár zich het een of ander ooit hebbe voorgedaan, het moge van godsdienstzin getuigen, maar het behoort toch tot een lager trap van godsdienstige ontwikkeling, dan waarop wij Jezus

aantreffen; Jezus, aan wien niets ziekelijks is, die evenmin een sombere mijmeraar is als een opgeschroefde dweeper, Jezus, die steeds hoorende en ziende, denkende en biddende daarheen wandelt; Jezus, altijd helder van geest en warm van hart, overal licht en vreugde met zich brengende.

Dat Jezus een denker is van de edelste soort, is onbetwistbaar. Het beste wat ooit omtrent den godsdienst door eenig mensch gezegd is, hooren wij van zijne lippen en dat niet als iets, hetwelk hij van anderen heeft geleerd, maar als iets, dat uit hem zelven opwelt en de vrucht van zijn eigen nadenken is. Hoe zou hij er toe gekomen zijn, indien hij het zich niet reeds vroeg tot gewoonte had gemaakt, alles wat zich aan hem voordeed in verband met God te brengen en tot zijne verheerlijking aan te wenden?

En niet veel ontsnapte aan zijn oog. Hij was een fijne opmerker en niets achtte hij te gering, om er, korter of langer, zijne aandacht aan te wijden. Hij heeft de natuur bespied in hare werkingen [44]) en ook de menschenwereld met al haar gewoel en al hare beweging waargenomen. Hij heeft een oog gehad voor koningen in paleizen [45]) en voor gevangenissen met de bewaarders [46]), voor aanzienlijken in weelderige kleederen en voor bedelaars in lompen [47]), voor rechters [48]) en dienaars [49]), voor landeigenaars en pachters [50]), voor rentmeesters [51]) en daglooners [52]). Hij heeft ze gezien, de Farizeërs in hunne lange en breedgezoomde tabberden [53]), en opgemerkt, hoe de genoodigden de vooraanzitting begeerden [54]). Hij heeft aanschouwd hoe de kinderen speelden op de markt [55]), de rijken hunne gaven wierpen in de tempelbus en ook de arme weduwvrouw er haar penningsken in

liet glijden [56]). Dat alles en zooveel meer gaf hem stof tot nadenken en hield hem bezig, maar altijd in verband met godsdienst en zedelijkheid, want dat was het groote punt, waarop zich in zijne schatting alles samentrok.

Natuurlijk, dat iemand, zoo als hij, ook zin en gevoel voor de schoonheden der schepping had, en niets laat zich eer vermoeden, dan dat de beurtelings trotsche en liefelijke tooneelen, die hij steeds rondom zich zag, een weldadigen invloed op hem gehad zullen hebben. De bewoner van het vergeten stadje Nazareth moge zich over menig gemis te beklagen hebben gehad, niet over dat eener schoone natuur in het rond. Nazareth was inderdaad het paradijs van het reeds zoo schoone Galilea. Gelegen tegen de kruin van een berg, die de prachtigste vergezichten biedt, prijkte het daar als een krans, om de slapen van een vorst gewonden. Om de natuur in hare gansche heerlijkheid te aanschouwen, moest men een weinig hooger klimmen dan de plek waar het stadje ligt. Maar dra heeft men den bergtop bereikt en waarheen dan nu het oog zich wendt, overal ontmoet het, waarop het een poos met welgevallen rusten kan, iets liefelijks of iets verhevens. Richt het zich naar beneden op hetgeen in de onmiddellijke nabijheid is, dan kan het zich aan deze zijde nauwelijks verzadigen met het staren op die glooiende berghelling, gedeeltelijk met vruchtboomen beplant, gedeeltelijk met graan bezaaid en uitloopende in een dal, waarin de herder zijne kudde weidt; doch wendt het zich naar den anderen kant, dan ziet het op eene rotsmassa, door diepe ravijnen in onevenredige stukken gesneden, eene afwisseling, die de gedachte aan het grootsche opwekt, nadat de verbeelding zich met het zachte en aangename gevoed heeft. En hoe-

veel aanschouwt men daar, als de blik den horizon rondgaat. Naar het oosten gekeerd, stuit hij op den Tabor, die met zuivere ronding en als een afgeplatte kegel in het midden van een dal oprijst. Wendt men zich nu een weinig zuidwaarts, dan ziet men, door een zacht glooiend dal heen, tot in de Jordaan-vlakte en verder op, totdat de bergen van Perea, aan den overkant der rivier, het verder doordringen beletten. Geheel naar het zuiden geplaatst, staart men op de bergen, die het dal, waarin Sichem ligt, begrenzen en nu westwaarts zich richtende, om, door het noorden heen, weer tot het uitgangspunt terug te keeren, ontwaart men achtereenvolgens wat de schoone vlakte van Megiddo, zoo rijk aan herinneringen, liefelijks heeft, den Karmel, die zich plotseling in de blauwe wateren der Middellandsche zee schijnt te storten, de bergen van Safed en, ver in het verschiet, den Hermon, met zijne besneeuwde kruinen. Zulke natuurtooneelen, van nabij en in de verte, maken zelfs op het hart van den ongevoelige indruk, hoeveel te meer op dat van den godsdienstig gestemde, wiens ziele dorst naar den levenden God. Hij vindt er zijnen God, want hij ziet Hem in zijne werken, en met hetgeen hij waarnam, keert hij tot zich zelven in, om over de majesteit van den God, dien hij vereert, na te denken. Zoo Jezus. Van jongs af gewoon op te merken en te peinzen, vond hij, als hij daar door de schoonste dreven van Gods heerlijke schepping omdoolde, stof in overvloed, om na te denken. Hij liet haar niet achteloos liggen, en omdat hij zoo eenvoudig van gemoed en zoo rein van hart was, zag hij in alles zijnen God. Alles in het rond sprak tot hem van een almachtigen, ja, maar ook en bovenal van een goeden,

zachten, milden en reinen God, en het werd hem allengskens duidelijker, hoe die God, in overeenstemming met zulk eene openbaring van zijn wezen, vereerd moest worden. Was de natuur voor hem een boek, dat hij dikwijls ontsloot, eerst voor zich zelven en later voor zijne hoorders, dat boek leerde hem den godsdienst kennen als eene hoogsteenvoudige zaak; en hoe meer hij er in las, des te meer scheidde zich voor zijnen geest het wezenlijke van het onwezenlijke af, en des te meer kwam hij tot het besef, dat eene godsvereering, los van koude en stijve vormen, het meest overeenkomt met het eigenlijke wezen van den oneindigen geest, die hemel en aarde vervult.

Ziedaar wat op Jezus vorming in den huiselijken- en familiekring invloed heeft gehad, en wat hem op den weg heeft geleid, dien wij hem later, met zoo groote bewondering onzerzijds, zien bewandelen. Wij voegen er nog deze opmerking bij: is het waar, dat men, anderen leerende, zelf toeneemt in helderheid van inzicht, en dat men, hoe meer men het er op toelegt om een ander iets duidelijk té maken, zelf te meer orde in zijne denkbeelden brengt, dan zal het zoo ook wel bij Jezus zijn geweest. Al ontkennen wij niet, al waardeeren wij het zelfs hoog, dat hij op de schouders zijner voorgangers, inzonderheid der profeten stond, wij hechten er toch veel aan, dat hij leerende leerde, daar ook bij hem ongetwijfeld de eene gedachte de moeder der andere werd.

---

§ 2. JEZUS IN BETREKKING TOT JOHANNES DE DOOPER.

Onder degenen, aan wie Jezus veel te danken heeft gehad, bekleedt Johannes, de woestijnprofeet, ontegenzeggelijk de eerste plaats. Wij kunnen dus niet over Jezus spreken en van Johannes zwijgen.

Ten zuidoosten van Jeruzalem ligt de woestijn van Juda, ten noorden begrensd door de beek Kidron en verder benedenwaarts zich uitbreidende langs den westelijken oever der Doode Zee. 't Is er bizonder dor en kaal. Men ziet er schier niets anders dan naakte kalkrotsen, vol holen en spelonken en hier en daar een diep ravijn, een waar dal der schaduwen des doods. In dit onherbergzaam oord vinden wij, in het vijftiende jaar der regeering van Tiberius [1]) — het jaar 779 na de stichting van Rome — een man, die zich bij den eersten aanblik uiterst vreemd en zonderling voordoet, maar die toch steeds omringd wordt door eene talrijke menigte, die aan zijne lippen hangt, terwijl men het haar kan aanzien, dat zijn woord haar beurtelings boeit en schokt.

Wie is hij? Een Jood, Johannes genaamd [2]), ruim dertig jaren oud, afstammeling van een eerwaardig priestergeslacht. Zijn vader, een dienstdoend priester, heet Zacharia en zijne moeder draagt den naam van Elisabeth [3]). Hij is geboren te Juta, een stadje, zuidelijk van Hebron gelegen [4]). Toen zijne reeds bedaagde ouders de hoop op de eer en de vreugd van een eigen kind aan het hart te drukken, hadden opgegeven, werden zij door

de geboorte van een zoon verblijd, en zij meenden hunne dankbaarheid aan God niet beter te kunnen uiten, dan door dit kind des ouderdoms van jongs af Gode te wijden. Zij deden voor hem de Nazireër-gelofte [5]). Dientengevolge werd hij uiterst streng opgevoed. Wijn of sterke drank werd hem nooit gegeven, en van alles wat naar weelde zweemde werd hem, van kindsbeen af, een afkeer ingeboezemd. Hij groeide voorspoedig op, maar zijn karakter nam al vroeg eene plooi van stroeven ernst aan. Reeds als knaap vertoefde hij het liefst in woeste, maar stille oorden, waar bijna niemand ooit de eenzaamheid, die hij bij voorkeur zocht, kwam storen [6]). Ook in hem bespeuren wij den invloed, dien de natuur, waarin men zich dagelijks beweegt, op de vorming van de gemoedsgesteldheid en het karakter des menschen heeft. Niets liefelijks omringde hem; 't was daar alles even ruw en stout; en de jongeling, die daar eenzaam rondzwierf en tot man opwies, werd er niet zachtzinniger en vriendelijker op, maar veeleer somberder en strenger, zoowel in denk- als levenswijze.

Geboren in een tijd en opgevoed in een kring, waarin de messiasverwachting levendiger was dan ooit [7]), staat ook hij vast in het geloof, dat de aan de vaderen beloofde spruit Davids eerlang komen zou, om voor Israël het koninkrijk op te richten. Hoe meer hij er over denkt, des te dieper wortelt in hem de overtuiging, dat hij geroepen is, zijne volksgenooten op de komst van den lang verbeide voor te bereiden. En daar hij allermeest de religieuse zijde van het messiasrijk in het oog heeft, kan de voorbereiding, waartoe hij zich aangordt, geene andere zijn dan het volk tot bekeering op te wekken. Hieraan had het groote behoefte, want het was over het

algemeen te onzedelijk, dan dat het in dien toestand van de verschijning des gezegenden vrucht zou kunnen oogsten. Met den godsdienst des harten was het onder de toenmalige Joden droevig gesteld. Kon het anders? Die zich uit hun midden als leidslieden aanboden, deugden zelve niet. De Farizeërs en priesters ijverden wel voor de stipte naleving der wet en drongen wel op eene getrouwe waarneming van al de ceremoniën van den eeredienst aan, maar om innerlijke godsvrucht bekommerden zij zich niet veel. De Schriftgeleerden, die de wet verklaarden, waren aartsbeuzelaars en de Sadduceërs, meerendeels aanzienlijke en levenslustige wereldlingen, bekreunden zich niet meer om de zedelijkheid, dan noodig was om het weinigje achting, dat zij nog bij de menigte hadden, te bewaren. Zoo die toestand niet veranderde, wat zou er dan, bij de komst van den Messias, van het volk worden? Dan toch zou het godsgericht plaats hebben, want hij, de doorluchtige, zou komen met de wan in de hand, om den dorschvloer te zuiveren, en met de bijl in de vuist, om iederen onvruchtbaren boom te kappen [8]). Hoe jammerlijk zou het dan met hen afloopen! Deze gedachte kwelde en bedroefde den edelen man en liet hem nacht noch dag met rust; maar hoe meer zij hem bestookte, des te vuriger werd zijne begeerte om iets te doen tot redding der argeloozen, die door zulk een ontzaglijk groot gevaar bedreigd werden. Eindelijk kan hij aan dien innerlijken aandrang niet langer weerstand bieden. De geest Gods wordt vaardig over hem. Hij heeft de inwendige roeping tot profeet des Allerhoogsten ontvangen en het woord des Heeren: „bekeert u, want het koninkrijk der hemelen is nabij", stroomt hem van de lippen, zoo dikwijls hij in aanra-

king komt met die zondaars en zondaressen, voor wier toekomstig lot hij zoo ernstig beducht is.

Openlijk als profeet opgetreden, ontving hij allen, die tot hem kwamen. Hij bleef dus in de woestijn en verliet daar zijne uiterst sobere levenswijze niet. Tot zijn onderhoud diende hem voornamelijk de sprinkhaan, toen een niet ongewoon voedsel der geringen en nog in het oosten door lieden van lagen stand veel gebruikt, en de honig, dien hij, toevallig hier of daar in eene rotsspleet vond. Zijn kleed bestond uit een mantel van grof kemelshaar, los om de schouders heen geslagen en met een lederen riem om de lendenen vastgebonden [9]). Eene grot was waarschijnlijk zijne schuil- en woonplaats. Naar zijn uitwendig voorkomen had hij bizonder veel van Elia; en inderdaad, van allen, die ooit als profeten des Heeren waren opgetreden, trok die onverbiddelijk strenge boetgezant, die kloeke tegenstander van alle goddeloozen, die vurige ijveraar voor Jehova's eer hem het meeste aan. Elia werd zijn model [10]).

't Is zeer waarschijnlijk, dat hij van nabij bekend is geweest met de Esseërs. Deze woonden aan den westelijken oever der Doode Zee en hadden derhalve in dezelfde streek hunne hutten opgeslagen, die Johannes van zijne jeugd af doorkruist had. Zij waren eenvoudige, stille lieden, die zeer regelmatig en ordelijk leefden, zich veel met de beoefening der geneeskunde afgaven en zich zoover mogelijk van de wereldsche begeerlijkheden en genietingen verwijderd hielden. Met weinig tevreden, leefden zij van hetgeen de gemeenschappelijk bebouwde akkers voortbrachten. Op uitwendige reinheid waren zij zeer gezet en van godsdienstige wasschingen maakten zij veel werk. Vredelievende burgers, als zij waren, namen zij

alleen tot zelfverdediging de wapenen ter hand. De mozaïsche wet, inzonderheid het sabbatsgebod, stond hoog bij hen aangeschreven, maar toch brachten zij, in strijd met die wet, geene andere dan onbloedige offeranden. In enkele opzichten waren zij zeer streng. Die zich ergerlijk gedragen had werd uitgebannen, en zoo iemand hunner den naam van God had gelasterd, die werd zonder verschooning met den dood gestraft. Die tot het ingetogenste deel der orde behoorden, onthielden zich van het huwelijk en leidden een leven, gelijk later in de christelijke kerk de monniken, wier vaderen zij genoemd kunnen worden. In hoever Johannes met hen in aanraking is geweest, wat hij van hunne godsdienstige meeningen en gebruiken en ook van hunne leefregels heeft overgenomen en in welke punten hij zich van hen onderscheiden heeft, is thans niet meer met juistheid te bepalen. Wel kunnen wij aannemen, dat hunne eenvoudigheid en soberheid hem behaagd hebben, dat hunne reinigingsbaden, als zinnebeelden van wedergeboorte en heiliging, veel aantrekkelijks voor hem bezeten hebben, en dat vooral hunne practische richting hem bekoord heeft, maar toch mogen wij veronderstellen, dat hij in andere opzichten ver genoeg van hen is afgeweken, om eene hem alleen toekomende plaats in de historie te bekleeden. Bij volkomene overeenkomst met de Esseërs ware de opgang, dien hij onder zijn volk maakte, niet te verklaren, want de Joden toonden zich over het algemeen met die vromen aan de Doode Zee weinig ingenomen. Zij beschouwden ze zelfs, wegens hun afkeer van alle bloedige offers, als ketters, maar hadden overigens genoeg ontzag voor hunne rechtschapenheid, om hen ongemoeid te laten.

Inderdaad Johannes maakte grooten opgang. Nauwelijks

had men in den omtrek van dien predikenden kluizenaar gehoord, of men zocht hem op. De roep, die van hem uitging, werd dagelijks grooter en in gelijke mate wies de toeloop aan, zoodat hij zich weldra door talrijke scharen, van alle kanten en zelfs uit Jeruzalem samengevloeid, omringd zag [12]). Die daar roept in de woestijn: „bereidt den weg des Heeren, maakt zijne paden recht [13])," verheft zijne stem niet te vergeefs.

Wat drijft ze tot hem uit? Is 't het zonderlinge, dat hem eigen is? Maar menschen, die er uitzagen zooals hij en op soortgelijke wijze leefden, vond men elders ook. Neen, dit was het, wat zelfs de traagsten naar de woestijn deed snellen, dat er nu eindelijk weer eens een profeet in Israël was opgestaan, een profeet, zooals God er oudtijds velen tot de vaderen gezonden had. Dat was in geene eeuwen gebeurd, en ziet! hij was even als die vroegere godsgezanten een boetprediker van de echte soort. Maar is een boetprediker dan juist de geschikte persoon om het volk in beweging te brengen? Ongetwijfeld. Zulk een valt doorgaans in den smaak der menigte, al toont zij overigens weinig lust, zich door hem te laten overreden om van hare ongerechtigheid af te zien. Hierbij kwam, dat ook hij van den Messias sprak, maar niet, gelijk die vroegere profeten, als eens, wanneer dan ook, zullende verschijnen, maar als zeer nabij. Dit behaagde hun inzonderheid; want niets was er, waarnaar zij met grooter verlangen uitzagen dan naar bevrijding van het juk der dwingelandij, waaronder zij diep gebogen gingen. Bovendien Johannes was werkelijk een vroom man, die zich door zijne zedelijke hoedanigheden een goeden naam verwierf en daarom te meer als profeet in eere gehouden werd [14]). Waarlijk, het scheen dat Elia op aarde was te-

hem gevolgd zijn, op. In de nabijheid der rivier kan hij voldoen aan de begeerte der menigte, die van hem gedoopt wil worden en deze groeit, nu hij hier is, schier met elken dag aan, want dit gedeelte der woestijn, grenzende aan de heirbaan, die van de Jordaan over Jericho naar Jeruzalem loopt, is veel gemakkelijker te bereiken dan de streek waar hij dusver had vertoefd [20]).

Die zich door hem lieten doopen ontvingen in dat waterbad het zinnebeeld van de afwassching, d. i. de vergeving hunner zonden [21]), en lag daarin tevens het denkbeeld van reiniging des levens opgesloten, dewijl de ervaring van Gods vergevende liefde opleidt tot de vreeze van zijn heiligen naam [22]), dan was die doop een uitstekend gepast symbool ter inlijving in het messiasrijk. De scharen hebben hem, naar het schijnt, als zoodanig beschouwd, en de gedoopten zich zelven en elkander aangemerkt, als van zelf mede te behooren onder de gelukkigen, die de Messias, van stonde aan, onder de burgers van zijn rijk zou opnemen. Hoe gemakkelijk laat zich nu verklaren, dat het verlangen naar dien doop zich zóó krachtig heeft geopenbaard, dat men van alle zijden toestroomde om hem te ontvangen, en dat wij ten laatste zulken in de nabijheid van Johannes vinden, die wij daar ternauwernood gezocht zouden hebben — Farizeërs en Sadduceërs.

De ontvangst, die hen wachtte, was evenwel niet vriendelijk. De dooper wijst hen zelfs met ruwheid van zich af, en begint met hun het deelgenootschap aan de zegeningen van het godsrijk te ontzeggen. „Addergebroed!" zoo spreekt hij „wie heeft u verzekerd, dat ook gij den toekomenden toorn, die, bij het eerlang door den Messias te houden godsgericht, zal losbarsten, ontvlieden zult?"

Doch neen, ook voor hen is nog redding mogelijk, maar slechts onder deze voorwaarde, dat zij zich bekeeren. Daarom vervolgt hij: „wilt gij behouden worden van den toorn, welaan dan! brengt vrucht voort der bekeering waardig [23]).” Later vernemen wij, dat zij aan dien eisch niet hebben willen voldoen en den doop van Johannes als voor hen onnoodig geweigerd hebben [24]).

Hij heeft het echter niet alleen op hen geladen. Ieder, die niet wezenlijk vroom is en zich desniettemin voor een gunsteling des Heeren houdt, vindt in hem een bestrijder van die valsche meening. Komen zij tot hem in den waan, dat zij, als afstammelingen van den vader der geloovigen, Gode welbehagelijk en kinderen zijns koninkrijks zijn, met één slag jaagt hij ze uit de zwakke vesting, die de volkstrots heeft gebouwd: „Ik zeg u, dat God uit deze steenen Abraham kinderen verwekken kan [25]).” Slechts hij deelt in het welgevallen Gods, die op trouwe plichtsvervulling zich toelegt en, in zijn gewonen kring en bij zijn dagelijksch bedrijf, eerlijk is en braaf. Tot de tolbeamten zegt Johannes: „vordert niet meer dan u bevolen is” en tot de krijgslieden: „berooft en kwelt niemand, en zijt niet oproerig, maar stelt u tevreden met uwe soldij [26]).” Hoe diep tracht hij iedereen in het gemoed te drukken, dat alleen de gerechtigheid, die voor God geldt, den mensch tot een gunsteling des Allerhoogsten maakt, en ontmoet hij ze op zijn weg, die, in schaamtelooze openbaarheid, de ongerechtigheid plegen, hij ontziet ze niet, al zijn zij nog zoo hoog geplaatst. Hij durft evenzeer den zondaar in het vorstelijk purper als den ondeugende uit de heffe des volks met de waarheid onder de oogen komen [27]). Met forsche slagen klopt hij aan aller geweten aan, en menigeen, die vroeger diep in het slijk

der zonde lag, wordt door hem tot berouw en geloof gebracht [28]).

Onder degenen, die wij onder de hoorders van Johannes vinden, treffen wij ook Jezus aan. Hij schijnt opzettelijk van Nazareth naar Judea gereisd te zijn [29]), om zich van nabij met den godsgezant bekend te maken. Niets zekerder, dan dat de faam de optreding van een profeet als hij, ook door Galilea heeft verbreid. Die uit het noorden des lands, ter bedevaart naar Jeruzalem getogen, in de tempelstad van hem vernomen en zich van daar naar de woestijn begeven hadden, om zelve hem te zien en te hooren, hoeveel hadden zij bij hunne terugkomst onder de hunnen van hem te verhalen! Opgetogen over de godsdienstige beweging, waarvan zij getuigen waren geweest en die ook hen had medegesleept, spraken zij over zijne prediking en den indruk, dien zij bij honderden en duizenden achterliet, van den doop der bekeering tot vergeving, dien hij bediende en dien ook zij ondergaan hadden, en bovenal van de messiasverwachting, welke hij bij allen, die hem hoorden, met ongekende kracht deed ontwaken. Jezus kan er niet onkundig van gebleven zijn en wij begrijpen, dat de vurige begeerte naar eene persoonlijke ontmoeting met zulk een profeet hem dra een tocht naar de woestijn heeft doen aanvaarden.

Hij vond er den man, dien hij zocht, en was hij uitgegaan in de verwachting, dat hij een zeer uitnemende zien en hooren zou, hij vond zich niet teleurgesteld. Hoe meer hij hem van nabij leerde kennen, des te hooger steeg zijne achting voor hem. Hij zag in hem een vrome, zooals hij er nog geen op zijn weg ontmoet had, en wat hem niet het minst in hem behaagde, was,

een feit, dat aan geen gegronde tegenspraak onderhevig is [33]), en welks erkenning onafhankelijk moet blijven van de oplossing, die op de vraag naar de beweegreden van Jezus tot deze daad gegeven wordt. Maar heeft Jezus, door aan dien innerlijken drang zijns harten te gehoorzamen, wèl gedaan? Achtte hij, wat Johannes deed een werk uit God, dan mocht hij er zijne goedkeuring niet aan onthouden, en ook dan zelfs, wanneer hij later had ingezien, dat hij vroeger op dit punt had gedwaald, zou hij toch gerekend moeten worden, goed gehandeld te hebben, toen hij, den doop begeerende, de stem van zijn geweten volgde. Doch ook later heeft hij er volkomen vrede mede gehad [34]). Wat heeft hij zich voorgesteld, toen hij besloot, den doop van Johannes te ondergaan [35])? Men gaat te ver, als men daarin het bewijs meent te vinden, dat Jezus zich, even als de overigen, een zondaar voor God heeft gevoeld, die, even als zij, van wege zijne afdwalingen en overtredingen aan vergeving en bekeering behoefte had. Zonde, in den zin van afwijking van God en minachting van zijn gebod, kende hij niet; maar zou Jezus ook meerdere heiliging des levens voor zich onnoodig hebben geacht? Wij weten het tegendeel [36]). Zoo lang iemand nog niet tot de heiligheid Gods is opgeklommen [37]), is het zedelijk goede bij hem nog voor toeneming vatbaar, en kan hij zich zelven, ofschoon een rechtvaardige tegenover de geschrevene wet, niet als rein en zuiver tegenover God beschouwen. Zoo ligt in het feit van Jezus doop wel de erkenning zijnerzijds, dat hij zich zedelijk onvolkomen achtte, maar niet dat hij zich zelven aanmerkte als een zoodanige, die aan zijn in- en uitwendig leven eene geheel andere richting geven moest, om Gode te kunnen behagen. Daar nu iedere

schonk zijne aandacht aan de werkzaamheid van den man uit Nazareth.

Johannes en Jezus hebben niet nevens elkander gearbeid [39]), en de een heeft geen afbreuk aan den ander gedaan. Gods wijze voorzienigheid heeft het zóó beschikt, dat de een aan het eind zijner loopbaan genaderd was, toen de ander geschikt en gereed was de zijne in te treden.

---

§ 3. BESLUIT VAN JEZUS OM ALS MESSIAS OP TE TREDEN.

Als een kind van zijn tijd heeft Jezus in de messiasverwachting zijner volksgenooten gedeeld. Wij zagen reeds, hoe zij in zijne dagen, en bepaald vastgeknoopt aan het optreden van een spruit uit Davids stam, de gemoederen der vroomste Israëlieten vervulde, en wij hoorden, hoe Johannes, in heilige geestdrift ontstoken, de komst van den Messias, als eene kort aanstaande gebeurtenis, voorspelde en bij het meerendeel zijner hoorders geloof vond.

Ook in den kring van familie en bekenden, waarin Jezus zich bewoog, werd dagelijks gesproken over de gouden eeuw, die Israël te gemoet ging, zoodat hij zich van jongs af leerde bezig houden met de gedachte aan eene betere toekomst, en ook zijne ziel allengskens vol werd van de hoop op eene spoedige vervulling der belofte, door God, bij monde der profeten, aan de vaderen gedaan. Over deze hoogstgewichtige zaak heeft hij stellig, jaren lang, met den hem eigen ernst nagedacht; maar hij kwam daarom nog niet zoo spoedig tot de over-

tuiging, dat hij zelf de Messias was, als men veelal aanneemt. Wel laat zich begrijpen, dat iemand als hij, die later zulk eene belangrijke rol op het wereldtooneel vervuld heeft, reeds vroeg een voorgevoel moet gehad hebben van tot iets groots bestemd te zijn, en dat men reeds in den jongeling iets bespeurd zal hebben van hetgeen hem als man tot het voorwerp van veler bewondering en eerbiediging heeft gemaakt [1]); maar dit heeft zich wel niet verder uitgestrekt, dan tot het voornemen, om eens, zoodra hij er zich bekwaam en bevoegd toe kon rekenen, voor de eer van den waren godsdienst in de bres te springen en zoo krachtig mogelijk op de beoefening van het zedelijk goede aan te dringen. De hoogste vlucht, die zijne verbeelding nam, bracht hem als een leeraar, te midden van zijn, door overdrevene gehechtheid aan wettische ceremoniën en vormen, schromelijk verbasterd volk, met alle macht ijverende voor de handhaving van het zedelijk beginsel, dat de kern van allen godsdienst zijn moet, als deze den mensch in de rechte betrekking tot God zal plaatsen.

In de messiasverwachting, gelijk hij haar had leeren kennen, was iets, waartoe hij zich niet geschikt en derhalve ook niet geroepen achtte. De Messias namelijk zou een koning zijn, een wereldlijk vorst, omgeven door aardschen luister en gesteund door een machtig leger, om alle weerspannigen in Israël en ook de heidenen door geweld van wapenen tot het ingaan in het godsrijk te dwingen. Ja, hij zou zegevieren over de goddeloozen, en ze eindelijk allen tot de vereering van den eenigen en waarachtigen God op Sion samenbrengen, maar niet dan nadat er eene gruwelijke slachting en een vreeselijk oordeel was voorafgegaan. De algemeene vrede, die dan zou

volgen, zou duur, zeer duur gekocht zijn. Zoolang Jezus zich nog met deze voorstelling vereenigen kon, dacht hij er niet aan, dat hij, de timmerman uit Nazareth, zich ooit tot zulk eene hoogte zou kunnen verheffen. Bovendien was er in die voorstelling, wat hem voor zijn eigen persoon weinig aantrok. Dat bloedige spoor, waardoor de zegetocht van den overwinnaar zou geteekend zijn, heeft voor hem veeleer iets stuitends als bekoorlijks gehad, maar dewijl hij er zich, in de eerste periode van zijne geestelijke ontwikkeling, geen ander denkbeeld van vormen kon, heeft hij er in berust, zonder evenwel eenig verlangen naar de messiaswaardigheid in zich te bespeuren.

Anders werd het, toen zijne meening op dit punt eene belangrijke wijziging onderging. Zich uitsluitend vasthechtende aan de godsdienstige zijde van het joodsche messiasidée, liet hij de staatkundige los. Het werd hem, door eigen nadenken, van lieverlede helderder, dat de Gezalfde des Heeren enkel en alleen op het gebied des godsdienstigen levens heerschappij moest voeren, en zulks door geen ander middel dan door de prediking van Gods woord, en met geen ander doel dan de verspreiding van zuivere godskennis en de bevordering van ongeveinsde vroomheid. Voor zulk een Messias voelde hij sympathie en zulk eene taak achtte hij een allerbegeerlijkst werk. Wij kunnen niet zeggen, wanneer hij deze verandering van meening ondergaan heeft. Zij zal ook wel niet de vrucht van een enkel uur peinzens zijn geweest, maar zich van lieverlede in zijn binnenste gevormd hebben. Nog altijd bleef hij in zich zelven slechts een burger van het aanstaande godsrijk zien, maar een, die zulk een Messias, als hij kwam, bereidwillig volgen en krachtig ondersteunen zou.

het messiasidée wel de rechte? Geen wonder, dat zij in hem opprees. Hij stond met haar alleen en voelde zich de borst beklemder worden, naarmate hij er zich duidelijker van bewust werd, dat zijne meening niet slechts alle deelneming aan politieke ondernemingen uitsloot, en in zooverre geheel in strijd was met het algemeen heerschende gevoelen, maar ook weersproken werd door sommigen der hoogstgeschatte profeten [6]). Hij was er de man niet naar, om zich zoo maar aanstonds op te dringen, dat hij de waarheid aan zijne zijde had, en zoo maar, met een los opgevat en voor hem zelven nog niet genoeg gestaafd denkbeeld, op te treden; vooral niet, zoo hij vermoeden kon, dat zijne voorstelling overal ergernis baren en tegenstand vinden zou. Doch hoe langer hij er over nadacht, des te vaster werd zijne overtuiging, dat zijn inzicht in de zaak juist en goed was, en dat alle anderen, hoe verlicht en vroom zij waren, omtrent haar in dwaling verkeerden. Wie zal ons zeggen, welk een strijd hij met zich zelven gestreden heeft, eer hij tot die uitkomst geraakt is? Doch de vrucht van de worsteling was zulk eene onwrikbaar vaste overtuiging aangaande het eigenlijke wezen van het messiasrijk, dat hij, hoe hevig later zijn strijd tegen vooroordeel en dwaling op dit punt ook werd, geen oogenblik gewankeld heeft.

Eene tweede vraag, die hem een tijd lang bezig hield, was deze: welke zullen er de gevolgen van zijn, als ik met mijn gevoelen aangaande den Messias en het godsrijk te voorschijn kom? Neen! hij kon het zich niet ontveinzen, dat zijne verklaringen hieromtrent eene groote beroering onder het volk te weeg zouden brengen, en dat zij hem persoonlijk veel leeds zouden berokkenen, bijaldien zij aan de menigte mochten mishagen. En wat was het waarschijn-

Messias is, door God uitverkoren om de godsdienstige hervormer van zijn volk te zijn, en is hij ten volle bereid voor die overtuiging ten bloede toe te strijden en te lijden.

Als hij daar in de woestijn zijn weg en werk overdenkt, raadpleegt hij ook met zich zelven over de houding, die hij van den beginne af zal aannemen. Hij acht het raadzaam, niet dadelijk te zeggen voor wien hij zich houdt en niet terstond de plaats aan te wijzen, die hij in de algemeene schatting bekleeden wil. Hij neemt zich voor, aanvankelijk hierover te zwijgen en eenvoudig weg over het godsrijk, zooals hij het zich naar zijn aard, wezen en strekking voorstelde, tot het volk te spreken, in de hoop, dat de besten onder zijne hoorders uit zich zelven tot de ontdekking zullen komen, dat hij, die zóó over de dingen des koninkrijks tot hen spreekt, de Messias is. Dan zullen zij hem met een redelijk en zelfstandig geloof aanhangen en volgen, en ook de meest geschikten zijn, om met hem mede het godsrijk op aarde te stichten. In dien geest vinden wij hem later werkzaam, en tot zulk een gedragslijn noopte hem ook de ware wijsheid. Sprak hij reeds van de beginne af zijne overtuiging uit, dat hij de Messias was, zijne hoorders zouden hem dan natuurlijk oproepen, om voor dit zoo stout beweren een voldingend bewijs te leveren. Dit bewijs kon hij geven, maar het lag in zijne prediking zelve, in zijne voorstelling van den Gode welbehagelijken godsdienst. Op de vraag zijner hoorders naar het bewijs voor zijne goddelijke zending had hij hen aldus moeten antwoorden: luistert naar mijn woord en gij zult mij in mijne wezenlijke waarde leeren kennen. Maar was het nu niet oneindig verkieslijker hun die vraag

Jezus maakt zich aanstonds gereed, het werk des doopers, maar naar zijne betere inzichten gewijzigd, op te vatten. In de gevangenneming van Johannes en de daarop gevolgde verstrooiing van zijn aanhang, zag hij een wenk zijns Vaders, om nu de hand aan den ploeg te slaan. Sedert hij zich door God geroepen voelde, om zich te eeniger tijd aan Israël als den Messias te openbaren, was hij begonnen in Johannes zijn wegbereider te zien. Hiertoe had hem de wijd en zijd verbreide volksmeening, dat den Messias een heraut beschikt was, om hem aan te kondigen [10]), van zelf geleid. Die heraut, opgetreden in de kracht van Elia, was er geweest, en derhalve moest nu ook de Messias komen. Zoo werd de gevangenneming van Johannes voor Jezus de naaste aanleiding tot zijn openlijk optreden onder Israël [11]).

---

langstelling en toejuiching had kunnen rekenen [1]). En hoe treurig stond het juist in Judea met den godsdienst geschapen. Wat kon hij dáár van Israëls leidslieden verwachten? Tegenspraak, minachting, verguizing, vervolging waren hem dáár van stonde aan beschoren, en werd dit zijn deel er niet, dan had hij te vreezen, dat men er den onbekenden Galileër, den ongeleerden timmerman uit Nazareth, den rug zou toekeeren. Wie zou dáár naar iemand als hij willen luisteren!

Hij sloeg dus zijne oogen elders heen en liet ze rusten op dat gedeelte des lands, dat hem onder zijne inboorlingen en bewoners telde. Ruim dertig jaren had hij er doorgebracht. Dáár vond hij tal van bloedverwanten, vrienden en bekenden en dáár zou niemand hem om zijne afkomst verachten. 't Is zoo, de Galileërs waren over het algemeen veel minder geleerd en beschaafd dan de Judeërs, maar daarentegen ook veel eenvoudiger, nederiger, gemakkelijker te leiden en, wat hen voor zijn doel bizonder geschikt maakte, veel vatbaarder om het zaad van den waren godsdienst, dat hij in der menschen harten strooien wilde, in zich op te nemen. Niets was voor Jezus wenschelijker, dan dat hij in het begin zijne pogingen met een gewenschten uitslag bekroond zag, en kon hij, bij zijne kennis van den trots, de onbuigzaamheid en de waanwijsheid der Judeërs vermoeden, dat hij hun met zijne denkbeelden omtrent het godsrijk niet bizonder welkom wezen zou, dan was het veel voorzichtiger eerst in Galilea de proef te nemen. Mocht hij dáár slagen en dáár een kring van welgezinden rondom zich verzamelen, dan kon hij later, door zijn galileeschen aanhang gesteund, met des te meer hoop op eene goede uitkomst in Judea optreden. Hij besloot derhalve dáárheen te gaan,

waarheen zijn hart hem trok en waarop zijn verstand hem wees.

Tot op zijn vertrek naar Judea, om er Johannes te ontmoeten, had Jezus onafgebroken te Nazareth gewoond [2]). Weer naar Galilea teruggekeerd, zocht hij zijne vroegere woonplaats op, doch verliet haar na korten tijd en vestigde zich te Kapernaum [3]). Daar bleef hij. De plaats wordt diensvolgens zijne stad genoemd [4]). Hij had er, naar het schijnt, eene eigene woning, althans een huis, waarin hij steeds te vinden was [5]). Door hetgeen wij later omtrent de stemming der Nazarethanen te zijnen aanzien vernemen, wordt zijne verhuizing voldoende gerechtvaardigd. Hij bemerkte dra, dat het hem daar nimmer gelukken zou, zich als den Gezalfde des Heeren te doen erkennen, en er de harten der menschen voor zijne opvatting van het wezen van den godsdienst te winnen. De profeet is niet geëerd in zijn eigen vaderland [6]). Wie zou daar, waar hij geboren en opgevoed was, waar hij jaren lang geleefd en gewerkt had, zonder zich door iets anders te onderscheiden, dan door de buitengemeene vroomheid, die hem kenmerkte, in hem den uitverkorene Gods ontdekken? Hij deed wijs, toen hij het besluit nam, liever elders te gaan beproeven wat hij door zijn woord en werk vermocht.

Waarom koos hij juist Kapernaum tot het middelpunt zijner werkzaamheid? 't Was eene niet onaanzienlijke plaats, goed en aangenaam gelegen aan de westzijde van het meer van Gennesareth, ten noorden van de onlangs gestichte en van stonde aan bloeiende stad Tiberias [7]). Zij werd grootendeels bewoond door eenvoudige, gulhartige, godsdienstig gezinde visschers. Het was er in het

geheel niet stil en doodsch. Daar men er altijd gelegenheid vond om met eene visschersboot naar de overzijde van het meer te varen, en de Galileërs, die naar Jeruzalem gingen, zooveel mogelijk vermeden met de gehate Samaritanen in aanraking te komen, vloeiden zij, vooral ten tijde der hooge feesten, in grooten getale te Kapernaum samen, en namen dan verder de reis door het Overjordaansche. Het kleine meer was met steden en dorpen omzoomd, die van Kapernaum uit gemakkelijk te bereiken waren, en er was natuurlijk ook een goed gebaande weg, die naar het binnenland voerde. Men vond er een tol of kantoor, waar de belasting op de ingevoerde koopwaren betaald moest worden, en er woonden dus ook vele tollenaars [8]). Er was eene synagoge, waarvan toen zekere Jaïrus een der oversten of opzieners was [9]), en hoogst waarschijnlijk lag er ook romeinsch garnizoen [10]). Hier was dus overvloedig gelegenheid om met allerlei menschen in betrekking te komen, en dit was het wat Jezus inzonderheid zocht. Tot deze door hem gedane keus kan hem nog iets anders aanleiding gegeven hebben. In de schriften van zijn hooggeschatten Jesaïa las hij: „geene duisternis blijft op het land, dat nu in angst verkeert; gelijk de vroegere tijd het land van Zebulon en Nafthali veracht heeft gemaakt, zóo zal de latere het tot eere brengen; het land aan de zee over de Jordaan, het Galilea der volken. Het volk, dat in duisternis wandelt, zal een groot licht zien en helder zal het schijnen over hen, die in het land der doodsschaduw wonen." Hierin kan hij eene aanwijzing gevonden hebben, om zich ergens aan den oever van het meer, in het stamgebied van Zebulon neder te zetten [11]); en welke plaats kwam dan eerder in aanmerking dan Kapernaum [12])?

Galilea hoort de woorden des eeuwigen levens uit den mond van den verlichtsten en vroomsten mensch, dien het ooit heeft voortgebracht, en Galilea hangt met opgetogenheid aan de lippen van den rijkstbegaafde en welsprekendste zijner telgen. In menigte stroomt men van alle zijden naar Kapernaum, nadat de mare zich door het land verspreid heeft, dat er wederom een profeet is opgestaan, maar een profeet, die, ofschoon Israëliet in zijn hart, geheel nieuwe dingen verkondigt.

Zoo ziet Jezus zich elken dag omringd door talrijke scharen, die zich vaak verre tochten en groote ontberingen getroosten, om tot de bron te naderen, waaruit in breede stroomen het zuivere water vliet, dat alle vermoeiden en dorstigen verfrisschen en verzadigen zal. Hoe verheugt hij zich in den geest, als hij ze tot zich ziet komen, begeerig om van hem te ontvangen wat hij bereid is hun te geven. Maar de blijdschap des oogenbliks maakt hem noch blind, noch zorgeloos ten aanzien van de behoeften der toekomst. Hij heeft zich van stonde aan de vraag voorgelegd: wat moet ik doen, opdat mijn werk niet met mijn persoon te niet ga, maar in mijnen geest en naar mijne bedoeling worde voortgezet, als ik zelf er niet meer zijn zal? Het antwoord is dra gevonden; want al spoedig heeft hij de noodzakelijkheid erkend, om eenigen van de besten uit zijne hoorders met onverbrekelijke banden aan zich te verbinden. De oude profeten waren hem ook hierin ten voorbeelde. Zoo had Elia weleer Eliza en deze op zijne beurt Gehazi gekozen, met het kennelijk doel, dat zij, door hen opgeleid, hunne opvolgers in de

volk Gods wilde stichten, op twaalf wel ineengevoegde steenen, als op een onbewegelijk fundament, zou rusten[4]). Doch hoe klein was dit getal! Groot genoeg. Uit het mosterdzaadje, als het slechts een kiem van leven in zich heeft, groeit immers wel een boom? En als het nu aan Jezus gelukken mag die twaalf met zijnen geest te vervullen, en zij er later in slagen om, ieder op zijne beurt, even zoovelen de beginselen van den waren godsdienst diep in het hart te prenten, en dit zoo voortgaat, hoe groot zal dan niet, na betrekkelijk korten tijd, het aantal der ware godsvereerders zijn! Het groote komt van zelf uit het kleine te voorschijn, als dat kleine op zich zelf maar deugdelijk is en goed, en zich, onder Gods hoede en zegen, ongestoord ontwikkelt.

Opmerkelijk is het, dat Jezus altijd kiest. Geen der twaalven is door hem aangenomen, na zich zelven te hebben aangeboden. Soms gebeurde het wel, dat iemand verlangde in den kring zijner vertrouwde discipelen te worden opgenomen, maar meestal zag hij, òf terstond òf na eene verstandig uitgedachte beproeving, dat deze ongeschikt was voor de taak, die hij wenschte te vervullen, en dan wees hij hem vriendelijk, maar tevens zoo beslist mogelijk af[5]). De uitkomst heeft, tot rechtvaardiging van het beginsel des meesters, om zelf zijne discipelen te kiezen, geleerd, dat al de door hem geroepenen, op één enkele na, aan zijne goede verwachting beantwoord hebben. In dien éénen heeft hij zich dan toch bedrogen? Wie zal er hem een verwijt over doen? Gaat het dan in den regel elders beter? Neen, waarlijk niet, en 't is eene bizonder schoone uitkomst als ten slotte blijkt, dat onder twaalf geroepenen elf goeden, en onder dezen enkele zeer uitnemenden zijn[6]).

hebben, hun beroep hebben laten varen, om met dien Jezus eene onzekere toekomst tegen te gaan. Doch wij gelooven ook van Jezus niet, dat hij ze, enkel ten gevolge van een goeden indruk, bij eene eerste ontmoeting ontvangen, tot zijne discipelen geroepen heeft. Tot zulk eene onvoorzichtigheid achten wij hem niet in staat.

Op denzelfden dag koos hij nog twee anderen, insgelijks zonen van éénen vader, Jakobus en Johannes, mede te Kapernaum, althans in de nabijheid van die plaats gevestigd [11]), en hetzelfde bedrijf uitoefenende. Voor hunnen stand waren zij welgestelde menschen. Zij hadden een eigen vaartuig en hielden er huurlingen op na [12]). Zij waren, gelijk wij vroeger vernamen [13]), volle neven van Jezus. Hieruit volgt van zelf, dat zij elkander vroeger gekend hebben. Even bereid als die anderen, om aan de roepstem van hun edelen bloedverwant het oor te leenen, lieten zij schip en netten aan de huurlingen over en gingen met Jezus mee, om met dien Simon een drietal te vormen, dat zich met het volste vertrouwen en de hartelijkste vriendschap van Jezus vereerd heeft gezien, en zich die eer en dat voorrecht ten volle waardig heeft betoond [14]).

Niet lang daarna riep hij een vijfde tot zich, zekeren Levi, zoon van Alfeüs, meer algemeen onder zijn toenaam Mattheus, d. i. godsgave, bekend [15]). Hij was tolbeambte, of bediende van den pachter van het tolkantoor te Kapernaum. Even als de overige tollenaars stond hij bij zijne landgenooten in een kwaden reuk. De rechtzinnige Joden verfoeiden hen, die, om vuil gewin, de hand leenden aan de onderdrukkers van hun vaderland, bovendien de keizerlijke schatkist hielpen vullen

en 's keizers vrienden rijk maakten. Het toenmaals gevolgde belastingstelsel liet aan de pachters en hunne onderhoorigen veel ruimte over, om van de belastingschuldigen meer af te persen, dan de wet vorderde. De meesten maakten er tot hun eigen voordeel een schandelijk gebruik van, en zoo werd de naam van tollenaar, en niet te onrecht, een der meest gehate. Die hem droegen stonden in de algemeene schatting nog beneden de heidenen, en werden als zondaars van de ergste soort door iedereen geschuwd. Toch waren er onder hen enkele goeden, en onder dezen behoorde ook Leví.

Na op zekeren dag aan den oever van het meer de dingen des koninkrijks voor de menigte ontvouwd te hebben, keerde Jezus naar de stad terug. Zijn weg voerde hem langs het tolhuis. Daar zag hij dien Levi zitten, dien hij waarschijnlijk onder zijne hoorders had opgemerkt en die bizonder zijne aandacht had getrokken, omdat hij steeds met zooveel belangstelling luisterde naar hetgeen hij sprak. Zou deze geen geschikte persoon zijn, om eens het evangelie des koninkrijks te verkondigen? Toen Jezus zich deze vraag gesteld en bevestigend beantwoord had, besloot hij over alle volksvooroordeelen heen te stappen en dien man nauwer aan zich te verbinden. „Volg mij!” riep hij hem toe, en Levi begreep dadelijk de bedoeling van dit woord. Onverwijld stond hij op, om zich aan het viertal, dat reeds de voetstappen des meesters drukte, aan te sluiten. Door deze toenadering van den gevierden rabbi tot hem, den meestal zoo diep verachten tollenaar, voelde hij zich ten hoogste vereerd en gestreeld, en ten volle de goedheid van Jezus erkennende, noodigde hij hem bij zich ter maaltijd. De uitnoodiging, gulhartig gedaan, werd bereidwillig aangenomen, en toen

de andere tollenaars, die daar tegenwoordig waren, zagen, dat Jezus werkelijk met Levi meeging, meenden zij, dat hun nu, in het huis van den bekenden ambtgenoot, eene goede gelegenheid zou geopend worden, om zich nader met dien Jezus bekend te maken. Zij liepen hen dus achterna, en weldra was Levi's huis en disch door een groot aantal belangstellenden bezet. Maar niet allen, die daar waren, deelden in de vreugde, die toen aan Jezus eene dankzegging op de lippen legde. Enkele Schriftgeleerden en Farizeërs, die insgelijks gevolgd waren, toonden zich over dit, naar hun inzien, schandelijk gedrag van den Nazarener zeer geërgerd. „Waarom eet en drinkt hij met de zondaars en de tollenaars?" voegden zij op schamperen toon zijnen discipelen toe en zoo luid, dat Jezus het wel hooren moest. Het is nu zijne zaak zich zelven te rechtvaardigen, en hij doet het meesterlijk. „De gezonden," zegt hij, „hebben geen geneesmeester noodig, maar de zieken; ik ben niet gekomen om rechtvaardigen, maar om zondaars te roepen [16])." Hoezeer strekt dit woord den spreker zelven tot eere en hoe zal het tevens dien pas geroepen discipel versterkt hebben in zijn geloof aan de welwillendheid en genegenheid van Jezus ten aanzien van hem zelven en van allen, die, even als hij, geestelijk kranken waren. Het was voor Levi een gelukkige dag, de dag zijner wedergeboorte voor een nieuw leven, en voor Jezus niet minder, want hij was zich bewust een goed werk verricht te hebben. En Levi heeft aan 's meesters gunstige verwachting omtrent hem beantwoord, ja, al de latere belijders des Heeren aan zich verplicht; want hij is de man, die de redenen van Jezus, in het eerste evangelie opgenomen, te boek heeft gesteld.

koren, om de kern te vormen van den echt godsdienstigen kring, waaruit eens het godsrijk zou bestaan. 't Is een klein kuddeke, en die mannen zijn tamelijk onbeduidend [24]). Waarom voelt Jezus zich zóó sterk tot hen getrokken, dat hij ze voor zulk eene grootsche taak bestemde, als hij voor hen weggelegd achtte? Zij waren ongetwijfeld mannen zonder noemenswaardige beschaving, maar in het bezit van een gezond verstand en een welgestemd hart. Zij behoorden stellig tot dat betere deel der natie, waaruit Jezus zelf was voortgekomen, hetwelk, door godsdienstzin gedreven, met vurig verlangen naar de zedelijke hervorming uitzag, welke de Messias zou aanbrengen, en daarbij hoopte op verbetering van den staatkundigen toestand, waarmee het in dien tijd vooral treurig gesteld was. Zoo beoordeelde Jezus hen, en zou menig ander in zijne plaats naar mannen uit hooger stand hebben omgezien, hij nam ze te liever uit den burgerkring, omdat hij voorzag, dat zij later aan vermoeienissen en ontberingen het hoofd zouden moeten bieden, waartegen de kinderen der weelde niet bestand waren. Maar bovenal moest uit het schijnbaar nietige en zwakke der werktuigen de kracht Gods blijken, en moest de godsdienst, dien Jezus wilde verbreiden, zijn aanbevelingsbrief niet ontvangen van de aanzienlijken of geleerden, maar zich allermeest door zijn eigen deugdelijk gehalte aanprijzen. In alle eenvoudigheid des harten verkondigd, en niet door verbazingwekkende geleerdheid of wegslepende welsprekendheid gesteund, moest zijne eigene voortreffelijkheid hem aan het verstand en allermeest aan het geweten der menschen aanbevelen, en dit zou geschieden, wanneer de innerlijke kracht van dien godsdienst tot verzoening van den mensch met God en zich zelven in

beoogde is hem bij allen, op dien éénen na, volkomen gelukt. En zij? Zij hebben bij iedere schrede verder, aan zijne hand afgelegd, ondervonden, dat het goed was discipelen van zulk een wijzen en vromen meester te zijn; en hunne liefde voor hem wies met elken dag, totdat zij ten laatste haar toppunt bereikte in de geheele overgaaf van zich zelven aan hem, die hen had liefgehad tot in den dood. Edele zielen, hoe is uwe nagedachtenis bij ons in eere!

---

§ 3. JEZUS PREDIKING IN HET ALGEMEEN.

De nieuw opgetreden volksleeraar, steeds door zijne discipelen gevolgd of omringd, predikt in Galilea het evangelie des koninkrijks [1], of, gelijk het ook heet: het evangelie Gods [2]. Zich aansluitende aan hetgeen de zoon van Zacharia verkondigd had, riep hij insgelijks aan zijne hoorders toe: „bekeert u, want het koninkrijk der hemelen is nabij gekomen," en drong er zoo sterk mogelijk op aan, dat men deze blijde boodschap, die zoo luide van Gods liefde getuigde, geloovig zou aannemen [3]).

't Is alleszins goed, dat hij zoo begon. Wat kon hij aanvankelijk beter doen dan het voetspoor drukken van den profeet, wien de volksmenigte zoo ruimschoots haren bijval had geschonken, want zou hij ooit zijn doel bereiken, dan moest ook hij op hare ingenomenheid met hem kunnen rekenen. Hij zou het echter niet gedaan hebben, indien hij over de zaak zelve anders gedacht had. Daartoe was hij veel te zelfstandig. Maar wat Johannes den volke verkondigd had, was hem als uit de ziel gegrepen, en beschouwde hij zich

er over. Doch lag hem iets anders op het hart, dat hij gaarne in het binnenste zijner hoorders wilde prenten, dan nam hij de vrijheid, zich van dien band te ontslaan en naar eigen believen, maar dan zeker ten meesten bate zijner hoorders, te kiezen [5]).

Naar joodsch gebruik stond hij iedereen toe, hem te vragen naar alles, waaromtrent hij inlichting verlangde, en zoo kreeg zijn onderwijs menigmaal den vorm eener samenspraak. Dan knoopte zijne rede zich van zelf vast aan hetgeen anderen in het midden brachten. Zonder er naar te zoeken, vond hij altijd aanleiding, om iets te zeggen, en telkens als de eene of andere omstandigheid hem iets voor den geest bracht, dat hij voor zijn gehoor nuttig achtte, greep hij de gelegenheid aan, om het mee te deelen. Eene vooraf overdachte redevoering over een bepaald onderwerp, keurig ineengezet en naar de regelen der kunst uitgewerkt, kreeg men niet van hem. Moge hij somwijlen, vooral wanneer hij zich door eene talrijke menigte omringd zag, eene aaneengeschakelde rede van betrekkelijk grooten omvang gehouden hebben, zij werd steeds voor de vuist uitgesproken. Gewoonlijk vatte hij zijne meening over het een of ander punt, den godsdienst betreffende, en ook de lessen en vermaningen, die hij gaf, in korte, kernachtige spreuken samen. Deze verwierven zich van stonde aan eene blijvende plaats in het geheugen zijner hoorders en werden later door hen, en schier altijd met dezelfde woorden, aan anderen overgeleverd.

Jezus s p r a k, maar schreef niet; en zoo weinig dacht hij ooit aan het opstellen van godsdienstige geschriften, dat hij aan zijne jongeren geen anderen last naliet, dan dat zij het evangelie zouden p r e d i k e n. Het levende woord,

opvatting en zijn stelsel aan anderen op te dringen, alsof de christelijke waarheid slechts in één vorm kon worden voorgedragen. Ook hierin moest men vrijgeviger zijn, dat men aan iedereen vrijheid liet, zijne denkbeelden ten opzichte van Jezus godsdienst, naar eigen inzicht te ontwikkelen en naar eigen goedvinden te ordenen. Zoo ging Jezus zelf voor. Hoeveel hij voor zich aan Mozes en de profeten, en laatstelijk aan Johannes de Dooper mocht te danken hebben, het is er toch ver van af, dat hij ze ooit slaafs gevolgd heeft. Hij ging zijn eigen weg, en zich zelven ten volle bewust, dat hij zich een goed pad had gebaand, ging hij er rustig op voort.

Ten aanzien van den vorm, waarin hij zijne gedachten kleedde, was hij zeer keurig. Van zijne redenen kan met recht gezegd worden, dat zij gouden appelen op zilveren schalen zijn. Die hem hoorde, liep geen het minste gevaar van verveling. 't Was geen dor betoog, dat men slechts met de uiterste inspanning volgen kon, maar zijn woord greep diep in het practische leven in. 't Is hem aan te hooren, dat hij spreekt omdat hij gelooft en omdat hij er zoo geheel mee vervuld is, dat hij het niet in zich zelven opsluiten kan. Geen twijfel, geene onzekerheid martelt hem zelven, of maakt hem duister voor zijne hoorders. Wat hij waarheid acht, spreekt hij zoo stellig mogelijk uit. 't Is bij hem niet: ja èn neen, maar: ja òf neen. Ieder weet wat hij aan hem heeft, en hij zelf weet altijd wat hij wil. Omdat hem zelven volkomen duidelijk is, waarin de godsdienst eigenlijk bestaat, is ook alles wat hij over den godsdienst zegt zoo helder als kristal. 't Is in den regel zoo eenvoudig, dat een weinig ontwikkelde het verstaan en waardeeren kan, en tevens zoo gewichtig

wijl er hem toch veel aan gelegen lag, het uit te spreken, nu eens ten nutte van hen, die bij machte waren de verborgenheden des koninkrijks te verstaan, dan weer ter wille van zulken, die door den geesel der waarheid, maar zonder dat anderen het bemerkten, moesten getroffen worden. Wij begrijpen, dat hij eens op de vraag zijner discipelen: „waarom spreekt gij tot hen in gelijkenissen?" ten antwoord gaf: „omdat het hun niet gegeven is, de verborgenheden van het koninkrijk der hemelen te weten, en omdat zij ziende niet zien, en hoorende niet hooren of verstaan [8]).

Wij willen Jezus zelven hooren. Wij zien hem vóór ons op een der hoogste ruggen van een eenigszins golvend bergplateau. Hij zit in het midden zijner leerlingen, en rondom hen is eene groote schare, begeerig naar het brood des levens, dat hij gereed is haar met milde hand toe te reiken. Met al de kracht der overtuiging, die hem welsprekend maakt en allen eerbiedig luisteren doet, spreekt hij de sedert zoo hoog en nimmer hoog genoeg geroemde bergrede uit [9]).

„Zalig de armen naar den geest! want hunner is het koninkrijk der hemelen."

„Zalig de zachtmoedigen! want zij zullen het land beërven."

„Zalig de treurenden! want zij zullen vertroost worden."

„Zalig de hongerenden en dorstenden naar de gerechtigheid! want zij zullen verzadigd worden."

„Zalig de barmhartigen! want zij zullen barmhartigheid ondervinden."

„Zalig de reinen van hart! want zij zullen God zien."

die boos zijn]. Leest men ook druiven van doornen, of vijgen van distelen? Zoo maakt iedere goede boom goede vruchten."

„Niet een ieder, die zegt: Heere! Heere! zal ingaan in het koninkrijk der hemelen, maar die doet den wil des Vaders, die in de hemelen is [10])."

„Een iegelijk dan, die deze mijne woorden hoort en ze doet, die zal vergeleken worden bij een verstandig man, die zijn huis op de rots bouwde. En de regen is gevallen en de stroomen zijn gekomen en de winden hebben gewaaid en zijn tegen dat huis aangeslagen en het is niet gevallen, want het was op de rots gegrondvest. En een iegelijk, die deze mijne woorden hoort en ze niet doet, die zal vergeleken worden bij een dwaas man, die zijn huis bouwde op het zand. En de regen is gevallen en de stroomen zijn gekomen en de winden hebben gewaaid en zijn tegen dat huis aangeslagen, en het is gevallen en zijn val was groot."

---

§ 4. LIEF EN LEED IN GALILEA.

Hoe streelend was het voor de Galileërs, dat er eindelijk weer eens een profeet uit hun midden was opgestaan [1]). En welk een profeet! Hoe beminnelijk van persoon, hoe machtig in woord en werk! Waarlijk, Judea mocht aan Galilea dien Jezus wel benijden, want hij was in geen enkel opzicht minder, en in meer dan één opzicht grooter dan Johannes. Als hij zoo voortging, dan zou hij zeker de uitnemendste godsgezanten van den ouden tijd, zoo niet overschaduwen, dan toch zeker evenaren.

Geen wonder, dat Jezus in dat opgetogen Galilea bijval en aanhang vond.

Had hij ergens het woord gevoerd, dan gaven zijne hoorders hem eene goede getuigenis. En meer dan dit. Zijne prediking bracht hen meermalen in verrukking. Dat was geheel iets anders, dan zij gewoon waren van hunne rabbi's en schriftgeleerden te hooren! Deze kwamen steeds met eene vracht van oude overleveringen aan, en tot vervelens toe staafden zij de deugdelijkheid hunner uitspraken en schriftverklaringen met het gezag van dezen of genen vermaarden rabbi. Jezus echter, zoo sprak het volk, „leert met macht [2]." Schoone lofspraak! Zij zegt niets minder, dan dat hij sprak met goddelijk gezag. Al zei hij niet telkens, gelijk de profeten hunne redenen plachten te beginnen: „zoo spreekt Jehova", wat hij voortbracht was daarom niet minder Gods woord.

Hoe vat die schare de zaak bij het rechte eind! Wat van Jezus welbesnedene lippen vloeit, is niet iets, dat hij in de scholen der rabbijnen heeft geleerd, maar de slotsom van zijn eigen nadenken, de taal van zijn eigen hart, de vrucht van zijn stillen, maar onafgebroken omgang met den hemelschen Vader. Hoe toch eenvoudige, maar onbevooroordeelde menschen het wezenlijk goede van het schoonschijnende weten te onderkennen! Ja, dikwijls is de stem des volks eene stemme Gods.

Groot is steeds het getal zijner hoorders. Zijn huis te Kapernaum, meermalen te klein om allen te bevatten, die toegelaten willen worden, wordt soms door de menigte, die er plaats verlangt, als het ware belegerd en bestormd [3]. Zóó sterk was wel eens de aandrang en zóó

hoog steeg bijwijlen de opgewondenheid, dat Jezus het raadzaam oordeelde, voor eene poos het volk te ontwijken. Doch het liet hem geene rust. Het volgde en zocht hem steeds, en ontzag zich niet hem in zijne stille afzondering en in zijne gebeden te komen storen [4]). Leerde hij aan het strand, dan was de toeloop van hen, die van alle kanten derwaarts samenvloeiden, soms zoo groot, dat hij gevaar liep, verdrongen te worden. Daarom wilde hij, dat er steeds een scheepje in zijne nabijheid lag [5]).

Wij moeten billijk zijn, en den bijval, die hem geschonken werd, niet uitsluitend toeschrijven aan de krachtige werking van zijn woord. De nieuwsgierigheid bracht er mede het hare aan toe. De beweging, kort te voren door de verschijning van Johannes veroorzaakt, en waarin ten laatste ook Galilea voor een deel betrokken was, had nog niet uitgegist, en schier overal in het joodsche land was men vol van de verwachting, dat het messiasrijk eerlang zou worden opgericht. Als men nu, terwijl de nagalm der prediking van Johannes nog vernomen wordt, wederom hoort van een nieuwen profeet, die in Israël is opgestaan, en verneemt, dat deze dezelfde blijmaar verkondigt, dan loopt men natuurlijk van alle kanten uit, om kennis te nemen van hetgeen er gaande is, en men spoedt zich naar de plaats, waar men hoopt dien profeet te zullen vinden. De een brengt ook den ander tot hem, en hoe meer het gerucht van zijn optreden zich verbreidt, des te meer komen er uit verder gelegen streken, om hem te zien en te hooren, en zich zelven antwoord te geven op de vraag: wat mag dit toch zijn?

Wat wij allerminst mogen verzuimen in rekening te brengen, is het feit, dat Jezus reeds van den beginne

tig genoeg om niet aanstonds alles te zeggen, wat zich opdeed voor zijn geest, maar toch ook veel te eerlijk en oprecht, en veel te begeerig naar den vrede met zich zelven en de goedkeuring van zijn hemelschen Vader, om aan de waarheid in het minst te kort te doen.

Aanvankelijk bewoog hij zich, als een echte Israëliet, met zijne prediking, zoo veel mogelijk binnen de grenzen van de voorschriften der wet en de eischen der synagoge. Voor zoover hij ze met zijne overtuiging kon overeenbrengen, handhaafde hij ze ook, getuige zijn bevel aan een gereinigden melaatsche, om zich aan den priester te vertoonen en het door Mozes geboden offer te brengen [7]). Behoort zijne bekende uitspraak: „ik ben niet gekomen om de wet of de profeten af te breken, maar om ze te vervullen [8])", tot deze periode, dan wijst zij het standpunt aan, waarop hij toenmaals stond. Het is geen ander, dan dat van iederen waren Israëliet, die er zich met allen ernst op toelegt, om zich naar behooren te kwijten van elken plicht, hem door de wet opgelegd, maar in dien vrijen, echt godsdienstigen geest, waarop de profeten steeds hadden aangedrongen. Maar deze verklaring van Jezus gaat toch ook van de meening uit, dat die wet, naar haar zedelijk gehalte en hare toepassing op het leven, nog voor verbetering vatbaar is, ja, spreekt zelfs onverholen uit, dat ook de profeten, hoe hoog om hun godsdienstzin geroemd, het toppunt nog niet bereikt hadden, en dat men dus nog eenige schreden verder en hooger op moest gaan, als men het door hen begonnen werk tot de volkomenheid wilde doen naderen. Zoo openbaart zich bij Jezus van stonde aan eene vrijzinnigheid, die velen aanstoot ge-

ven moest, en het liet zich aanzien, dat de strijd over letter of geest weldra ontbranden zou.

Zoo gebeurde het ook. Bij den opgang, dien Jezus maakte, kon het niet uitblijven, of de aandacht der in Galilea woonachtige Schriftgeleerden moest zich weldra op hem vestigen. Ook liet het zich wachten, dat de vurigste voorstanders van het farizeïsme, dat wel te Jeruzalem zijn middelpunt, maar overigens door het gansche land zijne vertakkingen had, zich spoedig zouden opmaken, om hem van nabij te leeren kennen. Beiden, Schriftgeleerden en Farizeërs, dweepten met het oude, en wie ook maar in het geringste afweek van de letter van het geschrevene of van de overleveringen der vaderen, hij kon onmogelijk genade bij hen vinden. Meestal bevonden zich eenigen hunner onder de hoorders van Jezus, maar bij veel, dat hun behaagde, vernamen zij ook van tijd tot tijd wat hun ergernis baarde. Het ging Jezus, gelijk het allen is gegaan, die, met afwijking van het oude, wat nieuws te voorschijn brachten. Deze vonden altijd weerspraak en tegenstand bij de bevooroordeelde voorstanders van het oude, en zetteden zij desniettemin het begonnen werk voort, dan moesten zij zich ook getroosten, door velen met wantrouwen gadegeslagen en bespied, gedurig weersproken en ten slotte verlaten of teruggestooten te worden.

Toen Jezus, gaandeweg minder vatbaar wordende voor eenige ingenomenheid met den beuzelgeest der Schriftgeleerden, en dagelijks meer in opstand komende tegen de grondbeginselen der Farizeërs, zich niet aan hen en de hunnen aansloot, en niet uit hun midden, maar buiten hun aanhang om, zijne vaste discipelen koos, voelden zij zich gekrenkt, en daar hij zich niet ontzag, met

tollenaars en andere lieden van een zondig levensgedrag vriendschappelijk te verkeeren, begonnen zij ernstig aan zijne vroomheid en daarmee tevens aan zijne profetische roeping te twijfelen.

Het duurde ook niet lang, of zij merkten op, dat hij het met de wet en hare inzettingen zoo nauw niet nam, als zij. Met alle kracht op godsdienst des harten aandringende, had hij telkens het woord des Heeren op de lippen, „ik wil barmhartigheid en niet offerande [9]," en zij duidden het hem euvel, dat hij zoo sprak, want naar hun inzien — 't is meer gebeurd, dat men eer door zijne vijanden dan door zijne vrienden begrepen is — hechtte hij veel te weinig waarde aan offeren.

Hij scheen ook geen vriend van vasten. 't Was zoo, de wet kende slechts één vastendag in het jaar, den grooten verzoendag; doch naarmate het farizeïsme veld won, zag men meer en meer in het vasten eene Gode welbehagelijke oefening in godzaligheid, ja zelfs een verdienstelijk werk. Te dien tijde waren de strenge Farizeërs gewoon tweemalen 's weeks, op Maandag en Donderdag, te vasten [10], en ook Johannes had getoond er prijs op te stellen. Voor zijne discipelen ging er menige dag voorbij, waarop zij zich eerst na zonsondergang ontnuchterden. En Jezus? Onder hetgeen, waarop hij bij zijne discipelen en hoorders aandrong, was het vasten niet, en zelf ging hij er hen niet in voor. Dit bevreemdde en ergerde de Farizeërs zeer, en zij voelden zich verplicht hem op dit punt tot verantwoording en tot de orde te roepen. Wat hij tot zijne rechtvaardiging aanvoerde, was weinig geschikt om hen te doen berusten, integendeel het vermeerderde hunne ergernis. Hij sprak: „kunnen de vrienden des bruidegoms wel treuren, zoolang de bruidegom

bij hen is? Niemand zet een lap ongekrompen laken op een oud kleed, want die lap scheurt van het kleed af en de scheur wordt erger. Ook doet men geen jongen wijn in oude zakken, want dan bersten de zakken en de wijn wordt uitgestort: maar men doet jongen wijn in nieuwe zakken en beiden worden behouden [11]." Hebben zij Jezus verstaan, dan hebben zij begrepen, dat hij het vasten om twee, inderdaad zeer gewichtige redenen, onnoodig keurde. Het vasten is, naar zijne symbolische beteekenis, eene uitdrukking van diepe verslagenheid; maar dit paste niet bij den door Jezus aangeprezen godsdienst, omdat deze den mensch niet tot droefheid stemt, maar met Gode geheiligde blijdschap vervult. Het was bovendien in zijne schatting iets, dat geheel tot een verouderden toestand behoorde, waarmee het nieuwe, dat hij voorstond, zich in geenen deele vereenigen liet, en nu moest men naar zijne overtuiging wel toezien, geene nieuwe denkbeelden in oude vormen te kleeden.

Inzonderheid was zijne veronachtzaming van het sabbatsgebod den Farizeërs, die op dit punt bizonder nauwgezet waren, een doorn in de oogen. De sabbat, door God in het paradijs ingesteld, was het oudste gebod en eischte eene volstrekte gehoorzaamheid. Zoo dachten zij er over; maar Jezus oordeelde anders, en beider meeningen geraakten dra in botsing met elkaar. Op zekeren sabbatdag ging Jezus met de zijnen door het veld. Zijne discipelen baanden zich een pad door het rijpe graan en begonnen, daar zij honger hadden, aren te plukken. Zij ontbolsterden het koorn, door de aren tusschen de handen te wrijven, en aten vervolgens de korrels op. Dit zagen eenige Farizeërs en zij maakten er zich boos om, niet omdat Jezus discipelen aren van eens

anders land namen, want dit stond de wet hun toe [12]), maar omdat zij zulks op den sabbat deden en daardoor de volslagene rust, die de wet hun voorschreef, verstoorden. Vooral zijn zij toornig op den meester, dewijl deze toeliet, wat hij scherp had moeten verbieden. Doch schitterend weet hij zich te rechtvaardigen. Hij ontkent niet, dat de zijnen de wet, naar de letter opgevat, overtreden hebben, maar wel ontkent hij, dat alle wetsovertreding zonde is, want nood breekt wet. Hij beroept zich op hetgeen eens een hoogepriester en ook David had gedaan. De eerste had namelijk aan den laatste, toen hem hongerde, van de toonbrooden gegeven en deze had er van gegeten, en toch wisten die beiden zeer goed, dat het slechts aan de priesters geoorloofd was, het gewijde brood te nuttigen. Geen Farizeër, hoe gestreng, had er ooit den hoogepriester of den koning een verwijt van gemaakt, maar dan had nu ook niemand het recht hem en zijne discipelen in staat van beschuldiging te stellen. Zij verkeerden immers in eensoortgelijken toestand, want zij hadden honger en, wat alles afdeed, de mensch was niet gemaakt ter wille van den sabbat, maar omgekeerd de sabbat was ingezet ten behoeve van den mensch. Wie dit toestemde, moest ook erkennen, dat iedere menschenzoon, tot heerschappijvoeren geroepen, ook heer van den sabbat was en derhalve het recht had de sabbatsinstelling naar zijne behoefte te wijzigen, en op sabbat alles te doen, waartoe plicht of nood hem drong, en alles te durven, wat hij met zijn geweten overeen kon brengen [13]).

Wat vermochten nu die Schriftgeleerden en Farizeërs tegen hetgeen Jezus ten opzichte van het offeren, het vasten en de sabbatsviering leerde? Niets. Zij zwegen, maar konden hunne nederlaag niet verkroppen. Zij wa-

ren overreed, maar niet overtuigd. De ergernis bleef en, in haar gevolg, de wrevel.

---

§ 5. GEZANTSCHAP VAN JOHANNES.

Al vonden wij dusver geen enkel feit, of geene enkele uitspraak, ten bewijze, dat men in Jezus iets meer meende te zien dan een profeet [1]), zoo kunnen er toch wel onder zijne hoorders zijn geweest, die zich twijfelend hebben afgevraagd: zou deze wellicht de Messias zijn? Eén is er, van wien wij het zeker weten, Johannes de Dooper.

Terwijl Jezus zulk een opgang in Galilea maakt, is de burcht Macherus hem steeds ten kerker. Hij wordt er intusschen niet geheel van de buitenwereld afgesloten gehouden, want zijne discipelen hebben vrijen toegang tot hem. Door dezen wordt hij met Jezus bekend en verneemt hij, wat daar in Galilėa plaats heeft. Met klimmende verbazing hoort hij van Jezus rijk gezegende werkzaamheid in dat gewest, en hij kan de gedachte niet van zich weren: zou die man wellicht door God zijn uitverkoren, om in hem zijne beloften, aan de vaderen gedaan, te vervullen? Hij wil er zich, zoo mogelijk, van vergewissen en geeft twee zijner jongeren in last, zich naar Galilea te begeven en dien Jezus uit zijn naam de vraag voor te leggen: „zijt gij degene, die komen zou, of moeten wij op een ander wachten [2])?"

Zij voldoen aan den last van hun meester en ontvangen dit antwoord: „gaat heen en boodschapt aan Johannes wat gij hoort en ziet: blinden zien en kreupelen wan-

delen; melaatschen worden gereinigd en dooven hooren; dooden worden opgewekt en aan armen wordt het evangelie verkondigd. En zalig hij, die zich niet aan mij ergert [3])."

Wij kunnen deze woorden onmogelijk in een eigenlijken zin opvatten [4]). Het laat zich moeielijk voorstellen, hoe Jezus op dat oogenblik al die genezingen verricht zou hebben. Zulk eene opeenhooping van genezingen, en daaronder van de zwaarste, is volstrekt onaannemelijk. Indien Jezus ze gedaan had, zou er dan wel iemand geweest zijn, die nog één oogenblik geaarzeld had hem voor den Messias te erkennen? Maar Galilea, hoe hoog ook met Jezus ingenomen, heeft tot nog toe geen oogen, om in hem iets meer dan een profeet te zien. Uiterst vreemd zou het ook geweest zijn, indien daar te midden dier schare melaatschen waren gevonden, dewijl deze met de grootste gestrengheid van hunne stad- en dorpsgenooten verwijderd werden gehouden; en wie kan in ernst gelooven, dat men toen ook dooden tot Jezus gebracht zal hebben, om ze door hem te laten opwekken? Bij de opvatting van Jezus woorden in een eigenlijken zin, moet men er wel toe komen ook dit aan te nemen, want de Johannes-jongeren moesten aan hun meester verslag geven, niet enkel van hetgeen zij hoorden, maar ook van hetgeen zij zagen. Bovendien, de woorden, door Jezus gesproken, zijn meerendeels ontleend aan Jesaia [5]), en het vermoeden ligt voor de hand, dat Jezus ze gebruikt heeft, omdat hij ze voor eene omschrijving van de werkzaamheid van den Messias hield en verwachten kon, dat ook Johannes ze als zoodanig zou opvatten. En wat bedoelde nu de profeet? Stellig had deze het oog op hetgeen de godsdienstige hervormer der natie eens tot bekeering van zondaars verrich-

ten zou. Maar dan kan Jezus nauwelijks aan iets anders gedacht hebben. Zijne aanwijzing bereikt haar hoogste punt in de slotwoorden: aan armen wordt het evangelie verkondigd. Doch hoe ware dit immer het alleruitnemendste te achten, indien vooraf van zulke verbazingwekkende wonderen gesproken was [6])? Jezus heeft derhalve niets anders bedoeld, dan dit: gaat heen en boodschapt aan Johannes wat gij hoort en ziet: die blind waren voor de waarheid, zien en erkennen haar; die ternauwernood op het pad der gerechtigheid voort konden, bewandelen het met vasten tred; die zedelijk onrein waren, worden van de smet der zonde gereinigd; die niet wilden luisteren naar het woord Gods, hooren er met belangstelling naar; die dood lagen in het misdrijf, worden door den levendmakenden geest Gods opgericht en aan hen die armen zijn, wordt de heuglijke blijmaar gepredikt, dat zij kinderen Gods zijn, geschikt en bestemd om burgers van het koninkrijk der hemelen te zijn.

Wij hebben hiermee twee zeer belangrijke uitkomsten verkregen; want Jezus toespraak behelst vooreerst een bevestigend antwoord op de tot hem gerichte vraag, en wijst ten anderen aan, dat hij alleen in zedelijken zin als Messias erkend wil zijn.

Hoe gewichtig is het feit van de zending der Johannes-discipelen in de geschiedenis van Jezus!. Het geeft hem voor het eerst eene ongezochte aanleiding, om zich uit te laten over de verhouding, waarin hij zelf tot het te stichten godsrijk staat, en zegt ons bij deze gelegenheid zoo duidelijk mogelijk, dat Jezus toen reeds de bewustheid in zich droeg van den verheven rang, dien hij in dat rijk bekleedde. Kunnen wij niet veronderstellen, dat hij door de vraag van Johannes tot die bewust-

heid gebracht is, dan mogen wij veilig aannemen, dat hij reeds bij zijne optreding, die weinige weken vroeger had plaats gehad, verzekerd is geweest van zijne hooge waardigheid, en dus ook van stonde aan geweten heeft, wat hij, overeenkomstig zijne roeping, in de wereld te spreken en te verrichten had. Doch waarom zich niet rechtstreeks voor den Messias verklaard, waarom niet onbewimpeld gezegd: gij behoeft op geen ander te wachten, want ik ben het, op wien de vaderen gehoopt hebben en naar wien thans hunne kinderen zoo vurig verlangen? 't Lag, gelijk wij reeds opmerkten, niet in zijn plan, getuigenissen aangaande zijn eigen persoon af te leggen, eer zijne hoorders tot de ontdekking gekomen waren, dat zij in hem den Messias vóór zich zagen [7]. De belangstellende vrager had aan zijn antwoord genoeg. Dit wist hij. En waren er soms onder degenen, die hem toen omringden, die er hetzelfde uit opmaakten, dezen, voor wien alsdan eene der grootste verborgenheden des koninkrijks openbaar was geworden, zou het in het minst niet kunnen schaden. Maar dit durfde hij nauwelijks hopen; en inderdaad, wij bespeuren niet, dat iemand der omstanders toen op het denkbeeld is gekomen, om hem als den Gezalfde des Heeren te huldigen. Tot die hoogte is nog geen enkele uit zijne volgelingen opgeklommen.

Hebben de discipelen van Johannes hun meester nog levend gevonden, en zoo ja, heeft deze dan geloofd, dat in Jezus van Nazareth de Messias verschenen was? Heeft de dood hem gevonden altijd nog wachtende op dengene, die komen zou, of heeft hij de aarde verlaten met een hart vol dank en vreugde, omdat God zich over zijn arm en ellendig volk had ontfermd? Wij weten er

niets van. Maar zeker is het, dat, bijaldien hij in Jezus den Messias erkend mocht hebben, niet al zijne discipelen in zijn geloof hebben gedeeld, om er met hem mee den troost van te smaken. Vele jaren later treffen wij nòg discipelen van Johannes aan [8]), waaruit blijkt, dat zijne school zich, zij het ook in kwijnenden staat, nevens het door Jezus gestichte godsrijk staande heeft gehouden, ja, nòg leven er hier en daar in Azië, die zich Johannes-christenen noemen [9]).

Johannes zelf is kort na de uitzending of de terugkomst zijner discipelen gestorven. Herodes heeft hem op zijn geboortedag aan de wraakzucht zijner afschuwelijke gemalin ten offer gebracht [10]). Zijne jongeren hebben hem begraven. Voor zijn eigen roem is hij tijdig afgetreden; want Jezus zou hem ongetwijfeld reeds bij zijn leven ver achter zich in de schaduw hebben gesteld. Zijne onkreukbare trouw aan zijne roeping, die hem het leven heeft gekost, heeft zijn naam in een lauwerkrans geplaatst, en die naam is niet uitgewischt en die krans niet verdord. Zijn dood heeft aan Jezus de opperheerschappij over de hoofden en harten zijner volgelingen, waarin dusver nog altijd Johannes leefde en werkte, verzekerd. Eere aan God, die het zoo gewild en het zoo beschikt heeft!

HOOFDSTUK III.

HET KONINKRIJK GODS.

---

§ 1. DE AARD VAN HET KONINKRIJK GODS.

Bijna alles wat Jezus sprak, had betrekking op eene vereeniging, die hij, in navolging der profeten [1]), meestal „het koninkrijk Gods" en somwijlen ook „het koninkrijk der hemelen" noemde [2]). Dat rijk was steeds het middelpunt zijner gedachten en redenen, en alles wat hij, in overeenstemming met zijne roeping, deed, stond met dat rijk in het nauwste verband. Niets is derhalve noodzakelijker dan een helder begrip van hetgeen Jezus er onder verstond.

Het woord koninkrijk wijst op eene vereeniging van menschen, die, onder het bestuur van denzelfden vorst, naar hetzelfde doelwit streven, en het bijgevoegde: „Gods" of „der hemelen" waarschuwt ons terstond, die vereeniging niet te vergelijken, veel minder te verwarren met iets van hetgeen soortgelijks op aarde gezien wordt. De Joden hebben er ongetwijfeld allerlei aardsche en zinnelijke voor-

In het koninkrijk Gods ziet Jezus het gebied, waarover God in vollen nadruk regeert, alleen en geheel, zoodat hij in de uitoefening zijner heerschappij door niets hoegenaamd belemmerd wordt. Dus ook niet door het zedelijk kwaad, dat in de wereld is? Neen; want dit is in de burgers van dat rijk in die mate overwonnen, dat zij niet meer onder de macht der zonde leven, en niet langer weigeren hun wil aan Gods wil te onderwerpen. Bij wie het anders is, die behooren niet tot het godsrijk, maar vinden onder de kinderen der wereld hunne plaats. Het koninkrijk Gods staat dus lijnrecht tegenover het rijk der duisternis, waarin de Satan den schepter voert en vormt eene scherpe tegenstelling met de koninkrijken der aarde, die zich door een bij uitstek zelfzuchtig streven kenmerken, en allen zonder onderscheid in zich opnemen en dulden, zoolang zij aan de staatswet gehoorzamen. Dat koninkrijk Gods, het moge zich in de wereld vertoonen, maar het is daarom niet uit de wereld. 't Is uit God, uit wien alles, wat rein en goed is, zijn oorsprong neemt [3]). Hij heeft het reeds vóór eeuwen door de profeten laten aankondigen, als zullende eens in vollen luister op aarde verschijnen. Maar ook vóór den tijd, waarin het profetisch woord aller vromen oog en hart op de dagen der toekomst richtte, heeft Hij er van getuigd, en wel door er iets van laten z i e n. In den godsdienstigen staat, naar zijn bevel door Mozes, den grooten wetgever Israëls, ingericht, ziet men, hoewel in zeer onvolkomen toestand, het godsrijk naar zijn aard en strekking. In de gemeente der kinderen Israëls wordt, voor zoover zij uit waarlijk vrome menschen bestaat en derhalve naar haar ideaal, het gronddenkbeeld aanschouwd van hetgeen zijn zal, wanneer de volheid des tijds gekomen en de Messias, als de zedelijke her-

ning toch zijn zonde en rampspoed onafscheidelijke tweelingen. Maar dan zouden ook overal, waar het godsrijk zich vertoonde, alle tijdelijke en geestelijke ellenden de aarde verlaten. De gouden paradijs-eeuw zou wederkeeren. Er zou een hemel op aarde zijn, en op die aarde zou alsdan de door Gods geest geheiligde menschheid, onuitputtelijk in de verheerlijking des hemelschen Vaders, de zegenvolle kracht van het ware geloof en de reinste liefde openbaren, en zoo zou het voortduren tot in eeuwigheid [4]).

Houden wij dit alles in het oog, dan vinden wij daarin terstond eene verklaring van de uitsluitend practische strekking van het evangelie des koninkrijks en hechten wij ons meer bizonder aan het laatstgenoemde, dan wordt ons dadelijk volkomen duidelijk, dat Jezus het van zijne roeping heeft geacht, in den uitgestrektsten zin van het woord, de weldoener der menschen te zijn. Voor zoover het onder zijn bereik lag, moest hij immers nu ook aan den voortgang der ellende, in elken vorm, een slagboom pogen te stellen, en moest het zijn voortdurend streven zijn, om overal, waar hij in den dienst zijns hemelschen Vaders aan de komst van het godsrijk arbeidde, stroomen van licht en vreugde van zich te doen uitgaan.

Heeft Jezus zich van Gods raad en wil geen verkeerd denkbeeld gevormd en dientengevolge slechts een luchtkasteel gebouwd? Het ideaal van zulk eene godsdienstig-zedelijke maatschappij is tot heden nergens op aarde verwezenlijkt; en hoever is de menschenwereld er nog van verwijderd, eer zij gerekend kan worden er ook maar eenigszins aan te beantwoorden? Altijd waren er onschadelijke en voor zich zelven gelukkige dwepers, in den regel tevens beminnelijke menschen, die zich, tot verruk-

kens toe, met de schoonste idealen bezig hielden, en toch eigenlijk maar waren als de kinderen, die, opgetogen over de kleurenpracht, de zeepbellen naoogen, die zij zelven geblazen en opwaarts gedreven hebben, doch een oogenblik later die ijle gewrochten van zoo luttel vermogen uiteen zien spatten. Moeten wij onder hen ook eene plaats aan Jezus geven? Stellig en zeker niet. Wij zouden dan moeten beginnen met dezelfde blaam op velen der oude profeten te werpen, want hier en daar vinden wij soortgelijke voorstellingen en aan deze heeft Jezus de zijne ontleend. Neen, Jezus is geen dweper, wien het aan gezond verstand, en aan de noodige kalmte van geest ontbreekt, en die volslagen blind is voor de werkelijkheid. Hij is veeleer een idealist, maar van de edelste soort. Hij heeft een open oog voor hetgeen is, en beoordeelt wat hij rondom zich ziet op de rechte wijze. Dat is, helaas! wel in staat hem treurig te maken en hem, schier wanhopig aan de zegepraal der goede zaak, zich zelven te doen afvragen: wat zal er, als het zoo voortgaat, nog eens worden van de menschenwereld, waarin zooveel gebrekkigs en onreins gevonden wordt? Maar hij verliest den moed niet en ruimt de plaats, die hij in zijn binnenste aan de blijdschap des geloofs gaf, niet in aan de somberheid der twijfelmoedigheid, waarmee de toestand van het oogenblik hem dreigt. Gelijk de mensch, wanneer de hemel boven hem donker is, zich verheugt over de lichtstreep, die hij aan den horizon ontwaart, zoo troost Jezus zich met de gedachte, dat wat kwaad is en ellendig maakt, eens zal worden opgeheven. Doch waarop rust die hoop? Heeft zij geen deugdelijken grondslag, dan zweeft het ideaal in de lucht, en het komt ten slotte op hetzelfde, op niets als teleurstelling neder. Wat Jezus

van de profeten, zij het ook gewijzigd, overnam, had zijn wortel in zijn godsbegrip, in zijn geloof aan een goed en almachtig, heilig en rechtvaardig Opperwezen, en dat drong hem, zich een ideaal te scheppen, waaraan, naar zijne meening, de uitkomst vroeg of laat beantwoorden moest en ook beantwoorden zou, zoodra het godsrijk in volle kracht en heerlijkheid op aarde gezien zou worden.

Al ware het, dat Jezus zich die schoone toekomst als naderbij had voorgesteld, dan zij later bleek te zijn — en wie, die zich in een onbepaald verschiet eene gezegende toekömst voorstelt, bedriegt zich gewoonlijk in dezen niet? — het gronddenkbeeld, dat zoo diep in zijne ziel lag, valt hiermee geenszins weg. Ook naar onze overtuiging is het godsrijk op aarde, het rijk van waarheid, gerechtigheid, geloof en liefde, en als zoodanig bestemd, om het geestelijk en zedelijk heil der menschen, en daarmee tegelijk hunne tijdelijke welvaart zoo hoog mogelijk op te voeren. En wat leert de geschiedenis? Dat de achttien eeuwen, die sedert de verschijning van den grooten meester vervlogen zijn, er het hare aan hebben toegebracht, om zijne stoute gedachte althans eenigermate te verwezenlijken: en nog behoort het tot het voortdurend streven zijner edelste volgelingen, de tijdelijke en geestelijke ellende, waarin zij hunne natuurgenooten gedompeld zien, met alle macht te bestrijden. Wat anders toch dan dit beoogt nog heden ten dage de prediking van het evangelie en iedere andere werking van den christelijken geest? Ook wij staan vast in het geloof, dat de eene en de andere haar doel bereiken zal, en dat het eens, wanneer dan ook, met het menschdom gesteld zal zijn, gelijk Jezus het zich zelven en den zijnen in de behagelijkste trekken en met de liefelijkste

steling met de wereld te wagen. Welk een inzicht, welk een geloof, welk een moed! Eere aan hem!

Was de zuiver geestelijke aard van het godsrijk het eerste, waaraan wij onze aandacht moesten wijden, wij mogen hierbij niet blijven staan, dewijl Jezus zich ook nog omtrent andere punten, den aard van het godsrijk betreffende, heeft uitgelaten. Vragen wij hem: waar wordt het gevonden? zijn antwoord: „het koninkrijk Gods komt niet met uitwendig vertoon, en zij zullen niet zeggen: zie hier! of zie daar! want, zie, het koninkrijk Gods is midden onder u [5]," is het natuurlijk gevolg van zijne opvatting der zaak. In verband hiermede deed hij soms opmerken, dat het, juist omdat het geene vertooning in de wereld maakte, vaak verborgen bleef en wel inzonderheid voor die wijzen en verstandigen, die, door de verkeerde voorstelling, welke zij in hunne scholen omtrent den aard van het godsrijk hadden opgedaan en waarvan zij niet af te brengen waren, onvatbaar waren geworden om het te zien zooals Jezus het zag [6]). Het had dan ook deze eigenaardigheid, dat het in den mensch meestal onmerkbaar opwies; „het is", zegt Jezus, „gelijk, wanneer een mensch het zaad op de aarde werpt, en slaapt en opstaat, nacht en dag, en het zaad uitspruit en lang wordt, hij weet zelf niet hoe. Van zelf brengt de aarde vrucht voort, eerst den halm, daarna de aar, daarna het volle koorn in de aar, en wanneer de vrucht zich aanbiedt, zendt hij terstond de sikkel er in, omdat de oogst daar is [7])." Vonden zijne discipelen later het koninkrijk Gods overal, waar men in den naam van Jezus te zamen was, al waren er slechts twee of drie bijeen [8]), Jezus zag het, waar hij zelf was en geen

ongeloof of vooroordeel bij anderen hem belette met een goeden uitslag van de dingen des koninkrijks te spreken. Hij had het in zich en het vertoonde zich naar buiten, zoo dikwijls hij de démonen uitdreef door zijn woord, want dan openbaarde zich telkenmale de macht van het rijk Gods over het rijk des Satans [9]. Hij zag het ook aanvankelijk gekomen in hen, die zich met een heiligen zin in het hart rondom hem schaarden, en toonden, dat het hun met hunne belangstelling in de zaak van den godsdienst ten volle ernst was. En zulken waren er; ja! hun aantal groeide zelfs in de eerste weken van zijn openlijk verkeer onder de Galileërs zóó sterk aan, dat het was, alsof de menigte zich had opgemaakt, om het koninkrijk Gods te bestormen en met geweld in te nemen [10].

Het koninkrijk Gods op aarde en in den mensch vertoont zich in den beginne als iets zoo gerings, dat het nauwelijks eenige opmerkzaamheid verdient. Doch spoedig ontwikkelt het zich. „Het is gelijk aan een korrel mosterdzaad, die een mensch nam en op zijn akker zaaide. Wel is dit het kleinste van alle zaden, maar wanneer het is opgewassen, is 't het grootste van de moeskruiden en wordt een boom, zoodat de vogelen des hemels komen en nestelen in zijne takken [11].” Groot echter is zijn invloed. Heeft een zekere kring of een enkele mensch het in zich opgenomen, dan werkt het voort en doet zijne alles doordringende en bederf werende kracht ondervinden. „Het is gelijk aan zuurdeeg, dat eene vrouw nam en kneedde onder drie maten meel, totdat het geheel gezuurd was [12].” Wel is het waard door iedereen begeerd en ten koste van elk offer, hoe groot ook, gezocht te worden, want het is, volgens Jezus, gelijk aan een schat in een akker en aan eene parel van de eerste grootte, en

het kan iemand nimmer berouwen van alles afstand gedaan te hebben, om dien akker en die parel in zijn bezit te krijgen [13]).

En dat rijk van liefde en vrede zal dus ook zeker overal, waar het is, liefde en vrede brengen? Ja; maar zoolang het ergens nog niet gekomen is en slechts als uit de verte gezien wordt, heeft het dikwijls eene tegenovergestelde uitwerking. Bij zijne eerste verschijning zeer verschillend beoordeeld, brengt het twist en krakeel in huisgezinnen en familiekringen, verwijdert het de nauwst aan elkaar verbondenen van elkander en scheurt het de teederste en heiligste banden vaneen. Het werpt als het ware vuur op de aarde en, vernielend om zich heen grijpend, richt dat vuur de jammerlijkste verwoesting aan [14]). Jezus is er reeds bij zijn leven getuige van geweest, en hetgeen plaats had gold hem tevens als eene profetie voor de toekomst. Maar al heeft hij het als iets onvermijdelijks erkend, het heeft toch zeker zijne ziel met deernis vervuld, en al heeft hij begrepen, dat er geene belangrijke omwenteling op het gebied van den geest en den godsdienst kan plaats grijpen, zonder dat zich hevige botsingen openbaren tusschen hen, die, aan het oude gehecht, zich tegen alles wat nieuw is verzetten, en degenen, die dat nieuwe van harte zijn toegedaan, het is hem te meer tot droefheid geweest, naarmate hij duidelijker inzag, hoezeer de zonde over die tegenstanders van het goede heerschte. Met te vuriger ijver en te sterker aandrang heeft hij gebeden: uw koninkrijk kome!

---

jongeren, op voorgang van Simon Petrus, gebracht werd, is zonder aarzelen, ja, met hooge goedkeuring, door hem aangenomen [5]), en kwam hij er sedert vrijer voor uit, dat hij de Messias was, hij bleef zich daarin tot aan zijn dood toe gelijk. Vooral tegen het einde zijns levens gaf hij menigmaal door een woord of eene daad te kennen, dat hij op de messiaswaardigheid aanspraak maakte [6]). Hij heeft er in geen tijdperk zijns openbaren levens één oogenblik aan getwijfeld. Zijn geloof aan zich zelven stond even vast als zijn geloof in God. Maar zoo heeft hij dan ook van stonde aan tot zijn laatsten ademtocht toe in zich zelven het hoofd der heilige godsgemeente gezien.

Zijne beschouwing van den Messias stond natuurlijk in verband met de voorstelling, die hij zich omtrent het godsrijk gevormd had. De Messias moest immers verwezenlijken wat het godsrijk beloofde; en opende het, naar Jezus innigste overtuiging, geene andere uitzichten dan op geestelijk heil, de gedachte aan alles wat tot een aardsch koningschap behoorde bleef hem steeds te eenenmale vreemd [7]).

In overeenstemming met zijne denkbeelden omtrent den aard van het koninkrijk Gods acht Jezus zich derhalve geroepen om, op geestelijk gebied en met aanwending van louter zedelijke middelen, een heerscher te zijn, maar een veel grooter heerscher dan zelfs Mozes was geweest. Hij is de met Gods heiligen geest gezalfde leeraar, hervormer, vertrooster en zaligmaker van allen, die, door zijn invloed tot het burgerschap in het godsrijk gebracht, den Gode welbehagelijken godsdienst zóó belijden en beoefenen, dat zij zich door woord en wandel als echte kinderen Gods doen kennen. In dien zin is hij, naar zijne eigene meening, de Christus en vurig wenschte hij, dat hij eens door

het gansche volk als zulk een Christus erkend en gevolgd mocht worden.

Overeenkomstig zijne beschouwing van het godsrijk en zijne zelfwaardeering gaat hij het land door, goeddoende aan allen [8]). Al zegt hij niet met ronde woorden, wie hij meent te zijn, hij toont het, door hetgeen hij dagelijks doet. Hij weert en lenigt de tijdelijke ellenden der menschen, zooveel hij kan, geneest kranken, troost bedroefden, richt gebogenen op en spreekt den arme naar de wereld woorden toe, die hem in zijne eigene schatting verheffen en hem tevreden maken met zijn lot. Inzonderheid trekt hij zich den geestelijken nood der onwetend dwalenden, zelfs der moedwillig ondeugenden aan. In zijne oogen zijn zij als schapen zonder herders, verstrooid en verdwaald in het gebergte en in dien treurigen toestand aan tal van gevaren blootgesteld [9]). Maar hij zoekt ze op, want zij zijn de schapen van de kudde zijns Vaders en die Vader zond hem, om een goede herder te zijn en die ongelukkigen aan een wis verderf te ontrukken. Hij stelt zich zijne volksgenooten voor, als zwaar vermoeiden. Zij zijn als trekdieren, die, onder een schier ondragelijk juk gekromd, meedoogenloos worden voortgedreven; als lastdieren, die met de wichtige pakken, hun door hunne onbarmhartige meesters opgelegd, nauwelijks voort kunnen. Inderdaad zij waren, — allermeest door de leeringen en inzettingen der Farizeërs en Schriftgeleerden — met allerlei als overladen en het voortgaan op dien weg van vormen en ceremoniën mishaagde hun niet slechts, maar vermoeide hen tevens zeer. Hij echter tot roept ze tot zich, om hun zijn juk en zijn last op te leggen, en daar hij zachtmoedig is en nederig van hart, is zijn juk ook zacht en zijn last licht [10]). In hen ziet hij kranken

naar geest en hart: kranken, die, zonder dat zij zelven het voelen, aan een bekwamen en ervaren arts behoefte hebben; want als zij niet spoedig en goed geholpen worden, dan kwijnen zij langzaam weg en worden de prooi van den geestelijken dood. Maar hij zal ze redden. Als zij zijn raad volgen en zich naar zijne voorschriften gedragen, dan zullen zij, geheel genezen en tot in het hart gezond gemaakt, voor eeuwig behouden worden [11]). Ziedaar wat hij te verrichten heeft, omdat hij, in geestelijken zin, de Messias is, en aan deze taak wijdde hij zich te liever, omdat hij er zich werkelijk toe berekend acht, en er zin en smaak voor heeft.

Heeft Jezus zich den hoogsten rang in het godsrijk toegeëigend, en niets minder gewild dan aan de spits van de door Gods geest herborene en vernieuwde menschheid te staan, dan zullen wij hier en daar uitdrukkingen moeten vinden, die ons daarvan vergewissen. Zoo is het ook. Naar zijne eigene getuigenis overtreft hij Jona als boetprediker, Salomo als wijsheidstolk [12]), Johannes de Dooper als profeet [13]). Wij beweren niet, dat zij, die hem dit hebben hooren zeggen, er uit hebben opgemaakt, wat wij er thans in vinden, — en dit moest ook niet, want dan had Jezus ontijdig verraden, wat hij vooreerst nog verborgen wilde houden — maar wij begrijpen nu, dat zich steeds, bij deze en soortgelijke uitingen, in het diepst van Jezus ziel eene stem liet hooren, die sprak: gij zijt de Christus. Namen wij dit niet aan, dan bleef ons onverklaarbaar, hoe Jezus zóó aangaande zich zelven heeft kunnen getuigen, en wij zouden er haast toe komen, om ons met de Joden aan hem te ergeren.

Onder die uitingen van rechtmatige zelfwaardeering rangschikken wij het woord bruidegom, met toespeling op zichzelven gebezigd in het bekende gezegde: „kunnen ook de bruiloftskinderen treuren, terwijl de bruidegom bij hen is [14])?" Zijne hoorders hebben er toen niets meer uit begrepen dan het algemeene: uitwendige teekenen van droefheid betamen niet, zoolang hij in het midden der zijnen is, die hun door zijn woord en werk zooveel reden tot blijdschap geeft. Doch als wij nu vragen: waarom heeft Jezus die gedachte juist in den door hem gekozen vorm gegoten? dan lezen wij nog wat anders in zijne ziel. In het Oude Testament wordt het verbond tusschen Jehova en Israël meermalen geteekend als eene huwelijksverbindtenis, waarbij God den man en het volk de vrouw voorstelt [15]). Iets soortgelijks zweefde ook aan Jezus voor den geest; want even innig aan elkaar verbonden waren de Messias en de godsgemeente; en heeft Jezus met opzet van een bruidegom gesproken, omdat toenmaals, terwijl niemand nog in hem den Christus zag, van geene reeds werkelijk bestaande vereeniging sprake zijn kon, dan kan hij geacht worden de schepper te zijn van de door zijne later levende belijders algemeen geliefkoosde voorstelling, waarbij hij als de bruidegom en zijne gemeente als de bruid voorkomt [16]). Het door Jezus gebezigde beeld zegt ons, dat hij zich zelven heeft aangemerkt als het hoofd en den gebieder, en tevens als den beschermer en leidsman dergenen, die het godsrijk op aarde zouden vormen, en mogen wij nog één stap verder gaan, dan heeft hij ook in zich zelven het door God uitverkoren middel gezien, om het ware volk Gods tot zijne wezenlijke bestemming te brengen en het, in zedelijken zin, vruchtbaar

te maken. Doch hoe men daarover oordeele, dit staat vast, dat Jezus zich in het godsrijk geene mindere plaats heeft toegekend, dan de bruidegom aan het bruiloftsmaal inneemt, dat is, de eerste plaats.

Van de gewone messiastitels, die onder de Joden in zwang waren, heeft Jezus zich niet bediend. Nooit heeft hij zich zelven Davids Zoon genoemd [17]) en nooit van zich als Zoon van God gesproken, wanneer hij zich als den Messias wilde aanduiden [18]). De oorzaak hiervan is niet ver te zoeken. Zoo dikwijls zijne tijdgenooten zich van die uitdrukkingen bedienden, dachten zij aan een koning in den meest eigenlijken zin, en nu wilde Jezus zorgvuldig alles vermijden, wat het vermoeden zou kunnen wekken of voeden, dat hij het met de heerschende voorstelling eens was. 't Is waar, hij had de woorden kunnen gebruiken en er voor zich eene andere beteekenis aan hechten; maar dat ware oneerlijk geweest en daardoor had hij zijne discipelen als met eigene hand nog eenige schreden verder op het dwaalspoor geleid, waarvan hij hen af wilde brengen.

Hij stelde zich met een veel minder weidschen titel tevreden, als hij zich eenvoudig Zoon des menschen noemde. Hij heeft dien aan het boek Daniël ontleend. Daar wordt namelijk gesproken van iemand „aan een menschenzoon gelijk," wien het koninkrijk gegeven wordt, om het tot in eeuwigheid te bezitten. Uit de verklaring, die de schrijver zelf aan zijne woorden geeft, leeren wij, dat hij niet doelt op een bizonder persoon, maar op het geheele, aan God geheiligde volk, dat in heerlijkheid optreedt en in het bezit wordt gesteld van het godsrijk, om, naar de toenmalige beschouwing van den aard en

niets ware onbegrijpelijker, dan dat men, Jezus steeds van den Zoon des menschen hoorende spreken, eindelijk niet bespeurd had, dat achter deze zoo dikwijls herhaalde uitdrukking iets zeer bizonders schuilde. En toch is er iets van aan. In verband met de oorspronkelijke beteekenis der zegswijze, heeft hij zich zelven beschouwd als den aan God geheiligden mensch, lid van dat groote menschenrijk, dat naar Gods raad bestemd was, om alle koninkrijken der aarde in zich op te nemen. Had hij reeds als zoodanig recht op den titel van Zoon des menschen, hoeveel te meer mocht hij zich dien toeëigenen, daar hij zich aan het hoofd der godsgemeente geplaatst vond, en dit was oorzaak, dat hij telkens, wanneer hij van zich zelven als van den Zoon des menschen sprak, aan de door hem bekleede messiaswaardigheid dacht. Maar dit was dan louter eene, zij het ook zeer rechtmatige, gevolgtrekking, die hij er voor zich uit afleidde, en zoolang zijne hoorders in hem den Messias niet erkend hadden, konden zij er onmogelijk uit opmaken, dat Jezus, zoo sprekende, voor den Christus wilde gehouden zijn. Vandaar dat hij zich vrijer van die benaming kon bedienen dan van eenige andere, die bij de toenmalige Joden als messiastitel in zwang was.

Is Jezus derhalve in dien zin de Zoon des menschen, dat hij, in zijne en onze schatting, het hoofd der godsgemeente is, dan zal hij ook, als de boven allen aan God geheiligde mensch, een zeer uitnemende moeten zijn. Hoe zou hij, indien het anders ware geweest, de leidsman van velen op den weg der godzaligheid hebben kunnen zijn en hoe had hij zich ooit kunnen voornemen, als de zedelijke hervormer van zijn volk te voorschijn te treden, indien hij de bewustheid

De goddeloozen vinden voor zich geene plaats in het rijk der waarheid en der gerechtigheid. Al zijn zij ook nazaten van den vader der geloovigen en als zoodanigen vóór anderen geroepen, om deel te hebben aan de zegeningen van het godsrijk, bijaldien het blijken mocht, dat zij noch Abrahams geloof noch Abrahams gehoorzaamheid bezitten, worden zij afgewezen en, zoo zij binnengeslopen zijn, uitgeworpen [2]). Of zou het voldoende zijn, den God Abrahams uitwendig te belijden? Geenszins. Niet zij, die Heere! Heere! roepen, zullen ingaan in het koninkrijk der hemelen, maar die den wil des hemelschen Vaders doen, en daardoor toonen Hem te eerbiedigen [3]). Ware het anders, dan konden ook zij worden opgenomen, die zich, zonder werkelijk godvruchtig te zijn, als vromen aanstellen. Maar neen; er wordt gevraagd naar werken van gerechtigheid, uit godsdienst des harten gevloeid, en die deze niet kunnen toonen, omdat het hun aan zuivere beginselen ontbreekt, die sluiten het koninkrijk Gods voor zichzelven en voor allen, die naar hen luisteren en hun voorbeeld volgen [4]). Zij alleen, wier gerechtigheid overvloediger is dan die der Schriftgeleerden en Farizeërs vinden zich den toegang tot het godsrijk ontsloten [5]). Niets is natuurlijker; want de kinderen des koninkrijks hebben de waarheid lief en wandelen in oprechtheid voor Gods aangezicht. Hoe zouden zij er zich dan in te huis gevoelen, die zich slechts een masker van vroomheid hebben voorgehangen? Ook de grooten der aarde moeten niet meenen, dat zij, omdat zij aanzienlijken en rijken zijn, zoodra zij zich aanmelden, binnengelaten zullen worden. Hun hooge stand en hun rijkdom zou hun wel eens een beletsel kunnen zijn, en dit wordt het werkelijk voor hen, als zij, met hunne gansche ziel aan de aardsche dingen gekluisterd, geen de

betrachting gevolgd worde. Dan eerst is men een kind des koninkrijks, als men liefde heeft en liefde toont.

Die niet verre is, moge het koninkrijk Gods zien, maar hiermee kan niemand zich tevreden stellen, wien het om zijn wezenlijk heil te doen is. Deze wil ingaan. En wie zijn ze dan nu die, naar de meening van Jezus, het koninkrijk Gods ingaan, om er met de vromen uit den voortijd, met wie zij in het groot beginsel der gerechtigheid overeenstemmen, deel te hebben aan de vreugde der kinderen Gods [11])? Zij, die gelijk zijn aan goed zaad, dat, op den wereldakker neergelegd, voorspoedig opkomt en een rijken oogst van goede vruchten geeft [12]); die als gehoorzame kinderen Gods wil volbrengen [13]) en derhalve in den waren zin des woords rechtvaardigen zijn [14]). Deze doen zich kennen als kinderlijk eenvoudige en nederige menschen [15]), als armen van geest [16]), maar die juist daardoor boven anderen geschikt zijn, om zich, door hun geloof en hunne liefde, eene eereplaats in het godsrijk te verwerven. Geen ander is in staat, om te voldoen aan den eisch van gedurige zelfverloochening, waartoe het geloof roept en de liefde dringt [17]).

Die onder de burgers van het godsrijk is opgenomen, moet ook in staat zijn, om zich met alle macht op dat verheven standpunt te handhaven en zich, des noods, ter wille zijner overtuiging, smaad en vervolging te laten welgevallen [18]).

Is iemand niet alzoo gezind en niet tot zelfverloochening en kruisdragen bereid, dan kan hij geen lid der heilige godsgemeente worden, tenzij hij zich bekeere [19]). Vernieuwd van gemoed, en dientengevolge naar den in- en uitwendigen mensch als herschapen, moet hij aan zijn denken en

begeeren, aan zijn werken en streven eene geheel andere richting geven, en daarvan in al zijn handel en wandel doen blijken. Wie dit ernstig wil en het opgevatte voornemen trouw volvoert, dien wacht de opneming in het koninkrijk Gods, al mocht hij zich vroeger, toen hij in de zonde leefde, allerschandelijkst gedragen hebben. Tollenaars en hoeren, die zich bekeerd hebben, zegt Jezus, gaan de priesters en ouderlingen des volks vóór in het koninkrijk, zoolang deze bij hunne trotschheid en hun ongeloof, bij hunne aardsgezindheid en hunne zelfzucht volharden [20]).

Ziedaar wat Jezus eischte van allen, die zich aan hem wilden aansluiten, om met hem mee het godsrijk voor Israël op te richten. Waren er velen, die aan de vereischten voldeden? Neen; het was maar een klein kuddeke, doch het was des Vaders welbehagen hun het koninkrijk te geven [21]).

Doch al behoort men tot die weinigen, men heeft zich daarom nog niet de *hoogste* eer verworven. De kinderen des koninkrijks staan niet allen even hoog. Jezus spreekt van zulken, die de *minsten* zijn [22]), en van anderen, die *groot* genaamd worden in het koninkrijk der hemelen, omdat zij de geboden Gods aan anderen geleerd en ze zelven volbracht hebben [23]). Toch zijn deze nog niet de grootste van allen. Zij bereiken den hoogsten trap, in wie de geest van kinderlijke eenvoudigheid en nederigheid het meest ontwikkeld is [24]) en die er het meest op uit zijn, om anderen met de hun verleende gaven te dienen [25]).

Zalig zij, die kinderen des koninkrijks zijn. Hun lot, al laat het naar het uitwendige veel te wenschen over, is benijdenswaardig. Zij hebben het, te allen tijde en on-

der elke omstandigheid, goed. Treuren zij, zij worden vertroost; hongeren en dorsten zij naar gerechtigheid, zij vinden wat hen bevredigen kan, en oefenen zij steeds barmhartigheid uit, zij ondervinden haar op hunne beurt. Omdat zij zachtmoedigen zijn, beërven zij het land; omdat zij reinen van harte zijn, zien zij God; omdat zij vredestichters zijn, dragen zij met het volste recht den schoonsten titel, dien van zonen Gods [26]), want Hij, de God der liefde, is ook de God des vredes. En komen zij eens tot de opstanding der rechtvaardigen, rijkelijk zal het hun te dien dage vergolden worden, dat zij zich gedurende hun leven op aarde zooveel moeite gegeven hebben, om, naar het gebod en het voorbeeld van den grooten meester, hun geloof en hunne liefde te openbaren. O, wij begrijpen, dat iemand, die Jezus eens over het godsrijk en zijne zaligheden hoorde spreken, opgetogen uitriep: „zalig hij, die brood eet in het koninkrijk Gods [27])!"

En hoe wijd zette Jezus de poorten van het godsrijk open! Hij vroeg niet: wie zijt gij? of: van waar komt gij? maar alleen: hoe is het binnen in u gesteld? Hij was er zoo innig van overtuigd, dat bij God geene aanneming is des persoons, maar dat iedereen die zich beijvert het goede te doen Hem welgevallig is. Zou hij dan, die zich steeds den Vader ten voorbeelde stelde, hebben aangezien wat voor oogen is? Neen; ook hij zocht door te dringen in het binnenste van den mensch en vond hij, hij die het gekrookte riet niet verbrak en de vlammende vlaswiek niet uitdoofde [28]), bij iemand maar een klein beginsel van het leven voor God, dan zag hij ook in hem, wie hij overigens wezen mocht, een kind des koninkrijks; want dan erkende en waardeerde hij ook in hem de

toestand der israëlietische meisjes en vrouwen veel te wenschen over. Hadden zij, vooral op het platte land en, ten tijde van Jezus, in de dorpen en kleinere steden van Galilea, eenige meerdere vrijheid dan elders hare zusters genoten, zij hadden toch alleszins reden, om zich over onheusche verönachtzaming en onbillijke achterstelling van den kant der mannen te beklagen. Tot hare vorming werd zoo goed als niets gedaan, en schenen zij geene andere roeping in de wereld te hebben, dan de nederige dienaressen van de heeren der schepping te zijn, zij konden van geluk spreken, als deze van hunne macht over haar geen misbruik maakten en zich zoo jegens haar gedroegen, dat zij met haar lot tevreden konden zijn. Hoe goed moet het haar, die Jezus van nabij leerden kennen, geweest zijn, in hem iemand te vinden, die zich hare personen en belangen aantrok, die haar goedwillig in zijne nabijheid duldde, minzaam toesprak, vriendelijk bejegende en haar deelen liet in de zegeningen van het godsrijk, dat hij ook voor haar openzette, omdat hij ze aanmerkte als mede te behooren tot de kinderen des koninkrijks. Onder haar vindt hij er dan ook niet weinige, die hem volgen en dienen [31]), en hem met zulk een groot geloof en zulk eene standvastige liefde aanhangen, dat zij zelfs de besten zijner volgelingen uit de rij der mannen beschamen [32]).

Laat deze ingenomenheid met Jezus, door vrouwen aan den dag gelegd, soms zelfs door zulke, die hem geheel vreemd zijn en aan wie hij van aangezicht onbekend is [33]), laat de hulde, die zij hem brengen en de opoffering, die zij zich vaak hem ten gevalle getroosten, zich voldoende verklaren en rechtvaardigen? Ongetwijfeld. Een deel van de genegenheid, die zij hem toedragen, mogen

reeds zoo menigmaal tot een ootmoedigen en berouwhebbenden zondaar van Gods ontfermende genade gesproken had, de toevlucht neemt, om verlost te worden van de vreeselijke onrust, die haar kwelde, reikt hij haar goedwillig eene verkwikkende teug uit den beker der vertroosting [34]). Zulk een voorval, ruchtbaar geworden, moest hem bij honderden harer zusters hoog doen stijgen, en hem in even zoovele harten eene plaats der eere doen innemen.

Voorzeker, ook hij vond in de vrouw, wat hem behaagde en boeide. Het bevallige en zachte, dat haar siert, zoolang zij haar echt vrouwelijk karakter ongeschonden bewaart; de groote vatbaarheid, die zij van de natuur ontving, om aan de blijde boodschap van Gods allenomvattende menschenliefde, zonder eenigen tweestrijd met zich zelve, het oor te leenen en de buitengewone gemakkelijkheid, waarmee zij aanneemt wat haar van Godswege verkondigd wordt, zoodra het woord Gods zich tot het gemoed des menschen richt en zich meer nog op zijn gevoelen en geweten, dan op zijn verstand beroept, zietdaar wat hem op zijne beurt tot haar moest trekken. Nog iets. Ook door medelijden met hare zwakheid en afhankelijkheid voelde hij zich bewogen, om haar te hulp te komen, en daar hij maar al te goed wist, hoezeer het sterkere deel van het menschdom, helaas! het geslacht, waartoe hij zelf behoorde, misbruik maakte van de vrijheid, door gewoonte en wet gegeven, om haar naar willekeur aan zich te onderwerpen, of haar, als zijn luim het hem ingaf, naar hartelust te plagen, zoo achtte hij zich, even als weleer zijn geliefde Jesaia, geroepen, om, bij elke gelegenheid die zich aanbood, voor haar in de bres te springen. Kon hij dan wel, ook

jegens de geringste uit haar midden, ooit onverschillig of onvriendelijk zijn, als zij, bouwende op zijn mededoogen, tot hem kwam, om raad en hulp, of troost bij hem te zoeken?

Zoo bestond er aan weerszijde behoefte aan toenadering, omdat aan weerszijde genegenheid gevonden werd. Doch wie harer, zij het ook onbewust van zich zelve, door zinnelijke liefde gedreven, den omgang met hem zoeken mocht [35]), hij heeft nooit voedsel gegeven aan eenige gemeenzaamheid, waarbij de grenzen, door de welvoegelijkheid gesteld, gevaar liepen van overschreden te zullen worden; en nergens is een flauw spoor te ontdekken van eenige zinnelijke genegenheid zijnerzijds, of van eenig leedwezen over de zelfverloochening, waartoe zijne roeping hem verplichtte.

Jezus, de altijd voorkomende en hulpvaardige vriend van degenen, die van hem hun heil verwachtten, betoonde zich steeds even welgezind jegens de vrouwen, als jegens de mannen. De evangelisten verhalen onderscheidene genezingen van vrouwen, door hem verricht, die, hoe men ook over haar historisch gehalte oordeele, in allen geval bewijzen, dat welwillendheid jegens de vrouwen gerekend is, tot de trekken van zijn beminnelijk karakter te behooren [36]). Ook als zij een goed werk volbrengen, of van hare belangstelling in den godsdienst eene schoone getuigenis afleggen, dan toont hij er een open oog voor te bezitten [37]); en laten zij van haar geloof en hare liefde blijken, dan onthoudt hij haar den lof niet, die haar deswege toekomt [38]). Wat haar inzonderheid voor hem moest innemen, was de genegenheid, die hij voor hare kinderen koesterde, en die soms treffender uitkwam door de onverschilligheid, welke anderen voor die kleinen aan den dag legden. Geen wonder; Jezus, zelf zoo kinderlijk gezind.

voelde zich naar die schoone en lieve bloempjes, die hij te midden der vaak zoo ruwe en hooghartige menschenwereld ontwaarde, van nature heengetrokken, en het is niet slechts wellust voor de harten der opgetogene moeders, als hij hare kleinen kust en zegent, maar tevens een gelukkig oogenblik in de geschiedenis van zijn eigen leven [39]. Nog meer; gelijk oudtijds de profeten zich de zaak der vrouwen, vooral der verstootene weduwen hadden aangetrokken, zoo poogt ook hij hare personen te beschermen en hare rechten te handhaven. Hij kan niet dulden, dat die schijnheilige Farizeërs, onder den schijn van veel te bidden, hare bezittingen opeten [40], of haar met bitterheid van zich stooten [41]. Bij zulke gelegenheden veroorloofde hij zich zelfs tegenover hare schijnbare vrienden of openbare vijanden een ironisch gezegde. Hoe spreekt hij ook uit, wat haar, ter wille van hare eer en rust, bizonder welkom was, als hij ruiterlijk verklaart, dat het ongeoorloofd is, haar om allerlei redenen, al is het ook met een scheidbrief, in behoorlijken vorm opgemaakt, en dus in overeenstemming met de wet van Mozes, weg te zenden. Dan slechts, wanneer zij het huwelijksbed bezoedeld heeft, staat hij den beleedigden man de echtscheiding toe [42].

Zijn er onder haar, die van hem wenschen te leeren en door hem tot een helder inzicht in de dingen des koninkrijks geleid willen worden, hij heeft er tijd en rust voor ten beste. Hoe gaarne ziet hij eene Maria van Bethanië als eene leergierige discipelin aan zijne voeten, en hoe welmeenend prijst hij haar als eene, die het ééne noodige zoekt en het beste, dat, wat niet van haar wordt weggenomen, als haar deel gekozen heeft [43].

Wat is natuurlijker, dan dat vele vrouwen hem aan-

kent de nooden, die hen kwellen, maar ook de middelen, om hen te helpen. Heeft hij hen, jaren achtereen, oplettend gadegeslagen, hunne gebreken zijn hem niet verborgen gebleven; maar hij heeft ook hunne goede hoedanigheden leeren vinden en waardeeren. Het laat zich zoo gemakkelijk begrijpen, dat hij de armen naar de wereld heeft gezocht, en tevens dat zij zich zoo gereedelijk aan hem hebben aangesloten. Hij immers was een der hunnen? Tegen hem behoefden zij niet op te zien. Van hem hadden zij niets te vreezen, en voor zoovelen zij godsdienstige menschen waren, bestond er geestverwantschap tusschen hen en den grooten profeet uit Nazareth.

Hoe gunstig staken die armen bij hunne rijke volksgenooten af. Met dezen was het over het algemeen treurig gesteld [46]). In den regel waren zij aardsgezinde en hoogmoedige menschen, en dwingelanden ten overstaan der armen. Wee dengenen, die van hen afhankelijk waren en hen naar de oogen moesten zien. Zij hadden van hunne grillen en luimen veel te lijden; zij werden door hen afgebeuld en uitgemergeld, en te eenenmale onmachtig om zich te ontworstelen aan den druk, waaronder zij leefden, hadden zij meerendeels een droevig lot. Jezus had medelijden met hen, en terwijl hij zich soms harder en scherper tegen de rijken uitliet, dan hij, die zoo zachtmoedig was, zich tegen eenig ander veroorloofde [47]), zag hij vriendelijk op de geplaagden en verdrukten neer, en achtte hij het inzonderheid van zijne roeping, hen op te beuren en te troosten. Hij zou dit ook gedaan hebben, al had hij niet begrepen, dat het tot het karakter van den Messias behoorde zich het lot der armen aan te trekken, want zijn hart stond wijd voor hen open. Hoeveel

eerste drie eeuwen van het bestaan der kerk, haar zegel niet gedrukt op het woord van Paulus: dat God niet vele machtigen en edelen, maar wel vele armen en geringen naar de wereld heeft uitverkoren [51])?

Meenen wij intusschen niet, dat Jezus met een door jaloerschheid ontstoken oog minachtend op de bezitters van den rijkdom heeft neergezien, en hen, alleen omdat zij rijken waren, den rug heeft toegekeerd. Dit ware hoogst-onrechtvaardig en onbarmhartig geweest. Maar neen; de geschiedenis haast zich die blaam, door kwaadwilligheid of onverstand op hem geworpen, af te wisschen, als zij ons zegt, dat Jezus ook onder de meer bemiddelden vrienden en vriendinnen heeft geteld [52]), zonder dat hij er hun ooit een verwijt van heeft gemaakt, dat zij in het bezit van aardsche goederen waren. Ook voor de rijken, mits zij als wijzen en vromen zich gedroegen, en door geloof en liefde zich aanprezen, stelde hij de poorten van het godsrijk open. Eens moge hij gezegd hebben, dat de rijken bezwaarlijk ingaan in het koninkrijk Gods, ja dat zelfs een kameel eerder door een naaldenoog gaat, dan dat een rijke in het godsrijk binnenkomt, op de vraag der verslagenheid, die zijne uitspraak den discipelen ontlokte: „wie kan dan behouden worden?" luidde zijn antwoord: „bij God zijn alle dingen mogelijk[53])." God kon derhalve ook een rijke doen ingaan, want Hij kon hem van zijne aardsgezindheid genezen en hem de begeerte naar hooger en duurzamer heil, dan ooit in geld of goed te vinden is, in het binnenste planten.

Hoeden wij ons evenzeer voor de dwaling, dat Jezus de vrijwillige armoede als iets bizonder verdienstelijks en Gode welbehagelijks zou hebben aanbevolen. 't Is waar, eens heeft hij van een rijke gevergd, dat deze, om het

ken. Maar voor hoe lang? Dan kwam ook tot hen het bevel: geeft wat gij hebt aan de armen. Deze werden dan wederom rijk, maar om dadelijk hunne pas herkregene bezitting aan anderen over te doen. Zoo zou er eene voortdurende wisseling van eigenaars ontstaan, zonder dat iemand eenig genot van de bezitting had, of er eenig nut mee deed. Kan Jezus dat gewild hebben? Kan hij hebben voorbijgezien, hoe noodzakelijk het voor de instandhouding en den bloei der maatschappij is, dat er onderscheidene standen en derhalve armen en rijken zijn? Was hij steeds gewoon in alles, wat hem omgaf, het gevolg van hooger wil en bestuur te zien, dan zal hij den maatschappelijken toestand, zooals hij dien vond, ook wel als eene wijze beschikking der goddelijke Voorzienigheid geëerbiedigd hebben. Kan hij er dan zoo ontevreden over geweest zijn, dat hij eene geheele omkeering van het bestaande wenschelijk heeft geacht? Wij kunnen het niet gelooven, en het is onze innige overtuiging, dat niemand die meent, dat zijne uitspraken over rijkdom en armoede de zaden zijn geweest, waaruit noodwendig het communisme ontspruiten moest en die hem derhalve mede aansprakelijk stelt voor de leeringen van het Saint-Simonisme en de onzinnigheden van een Proudhon, hem ooit begrepen heeft. Hoeveel zorg hij voor zijne arme broeders en zusters gedragen en hoe krachtig hij te hunnen behoeve aan de harten der rijken aangeklopt hebbe, nooit heeft hij gewild dat een zijner volgelingen oog en hand op het goed van een rijke slaan zou en nooit heeft hij zich zoozeer vergeten, dat hij iets geleerd zou hebben, waardoor het beginsel van alle goddelijk en menschelijk recht werd aangetast [57]).

Het laat zich reeds van hem, als een oosterling, bij wien werken van barmhartigheid in den regel hoog staan

aangeschreven, verwachten, dat hij de behartiging van de belangen der armen en inzonderheid het uitreiken van aalmoezen sterk zal hebben aanbevolen. Hij heeft het ook gedaan [58]); en hebben de armen het in zijne gemeente op aarde beter gehad dan ooit te voren of ergens elders, zij zijn er grooten dank voor schuldig aan hem, die ze meer dan iemand heeft liefgehad, ofschoon hij nooit gepredikt heeft, dat het genoeg was arm te zijn om Gode te behagen [59]).

Zoo heeft Jezus ingezien, dat de armen naar de wereld boven de rijken — niet *waardig*, maar *geschikt* waren, om opgenomen te worden onder de kinderen des koninkrijks, die zich geene schatten verzamelen op aarde, maar in den hemel. Met een hart, dat warm voor hen sloeg, ging hij hun te gemoet, om hen door zijn woord te leeren en door zijne weldaden te verblijden. Maar terwijl hij hun het hoogste genot deed kennen, en al de zegeningen van het godsrijk over hen uitgoot, beval hij ze tevens aan allen ter verzorging aan, die zich vrienden wilden maken uit den Mammon, aan welks bezit en gebruik dikwijs zooveel ongerechtigheid kleeft [60]).

Hangt het burgerschap in het godsrijk, volgens Jezus, uitsluitend af van de zedelijke gesteldheid des gemoeds, dit voorrecht wordt dan ook niet aan eene enkele natie verleend. Ieder, die godsdienstig is en gerechtigheid werkt, onverschillig wie hij overigens zijn moge, heeft er volle aanspraak op. Zoo heeft Jezus er eens over gedacht, en deze zijne meening heeft zijne verhouding tot de *niet-Israëlietische* volken bepaald.

Meenen wij echter niet, dat Jezus op eens tot die hoogte is gestegen. Hij is er van lieverlede toe opgeklommen.

Toen hij optrad wendde hij zich bepaald tot Israël, om voor Israël het koninkrijk op te richten. Uit het eerste tijdperk zijner openbare werkzaamheid zijn onderscheidene uitspraken van hem overgeleverd, die het buiten twijfel stellen, dat hij toen werkelijk gemeend heeft, alleen tot Israël gezonden te zijn [61]. Hij was er toen nog innig van overtuigd, dat hij de zegeningen, door God voor zijn volk bestemd, aan geene anderen dan aan de leden dier bevoorrechte natie brengen mocht. Geen wonder ook, dat hij zich in den beginne slechts een Messias voor de Joden achtte. Hij had nooit van een anderen gehoord en de profeten hadden hem te dezen aanzien niet beter voorgelicht. Volgens hen toch konden wel de heidenen aan het messiasrijk deel hebben, maar dan alleen, wanneer zij zich kromden onder het juk der mozaïsche wet [62]. De Messias zou ook niet tot hen gaan, of zijne boden tot hen zenden, maar zij zouden naar Jeruzalem ter aanbidding moeten komen. Wel werd door sommigen van den Messias verwacht, dat hij ten laatste de onwilligen met geweld er heen zou drijven, maar van deze voorstelling, die hem zoo hevig tegen de borst stuitte, was Jezus reeds los, eer hij zijne taak aanvaardde. Hoe het nu verder gaan zou wist hij niet, maar wel stond het aanvankelijk bij hem vast, dat hij zich alleen tot Israël te bepalen en zijne apostelen alleen tot dat volk te zenden had [63].

Het duurde echter niet lang of zijne inzichten op dit punt werden klaarder. Door zijne eigene ontmoetingen en ervaringen werd hij beter ingelicht, dan schrift en synagoge hem ooit hadden geleerd, en hoe meer hij omtrent het eigenlijke wezen van den godsdienst tot helderheid kwam, des te dieper wortelde in hem de grootsche gedachte, dat het godsrijk bestemd was om een wereld-

de geloovigen uit de Joden deel te hebben aan de vreugde der kinderen Gods [64]).

Doch ook vóór dien tijd was Jezus welwillend tegen de heidenen. Nooit voer hij onbarmhartig tegen hen uit. Dit liet hij over aan hen, wien het lustte [65]), doch hem was het tot ergernis. Hij had er anders gelegenheid genoeg toe, want daar Galilea voor een deel door heidenen bevolkt was [66]), kwam hij gedurig met hen in aanraking. Maar hij is niet bitter tegen hen. Integendeel, als hij leert, dat men zijne vijanden moet liefhebben [67]), dan doelt hij inzonderheid op de heidenen, die de Joden in den regel als vijanden Gods en derhalve ook als hunne vijanden beschouwden. Komen zij bij hem hulp zoeken, hij bukt schielijk voor hun drang, en vindt hij bij hen geloof, hij draagt er zorg voor, dat de Israëlieten, die bij hem zijn, het opmerken [68]). In geen enkel tijdperk zijns levens is hij hun vijandig geweest, en al heeft hij later vooral veel smaad moeten lijden, omdat hij ook hun veroorloofde het koninkrijk der hemelen binnen te gaan, hij heeft ze bij toeneming hooger geschat en hartelijker bemind, en hij is heengegaan van de wereld met de volle zekerheid des geloofs, dat zij zouden verwezenlijken wat hij aanvankelijk van Israël gehoopt had.

Het laat zich vermoeden, dat Jezus dezelfde meening omtrent de Samaritanen gekoesterd heeft en te hunnen aanzien dezelfde gedragslijn gevolgd is [69]). Erkennende, dat zij, als vereerders van den waarachtige, dichter bij de Joden stonden dan de heidenen, die het schepsel vergoodden en aanbaden, moet hij ook van hen voor de toekomst wat goeds hebben verwacht. Althans hij deelde niet in den fellen godsdiensthaat, dien de rechtzinnige Jood zijn ketterschen nabuur toedroeg, en hij vermeed

noch hun gewest noch hunne personen [70]). Meermalen wees hij op het goede, dat hij in hen vond [71]), en toen hij eens een Schriftgeleerde op diens vraag: „Wie is mijn naaste?" zelven wilde laten antwoorden, legde hij hem de overschoone gelijkenis van den barmhartigen Samaritaan voor, om hem in diens voorbeeld te doen zien, dat men ook zulken, die men niet onder zijne geloofsgenooten telde, als zijn naaste erkennen moest [72]); en toen zijne discipelen, ook in dit opzicht volbloed Joden, begeerden, dat er vuur van den hemel mocht dalen, om de Samaritanen te verdelgen, die aan Jezus een nachtverblijf geweigerd hadden, beliepen zij daarvoor eene zeer beschamende terechtwijzing [73]). De eerste belijders van den Heer, ofschoon altijd nog huiverig bij heidenen in te keeren en zich met heidenen in aanraking te stellen, hebben niet geaarzeld aan de Samaritanen de woorden des levens te verkondigen [74]); een duidelijk bewijs, dat het woord en het voorbeeld des meesters hen van hun vroeger vooroordeel omtrent dezen moeten genezen hebben.

Het godsrijk, dat voor talloos velen plaats heeft, omdat het zoo ontzaglijk groot van omvang is, staat dus, naar de overtuiging van Jezus, voor allen, zonder onderscheid, open. Die het zedelijk goede willen en dit toonen door zich ernstig op het volbrengen er van toe te leggen, zijn Gode welbehagelijk en door Hem uitverkoren, om kinderen des koninkrijks en als zoodanigen ook zijne kinderen te zijn.

Als een welonderwezen schriftgeleerde, die uit zijn onuitputtelijk rijken voorraad, oude en nieuwe, maar altijd goede dingen te voorschijn brengt [1]), gaat Jezus rond, het volk onderwijzende. Hij is een zaaier, die kostelijk zaad heeft en bereid is het overal uit te strooien, waar hij een akker vindt. Neen waarlijk, het ligt noch aan de bekwaamheid van den zaaier, noch aan de hoedanigheid van het zaad, indien het gezaaide niet overal opkomt en goede vrucht draagt, maar aan de gesteldheid van den akker. Spreekt Jezus tevergeefs, dan moet het geweten worden aan de volslagene onvatbaarheid, aan de onstandvastigheid of aan de aardsgezindheid zijner hoorders [2]).

Het woord, dat hij tot de zijnen richt, is het woord, of de leer [3]) of, gelijk het meestal luidt, het evangelie des koninkrijks [4]). Wat hij aangaande het koninkrijk Gods verkondigt, is werkelijk eene blijde boodschap voor allen, die het hooren, allermeest voor hen, die nog gretiger luisteren naar hetgeen door ieder lid der godsgemeente erkend, beleden en beoefend moet worden, dan naar de bloote aankondiging van de ophanden zijnde stichting van het godsrijk. Zelf geheel en al ingewijd in de verborgenheden des koninkrijks, spreekt hij er van op eene bij uitstek boeiende wijze, en zij, die genoeg ontwikkeld zijn, om te begrijpen wat hun door Jezus aangaande den godsdienst wordt voorgedragen, zij verstaan, waardeeren en bewaren dat heerlijk woord, en danken er God voor, als voor de uitnemendste gave zijner liefde [5]).

Gelukkig voor ons, dat zij het bewaard en aan ande-

aan een geestelijk wezen, dat, hoewel het in de menschen werkt, toch buiten en boven de wereld staat, als met zijne wereldbeschouwing, welke van die zijner tijdgenooten, met name van die der Farizeërs, niet verschilde. Voor dien God, dien hij als den zijne belijdt, zijn alle dingen mogelijk [8]). Hem, wien alles toebehoort, staat ook alles ten dienste, en niets van hetgeen is in hemel of op aarde, kan Hem op den duur wederstaan. De engelen zoowel als de menschen gehoorzamen Hem [9]), en hoe machtig het rijk des Satans zij, tegen God, den almachtige, zijn geene duivelen opgewassen [10]). In spijt van alles wat zich tegen Hem verzet, laat Hij zijn rijk op aarde stichten, en elken tegenstand overwinnende, neemt Hij er allen in op, die Hij er toe bestemd en geroepen heeft [11]).

Is dit reeds op zich zelf eene blijde boodschap, zij rijst in waarde, als Jezus van dien God steeds onder de benaming van Vader spreekt. God, der menschen Vader! Dàt is de grondtoon van Jezus prediking, dàt het eigenlijke evangelie Gods. 't Is grootsch, zoo met één woord de betrekking te bepalen, waarin de schepper des heelals tot de menschen staat, en tevens in dat éene woord voor aller menschen godsdienst een onbewegelijken en onverdelgbaren grondslag te leggen.. Staat Jezus ook hier op de schouders van eerwaardige voorgangers? In het Oude Testament wordt Jehova somwijlen Vader genoemd, maar slechts als der menschen schepper, verzorger en beschermer en eene enkele maal bij een Vader vergeleken, als een dichter wil doen uitkomen, dat Hij des vergevens niet moede wordt [12]). Jezus heeft niets van dit alles uitgesloten, maar wat hij, bij het noemen van den vadernaam, inzonderheid bedoelde, dat ging toch

de overige leden van het groote menschengeslacht had opgetrokken, in wiens binnenste nooit de gedachte aan eene geheel bizondere betrekking tusschen hem en den Allerhoogste was opgerezen, kon niet anders dan gelooven, dat hetgeen God hem geopenbaard had, ook van alle overige menschen gold; en hij geloofde het zoo gemakkelijk, omdat hij dezelfde eer en dezelfde vreugde zoo gaarne aan al zijne natuurgenooten gunde. Zoo kwam hij van zelf tot de gedachte, dat God zijn en aller menschen Vader is, en hoe langer zij hem bezig hield, des te meer voelde hij in zijn binnenste den vrede Gods, en des te dieper wortelde in hem eene overtuiging, die, van het oogenblik af, dat zij de zijne was, al zijn denken en willen, al zijn spreken en handelen beheerschte. God is, naar zijne meening, aller menschen Vader, niet omdat Hij hun het leven geeft, niet omdat Hij ze van het noodige voorziet, niet omdat Hij ze tijdelijk bewaart en beschermt, niet omdat Hij ze in zijne lankmoedigheid duldt en draagt, maar omdat Hij ze allen zonder onderscheid lief heeft en, uit dien hoofde en met de heiligste bedoeling, alles voor hen is en alles voor hen doet. Dat woord: Vader, eens uit Jezus gemoed opgeweld en eens van Jezus lippen gevloeid, hoeveel weerklank vond het sedert bij alle vromen! Zij hebben er aanstonds: amen! op gezegd, dewijl zij aanstonds erkenden, dat Jezus ontdekt heeft wat klank en naam geeft aan het gevoel, dat hen steeds voor God bezield had, maar waarvoor zij geen woord hadden kunnen vinden, bevredigend genoeg voor hun eigen hart.

God, de Vader der menschen! Ziedaar in het kort wat Jezus als het evangelie des koninkrijks verkondigd heeft. Alles toch wat hij bij onderscheidene gelegenheden over God in betrekking tot de menschen en over de menschen

wat zij behoeven, eer zij Hem om voorziening in hunne nooddruft vragen [17]); en Hij, die de vogelen voedt, ofschoon zij zaaien noch maaien, en de bloemen kleedt, ofschoon zij spinnen noch weven, zorgt in allen deele voor den mensch, die de vogels en de bloemen zoover in waarde te boven gaat [18]). Toch wil Hij, dat zij hunne gebeden tot Hem opzenden, en begeeren zij wat goeds, het zal hun geschonken worden. „Bidt," zegt Jezus; „en u zal gegeven worden; zoekt en gij zult vinden; klopt aan, en u zal worden opengedaan. Want ieder, die bidt, ontvangt, en die zoekt, die vindt, en die aanklopt, dien zal opengedaan worden. Of welk mensch is er onder u, die, als zijn zoon hem om brood vroeg, hem een steen zou geven, en als hij om visch vroeg, hem een slang zou geven? Indien gij dan, die boos zijt, aan uwe kinderen goede gaven weet te geven, hoeveel te meer zal uw Vader in de hemelen goede gaven geven dengenen, die Hem bidden [19])!"

Dat die Vader zijne kinderen wezenlijk lief heeft en hun geluk beoogt, blijkt, naar de voorstelling van Jezus, vooral hieruit, dat Hij zich zooveel aan hun geestelijk welzijn en aan hun zedelijk leven laat gelegen zijn. Gelijk de herder zóólang naar het verdwaalde schaap zoekt, totdat hij het gevonden heeft, en het dan niet wrevelig voor zich uitdrijft, maar het op zijne schouders naar de kudde terugbrengt, zoo zoekt de hemelsche Vader den verdoolden zondaar op. Heeft Hij hem gevonden, dan betoont Hij zich zachtmoedig jegens hem, en verblijdt er zich over, dat het hem gelukt is, dien beteren zin in hem te doen ontwaken, die hem tot een reiner wandel leiden zal [20]). Hij is de goedheid zelve en toont zich barmhartig jegens goeden en boozen, daar Hij over beiden

jegens Hem. Ook dan, wanneer Jezus dit zijnen hoorderen voordraagt, predikt hij hun het evangelie des koninkrijks, want het is voor den mensch eene blijde boodschap als hij verneemt, hoe hij jegens Hem, wiens kind hij is, gezind behoort te zijn en wat hij bedenken en verrichten moet om Hem welbehagelijk te wezen.

Is God der menschen Vader, dan hebben zij, als zijne kinderen, ook niemands tusschenkomst van noode, om zich met Hem in gemeenschap te stellen. In het levendig besef, dat zij zijne kinderen zijn, moeten zij met al hunne behoeften en bezwaren vertrouwend tot hem naderen. Zij moeten bidden [25]). Evenwel niet zóó, dat zij met hunne godsdienstigheid pronken en er eene openbaarheid aan geven, die met den innigen godsdienst, dien Jezus van zijne belijders verlangt, in het geheel niet strookt. Niet de openbare, druk bezochte straat, maar de stille, goed geslotene binnenkamer zij de plaats, waar zij bij voorkeur hunne harten voor Hem uitstorten [26]). Hunne gebeden moeten ook geene langgerekte verhalen zijn, maar korte en eenvoudige opgaven van hetgeen zij van den Vader begeeren. Te dien aanzien moeten zij zich onderscheiden van de heidenen, die meenen, dat zij te eerder verhooring zullen vinden, hoemeer woorden zij bezigen en hoe weidscher titels zij aan de Godheid geven [27]). Op de vraag zijner jongeren: „Heer! leer ons bidden, gelijk ook Johannes zijnen discipelen geleerd heeft?" gaf hij hun een, later vaak misbruikt maar nooit hoog genoeg gewaardeerd, voorbeeld van een gebed in zijnen geest. Het luidt aldus: „onze Vader, die in de hemelen zijt, uw naam worde geheiligd! uw koninkrijk kome! uw wil geschiede, gelijk in den hemel zoo ook op aarde! Geef ons heden ons genoegzaam brood! En vergeef ons onze schul-

wil? Hij, die naar het woord Gods belangstellend luistert, die het in zich weglegt en bewaart [39]). Dàt is het ééne noodige, dàt het goede deel, hetwelk van den mensch niet wordt weggenomen [40]).

Die in God gelooft en Hem lief heeft, die stelt in Hem het volste vertrouwen. Wetende, dat alles wat de mensch van noode heeft van boven komt, zoo wacht ook een iegelijk, die naar het evangelie des koninkrijks hoort, de voorziening in zijne tijdelijke nooddruft, geduldig af. Onbezorgd voor de toekomst, vraagt hij niet: „wat zal ik morgen eten en drinken en waarmee zal ik mij morgen kleeden?" maar hierop zet hij, naar Jezus aanwijzing, zijn hart, dat hij vóór alles het koninkrijk Gods zoeke en de gerechtigheid, die door God van den burger in dat rijk geëischt wordt [41]). In goede werken moet hij overvloedig zijn, veel overvloediger zelfs dan de Farizeërs [42]), die, al deden zij in sommige opzichten meer dan de wet van hen vorderde, daar zij tweemalen in de week vastendag hielden en van al hunne inkomsten, zelfs van de geringste voortbrengselen uit hun moestuin, de tienden opbrachten, de veel zwaardere eischen der wet, de rechtvaardigheid, de barmhartigheid en de trouw nalieten [43]). Neen, het evangelie des koninkrijks eischt, dat ieder den hemelschen Vader trachte te verheerlijken door het goede, dat hij verricht [44]), en dat niemand meene genoeg gedaan te hebben, als hij slechts volbracht heeft wat hem in last werd gegeven, want dan is hij eigenlijk niets meer dan een knecht — en hij moet een kind zijn, dat alles wat een met liefde voor God vervuld hart ingeeft, met alle blijdschap en gewilligheid verricht [45]). Maar wie zich met allerlei verontschuldigingen aan zijne roeping onttrekt, omdat hij onwillig is haar te volgen, die vindt

prijst Jezus vooral de nederigheid aan. Niemand mag zich hooger plaatsen dan de billijkheid veroorlooft. Bij het gezellig verkeer en aan den gemeenschappelijken disch mag niemand de vooraanzitting begeeren, en hij bezondigt zich, die uit zelfverheffing een geloovigen, omdat hij een geringe naar de wereld is, eenige minachting toont [52]. Gaat hij nog verder en brengt hij zulk een in verzoeking tot zonde, „het ware hem nutter," zegt Jezus, „dat een molensteen aan zijn hals gehangen en hij in de diepte der zee verzonken ware [53]."

Heeft de eene broeder jegens den andere misdreven, men geve geene ruchtbaarheid aan de zaak. De schuldige worde onder vier oogen over het door hem gepleegde kwaad onderhouden en toont hij berouw, dan volge terstond de vergeving; ja, al ware het, dat hij zich zeventigmaal zevenmaal jegens den naaste bezondigd had, het worde hem even dikwijls en ten volle kwijtgescholden [54]. Welwillend en zachtmoedig jegens iedereen moet de burger van het godsrijk zich steeds voor elke uiting van onbillijken toorn wachten, en hij rekene het zich als een groot en zeer strafwaardig misdrijf aan, als hij een broeder of zuster eene beleediging toeduwt of een scheldnaam naar het hoofd werpt [55]. Bekeert de zondaar zich, en blijkt daarna, dat hij in al de voorrechten van het aan God trouw gebleven kind deelt, dan behoort iedereen zich daarover van harte te verblijden zonder eenige de minste jaloerschheid in zijn binnenste te voelen [56].

De liefde, die Gods kinderen elkander toedragen, komt, het spreekt van zelf, vooral ook den armen naar de wereld ten goede. Zij zijn de voorwerpen van de algemeene weldadigheid, maar — en wat lag dieper in den geest van Jezus? — de barmhartigheid hield op eene deugd te zijn,

ting en de eerbied, die het kind aan zijne ouders schuldig is, moeten ongeschonden blijven. Een enghartige Farizeër moge leeren, dat het offer, bij plechtige gelofte Gode toegezegd, ook dan zelfs aan God gebracht moet worden, wanneer het geld, voor het offerdier bestemd, ten bate van behoeftige ouders had kunnen komen, Jezus acht zulk eene leer een gruwel. De wet immers beval zoo duidelijk: „eert uwen vader en uwe moeder" en dit was toch wel een gebod, dat allerminst door de inzettingen en geboden der menschen krachteloos gemaakt mocht worden [62]? Ook het huwelijk moet in eere worden gehouden, en zóó heilig worde de tusschen man en vrouw geslotene verbintenis geacht, dat er geene scheiding plaats hebbe van hetgeen God heeft samengevoegd, tenzij de vrouw zich schandelijk vergeten en door hare ontrouw den huwelijksband verscheurd mocht hebben [63]. De willekeur, waarmee zoo menige man zijne vrouw wegzond, moest ophouden, ja, het trouwen eener onrechtvaardig verlatene of verstootene als overspel gebrandmerkt worden; en dit werd het werkelijk, zoodra men met Jezus ophield, haar als eene wettig gescheidene aan te merken [64]. Maar nu moest er ook voor gezorgd worden, dat eene gehuwde vrouw niet in verzoeking tot plichtsverzaking gebracht werd, en het was ook hierom, dat Jezus zeide: „zoo wie eene vrouw aanziet, om haar te begeeren, die heeft reeds overspel in zijn hart met haar gedaan [65].

Zoo verbindt het evangelie, dat Jezus predikt, de menschen onderling en houdt hun voor, wat hunne rust bestendigen en hunne vreugd volmaken kan. Stellen wij ons eens voor, dat het, door allen aangenomen en in toepassing gebracht, overal de door Jezus beoogde werking deed, hoe zou het dan heden onder de menschen

voor al zijne volgelingen noodzakelijk rekende. 't Was toch niet genoeg in een oogenblik van opgewondenheid uit te roepen: „Heer! ik zal u volgen, waar gij ook henengaat! [68]" — men moest, om behouden te worden, ook bij de eens gedane keus volharden. Eer men den toren ging bouwen, moest men de kosten berekenen, en er zich zooveel mogelijk van verzekeren, dat men genoeg bezat om den bouw te voltooien, al kostte die ook meer, dan men zich aanvankelijk had voorgesteld. Eer men tegen den vijand te velde trok, moest men zijne eigene krachten wegen, opdat men niet met eene te geringe macht tegenover den aanvaller verscheen, en niet door hem verpletterd werd [69].

Jezus heeft óók ingezien en uitgesproken, dat, zoo wie hem zou willen volgen, om met hem erfgenaam van het godsrijk te worden, een kruisdrager zou moeten zijn en derhalve ook zich zelven zou moeten verloochenen; want wie kromt zich gaarne onder een last, zwaar om te torschen [70]? En hoe menigeen zijner volgelingen zou het, ter oorzake van den godsdienst, met zijne naaste verwanten en beste vrienden te kwaad krijgen! Het verschil van opvatting ten aanzien dezer hoogstgewichtige zaak zou vuur in de huisgezinnen en de familiën werpen en daarbinnen de tweedrachtsfakkel ontsteken. En als dan nu de een tegen den ander opstond? Het evangelie des koninkrijks eischt, dat men God, en derhalve ook de waarheid en de godsvrucht, boven alles liefhebbe, en zoo vordert Jezus van ieder lid der godsgemeente, niet slechts zich zelven los te voelen van de zijnen [71], maar ook vader en moeder, vrouwen en kinderen, broeders en zusters, ja zelfs zijn eigen leven te haten, zoodra het volgen van hem op die zware offers te staan mocht ko-

de roest verteren, en waarop de dieven azen, maar op het verzamelen van die schatten in den hemel, die hem door niets ontroofd kunnen worden [79]). Moet hij nu voor den schat in den hemel zijn schat op aarde in ruil geven, gewillig brengt hij het mindere ten offer om het meerdere te verkrijgen [80]).

Voldoet de mensch aan alles wat het evangelie des koninkrijks van hem vordert, dan staat hij zeer hoog. Dan is hij het zout der aarde, het licht der wereld, eene stad op een berg [81]), een kind Gods, geëerd door de vromen en nuttig levende in de wereld. Voor de hem afgevraagde offers vindt hij rijkelijk vergoeding. Al is het hem niet om loon te doen, desniettemin ontvangt hij loon. Hem wordt vergolden naar hetgeen hij gedaan heeft [82]), en deed hij het goede in het verborgene, tot zijne verheerlijking geschiedt de vergelding in het openbaar [83]). De smalle weg leidt tot het leven [84]), en de rechtvaardigen en barmhartigen schitteren als de zon in het koninkrijk des Vaders [85]). Alwie om des evangelie's wil vader, moeder, vrouw, kind, broeder of zuster verlaten heeft, die ontvangt er in de godsgemeente honderd voor in de plaats; voor aardschen schat krijgt hij geestelijken zegen [86]), en wie zijn leven verliest, die vindt het [87]).

Ziedaar in hoofdtrekken wat het evangelie aangaande het koninkrijk der hemelen, met opzicht tot het zedelijk leven des menschen, behelst, en dit is de geheel eigenaardige zijde er van, dat alles wat het voorschrijft en waarop het aandringt inderdaad niets anders is dan de doorgaande toepassing van dit éene hoofdbeginsel: heb God lief, omdat hij uw Vader is, die op uwe

AANTEEKENINGEN.

INLEIDING.

Blz. 4. [1]) De brieven aan de Romeinen, Korinthiërs en Galaten. Voor de echtheid van den eersten brief aan de Thessalonicensen, den brief aan de Kolossensen en dien aan de Philippensen is ook nog genoeg te zeggen, dan dat wij hunne onechtheid reeds als resultaten van het wetenschappelijk onderzoek zouden mogen vaststellen.

Blz. 4. [2]) B. v. 1 Kor. XV: 6, Gal. II: 18, 19.

Blz. 5. [3]) Met opzet is voorbijgegaan wat Flavius Josephus, Joodsche Oudh. XVIII: 3, geschreven heeft, dewijl er velen zijn, die de plaats voor onecht houden. Zeker is het, dat zij niet zóó, gelijk wij haar thans lezen, uit de pen van dien joodschen schrijver gevloeid is. Zij is stellig door de hand van een christen vervalscht. Heeft Flav. Josephus van Jezus melding gemaakt, dan heeft hij waarschijnlijk dit geschreven: „omstreeks dien tijd was er een zekere Jezus, een wijs man: die velen uit de Joden en ook velen uit de Hellenen tot zijne aanhangers maakte. Toen hij, op aanklacht van de aanzienlijkste mannen onder ons, op last van Pilatus gekruist was, hielden zij, die hem vroeger hadden liefgehad, niet op [hem aan te hangen]. Tot nu toe heeft het geslacht der naar hem genoemde christenen niet opgehouden [te bestaan]." — Maar bijaldien de plaats geheel onecht is en Flav. Josephus derhalve over Jezus gezwegen heeft, pleit dit dan niet

mensen Jezus Christus spreekt, Rom. V : 15, 19; 1 Kor. XV: 21, Gal. IV: 4, verg. 1 Tim. II: 5, stelt den Zoon altijd voor, als *gesubordineerd* aan den Vader. Dit blijkt telkens als hij spreekt van den God en Vader van den Heer Jezus Christus, b. v. Rom. XV: 6, en ook als hij schrijft: dat, gelijk de man het hoofd is der vrouw, zoo ook God het hoofd van Christus is, 1 Kor. XI: 3, of voorstelt: hoe eens de Zoon zelf mede onderworpen wordt aan Hem, die hem alle dingen onderworpen heeft, XV: 28. Vinden wij bij Paulus de uitdrukking, dat Christus is het *beeld* Gods, 2 Kor. III: 18, IV: 4, verg. Kol. I: 15, hij maakt daardoor een specifiek onderscheid tusschen God en Jezus, en noemt hij den Zoon van Gods liefde: *den eerstgeborene eener gansche schepping*, Kol. I: 15, — waar schepping, blijkens het verband en Mark. XVI: 15, van redelijke schepselen te verstaan is, — dan neemt hij den Zoon toch ook op onder de schepselen Gods. Die zóó over Jezus schrijft kan hem onmogelijk voor God gehouden hebben.

Blz. 22. [11]) Volgens de ontwijfelbaar echte brieven is Jezus: een Israëliet, Rom IX: 5, uit het geslacht van David, I: 3, geboren uit eene vrouw, Gal. IV: 4 en door de besnijdenis geworden onder de wet, Rom. XV: 8, Gal. IV: 4. Hij heeft broeders, 1 Kor. IX: 9. Als een arme leeft hij in de wereld, 2 Kor. VIII: 9. Hij heeft de echtscheiding verboden, 1 Kor. VII: 10, v. verg. Matth. XIX: 1—9, en verordend, dat zij, die het evangelie prediken, er ook van eten, 1 Kor. IX: 14, verg. Matth. X: 10 en Luk. X: 7. In den nacht is hij verraden, 1 Kor. XI: 23 en als een goddelooze is hij behandeld 2 Kor. V: 21. Hij is gestorven aan een kruis, Rom. V: 6—10, VI: 6, 1 Kor. I: 18, 23 en eld., en begraven, Rom. VI: 4, 1 Kor. XV: 3. Vóór zijn sterven en tot gedachtenis er aan, heeft hij het avondmaal ingezet, 1 Kor. XI: 20, 23—29.

Blz. 22. [12]) Hij was rijk in zedelijke hoedanigheden, 2 Kor. VIII: 9. Hij heeft geloof in God, Rom. III: 22, 26,

meenten, voor welke het geschreven is — zoo namelijk die schrijver de apostel Johannes is geweest. In XXI : 14 spreekt hij ook zóó over de twaalven, dat hij zelf er niet toe behoord kan hebben.

Blz. 26. [19]) Verg. Polyc. ad Phil. 7 met 1 Joh. IV : 3, waarbij het algemeen, doch niet onwedersprekelijk gevoelen omhelsd wordt, dat die brief en het evangelie van dezelfde hand zijn; Just. Apol. I c. 61 met Joh. III : 3, vv.; Tatian. c. Graec., Or. c. 13 met Joh. I : 5; en Hom. XIX : 22 met Joh. IX : 1 vv.

Blz. 26. [20]) Iren. III : 1. Elders, III : 11, 7, haalt hij Joh. X : 8 aan. Ongeveer gelijktijdig met hem noemt ook Theophilus van Antiochië, ad Autol. II : 22, bij eene aanhaling van Joh. I : 1, Johannes als schrijver.

Blz. 27. [21]) De identiteit van den apostel, dien Jezus lief had, met Johannes wordt aldus bewezen: hij is een der twaalven, XIII : 23, doch kan geen zijn van hen, die in het vierde evangelie met name genoemd worden, want van dezen wordt hij onderscheiden. Toch ware het vreemd, zoo aan Johannes, die later onder de christenen, vooral in den kring, waarin dit evangelie ontstaan is, zulk een goeden naam had, in dit evangelie in het geheel geene plaats ware ingeruimd. Hij moet dus schuilen onder de zonen van Zebedeus, XXI : 2. Uit vergelijking van vs. 22 en 23 met Hand. XII : 2 volgt echter, dat Jakobus niet bedoeld kan zijn, en zoo blijft ons niets anders over, dan er Johannes voor te houden. Dit resultaat wordt bevestigd doordien de discipel, dien Jezus lief had, dikwijls met Petrus verbonden wordt, zooals dit bij de Synoptici en in de Handelingen gedurig plaats heeft, en wint in zekerheid door de opmerking, dat men het er, in de gemeenten van Klein-Azië, algemeen voor gehouden heeft, dat de apostel Johannes de bedoelde was.

Blz. 27. [22]) Dit geschiedt XIX : 35. Dáár wordt verhaald, dat hij, die het gezien heeft (Johannes, want geen ander van Jezus leerlingen of vrienden heeft bij het kruis

gestaan), het getuigd heeft, en dat diens getuigenis waarachtig is. Zoo schrijft niet iemand, die zelf het gebeurde opteekent, maar wel een ander, die zich beroept op den ooggetuige, die zijn zegsman is. Een beroep op zich zelven heeft al zeer weinig kracht, maar des te meer dat op een ander, dien men, als met den vinger aanwijst en wiens geloofwaardigheid boven alle verdenking verheven is. In deze opvatting worden wij zeer versterkt door het slot: „opdat ook gij gelooft," d. w. z. opdat gij, lezer, — even als ik, schrijver, — in uw geloof bevestigd wordt. Zoo zal Johannes toch wel niet geschreven hebben, want op zijn geloof zal éène enkele historische bizonderheid toch wel niet van zóóveel invloed zijn geweest.

Blz. 27. [23]) Johannes is eer door Jezus tot zijn discipel geroepen dan Petrus, I: 35—43; bij het laatste avondmaal ligt Johannes aan de borst zijns meesters en ondervindt zijn vertrouwen, zonder dat Petrus er in deelen mag, XIII: 23—26; Johannes weet voor Petrus toegang te verkrijgen in het hoogepriesterlijke paleis, waar hij bekend is, XVIII: 16; terwijl Petrus zijn meester verloochent, is Johannes hem getrouw en ontvangt daarvoor bij het kruis zijn loon, XIX: 26; op den volgenden Zondag, als beiden grafwaarts gaan, loopt Johannes sneller dan Petrus, en is eer bij de spelonk, XX: 4, en hij is het, in wien het eerst het geloof aan 's meesters verrijzenis ontkiemt, XX: 8; bij het meer van Tiberias is het Johannes, die Jezus eer herkent dan Petrus XXI: 7, en Johannes, die ongeroepen Jezus volgt; terwijl Petrus, na zijn treurig uiteinde vernomen te hebben, op zijne vraag: „maar wat zal deze?" ten antwoord krijgt: „indien ik wil, dat hij blijve, totdat ik kom, wat gaat het u aan?" XXI: 20—22. Opmerkelijk is ook, dat in het vierde evangelie verhaald wordt, hoe berispelijk Petrus zich bij de voetwassching gedroeg, XIII: 6—10, en dat Petrus genoemd wordt als degene, die in Gethsemané het zwaard trok en het oor van Malchus afhieuw, XVIII: 10, 11. En dat alles wordt hier gemeld

van dien Petrus, die bij de Synoptici steeds den eersten rang inneemt!

Blz. 28. [24]) Iets soortgelijks heeft plaats gehad met den brief aan de Hebreën, oudtijds vrij algemeen voor het werk van Paulus aangezien, doch zeker niet van hem, hoewel even zeker van iemand, die tot de Paulinische school behoorde.

Blz. 29. [25]) Een voorbeeld van het eerste is de tempelreiniging, die hij aan het begin van Jezus openbaar leven plaatst; van het tweede, de voorstelling, die hij geeft omtrent de verhouding van Johannes de Dooper tot Jezus, in wien hij van stonde aan, zelfs eer Jezus nog is opgetreden, den Christus erkent, in wien hij zelfs dadelijk het lam Gods ziet, dat de zonde der wereld wegneemt. Het een en ander is in onverzoenlijken strijd met de berichten der Synoptici — en de waarheid is stellig aan de zijde der laatsten.

Blz. 30. [26]) Wij denken alleen aan de wederkomst van den Christus, bij Paulus tot op het laatst toe eene zinnelijk waarneembare gebeurtenis, in het evangelie, naar Johannes uitsluitend opgevat, als een komen van Jezus in den geloovige, naar den geest.

Blz. 30. [27]) Niemand mag er ons een verwijt over doen. Moeten wij ieder synoptisch evangelie beschouwen als een op zich zelf staand geheel, dat, op zich zelf genomen, door de kerk als een evangelie is aangemerkt, omdat het werkelijk eene op zich zelve voldoende levensschets van Jezus bevatte, hoeveel rijker van inhoud zal ons leven van Jezus worden, als wij het uit drie evangeliën samenstellen.

Blz. 31. [28]) Dat de synoptische verhalen, als geloofwaardig aangenomen, de Johanneïsche traditie buitensluiten, zal later, bij de behandeling der bizonderheden, in deze aanteekeningen worden aangewezen.

Blz. 32. [29]) De schrijver noemt de Joden „het volk'' en bezigt dan het woord, waarmee gewoonlijk de heidenen

Blz. 37. [37]) 1 Petr. V : 13, waar Markus, natuurlijk in overdrachtelijken zin, de zoon van Petrus heet.

Blz. 37. [38]) Dit wordt aannemelijk gemaakt door de betrekkelijk vele ophelderingen, die hij geeft omtrent plaatsen en zaken en uitdrukkingen, die voor lezers uit het joodsche volk geene toelichting behoefden, I : 9, II : 18, 26, III : 17, V : 41; VII : 2, 11, 34; XI : 13, XII : 42; XIV : 12, 42; door de latinismen, die men bij hem vindt, XV : 15, 44, 45; door de kennis, die hij aan Simons zonen, Rufus en Alexander, heeft, XV : 21, verg. met Rom. XVI : 13, en door de universalistische strekking zijner verhalen.

Blz. 37. [39]) Hand. XII : 12.

„ „ [40]) Hand. XV : 37—39.

„ „ [41]) Markus b. v. verhaalt geene doodenopwekking, want volgens hem is het dochtertje van Jaïrus niet dood, en daar wij het slot van het evangelie, XVI : 9—20, ook blijkens de getuigenis der beste handschriften, voor onecht moeten houden, vermeldt hij geene enkele verschijning van den opgewekten Jezus.

Blz. 38. [42]) Mark. I : 1.

„ „ [43]) Luk. I : 1—4.

„ „ [44]) Kol. IV : 14; Philem. 24; 2 Tim. IV : 11.

Blz. 39. [45]) De aangeh. plaatsen komen voor in brieven, die Paulus, volgens de overlevering, tijdens zijne gevangenschap te Rome, zal geschreven hebben, en daar heeft hij dus Lukas bij zich. Ook de opdracht aan Theophilus bevestigt dit, want terwijl hetgeen op allerlei plaatsen buiten Italië betrekking heeft, meer of min wordt toegelicht, wordt hetgeen Italië betreft als bekend verondersteld. Hieruit schijnt afgeleid te kunnen worden, dat de man, te wiens behoeve het evangelie geschreven is, te Rome of omstreken te huis behoorde.

Blz. 39. [46]) Reeds bij eene oppervlakkige inzage van het evangelie valt de Paulinische richting er van in het oog.

verbiedt, hun ontstaan later dan uiterlijk in het begin der tweede eeuw te plaatsen. In alle drie wordt van eene zichtbare wederkomst van den Christus gesproken. De evangelisten hebben er aan geloofd, en daarom laten zij Jezus ook in dien geest spreken. Doch nu vragen wij: indien hunne schriften later dan een dertigtal jaren ná de verwoesting van Jeruzalem ontstaan zijn, is het dan niet onbegrijpelijk, dat deze gebeurtenis in hunne denkbeelden, aangaande die wederkomst, geene verandering heeft gebracht? Mogen de eerste christenen, nog ettelijke jaren na den val van Jeruzalem en den tempel, op de komst van den Christus in heerlijkheid gehoopt hebben, bij die meening konden zij, ná de groote catastrophe, niet op den duur volharden, daar immers de toekomst van den Zoon des menschen nauw te zamen hing met de voleindiging der wereld, en deze naar het joodsch-christelijke idée, door den val van stad en tempel zou worden aangekondigd? Toen nu Jeruzalem gevallen en de mozaïsche eeredienst te niet gedaan was, maar de wereld sedert bleef, zooals zij steeds geweest was, moest hun geloof aan eene ophanden zijnde wederkomst des Heeren wel verflauwen, en eindelijk, òf geheel verdwijnen òf tot eene onbepaald verre toekomst verschoven worden. Intusschen leeft in de synoptische evangeliën nog altijd de hoop op eene spoedige wederkomst van den Christus.

Blz. 44. [51]) Wij denken b. v. aan het Docetisme en Gnosticisme, waarvan de eerste beginselen zich reeds vertoonden, doch waarmede de synoptische evangeliën geheel onvereenigbaar zijn. Zij zijn zeker niet opgesteld met het doel, om die afdwalingen van de waarheid te bestrijden, en toch zijn er geene geschriften, die er zoo sterk tegen zijn als deze, daar zij ons, gelijk wij reeds opmerkten, in Jezus een waarachtig mensch te aanschouwen geven.

Blz. 45. [52]) Sommigen doen hierbij ook opmerken, dat de kerk de evangeliën reeds vroeg als „heilige schriften" heeft onderscheiden, en beweren, dat zij niet licht tot dat aanzien

HOOFDSTUK I.

---

§ 1.

Blz. 53. [1]) De geboorte van Jezus valt, naar onze jaartelling, in het jaar 754 na de stichting van Rome. Deze tijdsbepaling steunt op de berekening van zekeren monnik, Dionysius Exiguus, en werd sedert de zesde eeuw algemeen ingevoerd. Houdt men echter voor historisch, dat Jezus tijdens de regeering van Herodes de Groote geboren is, dan blijkt reeds daaruit, dat wij met onze gewone tijdrekening minstens vier jaren ten achteren zijn, want die Herodes was reeds vóór het paaschfeest van 750 gestorven.

Blz. 53. [2]) Er is geen twijfel aan, of de eerste christenen hebben algemeen geloofd, dat Jezus uit het geslacht van David was, zie Rom. I: 3, 2 Tim. II: 8, Openb. V: 5, XXII: 16. Dit hebben ook zij voor waar gehouden, die de geslachtsregisters hebben opgemaakt, welke wij Matth. I: 1 vv. en Luk. III: 23 vv. aantreffen, want deze wijzen duidelijk aan, dat Jozef uit den huize Davids was. De eerste dezer genealogieën is te kunstig aangelegd en bevat te vele gapingen, om eenig geloof te verdienen. De tweede echter kan door Lukas uit oude familie-oorkonden overgenomen zijn, en bij de groote zorg, die de Joden, gelijk bekend is, voor hunne geslachtslijsten droegen, is het niet onmogelijk te ach-

ten, dat zij eenige historische waarde bezit. Doch al oordeelt men even ongunstig over de tweede als over de eerste, toch is er wat ons aan de Davidische afkomst van Jezus doet hechten. Wij vragen namelijk, hoe het zich verklaren laat, dat Jezus zich voor den Messias gehouden heeft, bijaldien hij niet in zich zelven een nazaat van dien beroemden koning gezien heeft? In dezen was Jezus toch stellig een kind van zijn tijd; en iedere Israëliet, die op de komst van den Messias hoopte, wachtte hem uit Davids huis. Vandaar ook de uitdrukking: „Zoon Davids" in den mond der scharen om den Messias aan te wijzen. Onder degenen, die in Jezus als den Messias geloofd en hem met den titel „Zoon Davids" begroet hebben, waren ongetwijfeld Galileërs, van nabij met zijne familie bekend en zouden deze hem ooit als den Messias beleden hebben, indien zij niet ten volle van zijne Davidische afkomst overtuigd waren geweest? Zal men zeggen, dat men Jezus later tot een nakomeling van David gemaakt heeft, omdat de profeten, zie b. v. Jes. XI: 1, den Messias als een spruit uit Davids wortel hebben voorgesteld? Hun, die dit beweren, vragen wij eenvoudig: waar moet het heen, indien als regel wordt doorgevoerd: alles wat uit de toepassing eener profetie verklaard kan worden, is onhistorisch? Over Matth. XXII: 41—45 en gelijkl. pll., zal later gesproken worden.

Blz. 53. [3]) Matth. XIII: 55.

Blz. 54. [4]) Zie b. v. 2 Kon. IV: 10.

„ „ [5]) Voor Maria's afkomst uit het oude koningsgeslacht is geen enkel bewijs. De woorden „van Davids huis," Luk. I: 27, slaan ontegenzeggelijk op Jozef; en zij, die aan de geloofwaardigheid der geboorteverhalen vasthouden, moeten uit Maria's verwantschap met Elizabeth, Luk. I: 36, veeleer afleiden, dat zij tot den stam van Levi behoorde. Is Jezus, wat, naar onze meening, vaststaat, uit het geslacht van David, hij kan dit alleen door Jozef zijn.

Blz. 54. [6]) Is Jezus werkelijk de zoon van Jozef? Deze vraag door ons, bij zijne intrede in de wereld, gedaan, is van

zeer groote beteekenis. Van hare beantwoording hangt niets minder af, dan het oogpunt, waaruit wij hem, van het begin tot het einde, te beschouwen hebben. Zij zal ons zeggen, of wij een mensch van gelijke bewegingen als wij, of een bovennatuurlijk wezen voor ons zien. Bij het doorbladeren der evangeliën vinden wij overal de duidelijkste sporen van het algemeen gevoelen, dat Jozef in eigenlijken zin de vader van Jezus was. „Is deze niet de zoon des timmermans?" „de zoon van Jozef?" vragen de Nazarethanen, Matth. XIII : 55; Luk. IV: 22; verg. Joh. I: 46, VI: 42. Doch zij, die zóó spreken, zijn misschien niet behoorlijk ingelicht? Hooren wij derhalve anderen: zulken, die het konden en moesten weten. Lukas schrijft: „zijn vader en zijne moeder verwonderden zich; zijne ouders reisden naar Jeruzalem; zijne ouders wisten het niet," II : 33, 41, 43. In de eerste en laatste plaats lezen wij in den gewonen tekst: „Jozef en zijne moeder," maar deze is naar de beste handschriften te verbeteren, gelijk boven geschied is. Zelfs Maria noemt Jozef den vader van Jezus, Luk II: 48. 't Is waar, het spraakgebruik vergunt hier aan een pleegvader te denken, doch daar tegenover staat, dat de eerste verhalers, wier schriften Lukas gebruikt heeft, wel niet zoo dubbelzinnig zouden geschreven hebben, indien zij aan eene bovennatuurlijke ontvangenis geloofd hadden. — Wij zien nu de reeds aangehaalde geslachtsregisters in. Het eerste moet kennelijk dienen, om te bewijzen, dat Jezus uit den huize Davids was. En op wien loopt het uit? Op geen ander dan op Jozef, zoodat door deze genealogie bewezen wordt, dat Jezus door Jozef van David afstamt. Het tweede voert tot hetzelfde resultaat. „Jezus" lezen wij, „begon omtrent dertig jaren oud te zijn, zijnde, zooals men aangaande hem meende, de zoon van Jozef, enz." De woorden „zooals men aangaande hem meende" zijn, naar het schijnt, een bijvoegsel van den evangelist, die, om de inconsequentie te ontgaan, waaraan de redacteur van het eerste evangelie zich schuldig heeft gemaakt, in de door hem onder

Mark. III: 21, 31—35, Luk. VIII: 19—21. Zie ook Joh. VII: 5, waarbij wij nog voegen Luk. II: 50, met de vraag hoe het mogelijk is, dat Jezus gezegde vs. 49 door Jozef en Maria niet begrepen is, indien zij vooruit geweten hebben, dat het kind de Christus Gods was? Waaruit deze legende ontstaan is, laat zich niet met zekerheid aanwijzen. Het kan zijn, dat men reeds vroeg gevraagd heeft: hoe is de zondeloosheid van Jezus te verklaren? Hierop zal men ten antwoord gegeven hebben, en in zedelijken zin te recht: uit den heiligen geest. Deze meening is daarna verzinnelijkt in het verhaal: dat Jezus naar het vleesch uit den heiligen geest ontvangen is, en eens zoover gekomen, gaf eene verkeerd opgevatte profetie, Jes. VII: 14, voedsel aan die meening en hielp haar verbreiden. 't Is althans opmerkelijk, dat die plaats Matth. I: 23 wordt aangehaald.

Blz. 54. [7]) Luk. II: 21.

„ „ [8]) De hoogepriester, die, met Zerubbabel, de Joden bij hun terugkeeren uit de Babylonische ballingschap aanvoerde, en een latere, die van 175 tot 173 op den stoel van Ääron zat, maar zich, om Antiochus Epifanes te believen, Jason noemde, droegen denzelfden naam. Bekend is de spreukschrijver Jezus Sirach. Nog anderen worden vermeld, Hand. XIII: 6 en Kol. IV: 11. In sommige handschriften wordt, Matth. XXVII: 16, 17, de beruchte Bar-Abbas „Jezus" genoemd.

Blz. 54. [9]) Zij hebben dit uitgedrukt, Matth. I: 21 en Luk. I: 31. In beide verhalen wordt door een engel bevolen dezen naam aan het kind te geven. De twee berichten loopen echter uiteen. Naar het eerste komt het bevel in een droom tot Jozef, nadat hij Maria's zwangerschap ontdekt had, naar het tweede wordt het tot Maria gericht, tegelijk met de aankondiging, dat zij moeder worden zou. De latere oorsprong van het eerste verhaal blijkt allerduidelijkst uit de reden, die vóór den naam Jezus wordt opgegeven: „want hij zal zijn volk verlossen van hunne zonden." Het behoorde

vandaar gaat hij door Samaria naar Galilea, waar hij met opgetogenheid wordt ingehaald, omdat de Galileërs te Jeruzalem getuigen waren geweest van zijne groote werken. Waarom, zoo kan men nu vragen, heeft die Jezus Jeruzalem, en niet zijn eigen vaderland, Galilea, tot het eerste tooneel zijner werkzaamheid verkozen? Hierop luidt nu het antwoord: omdat een profeet geen eer heeft in zijn eigen vaderland.

Toch wordt een paar malen uitdrukkelijk gezegd, dat Jezus te Bethlehem geboren is, Matth. II: 1 en Luk. II: 4. Deze plaatsen zouden het pleit ook beslechten, indien wij ons op haar verlaten konden; doch beide berichten zijn in onverzoenlijken strijd met elkaar. Volgens het eerste *wonen* Jozef en Maria te Bethlehem. Vandaar vluchten zij naar Egypte en blijven in dat land, totdat Herodes gestorven is. Daarna „ging Jozef wonen in de stad, genaamd Nazareth", Matth. II: 23. Dit doet niet aan een terugkeer naar de vorige woonplaats, maar wel aan eene nieuwe vestiging denken. Hiermee is echter het bericht van Lukas niet overeen te brengen. Volgens hem *wonen* Jozef en Maria te Nazareth, eer zij naar Bethlehem trekken, Luk. I: 26, 56, II: 4, en later, nadat Jezus op den veertigsten dag in den tempel is voorgesteld — van een verblijf in Egypte weet hij niets en hiervoor is in zijn verhaal ook geene plaats — *keerden zij terug* naar Galilea, naar *hunne* stad Nazareth, II: 39. Om Jozef en Maria te Bethlehem te doen komen, roept hij eene volksbeschrijving te hulp, II: 1 v.; maar deze heeft eerst elf jaren na Jezus geboorte plaats gehad, en wel, ge-Lukas zelf meldt, toen Quirinus over Syrië stadhouder was. Ten tijde van Jezus geboorte was Saturninus proconsul in dat gewest. Bij deze onderlinge tegenspraak der twee berichten, die voor Bethlehem pleiten, en de onwaarschijnlijkheid der beweegreden, om Jozef en Maria van Nazareth naar Bethlehem te doen verhuizen, is het veiliger Nazareth voor Jezus geboorteplaats te houden.

Blz. 55. [12]) Luk. II: 41 vv.

het openlijk optreden van Jezus wegbereider, Johannes de Dooper, en laten aanstonds zien, hoe Jezus dezen op den voet gevolgd is. Bizonder leerzaam in dit opzicht is wat wij lezen Hand. I: 21 v., waaruit duidelijk blijkt, dat een apostel van Jezus, bij zijne evangelie-verkondiging, niets te maken had met hetgeen vóór den doop van Jezus met en door hem geschied was. Paulus bekommert er zich in het geheel niet om, en vinden wij nergens zelfs de minste toespeling op iets van hetgeen de eerste en derde evangelist in de eerste twee hoofdstukken hunner schriften verhalen, 't is een duidelijk bewijs, òf dat men er niets van geweten, òf dat men er geen de minste waarde aan gehecht heeft. Het eerste is ver het waarschijnlijkste. Dit neemt niet weg, dat in die legendaire verhalen het een en ander kan voorkomen, dat van historisch gehalte is. Hieronder rekenen wij de namen van Jezus ouders, zijne geboorte tijdens de regeering van Herodes, zijne besnijdenis ten achtsten dage, zijne voorstelling in den tempel op den veertigsten dag, en het verhaal van Jezus tempelbezoek op twaalfjarigen leeftijd. Maar dit is dan ook bijna alles wat wij van Jezus vóór zijn dertigste jaar met genoegzame zekerheid weten. De zoogenaamde apocriefe schriften des Nieuwen Testaments hebben zich ten taak gesteld de gaping aan te vullen, maar zijn hierin, vooral door opeenhooping der gedrochtelijkste wonderen, zoo ongelukkig geslaagd, dat zij ons van Jezus, als kind en jongeling, eene smakelooze caricatuur leveren.

Blz. 57. [21]) Wij kunnen dit hieruit opmaken, dat hij, volgens Luk. II: 52, na zijn twaalfde jaar bereikt te hebben, nog in grootte is toegenomen.

Blz. 57. [22]) Sommige kerkvaders hebben gemeend, dat hij bijna afzichtelijk leelijk moet geweest zijn, omdat zij, Jes. LII: 2, van den knecht Gods geschreven vonden, dat hij gedaante noch heerlijkheid had; waartegen anderen, met een beroep op Ps. XLV en het Hooglied, beweerden, dat hij in het bezit eener buitengewone schoonheid

moet geweest zijn. Dat Jezus voorkomen iets indrukwekkends moet gehad hebben, is uit plaatsen, als Luk. IV : 30, met eenige waarschijnlijkheid af te leiden.

Blz. 57. [23]) Luk. IV : 17 vv.

„ „ [24]) Al behoorde het verhaal Joh. VIII : 1—11, tot de synoptische traditie, het schrijven, ald. vs. 6 en 8 vermeld, zegt evenwel niets meer, dan dat hij met den vinger eenige figuren in het zand trok. Al hebben wij er geen afdoend bewijs voor, dat Jezus de schrijfkunst machtig was, het laat zich toch wel vermoeden; want onder zijne discipelen en galileesche aanhangers waren er, die de schrijfstift konden voeren, en er is geen reden, waarom wij aan Jezus eene mindere mate van beschaving zouden moeten toekennen dan aan dezen.

Blz. 57. [25]) Het grieksch was in Jezus dagen algemeen bekend. Sedert de veroveringstochten van Alexander in het oosten was de grieksche beschaving er wijd en zijd doorgedrongen, en met haar het gebruik der grieksche taal. Volgens een oud verhaal zijn de heilige boeken der Joden door zeventig jeruzalemsche Schriftgeleerden te Alexandrië in het grieksch overgezet. Zij het ook niet in allen deele geloofwaardig, het is toch inderdaad op een feit gegrond, en in allen geval blijkt er uit, dat een man als Flavius Josephus het volstrekt geene dwaasheid achtte, aan te nemen, dat het grieksch reeds tweehonderd jaren vroeger door rechtzinnige Joden beoefend was. Het feit is, dat onder Ptolemeüs Philadelpus, en door zijn toedoen, met de overzetting van de schriften des Ouden Testaments een begin is gemaakt, en het was die vertaling, die later, en ook door de evangelisten en apostelen, veelal gebruikt werd. Moeten wij nu daarom vaststellen, dat deze grieksch gekend hebben, waarom zou Jezus van die kennis verstoken zijn gebleven? In zijn tijd was zij, althans te Jeruzalem, vrij algemeen. Dáár, en in den omtrek dier stad, woonden vele grieksch-sprekende Joden, zoogenaamde Hellenisten. Onder dezen de bekende Cimon van Cyrene, Barnabas van

Cyprus, Stefanus en de overige diakenen. Gedurig, vooral bij gelegenheid der hooge feesten, ontmoette men er in grooten getale, die derwaarts uit den vreemde waren opgetogen en die, ofschoon zeker niet geheel onbekend met de heilige taal, toch bij voorkeur van de grieksche zich bedienden. Hun ter wille schijnt het opschrift boven het kruis mede in het grieksch geschreven te zijn. — Kan hetzelfde ook van Galilea gezegd worden? Ongetwijfeld. Dit gewest werd zelfs voor een deel door heidenen bewoond en heette daarom „Galilea der volken." Mocht te Jeruzalem een rechtzinnige Jood er zonde van gemaakt hebben, grieksch te leeren, gelijk de rabbi, die op de vraag van een zijner leerlingen: wanneer men de grieksche schriften zou mogen lezen, antwoordde: „als het dag noch nacht zal zijn, want in de schrift is bevolen, de wet des Heeren dag en nacht te bepeinzen," zoo bekrompen en streng kan men er in Galilea niet over geoordeeld hebben. Een van Jezus discipelen, Philippus, draagt zelfs een zuiver griekschen naam, en mogen wij gelooven, dat sommigen van de zoogenaamde apocriefen des Ouden Testaments, onder de Joden van dien tijd en ook in Galilea gelezen werden, dan vinden wij hierin een bewijs te meer voor de zekerheid, dat men er grieksch gekend heeft. En zou Jezus nu, bij die algemeene verbreiding der grieksche taal geheel onbekend met haar gebleven zijn en in dit opzicht beneden zijne tijd- en volksgenooten gestaan hebben? 't Is niet waarschijnlijk. Hoe zou hij zich ook tegenover de heidenen, met wie hij in aanraking kwam, verstaanbaar gemaakt hebben, indien hij geen grieksch had verstaan?

Blz. 57. [26]) Luk. II: 41 vv.

„ „ [27]) Gal. IV: 4.

„ „ [28]) Mark. VI: 3. Niets is onwaarschijnlijker, dan dat de tekst.te dier plaatse zou bedorven zijn. Wien toch ware het later in de gedachte gekomen, van Jezus een handwerksman te maken, indien hij dit niet werkelijk geweest ware. Het strookt ook geheel met den geest des tijds, dat de rabbijnen een handwerk leerden, en dat zij het, zelfs als zij reeds leer-

maker van Tarsen, Hand. XVIII: 3.

Blz. 58. [29]) Matth. XIX: 12.

Blz. 59. [30]) Zoo b. v. Jesaia, die vrouw en kinderen had, Jes. VII: 3, VIII: 3.

Blz. 59. [31]) Luk. II: 52. Bij het woord wijsheid hebben wij niet aan wetenschap te denken, maar aan die toepassing van alle wetenschap op het leven, die op vroomheid uitloopt. Naar bijbelsch spraakgebruik ligt vroomheid steeds in het begrip van wijsheid opgesloten. De vreeze des Heeren is immers het beginsel der wijsheid, Spr. I: 7, ja de hoogste wijsheid, Ps. CXI: 10? En heeft God tot den mensch gezegd: „den Heer te vreezen, dat is wijsheid, en van het kwade te wijken, dat is verstand, Job XXVIII: 28, dan zal de getrouwe beoefening van alle plichten der godzaligheid ook wel het deugdelijkst bewijs voor het bezit der ware wijsheid zijn.

Blz. 60. [32]) Matth. I: 19, Luk. II: 22, 41.

„ „ [33]) De overlevering heeft ons zulke vromen, de waardige nakomelingen der Chasideërs, in een Zacharia, een Simeon, eene Anna naar het leven geschetst. Jezus heeft ze in zijne bergrede, Matth. V: 3—10, geteekend.

Blz. 60. [34]) Zijn Jakobus en Judas, op wier namen brieven in den kanon voorkomen, de eigene broeders van Jezus en hunne brieven echt, dan zien wij in de zedelijke strekking dier schriften mede een bewijs voor de goede vrucht van de opvoeding der ouders. Aan de echtheid dier brieven wordt evenwel niet zonder grond getwijfeld.

Blz. 60. [35]) Luk. II: 51.

Blz. 62. [36]) Luk. IV: 16.

Blz. 63. [37]) Inzonderheid komen hier in aanmerking de psalmen Hammaäloth, of liederen der Optochten, Ps. CXX—CXXXIV, een bundeltje fraaie gezangen, opzettelijk, naar het schijnt, vergaard, om bij deze gelegenheid gebruikt te worden.

Blz. 64. [38]) Van Nazareth wordt, noch in het Oude Testament, noch in de apocriefe boeken, noch zelfs door Flavius

Josephus eenige melding gemaakt. Of het stadje werkelijk in een kwaden reuk stond, zooals men uit het gezegde van Nathanaël, Joh. I: 47: „kan uit Nazareth wat goeds zijn?" meende te moeten opmaken, is geheel onbewijsbaar. Toch is daar te vinden wat reeds vroeg de opmerkzaamheid tot zich trok en nog altijd den reiziger bizonder treft, dit namelijk, dat de vrouwen er veel schooner zijn dan ergens elders in die streek, een zegen, die oudtijds aan Maria's genegenheid voor Nazareth werd toegeschreven.

Blz. 64. [39]) Luk. II: 46.

Blz. 65. [40]) Hand. V: 34, XXII: 3.

Blz. 67. [41]) Jes. XI: 2.

„ „ [42]) Phil. III: 12.

Blz. 69. [43]) Mark. I: 35, VI: 46 en eld.

Blz. 70. [44]) Matth. XIII: 1—33.

„ „ [45]) Matth. XXII: 1 vv.

„ „ [46]) Matth. XVIII: 30, 34.

„ „ [47]) Luk. XVI: 19, 20.

„ „ [48]) Luk. XVIII: 2—5.

„ „ [49]) Matth. V: 25.

„ „ [50]) Mark. XIII: 1—9.

„ „ [51]) Luk. XVI: 1 vv.

„ „ [52]) Matth. XX: 1 vv.

„ „ [53]) Matth. XXIII: 5.

„ „ [54]) Luk. XIV: 7.

„ „ [55]) Matth. XI: 16 v.

Blz. 71. [56]) Luk. XXI: 1 vv.

---

§ 2.

Blz. 74. [1]) Matth. III: 1, Mark. I: 4, Luk. III: 1.

„ „ [2]) Luk. I: 13, 60. Kunnen wij niet aannemen,

onwillekeurig aan Richt. XIII denken doet. Over het Nazireërschap zie Num. VI : 1 vv.

Blz. 75. [6]) Luk. I : 80.

„ „ [7]) Vroeger toen de natie, onder de heerschappij van de vorsten uit het huis der Hasmonaeërs, in een bloeienden staat verkeerde en met het tegenwoordige tevreden was, dacht men veel minder aan de toekomst. Men verwachtte althans van haar niet veel meer dan men reeds werkelijk genoot. Doch ná de inlijving van het land in het groote romeinsche rijk was de toestand geheel veranderd, en daar men nu zuchtte onder den druk en het geweld der overmacht, richtte het oog zich weer veel meer naar de toekomst, waarvan men redding, althans vertroosting hoopte. Het is opmerkelijk, dat de messiasverwachting, na de scheuring des rijks ontstaan, bij de Joden daalt of rijst, naarmate hun staatkundige toestand gunstiger of ongunstiger is.

Blz. 76. [8]) Matth. III : 2, 7, 10 vv., Mark. I : 7, 8, Luk. III : 7, 9, 16 vv.

Blz. 77. [9]) Matth. III : 4, Mark. I : 6.

„ „ [10]) Luk I : 17.

„ „ [11]) De Esseërs hadden veel van de Therapeuten in Egypte, aan wie ook hun naam doet denken, want beide woorden beteekenen: geneesmeesters.

Blz. 79. [12]) Matth. III : 5, 7, Mark. I : 5.

„ „ [13]) Jes. XL : 3, Matth. III : 3, Mark. I : 3, Luk. III : 4.

Blz. 79. [14]) Matth. XIV : 5, XXI : 26, Mark. VI: 15, 20, Luk. VII : 29, IX : 7 vv.

Blz. 80. [15]) Voor de verwachting eener wederverschijning van Elia, in verband met de komst van den Messias, vinden wij niet enkel in Luk. I : 17, maar ook in Matth. XXVII : 47—49 een bewijs. 't Is waarschijnlijk, dat zij uit eene gebrekkige verklaring van Mal. III : 1, IV : 5, 6. gegroeid is.

Blz. 80. [16]) Luk. III : 15.

„ „ [17]) Matth. III : 2.

Blz. 80. [18]) Luk. III: 18.

„ „ [19]) Dat de zoogenaamde proselytendoop toen reeds bij de Joden in zwang is geweest, kan niet bewezen worden. Doch dergelijke onderdompelingen waren, als godsdienstige plechtigheden, bij de Esseërs in gebruik en strookten genoeg met den geest der toenmalige Israëlieten, vooral met dien van de farizeeuwsche partij onder hen, dat Johannes met zijn doop ingang bij hen vinden kon.

Blz. 81. [20]) Matth. III: 6, Mark. I: 5, Luk. III: 3.

„ „ [21]) Matth. III: 6, 11, Mark. I: 4, Luk. III: 3.

„ „ [22]) Ps. CXXX: 4.

Blz. 82. [23]) Matth. III: 7, 8, Luk. III: 7. Hier is geen spraak van de Farizeërs in het algemeen, onder welken ook vele goede menschen waren, maar van de leiders der partij.

Blz. 82. [24]) Matth. XXI: 25 vv.

„ „ [25]) Luk. III: 8, 9.

„ „ [26]) Luk. III: 12—14.

„ „ [27]) Mark. VI: 18. Omtrent de prediking en den doop van Johannes laat Flavius Josephus, wiens getuigenis in dezen van veel belang is, zich aldus uit: „....een regtschapen man, die de Joden vermaande zich toe te leggen op de deugd en jegens elkander de gerechtigheid te beoefenen, vroom jegens God zich te gedragen en alsdan den doop te ondergaan. Want zóó [dus sprak hij] zal de doop Hem welgevallig voorkomen, niet door afstand te doen van sommige zonden, maar door bij reinheid der ziel, gezuiverd door gerechtigheid, reinheid des lichaams te voegen.

Blz. 83. [28]) Matth. XXI: 32.

„ „ [29]) Mark. I: 9.

Blz. 84. [30]) Zie Matth. XI: 18, 19, Luk. VII: 33—35, waar Jezus zijne levensmanier zoo tegenover die van Johannes plaatst, dat hij geacht moet worden aan den door hem gegevolgden leefregel ver de voorkeur te geven.

Blz. 84. [31]) Matth. XI: 9, 11, 13—15, Luk. VII: 26, 28, 31 vv.

Blz. 84. [32]) Luk. III : 21.

Blz. 85. [33]) De op dit punt overeenstemmende berichten der Synoptici, Matth. III : 13—17, Mark. I : 9—11, Luk. III: 21, stellen het buiten twijfel. Die doop behoorde ook, volgens Hand. I: 22, tot den inhoud der apostolische verkondiging, en hoe zou Jezus de Farizeeërs ooit hebben kunnen verwijten, dat zij zich in dezen niet naar Gods wil gevoegd hadden, indien hij zelf er zich aan onttrokken had? Zie Matth. XI : 16—19, XXI : 23—32, Luk. V: 30. De Johanneïsche traditie vermeldt nergens uitdrukkelijk, dat Jezus den doop ondergaan heeft.

Al houden wij den doop van Jezus door Johannes voor een feit, toch spreken wij hiermede niet uit, dat hij zich ook zóó heeft toegedragen, als door de Synoptici beschreven is. Zij verschillen van elkander in de opgaaf van hetgeen daarbij gezien en gehoord is. Het oudste bericht, dat van Markus, laat alleen Jezus den open hemel zien en de godsstem hooren, en volgens dat bericht ziet ook Jezus slechts, hoe de heilige geest als eene duif op hem nederdaalt. Vandaar, dat de godsstem, die zich, volgens Markus, uitsluitend tot Jezus richt, luidt: „Gij zijt mijn geliefde Zoon". Zóó ook bij Lukas, met dit onderscheid, dat deze den heiligen geest in de lichamelijke gedaante van eene duif doet nederdalen. Volgens Mattheus heeft Johannes dat alles gezien en gehoord en daarom laat hij de godsstem zeggen: „Deze is mijn geliefde Zoon." Dit verschil is niet te vereffenen, en tot de gewone uitvlucht eener bijna verouderde harmonistiek, dat het tweemalen, eens ten behoeve van Jezus en eens ter wille van Johannes, zal geschied zijn, kan in dit geval niemand de toevlucht nemen. Tot zulk eene dwaasheid is dan ook niemand gekomen.

Vragen wij naar den oorsprong van hetgeen de legende aan het feit heeft toegevoegd, wij vinden er duidelijk in uitgesproken wat de latere christenen omtrent Jezus en de beteekenis aan zijn doop te hechten, gedacht hebben. Zij ge-

loofden, dat hij de Messias was, en nu werd zijn doop in hunne schatting zijne plechtige wijding tot het messiasambt. Daarom ontleenden zij ook aan Ps. II: 7 en Jes. XLII: 1, door hen als messiaansch opgevat, den inhoud van hetgeen de godsstem voortbracht, en daar de Messias, naar dezelfde plaats uit Jesaïa (verg. ook XI: 2), in het bezit van den geest Gods moest zijn, lieten zij bij dezelfde gelegenheid dien geest op hem nederdalen. De een dacht hierbij aan een visioen, aan Jezus alleen te beurt gevallen, de andere ging eene schrede verder en objectiveerde wat gene slechts subjectief waargenomen achtte, en zoo ontstonden die werkelijk geopende hemel, waarvoor in onze wereldbeschouwing geene plaats is, die zichtbare nederdaling van den heiligen geest, die ons eene veel te mechanische voorstelling is van de mededeeling der beste gave Gods, en die hoorbare godsstem, die de onrijpe vrucht is van eene louter menschelijke voorstelling der Godheid.

Bovendien kunnen wij het verhaal niet wel in overeenstemming brengen met hetgeen de historie omtrent Jezus leert. Het gaat uit van de veronderstelling, dat Jezus, dien doop begeerende, zich toen reeds bewust was, de Messias te zijn, waarvoor wij geen bewijs kunnen leveren. Zegt men nu, dat, wat de godsstem sprak, niets anders is dan hetgeen bij die gelegenheid in de ziel van Jezus is omgegaan, dan stellen wij hier tegenover de vraag, of die woorden, aan Ps. II ontleend, wel ooit de ware uitdrukking geweest kunnen zijn van het messiasidée, zooals het Jezus voor den geest stond? Aan een visioen kunnen wij ook in het geheel niet denken. Iemand als Jezus had geene visioenen. De eenige plaats, die men hiervoor kan bijbrengen, Luk. XXII: 43, zal, bij het zwijgen der andere evangelisten over die engelverschijning, wel geene historische waarde hebben. Niemand kan zich ook beroepen op het verhaal der verheerlijking op den berg, dewijl het visioen, aldaar vermeld, niet aan Jezus, maar aan zijne discipelen te beurt viel, en wat omtrent de ver-

zoeking van Jezus in de woestijn wordt meegedeeld, dat kan volstrekt niet in aanmerking komen, als behoorende geheel tot het gebied der verdichting.

Blz. 85. [34]) Wij maken het een en ander op uit zijne vraag aan de Farizeërs: „is de doop van Johannes uit den hemel of uit de menschen?" Matth. XXI: 25.

Blz. 85. [35]) 't Is onaannemelijk, dat hij zich als Messias heeft laten wijden, indien niet vooraf bewezen is, dat hij toen reeds in zich zelven den Messias heeft gezien. Evenmin voldoet het ons, dat hij in dezen slechts het voorbeeld der menigte zou gevolgd hebben, zonder op de eigenaardige beteekenis van dien doop te letten. Wat Mattheus hem, III: 15, in den mond legt: „laat thans af, want zoo betaamt ons alle gerechtigheid te vervullen," bevredigt op zich zelf niet genoeg. Het zegt naar de bedoeling des schrijvers alleen dit: wat, ook buiten de geschrevene wet, als gerechtigheid voor God geldt, dat moet door ons beiden in acht genomen worden; daarom past het u, mij te doopen, want daartoe heeft God u gezonden, en betaamt het mij van u den doop te begeeren, want God, door uwen mond sprekende, verlangt dit van iederen vromen Israëliet.

Blz. 85. [36]) Jezus noemt God alleen goed, Matth. XIX: 17, en geeft dus te kennen, dat hij zich niet zedelijk volmaakt acht. Ook anderen, die hem zeer hoog plaatsen en aan zijne zondeloosheid in het minst niet twijfelen, kennen hem nog altijd de vatbaarheid voor meerdere heiliging toe, Hebr. V: 8.

Blz. 85. [37]) Tusschen zondeloosheid en heiligheid is dit verschil, dat het eerste woord alleen de afwezigheid van zonde, d. i. van afdwaling en overtreding, uitdrukt, terwijl het laatste op volkomenheid in het zedelijk goede wijst. Die in den staat der zondeloosheid of gerechtigheid is, kan dus altijd nog in het goede toenemen en gehoorzaamheid leeren.

Blz. 86. [38]) Luk. III: 21.

Blz. 87. [39]) Geheel anders is de voorstelling, die het vierde evangelie van de verhouding tusschen Johannes en Jezus geeft.

ja zelfs in hem het lam Gods gezien, dat de zonde der wereld wegneemt. Hij heeft hem eenigen zijner beste discipelen toegevoerd, en hem ter eere eene getuigenis afgelegd, zooals geen van Jezus tijdgenooten gedurende het leven des meesters ooit omtrent hem heeft uitgesproken. Volgens dat evangelie heeft Jezus werkelijk nevens Johannes gearbeid, en wel zóó dat hij veel grooter opgang maakte dan de woestijnprofeet, die zich daarover echter niet geërgerd, maar integendeel ten hoogste verblijd zal hebben. Zie Joh. I: 26—37, III: 22—36. Van dit alles weten de Synoptici niets af, en daar zij later aangaande Johannes berichten, en zelfs Jezus omtrent hem laten zeggen, wat zich met de voorstelling van het vierde evangelie niet laat overeenbrengen, zoo is hier wederom een niet te vereffenen strijd. 't Is nu maar de vraag, aan welke zijde men zich te scharen heeft. Maar het antwoord kan wel niet twijfelachtig zijn, althans niet, wanneer men het meeste gewicht hecht aan hetgeen het natuurlijkste en waarschijnlijkste is.

---

§ 3.

Blz. 88. [1]) Luk. II: 49. Al ware het ook dat men meende, dat de twaalfjarige zóó niet kan gesproken hebben, men zal toch moeten toegeven, dat door deze opgaaf van den evangelist het gevoelen der eerste christenen wordt uitgesproken, dat de jongeling zich tot wat groots geroepen voelde.

Blz. 90. [2]) Matth. III: 11, 12, Mark. I: 7, 8, Luk. III: 15—17.

Blz. 90. [3]) Jes. VI.

„ „ [4]) Wij staan met deze meening niet alleen, daar wij haar ook door de Synoptici gehuldigd zien. Eer zij Jezus

den doop laten ondergaan, melden zij niets hoegenaamd waaruit wij kunnen opmaken, dat hij zich voor den Gezalfde des Heeren heeft gehouden; doch bij den doop laten zij hem door de godsstem voor den Messias verklaren. Nu moge het zijn, dat zij een ander, meer zuiver oud-testamentisch messiasbegrip hebben gehad dan Jezus, en dat zij aan de plechtigheid des doops het denkbeeld van wijding tot het messiasambt verbonden hebben, dit neemt niet weg, dat zij hierin met ons overeenstemmen, dat Jezus toen voor de eerste maal — hoe dan ook — vernomen heeft, dat hij de geliefde Zoon Gods, d. i. de Messias was.

Blz. 90. [5]) Matth. IV: 1, Mark. I: 12, 13, Luk. IV: 1, 2.

Blz. 91. [6]) Zach. IX: 9, 10, Hos. III: 5, Jes IX: 5, 6, Micha. V: 1 vv., Jes. XI, Jer. XXIII: 5, 6, Ezech. XVII: 22—24, XXI: 24—27, Zach. III: 8—10, VI: 10—15.

Blz. 92. [7]) Het verblijf van Jezus in de woestijn behoort tot de reeks der feiten, die in zijne geschiedenis opgenomen behooren te worden. De woestijn, aldaar bedoeld, is dezelfde, waarvan vroeger geproken is, die namelijk, waarin Johannes zich ophield, en die groot genoeg was om aan Jezus eene streek aan te bieden, waar hij ongestoord kon toeven. Staat er, dat hij zich naar die woestijn begaf, dit is volkomen juist, want Jezus was in de rivier gedoopt en kwam dus uit het Jordaandal. Hiermee strookt ook de latere traditie, die aan eene woestenij in Judea, welke men voor het tooneel der verzoeking hield, den naam Quarantania gaf.

Onhistorisch is wat van de verzoeking zelve gemeld wordt. Ook van het meest conservatieve standpunt moet men het verhaal als historie opgeven Waar toch is de berg, vanwaar men de koninkrijken der aarde overzien kan? 't Is duidelijk, dat de aarde hier niet als een bol, maar als een platte, ronde schijf wordt voorgesteld. Van tweeën één: Jezus heeft den Satan al of niet gekend, en is al of niet gewillig met hem meegegaan. In het eerste geval is zijne onzondigheid niet te redden, in het laatste is hij niet alwetend en niet machtiger

en dochter ontschaakt, en was, na zijne wettige gemalin verstooten te hebben, met de eerste in het huwelijk getreden. De koning, aangehitst door zijne vrouw, duidde het den vermetelen Johannes hoogst euvel, dat hij tot hem had durven zeggen: „het is u niet geoorloofd uws broeders huisvrouw te hebben.” Hij zou hem zeker het hoofd voor de voeten hebben doen leggen, indien de vrees voor het volk, dat Johannes als profeet in eere hield, hem daarvan niet terug had gehouden. Hij vergenoegde zich met hem te kerkeren, Matth. XIV: 3—5, Mark. VI: 17—19, Luk. III: 19, 20.

Van deze opgaaf wijkt Flavius Josephus eenigszins af. Wel vermeldt hij beide feiten: het huwelijk van Herodes en de gevangenzetting van Johannes, maar hij brengt ze niet, zooals de evangelisten, in verband met elkaar. Hij zegt, dat Herodes zich gedrongen zag, Johannes te verwijderen, omdat deze zooveel volk op de been bracht en de koning vreesde dat er oproer ontstaan zou. Beide berichten laten zich inmiddels wel vereenigen, en dan heeft de zaak zich aldus toegedragen. Herodes huwde de aan Philippus ontvoerde Herodias. Hiertegen verhief Johannes in het openbaar zijne stem, en noemde die handelwijze onverantwoordelijk. Zijne ongunstige beoordeeling van ’s konings gedrag vond weerklank bij de volksmenigte, die mede haar ongenoegen deswege aan den dag begon te leggen. Toen Herodes dit vernam, liet hij, om deze uiting van ’s volks misnoegen te onderdrukken, den aanstoker er van oplichten en tusschen de muren der gevangenis, op het bergslot Macherus, voor zijne stoutheid boeten. ’t Scheen hem de kortste en zekerste weg, om aan het gemurmel een einde te maken en wat ergers te voorkomen.

Blz. 95. [10]) Zij steunde op Jes. XL: 4. Aldaar is evenwel geen spraak van den Messias. De heraut is de profeet zelf, aankondigende, dat Jehova eerlang tot verlossing van zijn volk zal opdagen.

Blz. 95. [11]) Zóó stellen het ook de Synoptici voor. „Toen Jezus hoorde, dat Johannes was overgeleverd, vertrok hij naar

hiermede Markus, I: 14, „nadat Johannes was overgeleverd, kwam Jezus in Galilea, predikende het koninkrijk Gods". Beiden melden derhalve, dat Jezus zich, tot na de gevangenneming van Johannes, in Judea heeft opgehouden, en daarna — wij weten niet hoe lang daarna — in Galilea gekomen is.

HOOFDSTUK II.

§ 1.

Blz. 97. [1]) Het bewijs hiervoor meenen wij te vinden in de bizonderheid, dat de school van Johannes zich, in weerwil van Jezus optreding, nevens die van Jezus heeft voortbewogen en geruimen tijd staande gehouden. Wij komen er later op terug.

Blz. 98. [2]) Mark. I : 9.

„ „ [3]) Matth. IV : 13.

„ „ [4]) Matth. IX : 1.

„ „ [5]) Matth. IX : 7, Mark. II : 1, IX : 33. 't Is mogelijk, dat het huis van Petrus is bedoeld.

Blz. 98. [6]) Luk. IV : 24. Ook Mohammed werd te Mekka verstooten.

Blz. 98. [7]) Deze stad komt in het Nieuwe Testament slechts Joh. VI : 23 voor.

Blz. 99. [8]) Matth. IX : 9, 10., Mark. II : 14, 15, Luk. V : 27—29.

Blz. 99. [9]) Mark. V : 22.

„ „ [10]) Matth. VIII : 5, Luk. VII : 1, 2.

„ „ [11]) Jes. VIII : 23, IX : 1, aangehaald Matth. IV : 15, 16 en wel ter plaatse, waar de evangelist van Jezus verhuizing naar Kapernaum spreekt. Evenzeer als de schrijver aan die profetie gedacht heeft, kan zij ook aan Jezus voor den geest hebben gestaan.

beschouwing van Jezus persoon en werk kan brengen, en dat de zaak, al wordt zij ten voordeele van een herhaald verblijf te Jeruzalem beslist, geen wezenlijk bestanddeel der biografie van Jezus is. Hadden wij haar als zoodanig te beschouwen, dan zou er te Jeruzalem iets belangrijks moeten zijn voorgevallen en de Synoptici hadden het zeker niet verzwegen. Uit hun zwijgen kunnen wij dus opmaken, dat Jezus te Jeruzalem, bijaldien hij er in den tijd, dien wij *de galileesche periode* noemen, geweest is — niets gezegd of gedaan heeft, dat noodzakelijk ter kennis der christenen gebracht moest worden. Dit intusschen is zeker, dat hij zich daar, in het genoemde tijdperk, niet voor den Messias heeft uitgegeven; want de Synoptici laten Jezus, kort nadat hij voor het eerst in Galilea in zijne wezenlijke waarde erkend is, naar Jeruzalem gaan en wel tegen den tijd van het paaschfeest. Al namen wij aan, dat de belijdenis van Petrus, waarop wij doelen, ongeveer een half jaar te voren was afgelegd, dan is er toch tusschen dit feit en Jezus laatste pascha geene aanleiding voor eene reis naar Jeruzalem te vinden, want tusschen het loofhutten- en het aan het paaschfeest voorafgaande purimfeest, — door omstreeks vijf maanden van elkaar gescheiden — viel geen joodsch feest in, dat de Israëlieten uit verre oorden naar Jeruzalem deed optrekken. Het feest van de vernieuwing des tempels viel in den winter, Joh. X : 22, en trok waarschijnlijk geene anderen ter viering naar de hoofdstad, dan die in hare nabijheid woonden. Kan Jezus dus niet tusschen het laatste door hem beleefde loofhutten- en purimfeest te Jeruzalem zijn geweest, dan kan hij er zich ook niet als den Messias hebben geopenbaard. Was hij er vóór dien tijd, hij moge er nu en dan eene poging hebben aangewend, om enkelen tot een beteren zin te bewegen door hun *zijn* inzicht omtrent den godsdienst mee te deelen, hij heeft er dan toch in alle stilte vertoefd, en zoo weinig de aandacht der menigte op zich gevestigd, dat de Synoptici niet verplicht waren, van die bezoeken aan de hoofdstad eenige melding te maken.

Is Jezus er geweest? Wij lezen, dat hij in het bekoorlijke Bethanië, hetwelk op een half uur afstands van Jeruzalem aan de helling van den Olijfberg lag, een vriendenkring had, waar hij gaarne toefde, Luk. X : 38—42. Is het waarschijnlijk, dat de kennismaking met die familie, die door de hartelijkste vriendschap gevolgd is, tot de allerlaatste periode van zijn leven behoord heeft? — Onder de trouwste aanhangers van Jezus is Jozef van Arimathea, een lid van het Sanhedrin. Dit Arithea is buiten kijf het oude Ramathaïm, het tegenwoordige Erramleh, de stad der Judeërs, Matth. XXVII : 37, Mark. XV : 42, Luk. XXIII : 50. Zie ook 1 Makk. XI : 34. Deze Jozef was derhalve een Judeër, en om zijne betrekking tot den grooten raad zeer dikwijls te Jeruzalem. — Wij lezen, dat Jezus „volgens gewoonte" naar den Olijfberg ging, Luk. XXII : 39, welke uitdrukking niet tot haar recht komt, als wij haar tot de eerste vijf dagen van Jezus sterfweek beperken. — Inzonderheid, zegt men, komt hier in aanmerking het woord van Jezus, Matth. XXIII : 37, Luk. XIII : 34 : „Jeruzalem! Jeruzalem! hoe menigmaal heb ik uwe kinderen willen verzamelen, gelijk eene hen hare kiekens verzamelt onder hare vleugels, en gij hebt niet gewild." Al nemen wij aan, dat deze woorden juist zóó door Jezus gezegd zijn, als zij hier voorkomen, dan volgt er nog niet uit, dat zij wijzen op eene vroeger herhaalde poging van den Heer, om de Jeruzalemmers tot bekeering te brengen. Moesten zij dit beteekenen, dan is het wel onverklaarbaar, dat de Synoptici er geheel van gezwegen hebben. Althans zij geven in geen enkel verhaal te lezen, dat Jezus ooit in eene vroegere dan de laatste periode zulk eene poging in het werk heeft gesteld. De plaats wordt daarom ook wel zóó opgevat, dat Jezus spreekt van de Joden in het algemeen. Vóór zoover Jeruzalem wet- en toongeefster in het godsdienstige, middelpunt der mozaïsche godsvereering en zetel der theocratie was, kon die stad de moeder geacht worden van allen, die hun godsdienstig leven en hunne godsdienstige opvoeding aan haar te danken

... Intusschen slaan wij liever een anderen weg in. Opmerkende, dat de zorg van God voor Israël meermalen vergeleken wordt bij die van een vogel, welke zijn nest bewaakt, Deutr. XXXII: 11, Jes. XXXI: 5, meenen wij, dat Jezus wel eens onder hetzelfde beeld van Gods zorg voor het geestelijk welzijn van Jeruzalem zal gesproken hebben, en dat men hem later die woorden in den mond heeft gelegd, alsof hij ze van zijne zorg voor Jeruzalems bewoners gebruikt had.

In de aangehaalde plaatsen, de laatste uitgezonderd, ligt inderdaad grond om het er voor te houden, dat Jezus, ook ná zijn openlijk optreden in Galilea, de hoofdstad bezocht heeft. Op zich zelf is dit niet onaannemelijk en het wordt waarschijnlijker, als men den tijd van Jezus werkzaamheid in het noorden des lands op langer dan één jaar stelt.

Waarom zou hij, die van jongs af gewoon was jaarlijks op een der hooge feesten ter bedevaart naar den tempel te gaan, dit nu hebben nagelaten? Zijn terugblijven had hem bij de Galileërs zeker niet tot aanbeveling gestrekt en moge hij met de godsvereering, zooals zij te Jeruzalem werd uitgeoefend, nooit bizonder ingenomen zijn geweest, toch had hij, althans in het begin, nog te veel achting voor de mozaïsche inzetttingen, dan dat hij het opzettelijk wegblijven van de hooge feesten voor zich zelven had kunnen verantwoorden.

---

§ 2.

Blz. 102. [1]) Matth XI: 2, XIV: 12, Mark. VI: 29, Luk. VII: 18.

Blz. 102. [2]) Matth. XIX: 28.

" " [3]) 1 Kon. XVIII: 31.

Blz. 103. [4]) Verg. Efez. II: 20.

" " [5]) Mark. V: 18 v., Luk. IX: 57, 58, 61, 62.

De vergelijking van hetgeen hij geleverd heeft met hetgeen de anderen mededeelen is zeer leerzaam. Zij doet ons namelijk zien, hoe de legende zich in later tijd van de historische stof heeft meester gemaakt en deze — maar met eene zinrijke bedoeling — vervormd heeft. Het verhaal, gesponnen uit het woord van Jezus: „ik zal u visschers der menschen maken”, doet ons hooren, hoe voorspoedig de apostelen bij hunne werkzaamheid zouden zijn en met welk eene gezegende uitkomst zij het evangelie zouden prediken, indien zij het deden op Jezus bevel en in zijne kracht. Even groot toch zou in het net des woords de zielenvangst zijn, als het aantal visschen was, hetwelk zij uit de diepte der zee hadden opgehaald, nadat zij, vertrouwende op Jezus woord, het net in zee hadden geworpen.

De nog jongere traditie, die in het vierde evangelie wordt aangetroffen, stelt de roeping van Jezus eerste discipelen op nog andere wijze voor, Joh. I: 35—52. Zij die meenen, dat deze roeping eene andere is, dan die door Mattheus en Markus wordt verhaald, en tot opheffing van den strijd tusschen dezen en Lukas de toevlucht tot eene eerste en tweede roeping nemen, verkrijgen alzoo ten slotte dit resultaat, dat Jezus zijne eerste discipelen driemalen tot zich geroepen heeft! De Johanneïsche traditie moet kennelijk dienen, om aan te wijzen hoe Jezus, met goddelijke alwetendheid toegerust, zijne eerste leerlingen, bij hunne eerste ontmoeting met hem, een diepen indruk van zijne bovenmenschelijke grootheid heeft gegeven, om hen zoo van stonde aan te brengen tot het geloof, dat hij de Messias is, en wel een Messias, die in eene geheel eenige betrekking tot de Godheid staat.

Ook het vierde evangelie kent eene wonderbare vischvangst, waarbij ook Petrus en Johannes voorkomen, maar verplaatst die tot na de opstanding des Heeren, XXI: 1—14. De vergelijking van het derde met het vierde evangelie op dit punt doet ons zien, dat, terwijl Lukas Petrus wil verheffen, de schrijver van het laatste wil doen uitkomen, hoe hoog de discipel, dien Jezus lief had, boven den zoon van Jona staat.

afkomst uit Kana wijst, maar dat het, zuiver hebreeuwsch, hetzelfde beteekent als „Zelotes," namelijk ijveraar, dan is de zaak in orde. Zoo komen wij ook terecht met hem, die nu eens als „Lebbeüs," dan weer als „Thaddeüs," en eindelijk als „Judas, zoon van Jakobus" voorkomt, indien wij het er voor houden, dat hij Judas heette, en dat hij nu eens „Lebbeüs," dan weer „Thaddeüs" werd bijgenaamd, twee woorden, die, naar hunne beteekenis, niet veel van elkaar verschillen, daar het eerste een hartig, het tweede een moedig man aanduidt.

Blz. 108. [19]) Wij weten eigenlijk niets van hen, behalve hetgeen veel latere legenden te hunnen aanzien verbreid hebben. Alleen de Johanneïsche traditie zegt nog van sommigen hunner het een en ander, dat wel overeenkomstig de waarheid zou kunnen zijn. Volgens haar waren Philippus, Andreas en Petrus uit Bethsaïda, I: 45, XII: 21, en was Thomas, bijgenaamd Didymus d. i. tweeling, een somber en zwaartillend mensch, maar trouw tot in den dood, XI: 16, XXI: 2.

Blz. 108. [20]) Gal. II: 9. De aldaar genoemde Jakobus is niet de zoon van Zebedeus, die, toen Paulus dit schreef, den marteldood reeds ondergaan had, Hand. XII: 2; maar de broeder des Heeren, en derhalve niet een der twaalven. Ook die Judas, op wiens naam een brief in den nieuw-testamentischen kanon voorkomt, is niet de laatstgenoemde, de zoon van Alfeüs; maar die brief heeft, als hij echt is, insgelijks een broeder van Jezus tot schrijver gehad.

Blz. 108. [21]) Matth. X: 2 en gelijkl. pl.

„ „ [22]) Mark. III: 17.

„ „ [23]) Luk. IX: 54.

Blz. 109. [24]) Hand. II: 7, 8, IV: 13.

---

welken berg Jezus die rede heeft uitgesproken. De vraag of bij die is, welke nog heden „de berg der zeven zaligheden" heet, of een andere, boezemt ons niet het minste belang in. Iets anders is het, of wij haren hoofdzakelijken inhoud terug kunnen geven. Wij vinden haar Matth. V—VII en Luk. VI : 20—49. Wat bij den laatste ontbreekt wordt grootendeels elders in het derde evangelie, en ook in dat van Markus, doch zeer verstrooid en in een geheel ander verband, aangetroffen. Heeft Jezus haar gehouden, zooals zij bij Mattheus staat, of hebben wij aan de kortere redactie van den derden evangelist de voorkeur te geven? De breedere van den eerste bevat stellig het een en ander, dat bij eene andere gelegenheid en toen veel gepaster door Jezus gesproken is. Verg. Matth. VI: 9—15, VII: 7—11 met Luk. XI: 1—13. Daarbij komt nog, dat hier en daar in de rede, volgens Mattheus, voorkomt, wat eene tamelijk hevige oppositie tegen de Farizeërs verraadt, Matth. V: 17—37, VI: 1—8, 16—18, en wij kunnen ons niet voorstellen, dat Jezus zich reeds van het begin af zoo sterk tegen hen heeft uitgelaten. Ook komt er niet enkel in voor, wat op Jezus als den Messias, maar zelfs op zijne wederkomst in heerlijkheid en zijn op verschijnen ten gerichte doelt, en dit zal wel in geen geval, gesteld dat het authentiek is, tot de eerste periode zijner openbare werkzaamheid gebracht mogen worden, Matth. VII: 21—23. Wij zullen aangaande deze rede hebben vast te stellen, dat Mattheus een aantal lessen en spreuken van Jezus tot eene welsluitende redevoering over een bepaald onderwerp, Matth. V: 20 opgegeven, heeft bijeenverzameld, en daar er veel onder was, dat tot die vermaarde rede op den berg behoorde, het door hem samengestelde geheel, in zijn boek „de reden des Heeren" getiteld, heeft ingelascht. 't Is derhalve zeer waarschijnlijk, dat wij bij Lukas het beloop en den hoofdinhoud der bergrede terugvinden, doch dat de woordredactie bij Mattheus nauwkeuriger is; het een en ander evenwel met geringe uitzondering. De bergrede, zooals zij door ons gege-

er blijkt toch uit, dat men van verschillenden kant en in menigte kwam opdagen, om hem te hooren.

Blz. 122. [6]) Matth. IV: 23 v. Mark. I: 34, Luk. IV: 40, 41. Op de verhalen van enkele zeer merkwaardige genezingen, tot deze periode behoorende, komen wij later terug.

Blz. 123 [7]) Matth. VIII: 4, Mark. I: 44, Luk V: 14.

„ „ [8]) Matth. V: 17.

Blz. 125 [9]) Hos. VI: 6, aangehaald Matth. IX: 13, XII: 7.

„ „ [10]) Luk. XVIII: 12.

Blz. 126 [11]) Matth. IX: 14—17, Mark. II: 18—22, Luk. V: 33—39. De woorden: „maar de dagen zullen komen, dat de bruidegom van hen zal zijn weggenomen, en dan zullen zij vasten", schijnen een toevoegsel van later tijd. De godsdienst van Jezus bleef immers ook na zijn heengaan van de aarde, in zijne schatting, de godsdienst der blijdschap bij uitnemendheid? In geen geval kan Jezus toen reeds op zijn sterven gezinspeeld hebben.

Blz. 127. [12]) Deutr. XXIII: 25.

„ „ [13]) Matth. XII: 1—8, Mark. II: 23—28, Luk. VI: 1—5. Wat de eerste evangelist Jezus bovendien laat zeggen van de priesters, die op sabbat dienst doen, en nogtans geene overtreders van de wet en geene ontwijders van den tempel geacht worden, is opzettelijk weggelaten. Het kan wel door Jezus, maar dan bij eene andere, wellicht soortgelijke, gelegenheid gezegd zijn. Het éóne door hem aangevoerde verdedigingsmiddel was krachtig genoeg. Het door Mattheus ingelaschte verstoort bovendien den samenhang van het slot met het begin.

Markus noemt den bedoelden hoogepriester Abjathar. Hierin heeft hij zich vergist, daar te dien dage Achimelech met den efod bekleed was. Verg. 1 Sam. XX: 1 vv.

Als Jezus zegt: „de Zoon des menschen is een heer óók van den sabbat", doelt hij niet uitsluitend op zich zelven, maar op den mensch in het algemeen. Hij denkt aan het

gekondigd. Hij heeft zijne discipelen dus niet om hunnentwil, maar wel degelijk om zich zelfs wil tot Jezus gezonden. De opvatting der vraag, alsof zij dienen moest, om Jezus tot krachtiger betooning van zich zelven in zijne messiaswaardigheid aan te sporen, kan alleen worden goedgekeurd door hen, die zich in de voorstelling van het vierde evangelie te huis bevinden, en Johannes in Jezus als den Messias laten gelooven, hetgeen echter met de zoo even vermelde getuigenis van Jezus omtrent zijn voorganger in onverzoenlijken strijd is.

Blz. 129. [3]) Matth. XI: 1—6, Luk. VII: 18—23.

„ „ [4]) Hiermede weerspreken wij Lukas. Deze toch bericht, vs. 21, dat Jezus te dier ure velen van ziekten en kwalen en booze geesten genas en aan vele blinden het gezicht gaf. Deze plaats kan wederom ten proeve strekken, hoe de latere overlevering er op uit was, om, tot verheerlijking van Jezus, tot een wonder te maken, wat oorspronkelijk niet buiten den kring van het natuurlijke gevonden werd.

Blz. 129. [5]) Jes. XXIX: 18. 19, XXX: 5, 6. Heeft Jezus er in denzelfden geest en met gelijke bedoeling bijgevoegd wat in zijn antwoord voorkomt van melaatschen, die rein en van dooden, die opgewekt werden, hij mocht dit; want even goed kon hij van geestelijk melaatschen en geestelijk dooden spreken, als Jesaïa van geestelijk blinden, dooven en kreupelen gesproken had.

Blz. 130. [6]) Dit ontvangt nog meer klem, als wij hier niet aan werkelijk armen, maar, even als Matth. V: 3, aan armen naar den geest te denken hebben.

Blz. 131. [7]) Zie bladz. 93.

Blz. 132. [8]) Hand. XVIII: 24 v. XIX: 1—3.

„ „ [9]) Zij worden ook Mendeërs of Zabeërs genoemd.

„ „ [10]) Matth. XIV: 3—12, Mark. VI: 17—29, Luk. IX: 9.

HOOFDSTUK III.

§ 1.

Blz. 133. [1]) Zie Ps. XXII: 29, CIII: 19, CXLV: 11—13, Jes. IX: 6, Mich. IV: 1, Dan. IV: 34, VI: 27, VII: 14, 18.

Blz. 133. [2]) De uitdrukking „koninkrijk der hemelen" wordt te vergeefs in het Oude Testament gezocht, en uitsluitend in het eerste evangelie aangetroffen. Dat de Joden van Jezus tijd haar gekend en somwijlen gebruikt hebben, is zeker, en daarom kunnen wij er wel toe komen, haar ook in den mond van Jezus te leggen. Had Jezus haar nooit gebezigd, dan zou zij wel niet in het evangelie van Mattheus zijn opgenomen; maar ook omgekeerd: dat van Markus en Lukas zou niet altijd van het koninkrijk Gods gewagen, indien Jezus uitsluitend van het koninkrijk der hemelen had gesproken en deze uitdrukking gerekend moest worden tot het eigenaardige zijner voordracht te behooren. Hij zal zich nu eens van de eene en dan weder van de andere bediend hebben, maar toch wel het meest van die, met welke hij door de heilige schrift bekend was geworden. Jezus sloot zich zoo gaarne aan de profeten aan, — waarom zou hij in dezen van hen zijn afgeweken? De latere Joden spraken evenzeer van „het koninkrijk van den Messias" als van „het koninkrijk der hemelen", zie Matth. XX: 21, waar Salome het verzoek tot

Jezus richt: „zeg, dat deze mijne twee zonen zitten, de een aan uwe rechter en de ander aan uwe linkerzijde in uw koninkrijk."

Blz. 135. Dezelfde gedachte ligt aan de benaming koninkrijk der hemelen ten grondslag. Zij wijst niet op hemelsgezindheid en stelt ook niet den hemel voor, als mede tot het godsrijk behoorende, maar zegt alleen, dat het als het ware van den hemel naar de aarde is overgebracht, even als de uitdrukking „engel des lichts" doet denken aan een engel, die uit de woningen des lichts, d. i. uit den hemel, op de aarde is nedergedaald. Is onze opvatting, die zich door hare eenvoudigheid aanprijst, de ware, dan is er tusschen de beide uitdrukkingen: „koninkrijk Gods" en „koninkrijk der hemelen" geen wezenlijk verschil, en laat het zich te eerder begrijpen, zoowel dat Jezus zich van beide bediend heeft, als dat Markus en Lukas de eerste gebruiken, waar wij bij Mattheus de laatste vinden.

Blz. 137. [4]) Zie Jes. XI : 1—10 en verder XXXV : 5, 6, XXIX : 18 v., LXI : 1, 2, XLII : 7 en vergelijk daarmede Matth. XI : 5 en Luk. IV : 18, 19.

Blz. 141. [5]) Luk. XVII : 20 v. De vertaling: binnen u is op zich zelf even goed. Dan echter is de verklaring deze: gij hebt het koninkrijk Gods in uw binnenste opgenomen. Doch zóó heeft Jezus niet tot de Farizeërs in Judea kunnen spreken.

Blz. 141. [6]) Matth. XI : 25.

„ „ [7]) Mark. IV : 26—29.

„ „ [8]) Matth. XVIII : 20. Wij maken bezwaar dit vers en wat er, van vs. 16 af, aan voorafgaat, aan Jezus zelven toe te kennen, vooral omdat deze pericope het bestaan eener reeds geordende gemeente, waarin rechtspraak gehouden wordt, veronderstelt.

Blz. 142. [9]) Matth. XII : 28, Luk. XI : 20.

„ „ [10]) Matth. XI : 12, Luk. XVI : 16.

„ „ [11]) Matth. XIII : 31 v., Mark. IV : 30—32, Luk. XIII : 18 v.

Blz. 145. [6]) Zijne intrede binnen Jeruzalem en de daarop gevolgde tempelreiniging zijn, gelijk wij later zullen zien, twee manifestatiën zijnerzijds, om zich als Messias te doen huldigen. Vooral komen hier in aanmerking zijne antwoorden op de vragen, hem door Kajafas en Pilatus voorgelegd, Matth. XXVI : 63, XXVII : 11, Mark. XIV : 61, XV : 2, Luk. XXII : 70, XXIII : 3.

Blz. 145. [7]) Zie bladz. 89.

„ 146. [8]) Matth. IV : 23 v., Hand. X : 38.

„ „ [9]) Matth. IX : 36, Mark. VI : 34.

„ „ [10]) Matth. XI : 28—30.

Blz. 147. [11]) Matth. IX : 12, Mark. II : 17, Luk. V : 31.

„ „ [12]) Matth. XII : 41 v., Luk. XI : 31 v.

„ „ [13]) Matth. XI : 11, Luk. VII : 28. Indien namelijk de minste in het koninkrijk boven Johannes staat, hoeveel grooter is hij dan niet, die in dat rijk de eerste plaats bekleedt?

Blz. 148. [14]) Matth. IX : 15, Mark. II : 19 v., Luk. V : 34 v.

Blz. 148. [15]) Jes. LIV : 5, Hos. II : 18 v., Jer. XXXI : 32. Volgens eene oude, joodsch-christelijke verklaring zinspeelt ook Ps. XLV en het Hooglied op de vereeniging van den Christus met zijne gemeente.

Blz. 148. [16]) Het oud-testamentische beeld wordt in het Nieuwe Testament bizonder gaarne overgebracht op den Christus en zijne gemeente, doch steeds met de wijziging, die Jezus er in gebracht heeft. Lang nadat de gemeente reeds gesticht en tot bloeienden staat gekomen is, wordt nog altijd van den bruidegom en de bruid gesproken. Dit heeft eene bepaalde reden. De eerste christenen geloofden algemeen aan eene wederkomst des Heeren en meenden, dat eerst bij die gebeurtenis de volle vereeniging, het huwelijk tusschen hem en zijne gemeente, tot stand zou komen. Zoolang derhalve de Heer nog niet gekomen en het huwelijk dus nog niet gesloten was, bleef men van bruidegom en bruid

zich niet heeft laten verleiden om zich zelven met een titel te sieren, waarop én de profeten én de volkstem én zijne eigene afkomst hem recht schenen te geven.

Blz. 149. [18]) Slechts enkele malen, heeft Jezus zich, volgens de Synoptici, Gods Zoon genoemd, maar geene enkele keer in bovennatuurlijken zin, of tot qualificatie van zich zelven als Messias. Wederom een verschil tusschen hen en het vierde evangelie, waarin Jezus zich zelven gedurig als Zoon Gods voorstelt, en bepaald met het oogmerk om eene geheel eenige betrekking tot de Godheid aan te duiden.

Dat de benaming Zoon Gods, aan Ps. II : 7 ontleend, in joodschen zin opgevat, hetzelfde als Messias beteekent, is zeker. Beslissend is te dien aanzien Matth. XXVI : 63, Mark. XIV : 61, Luk. XXII : 70 vergeleken met Matth. XXVI : 66, alsmede Matth. XXVII : 40, vergeleken met Mark. XV : 32 en Luk. XXIII : 35. Dat Jezus later door zijne vereerders, ook al dachten zij niet aan den Messias, Zoon Gods genaamd is, behoeft geen bewijs. Schier iedere bladzijde van het Nieuwe Testament levert het. Eene andere vraag is het, of men die benaming, en dan in de beteekenis van Messias, reeds bij zijn leven op hem heeft toegepast. Er wordt verhaald, dat de discipelen van Jezus hebben uitgeroepen: „waarlijk, gij zijt Gods Zoon!" Matth. XIV : 33. Doch hebben zij dit werkelijk gezegd? Het verhaal, waarvan deze woorden het slot uitmaken, is, zooals het daar ligt, niet historisch te achten; maar bovendien wordt die uitroep in de gelijkluidende plaatsen niet aangetroffen en is hij ook onwaarschijnlijk, omdat alsdan in de latere belijdenis van Petrus weinig verdienstelijks gelegen ware. Men zegt ook, dat bezetenen, en dan ongetwijfeld in den zin van Messias, Jezus als Zoon van God hebben aangesproken, Matth. VIII : 29, Mark. III : 11, V : 7, Luk. IV : 41, VIII : 28. Maar ook dit laat zich niet vereenigen met den historischen toestand. Deze wijst op Petrus als den eerste, die in Jezus den Messias heeft begroet, en deze eer laten wij hem niet door bezetenen

menschen, dien zal ik belijden voor mijn vader: die in de hemelen is," waarvoor Lukas, XII : 8, schrijft, „dien zal *de Zoon des menschen* belijden voor de engelen Gods." Daarentegen schrijft de eerste evangelist, XVI : 13, „wie zeggen de menschen, dat de Zoon des menschen is," terwijl wij daarvoor bij Markus, VIII : 27, en bij Lukas, IX : 18, vinden: „wie zeggen de menschen — de scharen — dat *ik* ben." Hoe menigmaal de evangelisten Jezus alzoo in den derden persoon hebben laten spreken, is niet aan te wijzen, doch wij vermoeden, dat dit zeer dikwijls heeft plaats gehad, daar het veel waarschijnlijker is, dat Jezus, van zich zelven sprekende, meestal den eersten persoon gebruikt zal hebben, en het blijkt, dat de eerste beschrijvers van zijn leven eene bepaalde voorliefde voor den titel *Zoon des menschen* gehad hebben.

Blz. 150. 23) Matth. XI : 19, Luk. VII : 34, Mark. VIII : 31, Luk. IX : 22, Matth. XVII. : 12, Verg. met Matth. XVI : 21, Mark. IX : 12, Matth. XXVI : 2, 24, 45, Mark. XIV : 21, 41, Luk. XXIV : 7.

Blz. 150. 24) Het geeft bij de lezing der evangeliën op menige plaats een zonderlingen indruk, als wij *Zoon des menschen* vervangen door: ik, de zedelijk goede, of door iets soortgelijks. Men leze zoo eens Matth. VIII : 20, XI : 19, XVI : 13, Luk. VI : 22, Matth. XX : 28, Luk. XXII : 48, Matth. XVII : 22 en beproeve dan, om Jezus van verregaande verwaandheid vrij te pleiten.

Blz. 152. 25) In de gelijkenis der oproerige pachters heeft Jezus zich zelven afgebeeld als *den Zoon* van den eigenaar des wijngaards, Matth. XXI : 37, Mark. XII : 6, Luk. XX : 13. Volgens Mark. XIII : 32, weet *de Zoon* evenmin als de engelen, wanneer de dag van het godsgericht zijn zal, waarbij gevoegd kan worden Matth. XXIV : 36. Ook daar lezen wij in de beste handschriften de woorden: „noch de Zoon," en er is meer reden voor de weglating dan voor de bijvoeging. Immers moest het reeds vroeg aanstoot geven,

te lezen, dat ook de Zoon niet wist, wanneer de door hem zelven voorspelde gebeurtenissen der toekomst zouden plaats grijpen. — Wat Matth. XI : 27 en Luk. X : 22 staat, kunnen wij niet voor woorden van Jezus houden. Markus, de oudste berichtgever, kent ze niet; bij de twee overigen komen zij in geheel verschillenden samenhang voor, en terwijl zij zich bij Lukas meer voordoen als een aanhangsel, hetwelk gemakkelijk gemist kan worden, storen zij zelfs bij Mattheus het redebeleid, zoodat het weglaten er van een veel beteren zin geeft. Zij zijn ook niet in overeenstemming met hetgeen Jezus, volgens de synoptische evangeliën, gewoonlijk spreekt, maar gelijken meer op de taal, die hij volgens het vierde evangelie voert. — Tegen de doopsformule en het daarin voorkomende „des Zoons" bestaan, gelijk wij later zien zullen, te gewichtige bedenkingen, dan dat wij haar hier als door Jezus uitgesproken, vermelden kunnen.

Blz. 152. [26]) Later hebben Jezus belijders zich gaarne bediend van de titels Zoon Gods, en Heer, maar nooit gebruikten zij de uitdrukking Zoon des menschen, als die hem, naar hunne meening, veel te laag plaatste. Met uitzondering van Hand. VII : 56, waar zij kennelijk een terugslag is op Matth. XXVI : 64, komt zij nergens in de apostolische schriften voor. Vinden wij haar, doch zonder het bepalend lidwoord, Openb. I : 13, XIV : 14, zij beteekent daar niets meer dan: in voorkomen aan een mensch gelijk. Zoo staat ook Mark. III : 28 menschenzonen voor menschen. Het door Ezechiël onophoudelijk herhaalde: menschenkind zegt, ook niets anders dan het gewone mensch.

Blz. 152. [27]) In dit gevoelen bevestigt ons de opmerking, dat de Joden den Messias nooit anders dan als een mensch uit de menschen verwacht hebben. Hoe zouden zij het ook met hun streng monotheïsme hebben kunnen overeenbrengen nevens den schepper des hemels en der aarde een ander persoon van goddelijke natuur te plaatsen?

Blz. 152. [1]) Luk. X : 20.

Blz. 153. [2]) Matth. VIII : 12, XXI : 43, Luk. XIII : 27 v.

" " [3]) Matth. VII : 21, Luk. VI : 46.

" " [4]) Matth. XXIII : 13.

" " [5]) Matth. V : 20.

Blz. 154. [6]) Matth. XIX : 23 v., Mark. X : 23—25, Luk. XVIII : 24 v.

Blz. 154. [7]) Luk. IX : 62.

" " [8]) Matth. XVIII : 3, Mark. X : 15, Luk. XVIII : 17.

Blz. 154. [9]) Matth. XVIII : 23, vv.

" " [10]) Mark. XII : 34.

Blz. 155. [11]) Luk. XIII : 28.

" " [12]) Matth. XIII : 38.

" " [13]) Matth. VII : 21.

" " [14]) Matth. XIII : 43.

" " [15]) Matth. XIX : 14, Mark. X : 14 v., Luk. XVIII : 16.

Blz. 155. [16]) Matth. V : 3, Luk. VI : 20.

" " [17]) Matth. XVI : 24, Mark. VIII : 34, Luk. IX : 23.

Blz. 155. [18]) Matth. V : 10.

" " [19]) Mark. I : 15.

Blz. 156. [20]) Matth. XXI : 31.

" " [21]) Luk. XII : 32.

" " [22]) Matth. XI : 11, Luk. VII : 28.

" " [23]) Matth. V : 19.

" " [24]) Matth. XVIII : 1—4, Mark. IX : 34 vv., Luk. IX : 46 vv.

Blz. 156. [25]) Matth. XXIII : 11, Luk XXII : 24—26.

Blz. 157. [26]) Matth. V : 3—9, Luk. VI : 21.

" " [27]) Luk. XIV : 14 v.

" " [28]) Matth. XII : 20.

Blz. 158. [29]) Gal. III : 28.

„ „ [30]) Vandaar, dat de vrouwen in de oude wereld, en vooral in het oosten, betrekkelijk zelden van zich laten hooren en b. v. bij de Israëlieten het getal van profetessen tegenover dat der profeten uiterst gering is.

Blz. 159. [31]) Luk. VII : 2, 3.

„ „ [32]) Matth. XXVII : 56, 61, Mark. XV : 40, 47, Luk. XXIV : 10.

Blz. 159. [33]) Matth. XXVII : 19, Luk. XXIII : 27 vv. Mocht men wellicht meenen, dat de eerstaangehaalde plaats ons niet op het gebied der historie, maar op dat der legende brengt, wij zien er toch uit, wat de eerste belijders van Jezus mogelijk hebben geacht.

Blz. 161. [34]) Luk. VII : 36 vv.

Blz. 162. [35]) Onwillekeurig denken wij aan de hartstochtelijke Maria Magdalena, vooral zooals de Johanneïsche traditie, Joh. XX : 11 v., haar geteekend heeft.

Blz. 162. [36]) Matth. VIII : 14 vv., Mark. I : 29 vv., Luk. IV : 38 vv., Luk. VIII : 2, 3, Matth. IX : 20—22, Mark. V : 25 vv., Luk. VIII : 43 vv., XIII : 10 vv., Matth. XV : 21 vv., Mark. VII : 24 vv.

Blz. 162. [37]) Matth. XXVI : 6 vv., Mark. XIV : 3 vv., Luk. X : 38—42, Mark. XII : 41—44, Luk. XXI : 1—4.

Blz. 162. [38]) Luk. VII : 47—50, Matth. IX : 22 vv., XV : 21, Luk. XIII : 16.

Blz. 163. [39]) Matth. XIX : 13—15, Mark. X : 13—16, Luk. XVIII : 15—17.

Blz. 163. [40]) Mark. XII : 40, Luk, XX : 47.

„ „ [41]) Luk. VII : 39 vv.

„ „ [42]) Matth. V : 31, XIX : 3—9, Mark. X : 2—9.

„ „ [43]) Luk. X : 38 vv.

Blz. 164. [44]) 2 Kor. VIII : 9, waar niet vertaald moest zijn, dat Jezus arm is geworden, maar dat hij arm is geweest, als een arme zich gedragen heeft.

Blz. 164. [45]) Matth. VIII : 20, Luk. IX : 58. Al slaan

meen, zij hebben natuurlijk ook betrekking op Jezus, die zoo innig nauw aan haar verbonden was; en al staat er niet bepaald, dat Jezus en de zijnen armen naar de wereld zijn, daar de woorden op het rusteloos leven wijzen, dat zij ter wille der goede zaak moesten leiden, 't is toch een leven vol moeite en ontberingen, waarop gedoeld wordt.

Blz. 165. [46]) Worden de rijken niet alleen door Jezus, maar ook door de profeten en apostelen met donkere verven geteekend, wij mogen er uit opmaken, dat zij over het algemeen vrij onzedelijk zijn geweest. Ten aanzien van Jezus is men stellig onrechtvaardig, als men zijne ongunstige beoordeeling van de rijken op rekening zet van persoonlijke grieven tegen hen.

Blz. 165. [47]) Matth. XIX : 23 vv., Luk. VI : 24 vv., XVI : 19 vv.

Blz. 166. [48]) Matth. V : 3, Luk. VI : 20, Matth. XI : 5, Luk. IV : 18, VII : 22.

Blz. 166. [49]) Matth. XIII : 7, 22.

„ „ [50]) Matth. VI : 24, Luk. XV : 13. Mamona, een zuiver chaldeeuwsch woord, beteekent rijkdom en komt hier verpersoonlijkt als de god des rijkdoms voor. Sommigen denken aan een syrischen of fenicischen god, aan den griekschen Plutus gelijk.

Blz. 167. [51]) 1 Kor. I : 26 vv.

„ „ [52]) Luk. VIII : 2, 3, Matth. XXVII : 57.

„ „ [53]) Matth. XIX : 23—26, Mark. X : 23—27, Luk. XVIII : 24—27. De kameel kan onmogelijk door het oog eener naald, en vatten wij nu dit gezegde letterlijk op, dan heeft Jezus verklaard, dat geen rijke lid der godsgemeente worden kan. Doch zóó streng heeft hij zeker niet geoordeeld. Dit blijkt ook hieruit, dat hij niet laat volgen, dat het voor een rijke onmogelijk, maar alleen dat het zeer bezwaarlijk voor hem is, een trouwe volgeling van hem en een waardig lid van het godsrijk te worden. Markus

zij nu voor ons ligt, niet door Jezus zijn uitgesproken. Dit neemt niet weg, dat de hoofdstrekking, zooals zij aan het slot in schrift is gebracht, stellig uitdrukt wat in den geest van Jezus lag. Misschien is alleen het slotwoord echt, en dan natuurlijk bij eene andere gelegenheid door Jezus gesproken.

Blz. 170. [60]) Luk. XVI: 9.

Blz. 171. [61]) Matth. X: 5, 6, 23, XV: 24—26.

" " [62]) Hoe diep dit vooroordeel bij de Joden geworteld was, zien wij later in de apostelen van Jezus, die er maar niet toe konden komen om het evangelie aan de heidenen te prediken en dezen te doopen, tenzij zij vooraf de besnijdenis hadden ondergaan.

Blz. 171. [63]) Zie de boven aangeh. plaatsen, aant. 61.

Blz. 173. [64]) Matth. VIII: 11, XX: 1 vv. XXI: 33 vv. XXII 1 vv.

Blz. 173. [65]) Het was een stokpaardje der Joden op de heidenen te schimpen, zie Boek d. Wijsh.: XIII vv. Zij scholden ze voor honden: een smaad, dien de christenen later van de Mohammedanen te verduren hadden. Dit ging vroeger bij dezen zóó ver, dat de Sultan zelfs bij eene audientie van een ambassadeur zeide: „laat den christenhond binnenkomen." Nog is in het oosten „hond, hondenkind" het meest gewone scheldwoord.

Blz. 173. [66]) Men sprak van het Galilea der heidenen, Matth. IV: 15, Jes. IX: I.

Blz. 173. [67]) Matth. V: 44.

" " [68]) Matth. VIII: 10, Luk. VII: 9, Matth. XV: 28.

Blz. 173. [69]) Matth. X: 5; zoo was het eerst, maar later was het anders, zie Hand. I: 8, want al houden wij deze toespraak van Jezus voor onhistorisch, er blijkt toch uit, dat de eerste christenen gemeend hebben in den geest van Jezus te handelen, als zij ook aan de Samaritanen het evangelie gingen verkondigen. Er moet dus later bij Jezus ook

ten aanzien der Samaritanen eene andere meening, dan hij aanvankelijk koesterde, ontstaan zijn.

Blz. 174. [70]) Luk. IX: 52, XVII: 11. De laatst aangevoerde plaats behelst, gelijk wij later zullen zien, geen zuiver historisch bericht, maar bewijst toch, dat de overlevering Jezus in betrekking met de Samaritanen heeft gebracht, wat zij niet gedaan zou hebben, indien men zich niet van Jezus gunstige stemming jegens de Samaritanen overtuigd had gehouden. Ook de Johanneïsche traditie laat Jezus door Samaria gaan en met Samaritanen verkeeren, Joh. IV: 4 vv. 39—42.

Blz. 174. [71]) Luk. XVII: 15—19. Op dit verhaal komen wij later terug.

Blz. 174. [72]) Luk. X: 30 vv.

„ „ [73]) Luk. XI: 51 vv. De vss. 54—56 moeten, op gezag der beste handschriften, dus gelezen worden: „toen nu zijne leerlingen, Jakobus en Johannes, dit zagen, zeiden zij: „Heer! wilt gij dat wij zeggen, dat er vuur van den hemel dale en hen vertere. Maar hij zich omkeerende bestrafte hen en zij gingen naar een ander vlek."

Blz. 174. [74]) Hand. VIII: 1, 5, 25.

---

§ 4.

Blz. 175. [1]) Matth. XIII: 52.

„ „ [2]) Matth. XIII: 3 vv., Mark. VI: 1 vv., Luk. VIII: 4 vv. In deze gelijkenis heeft Jezus in den zaaier niet uitsluitend zich zelven geteekend, maar ieder, die het woord Gods spreekt. Maar dan heeft zij toch ook betrekking op hem.

Blz. 175. [3]) Matth. XIII: 19.

„ „ [4]) Matth. XV: 23, IX: 35, XXIV: 14. Zoo

ook volgens den gewonen tekst Mark. I : 14, waar echter in de beste handschriften gelezen wordt: „het evangelie Gods," d. i. aangaande God.

Blz. 175. [5]) Matth. XIII : 11, Mark. IV : 11, Luk. VIII : 10.

Blz. 176. [6]) Bekommeren wij ons niet al te zeer over de vraag of ieder woord, dat wij als woord van Jezus voordragen, wel zóó door hem gesproken is. Het kan en zal licht gebeuren, dat deze en gene tegen dit of dat, dat wij als woord van Jezus aanvoeren, eene bedenking heeft van critischen aard; doch al ware het, dat wij nog veel meer moesten prijs geven, dan wij, om aan de eischen der critiek te voldoen, reeds ten offer brachten, in de voorstelling van Jezus denkbeelden omtrent den godsdienst zou dit geene wezenlijke verandering brengen. Deze zijn door het ontwijfelbaar echte genoegzaam gewaarborgd.

Blz. 176. [7]) Matth. X: 29 v.

Blz. 177. [8]) Matth. XIX: 26.

„ „ [9]) Matth. XVIII : 10. XXVI : 53.

„ „ [10]) Dit volgt uit de bede, die hij zijnen discipelen op de lippen legt: „verlos ons van den booze," Matth. VI : 13. Jezus heeft, even als alle Joden van dien tijd, aan het persoonlijk bestaan en de persoonlijke werking van engelen en duivelen geloofd. Ook hij leefde met zijne gedachten te midden eener onzichtbare geestenwereld en stond in dit opzicht, gelijk in menig ander, aan de zijde der Farizeërs en tegenover de Sadduceërs. Wie dit toestemt en niettemin zijn geloof, zoo niet aan persoonlijke engelen, dan toch aan persoonlijke duivelen heeft vaarwel gezegd, die erkenne, dat er op dit punt verschil van meening tusschen hem en Jezus bestaat. Hij spreke dus niet langer van gelooven op gezag; zelfs niet op het gezag van Jezus, en legge aan geen ander een eisch voor, waaraan hij zelf niet voldoet.

Blz. 177. [11]) De groote vijand van het godsrijk, en dus ook van de kinderen Gods, is de duivel, Matth. XIII : 39.

behoort ook vooral dit, dat zij hun eene menigte namen en eigenschappen van God inprenten, om die aan het hoofd hunner gebeden te kunnen gebruiken.

Blz. 184. [28]) De redactie van Mattheus VI: 9—13 is veel breeder dan die van Lukas, XI: 1—4. Volgens de beste handschriften missen wij bij Lukas de bede: „uw wil geschiede, gelijk in den hemel, zoo ook op aarde", en worden de woorden: „maar verlos ons van den booze", weggelaten. De doxologie aan het slot: „want uw is het koninkrijk en de kracht en de heerlijkheid tot in eeuwigheid, amen," wordt evenmin bij Mattheus als bij Lukas gevonden, want al staat zij in sommige handschriften van het eerste evangelie, zoo is zij toch, als in ver de meeste en beste ontbrekende, ongetwijfeld een bijvoegsel van latere hand. Zou nu de kortere redactie bij Lukas soms de ware zijn? Wij zouden dit, wat de derde bede aangaat, kunnen toestemmen, daar zij beschouwd kan worden, als reeds in het voorafgaande opgesloten. De laatste bede kan echter nauwelijks gemist worden. Worden in de derde bede door degenen, die Gods wil in den hemel doen, de engelen bedoeld en is in de laatste bede niet van „het kwade" maar van „den duivel" sprake, dan komt het vermoeden bij ons op, dat er, ter wille van engelen en duivelen, eene opzettelijke weglating heeft plaats gehad. Voegen wij er bij, dat Mattheus boven Lukas staat — hetgeen óók geldt van de vierde bede, waar het: heden zeker oorspronkelijk is, en niet het elken dag, dat Lukas er voor in de plaats geeft — dan komen wij er toe, om aan de breedere redactie van den eersten evangelist de voorkeur te schenken.

Blz. 184. [29]) Matth. XVI: 5—12, Mark. VIII: 13 vv., Luk. XII: 1 vv.

Blz. 184. [30]) Jes. XXIX: 13, verg. Matth. XV: 7 v.

„ „ [31]) Matth. VI: 16—18, verg. Jes. LVIII: 3—5. Dat Jezus het vasten eigenlijk heeft afgekeurd, als niet in overeenstemming met het evangelie des koninkrijks, is boven aangewezen. Zie bladz. 125.

door anderen ter dood gebracht te worden, dan zich met eene zonde te beladen, die strafbaar maakt voor het godsgericht. Men moet niet vergeten, dat het woord ergeren, hetwelk eigenlijk beteekent: iemand in den val doen loopen, hier, gelijk elders, gebruikt wordt van een mensch, die een ander tot zonde verlokt en daardoor ten verderve brengt. Gruwelijker kwaad is nauwelijks denkbaar.

Blz. 187. [54]) Matth. VI: 14 v., XVIII: 15, 21 vv., Luk. XVII: 3 v.

Blz. 187. [55]) Matth. V: 21—26, Luk. XII: 58 v.

„ „ [56]) Luk. XV: 5, 6, 9, 24, 32.

Blz. 188. [57]) Matth. VI: 1—4, Luk. XII: 33.

„ „ [58]) Luk. XIV: 12—14.

„ „ [59]) Matth. V: 33—37, XXIII: 16 vv.

„ „ [60]) Luk. VIII: 39.

„ „ [61]) Matth. VI: 15, Mark. IV: 21, Luk. VIII: 16, XI: 33.

Blz. 189. [62]) Matth. XV: 4 vv., Mark. VII: 9 vv. Hiermede is niet in strijd Matth. VIII: 21 v., Luk. IX: 59 v. Bij oppervlakkige lezing schijnt het onmenschelijk hard, dat Jezus dien man niet vergunt eerst zijn vader te begraven. Maar die hardheid verdwijnt bij de eenvoudige opmerking, dat de vader, van wien hij spreekt, niet dood is. Ware hij reeds gestorven, zijn zoon ware niet bij Jezus aangetroffen, want de begrafenis volgde te spoedig op het overlijden, dan dat die zoon zich uit het sterfhuis had kunnen verwijderen. De zin van zijn woord is dan deze: ik wil u wel volgen, Heer! maar ik heb te huis nog een ouden vader; sta mij toe, dat ik dezen eerst de oogen toedrukke en hem begrave; als ik mij van dien plicht gekweten heb, dan kom ik terug om u te volgen. Hierop volgt dan als antwoord van Jezus: dat is niet noodig. Die zorg voor uwen vader in zijn ouderdom en bij zijn sterven kan veilig aan anderen — geestelijk dooden — worden overgelaten.

Jezus is ook niet te hard jegens zijne moeder, zijne broeders en zusters, als hij hen, die Gods wil doen, boven hen

Blz. 193.) Matth. XII : 38, Luk. XI : 29 vv., X : 13 vv., XIII : 1 vv., XV : 17 vv.

Blz. 193. [75]) Matth. XV : 15—20, Mark. VII : 17—23.

" " [76]) Matth. V : 29 v., XVIII : 7 vv., Mark. IX : 43.

Blz. 193. [77]) Matth. XVI : 24—26, Mark. VIII : 34 vv., Luk. IX : 23 vv.

Blz. 193. [78]) Luk. XIII : 16 vv.

Blz. 194. [79]) Matth. VI : 19—21, Luk. XII : 33 v.

" " [80]) Matth. XIII : 44 v.

" " [81]) Matth. V : 13 v., Mark. IX : 50, Luk. XIV : 34 v.

Blz. 194. [82]) Matth. XVI : 27.

" " [83]) Matth. VI : 4, 6, 18.

" " [84]) Matth. VII : 14.

" " [85]) Matth. XIII : 43, Luk. XIV : 14.

" " [86]) Mark. X : 28—30.

" " [87]) Matth. XVI : 25.

INHOUD.

JEZUS VAN NAZARETH,

volgens de historie geschetst

DOOR

Dr. J. P. STRICKER.

TWEEDE DEEL.

AMSTERDAM,
GEBROEDERS KRAAY.
1868.

JEZUS VAN NAZARETH.

JEZUS VAN NAZARETH

volgens de historie geschetst

DOOR

Dr. J. P. STRICKER.

TWEEDE DEEL.

AMSTERDAM,
GEBROEDERS KRAAY.
1868.

HOOFDSTUK IV.

VOORTGEZETTE WERKZAAMHEID IN GALILEA.

§ 1. LEGENDE EN WAARHEID.

Tijdens zijn verblijf te Kapernaum en op zijne tochten door Galilea, had Jezus een aantal hoogstmerkwaardige ontmoetingen. Eene persoonlijkheid als de zijne riep ze van zelf te voorschijn, en wat hij bij deze gelegenheden sprak en deed, maakte in den regel zulk een diepen indruk op de aanwezigen, dat zij er nog lang daarna over spraken. Zoo ontstond eene menigte verhalen, die Jezus tot middelpunt hadden en die, meestal met bijna dezelfde woorden van mond tot mond voortgeplant, allengskens eene vaste gestalte aannamen. Doch gaandeweg verloren zij aan historisch gehalte; want de mondelinge overlevering, die veel van vergrooten en overdrijven houdt, voegde er van allerlei aan toe, dat niet zóó gezegd of gebeurd was. Uit die overlevering nu zijn onze evangeliën geboren, en daar zij ontstaan zijn in een tijd, waarin

het wondergeloof algemeen was, en in kringen, waarin ieder meende, dat de beste geloofsbrief, dien iemand, om zich als een godsgezant te doen kennen, kon meebrengen, deze was, dat hij zijne hem door God verleende wondermacht op schitterende wijze ten toon spreidde, zoo kan het wel niet anders, of die eerste proeven eener biographie van Jezus moeten met wonderverhalen van allerlei aard zijn opgevuld. De schrijvers, die ongetwijfeld zelven aan wonderen geloof sloegen, voor wie zelfs schier niets te wonderlijk was, namen geheel argeloos in hunne schriften aangaande Jezus op, wat zij uit veler mond vernomen of reeds in schriftelijke bescheiden gevonden hadden. Eene geschiedenis van Jezus is thans derhalve niet te schrijven, tenzij men vooraf, en zoo scherp mogelijk, de grenzen tusschen historie en legende getrokken hebbe. Eer wij derhalve den Zoon des menschen op zijne verdere tochten door Galilea gaan vergezellen, moeten wij ons nog eens de vraag voorleggen: wat is er waar van al die verhalen, die ons in Jezus een wonderdoener te aanschouwen geven?

Eer wij de vraag, of Jezus werkelijk wonderen gedaan heeft, beantwoorden kunnen, moet bij ons vaststaan wat wij al of niet voor een wonder te houden hebben. In strikten zin is ieder feit, dat met de natuurwet in strijd is en waarbij God derhalve, met verbreking, althans met tijdelijke opheffing van de wet, die Hij zich zelven gesteld heeft, dat is, met verzaking van zijn eigen wil, op buitengewone wijze in den loop der dingen ingrijpt, een wonder. Is het nu denkbaar, dat zoo iets ooit heeft plaats gehad? Wij kunnen het met ons godsbegrip niet rijmen. Al gelooven wij aan een God, die persoonlijk bestaat en, van de wereld onderscheiden, op alles wat is

en geschiedt een voor ons wel onnaspeurlijken, maar desniettemin erkenbaren invloed heeft, dan kunnen wij toch nog niet aannemen, dat die God gedurig daden zou verrichten of door anderen laten verrichten, waardoor Hij doende of latende doen wat Hij niet kan willen, met zich zelven in strijd zou bevonden worden. Zulk eene voorstelling is ons eene volslagene ongerijmdheid. Bij God zijn alle dingen mogelijk, die Hij wil, en Hij, de volmaakte, kan niets willen wat met eenë van de eigenschappen van zijn wezen in strijd zou zijn. Het is niet mogelijk, dat God zich binnen de grenzen van een menschelijk lichaam opsluit, want Hij is geest; het is niet mogelijk, dat God behagen vindt in zedelijk kwaad, want Hij is heilig; het is niet mogelijk, dat God ophoudt zijne menschenkinderen lief te hebben, want Hij is onveranderlijk; het is niet mogelijk, dat God de wetten der natuur, en met deze bij voorbeeld den loop der planeten, wijzigt, of aan de zon beveelt, dat zij hare vaste plaats verlaten zal, om zich langs kromme lijnen door de onderscheidene planeten heen te kronkelen, want Hij is de volmaakt wijze, die alles zoo heeft ingericht als het bestaat, zoodat hij bij elke verandering, daarin gebracht, òf eerst tot de volmaakte wijsheid komen zou òf zou ophouden de volmaakt wijze te zijn. Zoo is het dan ook niet mogelijk, dat God aan iemand de macht verleent, om te voorschijn te brengen wat in strijd met de door Hem vastgestelde wet en dus in tegenspraak met Hem zelven zou bevonden worden. Van dit alles namelijk kan God niets hoegenaamd willen; in dien zin zijn wonderen onmogelijk, en Jezus kan ze derhalve ook niet gedaan hebben.

Ook onze ervaring komt tegen de erkenning van wonderen op. Overal bespeuren wij een gelijken gang en ge-

lijke verschijnsels op het gebied van het natuurlijke, zoowel als op dat van het geestelijke leven, en daarbij een nooit verbroken samenhang tusschen oorzaken en gevolgen. Dan alleen zouden wij reden hebben om te gelooven, dat het oudtijds anders geweest kon zijn, indien wij op goeden grond konden aannemen, dat God vroeger anders bestaan en anders gehandeld heeft dan nu. Maar dit kunnen wij niet, zoolang wij het geloof aan de onveranderlijkheid Gods ongeschonden bewaren. Uit hetgeen wij zien, dat thans geschiedt, trekken wij derhalve het besluit, dat hetgeen weleer heeft plaats gehad ook op dezelfde wijs geschied zal zijn, en dacht men er toen anders over en zag men toen allerwege afwijking van de gewone orde, de oorzaak hiervan zal dan wel niet te zoeken zijn in hetgeen werkelijk was, maar in de meeningen en beschouwingen der menschen. Zeer opmerkelijk is het, dat er nergens wonderen meer gebeuren, zoodra eene andere wereldbeschouwing, gegrond in een zuiverder godsbegrip, het geloof aan wonderen omvergeworpen heeft. 't Gaat hiermee, gelijk het met de spoken en heksen gaat, die nergens meer verschijnen, als men er niet langer aan gelooft. Deze opmerking zegt ons zoo duidelijk mogelijk, dat het geloof aan wonderen niet op werkelijke feiten, maar op menschelijke inzichten rust. En deze — wie zal het weerspreken? — kunnen volslagen verkeerd zijn.

Maar kunnen de natuurwetten, naar welke alles zich voegen moet, nu reeds geacht worden door de wetenschap met genoegzame duidelijkheid en zekerheid te zijn aangewezen? Is het niet waar, dat men, om in de menschelijke ervaring een grond vóór of tegen een verhaal te vinden, eerst met de ervaring van a l l e menschen bekend zou moeten zijn? Wordt dit toegestemd, dan zal men ook

moeten erkennen, dat een zuiverder en vollediger kennis van de natuurwet en vooral een rijker schat van ervaringen zulk eene belangrijke wijziging in ons godsbegrip zal kunnen brengen, dat wij wel degelijk weer eene plaats voor het geloof aan wonderen zullen kunnen vinden! 't Is alleronwaarschijnlijkst. Tot dusver heeft de geschiedenis van de ontwikkeling der menschheid met volle klaarheid aangetoond, dat juist de vorderingen, in wetenschap en ervaring gemaakt, aan het wondergeloof den grootsten knak gegeven hebben, en nu zal men eerst moeten beweren, dat al wat de wetenschap en de ervaring, vooral gedurende de laatste eeuw, aan het licht hebben gebracht, ongerijmdheid en dwaasheid is, eer men van de toekomst, in verband met den voortgang der beschaving, wat goeds ten bate van het wondergeloof zal mogen verwachten. Meenen wij echter, en het verdient onze innigste overtuiging te zijn, dat natuurkunde en wijsbegeerte ons thans op een veiligen weg leiden, en dat beiden met ons in dezelfde richting zullen voortgaan, dan is er alleszins grond om te verwachten, dat wij met iederen dag meer zullen ontdekken wat ons zal versterken in ons gevoelen, dat wonderen vroeger evenmin geschied zijn, als zij thans plaats hebben.

Al ware het echter, dat wij, in weerwil van de ons bekende natuurwet en van onze eigene ervaring, wonderen tot het mogelijke rekenden, dan is er nog een eisch, waaraan voldaan moet worden, eer iets als een wonder kan worden aangemerkt. In naam der waarheid vraagt de historie, dat ieder, die met een wonder tot haar komt en verlangt, dat het in de rij der feiten worde opgenomen, dat wonder zoo onwederlegbaar bewijze, dat de waarheid van het bericht, tegenover den twijfel, door de wetenschap en de ervaring geopperd, zoozeer in het oog

springt, dat de loochening er van het geweten in opstand zou brengen. Hoe vreemder eene zaak is, die ons wordt meegedeeld, en hoe meer zij afwijkt van hetgeen gewoonlijk wordt waargenomen, des te onaantastbaarder is ons recht en des te heiliger onze plicht, om naar de geloofwaardigheid van den persoon, die het verhaal tot ons bracht of naar de zuiverheid van de bron, waaruit het vloeide, te onderzoeken. En waar vinden wij nu al dat vreemde en afwijkende, waarmee men de geschiedenis van Jezus heeft opgesmukt, of liever ontsierd? Wij vinden het bijeenverzameld in schriften, waaraan geen onvoorwaardelijk geloof te hechten is. Zij zijn, in hun tegenwoordigen vorm, jonger dan de leeftijd der apostelen, zoodat wij geen berichten van ooggetuigen vóór ons hebben. Zij wijken, en vaak daar het meest, waar zij wonderen verhalen, gedurig in hunne opgaven van elkander af, en meermalen doet hunne onderlinge vergelijking ons zien, hoe deze of gene gebeurtenis, oorspronkelijk geheel natuurlijk, tot een wonder gegroeid is. Waren die evangelische berichten tot ons gekomen uit een tijd of een kring, waarin men niet aan wonderen geloofde, wij zouden nog vragen: zou, hetgeen ons zóó vreemd voorkomt, dat wij het als historie verwerpen, toch niet misschien waar zijn, en zou het ook aan ons kunnen liggen, dat wij het zoo wonderlijk en raadselachtig vinden? Maar nu wij weten, dat zij zijn uitgegaan van menschen, die zich in eene wereld vol wonderen meenden te bevinden, die voor hun geloof aan wonderen behoefte hadden en in de wonderen, die iemand gezegd werd gedaan te hebben, een maatstaf tot zijne beoordeeling en waardeering gelegen achtten, nu zien wij ons te meer genoodzaakt in de wonderverhalen slechts de producten van den heerschenden tijdgeest te zien en ze,

voor zoover ze geen historische stof in zich bevatten, aan te merken als de voertuigen van godsdienstige ideeën.

Doch het wordt tijd, dat wij Jezus zelven hooren over eene zaak, waarin hij persoonlijk betrokken is. Heeft hij zelf gemeend, dat hij als de Christus Gods wonderen doen moest, ja in sommigen zijner werken bovennatuurlijke werkingen van Gods almacht gezien? Heeft hij ooit geloofd en geleerd, dat men hem, op grond der door hem verrichte wonderen, in zijne hooge waarde erkennen zou? Niets hiervan. Hoe menigmaal de woorden wonder en teeken ook in de evangeliën voorkomen, geen enkele maal gebruikt Jezus ze met betrekking tot eene van hem uitgegane daad [1]). Noemt hij ze, dan denkt hij aan valsche profeten, die door hunne wonderen en teekenen zelfs de uitverkorenen zouden pogen te verleiden [2]). Het eenige wat hij zich, doch ook maar voor zoover wij weten, éénmaal veroorloofd heeft, is dit, dat hij krachten heeft gedaan [3]), en wel bepaald tot bekeering, maar niet om het geloof in hem te wekken of te sterken. Wie met het wonderbare dwepe, hij niet. Als zijne discipelen hem hunne vreugde kenbaar maken, omdat zij in zijn naam démonen hebben uitgeworpen, dan geeft hij terstond eene betere richting aan hunne blijdschap. „Verblijdt u niet hierover," zegt hij, „dat de geesten u onderdanig zijn, maar verblijdt u, dat uwe namen staan opgeschreven in de hemelen [4])." —Doch wellicht heeft hij — die, als kind van zijn tijd, de mogelijkheid van wonderen wel niet ontkend zal hebben — aan wezenlijke, behoorlijk gestaafde en van Gods oppermacht getuigende wonderen wel degelijk groote waarde gehecht? Neen; hij geeft er weinig of niets om, want hij is overtuigd, dat zij niets blijvend goeds kunnen uitwerken. Bijaldien de mensch niet luistert naar het woord

Gods, zooals het door Mozes en de profeten gesproken is, dan zal hij zich ook niet laten gezeggen, al ware het dat iemand uit de dooden opstond [5]). Ziedaar, met weinige woorden, hoe Jezus er over denkt. Menigmaal gebeurt het, dat men tot hem komt, een teeken uit den hemel van hem begeerende, en wat antwoordt hij dan? Hij wijst de vragers af met deze stellige weigering: „aan dit boos en overspelig geslacht zal geen ander teeken gegeven worden, dan dat van Jona, den profeet [6])," en uit het verband zijner rede blijkt zonneklaar, dat hij op niets anders doelt dan op zijne prediking, dat groote teeken des tijds! Kan nu dezelfde Jezus, die zóó spreekt, ooit in goeden ernst gemeend hebben, dat hij zulk een verbazend groot getal van wonderen gedaan zou hebben?

Bij de Synoptici is geen spoor te vinden, dat hij zich ooit voor een bovenmenschelijk wezen, met goddelijke krachten toegerust, gehouden heeft. In zijne eigene schatting is hij een mensch van gelijke bewegingen als de overigen, en hij is er diep van doordrongen, dat hij niets vermag wat de grenzen van het menschelijke overschrijdt. Zoo denken ook wij over hem. Doch terwijl wij dit uitspreken, voegen wij er in éénen adem bij, dat wij hem, maar altijd binnen de grenzen van het natuurlijke, alle macht toekennen, die wij den in Gods schepping zoo hooggeplaatsten mensch kunnen toeschrijven. In Jezus zien wij geen bovennatuurlijk wezen, maar toch wel een op zedelijk gebied buitengewoon ontwikkeld en hoogst-voortreffelijk mensch.

Wij hebben voor ons geloof in hem ook geen wonderen noodig. Integendeel, zij zouden ons, tot de rechte waardeering van hem, eer hinderlijk dan voordeelig zijn. Verondersteld, dat er wonderen zijn, als hoedanig moeten zij dan

worden aangemerkt? Dan eischt de godsdienstigheid, dat wij ze beschouwen, niet als iets eigenaardig voortreffelijks van den mensch, die ze doet, maar uitsluitend als werken Gods, zoodat Hij er om moet verheerlijkt worden [7]). Het hoogste, wat zij ten gevalle van den wonderdoener bewijzen, is dit, dat God een welgevallen in hem heeft, want anders zou Hij hem niet gebruiken als een middel of werktuig, om zijne grootheid te openbaren. Maar hebben wij, die èn God èn Jezus kennen, wel zulk een bewijs van noode voor ons geloof, dat Gods liefde en gunst steeds het deel van dien zedelijk onovertroffen Jezus waren? Geheel anders was het in Jezus tijd, toen men zich niets uitnemenders kon denken dan eene vereering van Gods zijde, door mededeeling van het wonder-vermogen en wij achten niets natuurlijker, dan dat de eerste christenen hun grooten en goeden meester hebben pogen te verheerlijken, door zijne daden met een stralenkrans van bovennatuurlijk licht te omgeven. Toen zij later over Jezus dachten en spraken, en de overlevering reeds begonnen was zich van de historische stof meester te maken, zagen zij ze ook werkelijk in dat hemelsch licht, en al moeten wij zelfs toegeven, dat er, nevens onbewuste, ook opzettelijke verdichting gevonden wordt, dit geeft ons niet het minste recht om van moedwillig bedrog hunnerzijds te spreken. Wat hebben zij gedaan? Zij hebben spreuken, gelijkenissen en religieuse ideeën, van Jezus afkomstig of op hem toepasselijk, in historische vormen gegoten. Die ze het eerst vóór zich kreeg, wist even goed, dat hem geene geschiedenis werd aangeboden, als wij dit weten, wanneer ons de parabel van den verloren zoon verhaald wordt. Heeft men later den symbolischen vorm voor historie aangezien, dit mag in geen geval op reke-

ning gezet worden van den dichter, die geenszins bedoeld heeft anderen op het dwaalspoor te leiden, maar zich alleen van een toenmaals gangbaren vorm heeft bediend, om aan zijne of Jezus denkbeelden ingang te verschaffen.

Wonderen, naar de eigenlijke beteekenis van het woord, heeft Jezus niet gedaan.

En toch — reeds de dichting er van bewijst het — hebben zijne tijdgenooten in hem eene zeer buitengewone persoonlijkheid gezien, en hem in staat geacht tot hetgeen waartoe men, zoo niet ieder ander, dan toch het gros der menschen onmachtig rekende. Hadden zij daartoe reden? Alleszins; want even stellig als wij de wonderen voor onhistorisch houden, beschouwen wij de genezingen als feiten, die tot de geschiedenis van Jezus leven behooren, met dien verstande, dat, gelijk aan de wonderverhalen veelal een historisch feit ten grondslag ligt, zoo ook dikwijls van de verhalen van genezingen afgescheiden moet worden wat de overlevering er later heeft bijgevoegd, om er het karakter van wonderen aan te geven. Dat men vaak, ook bij de schildering van door Jezus bewerkstelligde genezingen, sterk overdreven heeft, is aan geen twijfel onderhevig [8]).

De eerste levensbeschrijvers van Jezus zeggen, dat hij een aantal kranken gezond heeft gemaakt. Zij leggen deze getuigenis aangaande hem eenparig en bij herhaling af [9]). Waarlijk, het is eene vraag, die ernstige overweging verdient, of men ooit zoovele genezingen aan Jezus zou hebben toegeschreven, indien hij er geene enkele had verricht? Even waar als het is, dat de overlevering spoedig het aantal feiten, die den naam van een groot man moeten handhaven, vermeerdert, even zeker

is het, dat zij ze niet licht op rekening zal zetten van iemand, die nooit iets merkwaardigs of roemruchtigs gedaan heeft.

De genezingen, aan Jezus toegeschreven, moeten te eer als feiten worden aangemerkt, omdat de gezondmaking van zieken in het algemeen, en de démonen-banning in het bizonder, tot het gewone werk van elken rabbi behoorden, die zich ook maar eenigszins boven het middelmatige verhief. Gelijk in de middeleeuwen de uitoefening der geneeskunst grootendeels het werk der geestelijken was: van priesters, monniken en nonnen, zoo legden zich vroeger bij de Joden ook de priesters en levieten, de rabbi's en profeten, in één woord allen, die zich met de wetenschap van den godsdienst bezig hielden, ijverig op de uitoefening van dit hoogstweldadig bedrijf toe. Jesaïa genas, gelijk wij weten, koning Hizkia door hem een klomp vijgen te leggen op een pestaardig gezwel, dat zijn leven bedreigde [10]). Niet zonder reden had de mozaïsche wet de keuring der melaatschen aan de priesters toevertrouwd. De Therapeuten in Egypte en de Esseërs aan de oevers der Doode Zee stonden er voor bekend, dat zij veel verstand van ziektegenezing hadden. Jezus vermeldt ergens, als iets algemeen bekends, dat er onder de Joden van zijn tijd waren, die démonen uitwierpen [11]), en hij geeft ook aan zijne discipelen de macht, om allerlei ziekten te genezen [12]). Het blijkt dus, dat, hoe men over de bizondere gevallen oordeele, het vermogen om zieken te genezen, destijds aan de rabbijnen en hunne scholieren werd toegekend, als iets, dat eigenaardig bij hen te huis behoorde. Indien men nu aan Jezus, die het evenzeer van zijne roeping kon achten de geneesmeester der kranken te zijn, het vermogen daartoe ontzegt, dan

plaatst men hem beneden zulken onder zijne tijdgenooten, die onder soortgelijke omstandigheden, als waarin hij verkeerde, met een goeden uitslag aan het tijdelijk welzijn hunner natuurgenooten gearbeid hebben.

Wij komen er nog gemakkelijker toe, in Jezus evenzeer den weldoener van zieken naar het lichaam als van kranken naar den geest te zien, indien wij van oordeel zijn, dat het tot zijn messiasbegrip heeft behoord, dat de Gezalfde des Heeren zich ook door teekenen van gezondmaking in zijne heerlijkheid zou doen kennen, want dan moet het voor onmogelijk, althans voor hoogstonwaarschijnlijk gehouden worden, dat hij in zich zelven den Messias is blijven zien, indien hij zich tegenover de tijdelijke ellende der menschen volslagen machteloos heeft gevoeld [13]). Hij, die te oprecht en te eerlijk was om de rol van een Messias te willen spelen, had zich alsdan zeer spoedig van het tooneel des openbaren levens teruggetrokken, om zich weer in het afgelegen Nazareth op te sluiten. Hij heeft dit niet gedaan, en tot op den laatsten dag zijns levens heeft hij met onwrikbare vastheid aan zijn messiasschap geloofd; maar dan moet hij ook gedaan hebben, wat hij zelf van den Messias verwachtte. Hetgeen van de door hem verrichte genezingen verhaald wordt, moet dus minstens op een historischen grondslag rusten.

Het verschijnsel, dat zich in de levensgeschiedenis van Jezus voordoet, is ook niet eenig in zijne soort. Het wordt in bijna ieder tijdperk der historie, dat van groote bewegingen op godsdienstig gebied getuigt, waargenomen. In den apostolischen tijd vooral moeten er vele genezingen door christenen bewerkstelligd zijn, en zoolang wij geen reden hebben, om verklaringen, als die van Paulus, ge-

heel verwerpelijk te achten, haasten wij ons niet, om alles wat ons vreemd schijnt, naar het gebied der legende te verbannen [14]). Neen, wij doen iets anders. Wij raadplegen de ervaring en zien rond, of zulke verschijnselen, als waarop de geschiedenis van Jezus en de apostelen wijst, thans geheel hebben opgehouden, en of er nooit meer van gehoord wordt, dat de eene of andere pijn, door het woord of de aanraking van iemand, wien men het vermogen toekent om die pijn weg te nemen, plotseling verdwijnt? Wij wijzen elkander op zieken en gebrekkigen, die door eene krachtige werking hunner fantasie, althans voor een tijd, beter werden; op koortslijders, wien de koorts werd afgenomen, toen zij, vast geloovende aan de onfeilbare werking er van, een middel te baat namen, waarover de wetenschappelijk gevormde geneesheer glimlachend de schouders optrok. Men oordeele over de oorzaken, gelijk men wil, maar de feiten zijn er, en in overvloed, ten bewijze, dat er zonder aanwending der gewoonlijk in zulke gevallen gebruikte middelen, en somwijlen plotseling, genezingen hebben plaats gehad, die velen toeschenen wonderen te zijn. Maar nu gaan wij één stap verder, en vragen: of er tusschen den wil van hem, die de herstelling van een kranke beoogt en diens genezing, schier terstond op de uiting van dien wil gevolgd, niet eenig verband kan bestaan, zoodat zich natuur- of zielkundig verklaren laat, wat zonder de opsporing van dat verband, een raadsel blijft? Wij onderzoeken ook naar den invloed, dien het woord of de daad van een zeer hooggewaardeerde op de gemoedsgesteldheid en, langs dien weg, op de genezing van een kranke kan hebben. Zullen wij hierbij altijd verlegen staan? Geenszins.

Bij vele genezingen, die, als door Jezus verricht, ge-

boekt zijn, ligt de zielkundige oplossing van het bij den eersten opslag zoo wonderbaar vreemde voor de hand. Wij kunnen ons toch zoo gemakkelijk voorstellen, dat de invloed van den persoon en het woord van Jezus op een aantal kranken bij uitstek groot moet geweest zijn, en te grooter, naarmate het geloof aan zijne macht bij die lijders sterker was. Zoo heeft een enkele blik, eene bloote aanraking en vooral een indrukwekkend woord van Jezus herstelling te weeg kunnen brengen, door de bedarende werking er van op het geschokte zenuwgestel van een kranke, of vooral ook door zich voor een poos geheel van de fantasie eens lijders meester te maken. De opgewekte en sterk geprikkelde verbeeldingskracht heeft dan op de zielsgesteldheid en deze op den lichamelijken toestand van den kranke haar invloed uitgeoefend, altijd echter onder deze voorwaarde, dat hij vast stond in het geloof, dat Jezus van God de macht ontvangen had, om hem door zijn woord, door de oplegging zijner handen, of door welk ander middel ook, van zijne ellende te verlossen. Dat het geloof in Jezus van den kant des lijders een volstrekt vereischte was, blijkt allerduidelijkst uit de hoogstbelangrijke aanteekening, dat Jezus te Nazareth niet vele krachten gedaan heeft, vanwege hun ongeloof [15]), en vindt zijne volle bevestiging, indien later blijkt, dat Jezus in het ongeloovig Judea volstrekt geene genezingen verricht heeft [16]).

Ook Jezus moet zijnerzijds de overtuiging gekoesterd hebben, dat hij de macht bezat, om de kranken, die in hem geloofden, gezond te maken. Inderdaad, dat geloof aan zich zelven als verlosser van veler tijdelijke ellende, dat zoo nauw met zijn messiasbegrip samenhing, bezat hij, en nooit begaf het hem. Zoo stond hij dan ook nooit

verlegen tegenover de ongelukkigen, die met het volste vertrouwen op zijne goedheid een beroep op zijn medelijden kwamen doen. En vanwaar nu dat vertrouwen, dat hem zoo krachtig spreken en handelen deed? Het ontsproot uit zijn geloof in God. Op zekeren dag had iemand zijn zoon, die bezeten was, tot de discipelen van Jezus geleid, maar deze waren niet in staat geweest den boozen geest te verdrijven. De vader riep toen de hulp van den meester in, en deze bracht de zoo vurig begeerde redding aan, doch niet dan nadat hij zijnen jongeren hun ongeloof verweten had. Toen de menigte uiteen was gegaan, deden zij hem de vraag: „waarom hebben wij hem niet kunnen uitwerpen?" Het antwoord was: „om uw ongeloof. Want voorwaar! ik zeg u, zoo gij een geloof hadt als een korrel mosterdzaad, gij zoudt tot dezen berg zeggen: ga van hier, daarheen! en hij zou heengaan en niets zou u onmogelijk zijn [17])." Verklaart Jezus hier, dat de machteloosheid zijner discipelen aan hun ongeloof moet geweten worden, hij spreekt tegelijk uit, dat hij de kracht tot genezing, die van hem uitgaat, beschouwt als de vrucht van zijn frisch, levend en altijd werkzaam geloof in den Almachtige. Wie zal zich nu vermeten aan de werking van een volmaakt geloof, zooals het in Jezus was, dezelfde grenzen te stellen, binnen welke zij zich beperkt voelen, bij wie het geloof in God nog niet tot al de volheid van het zijne is opgewassen?

Al moest echter iedere poging, om de door Jezus bewerkte genezingen zielkundig te verklaren, tot dusver voor mislukt gehouden worden, daaruit zou toch niet kunnen volgen, dat zij in het geheel niet hebben plaats gehad, en wat tot dusver onverklaard bleef, mag daarom niet onverklaarbaar worden geacht. Hiervoor alleen

hebben wij ons te wachten, dat wij in die genezingen geen wonderen zien. Doen zij zich hier en daar als wonderen voor, wij kunnen er op aan, dat zij oorspronkelijk zuiver natuurlijke gebeurtenissen zijn geweest, maar die onder den invloed der overlevering tot wonderen zijn vergroeid. Meestal vinden wij ons in staat, aan te wijzen wat er later is bijgevoegd, om deze of gene gezondmaking, die onder merkwaardige omstandigheden geschied was, buiten de grenzen van het natuurlijke en dus boven het bereik van eenig mensch te plaatsen [18]).

Uit het bovenstaande volgt, dat wij geene andere genezingen in de reeks der feiten kunnen opnemen dan zulken, waarbij de werking van Jezus op het geloof, de verbeelding en den wil van een lijder aan zijne gezondmaking dienstbaar kan geweest zijn. Wij eischen niet, dat die werking steeds als met den vinger worde aangewezen en het verband tusschen oorzaak en gevolg steeds in het oog valle; want bij den afstand, waarop wij van de gebeurtenissen staan, en bij het vaak onvolledige der berichten, kan aan dien eisch maar zelden voldaan worden. Wij zijn tevreden als de mogelijkheid der werking van Jezus op den lijder erkend kan worden, en het verhaal overigens niet door wichtige bezwaren van anderen aard gedrukt wordt.

Van de genezingen, door Jezus verricht, komen in de eerste plaats die in aanmerking, welke aan zoogenaamde b e z e t e n e n zijn te beurt gevallen. Zij verdienen dezen voorrang, zoowel wegens haar aantal, als ter wille harer zekerheid. In de algemeene opgaven komen zij gedurig voor [19]), en onder de meer of min uitvoerig verhaalde genezingen

zijn er niet minder dan zes, die op bezetenen betrekking hebben. Hoedanigen ze zijn, die men door één of meer démonen bezeten waande, leeren de verhalen zelven. Er is namelijk spraak van zulken, die aan zielsziekten lijden, die akelig somber, of vreeselijk opgewonden en soms tot razernij toe krankzinnig zijn; die door monomanie zijn aangetast of door eene idée fixe vervolgd worden en ook van zulken, die aan toevallen van onderscheiden aard onderhevig zijn. Dat zich in een tijd als die van Jezus, waarin de spanning op politiek en religieus gebied dikwijls zeer groot was, vele gevallen van dergelijken aard voordeden, laat zich gemakkelijk begrijpen en hierdoor is tegelijk verklaard, dat in de evangeliën zoo menigmaal van bezetenen gewag wordt gemaakt. Waren zij ongeneeslijk? Geenszins; en niemand zal betwisten, dat hunne herstelling het gevolg kan zijn van eene vaste houding, tegenover hen aangenomen, of van een indrukwekkend woord, tijdig tot hen gesproken. Reeds vernamen wij, dat er onder Jezus tijdgenooten waren, die démonen uitwierpen, en van hem zelven lezen wij, dat hij de booze geesten uitwierp door het woord [20]). Wij voegen er bij, dat dergelijke duivelbezweerders, gelijk er toen bij de Joden waren, later nog, en ook bij de christenen aangetroffen werden [21]). Niets is dus waarschijnlijker, dan dat de verhalen van démonenverdrijving door Jezus, wat hun hoofdinhoud betreft, tot de historie behooren, maar niets ook natuurlijker, dan dat de overlevering ze naderhand, in verband met het heerschend volksgeloof aangaande den duivel en zijne engelen, opgesierd heeft, door er aan toe te voegen wat er oorspronkelijk niet toe behoord heeft [22]).

Het eerste feit, waardoor Jezus zich grooter naam

maakte dan zijn roep als rabbi hem ooit had kunnen bezorgen, was de genezing van een bezetene. Zij had kort na zijn optreden te Kapernaum plaats [23]). Terwijl hij op sabbat de schare in de synagoge onderwees, gaf een der aanwezigen plotseling een luiden schreeuw en begon uiterst verstoord uit te roepen: „Jezus van Nazareth! wat hebben wij met u te doen?" Heeft die mensch reeds vroeger sporen van waanzin vertoond, of werd hij op dat oogenblik voor het eerst met verstandsverbijstering geslagen? In het laatste geval kan de prediking van Jezus hem in een opgewonden toestand of in eene booze luim gebracht hebben en dan laat zijn uitroep „wat hebben wij met u te doen", zich bizonder goed verklaren [24]). Dit intusschen is, naar de meening van al de aanwezigen, zeker: een onreine démon heeft zich van hem meester gemaakt. — Is Jezus niet ontsteld, als hij op zulk eene wijze in zijne rede gestoord wordt? Hij blijft bedaard, ziet dezen tot razernij toe opgewonden mensch strak in het gelaat en voert den démon, die uit hem sprak, op vasten toon te gemoet: „zwijg, vaar uit van hem!" Dit woord mist de beoogde werking niet. De man valt eensklaps neer, krijgt een hevige stuip en slaat woest om zich heen, maar als het toeval heeft uitgewoed, keert hij tot zijne volle bewustheid weder en is kalm als te voren. Zoo openbaart Jezus zijne heerlijkheid, en wel als kloeke tegenstander en machtige overwinnaar van den Satan. In welk eene schoone harmonie stond deze gebeurtenis met zijne verhevene roeping om, als hoofd der godsgemeente, aan het rijk der duisternis afbreuk te doen!

Ziekten, waarop de fantasie en vooral de wilskracht des lijders invloed kunnen uitoefenen, wijken waar hij

komt en zijn woord of zijne aanraking het geschokte zenuwgestel tot bedaren brengt. Dit bleek op denzelfden dag, waarop hij zich voor het eerst als den redder der lijdende menschheid had doen kennen. Uit de synagoge ging hij met Jakobus en Johannes naar de woning van Andreas en Petrus. De vrouwsmoeder van den laatste lag met de koorts te bed, en zij spraken over haar tot hem. Terstond ging hij naar de zieke, boog zich over haar heen, zag haar vriendelijk aan, greep haar bij de hand en richtte haar op. Weldra bleek, dat de koorts haar verlaten had en dat zij kracht genoeg bezat, om hare gasten te dienen [25]).

Eene andere soort van kranken, waarop dikwijls onze aandacht gevestigd wordt, zijn zij, die als kreupelen, geraakten of lammen voorkomen [26]). Is het mogelijk, vragen wij, dat zulken, wanneer de machteloosheid den hoogsten graad nog niet bereikt heeft, zonder aanwending van prikkelende en opwekkende middelen, uitwendig aangebracht, het gebruik hunner verstijfde leden herkrijgen? Gevallen, dat kreupelen en verlamden bij de graven van heiligen of bij de beelden van Madonna's hunne krukken hebben weggeworpen, en dat er springende zijn heengegaan, die kruipende gekomen waren, worden in menigte verhaald, en wij hooren ook van tijd tot tijd, dat zulke herstellingen door tusschenkomst van het magnetisme zijn volbracht. Wij kunnen dus ook de mogelijkheid van soortgelijke genezingen, door Jezus bewerkstelligd, erkennen, tenzij wij beweren wilden, dat geen enkele van al die verhalen uit den ouden en nieuwen tijd op waarheid berust. Is het volslagen ongerijmd te achten, dat iemand, die voor zulk eene kwaal bij Jezus

2*

hulp kwam zoeken, op zijn woord: „sta op, wandel, draag uw bed, ga heen naar uw huis, strek uwe hand uit", in de vaste overtuiging, dat hij het kon, aanstonds en met gewenscht gevolg beproefd heeft aan het ontvangen bevel te gehoorzamen? De verhalen, die van herstelde geraakten of verlamden spreken, hebben bovendien te veel eigenaardigs, dan dat wij er gemakkelijk toe kunnen besluiten, ze zoo maar voetstoots naar het gebied der legende te verwijzen. Eén voorbeeld.

Kort na zijn optreden, doch nadat zijn roem als geneesmeester reeds in Kapernaum gevestigd was, predikte Jezus in een gewoon huis het evangelie des koninkrijks. Het binnenplein en zelfs het voorportaal dier woning was zóó opgevuld met menschen, dat het aan vier mannen, die een kranke droegen, onmogelijk viel tot Jezus door te dringen. Zij gaan den buitentrap op, die naar de opperzaal en door deze op het dak brengt, en maken boven de plek, waar Jezus staat, door het wegbreken van eenige tegels, eene opening, groot genoeg om er den lijder op zijn matras door te laten zakken. 't Is een geraakte. Door eene beroerte getroffen, is hij verlamd. Hij heeft zich dit ongeluk, naar het schijnt, door zijne uitspattingen op den hals gehaald en iedereen weet dit. Ook aan Jezus is het bekend. Hoe opmerkelijk, dat die mensch verlangd heeft tot Jezus gebracht te worden! Het bewijst, dat zijn vorig wangedrag hem met leedwezen heeft vervuld en dat hij, in weerwil zijner ongerechtigheid, geloof aan Gods genade heeft. Hoe natuurlijk, dat Jezus hem terstond van die genade verzekert, door hem het troostwoord toe te voegen: „zoon! wees welgemoed, uwe zonden zijn u vergeven." Al had hij het hierbij gelaten, de ongelukkige ware niet vergeefs tot hem gebracht. Maar Jezus deed

meer. Hij zei ook: „sta op en wandel" en de man, vast geloovende, dat hij zulks vermocht, stond op en ging, God lovende, naar zijn huis [27]).

Organische gebreken heeft Jezus niet hersteld, ofschoon toegegeven moet worden, dat hij de oorzaak, waardoor iemand tijdelijk belet werd van eenig zintuig gebruik te maken, kan hebben weggenomen [28]). Ziekten, die geheel en al buiten het zenuwleven omgaan, zooals melaatschheid [29]) en waterzucht [30]), heeft hij niet genezen. Werkelijk gestorvenen heeft hij niet uit de dooden opgewekt, en op de onbezielde stof heeft hij geen magischen invloed uitgeoefend. Wel heeft men het een en ander van hem verhaald, omdat men inderdaad meende, dat hij het gedaan had, misschien zelfs onder verzekering dat men het gezien had, maar toch behoort het niet tot de werkelijkheid. Boezemen die wonderverhalen ons volstrekt geen belang in, zoodat wij best doen ze rustig te laten liggen en ze stil voorbij te gaan? Dat ware hoogstonbillijk tegenover de waarheid, die er in ligt opgesloten, en de wezenlijke waarde, die zij bezitten. Zij hebben dikwijls een historischen achtergrond, of zijn voertuigen van godsdienstige denkbeelden, of bewijzen ons, als bijdragen tot karakterteekening van Jezus, goeden dienst. Wij hebben daarom wel toe te zien, dat wij, met de onzuivere schaal, niet tevens de reine kern wegwerpen. De legende moge, ook met opzicht tot Jezus, naar de waarheid gegrepen, en haar met een schitterend opgetooid gewaad omhangen hebben, zij heeft haar daaronder niet versmoord, en de waarheid komt vaak verrassend, soms zelfs luisterrijk te voorschijn, zoodra het kleed, dat over haar werd heengeworpen, wordt weggetrokken.

---

§ 2. WANDELINGEN VAN JEZUS DOOR GALILEA.

Wij gaan Jezus thans op zijne tochten door Galilea vergezellen.

Zoodra hij, nog in Judea zijnde, het besluit had opgevat om als Messias op te treden, vertrok hij naar Galilea [1]). Hij ging naar Nazareth, doch slechts om aanstonds naar Kapernaum te verhuizen [2]). Na eenigen tijd aldaar vertoefd en zijne eerste discipelen aan zich verbonden te hebben, deed zich spoedig aan hem de gelegenheid voor om zijne macht over démonen en ziekten, die de menschen kwellen, te doen kennen [3]). Deze feiten maakten grooten opgang. Men kwam, zelfs toen het reeds avond was, van alle zijden met kranken om ze door hem te laten genezen, en daar hij vreesde, dat men hem zou gaan houden voor hetgeen hij niet wilde zijn, en dat men zich daardoor onvatbaar zou maken voor den heiligenden invloed van het evangelie, dat hij predikte, besloot hij Kapernaum voor een tijd te verlaten. Terwijl het nog diep in den nacht was, ging hij naar buiten, zocht een onbebouwd en stil plekje op en bracht er het overige van den nacht biddende door. Doch zijne discipelen hadden hem weldra opgespoord en toen zij hem gevonden hadden, poogden zij hem over te halen, met hen naar de stad, waar allen hem zochten, terug te keeren. Tevergeefs; hij bleef het noodzakelijk achten, zich tijdelijk van de schare te verwijderen, opdat zij door zijne tegenwoordigheid geen nieuw voedsel zou verkrijgen voor eene opgewondenheid, die wel eens eene zeer verkeerde richting nemen kon, en hij volhardde bij zijn voornemen om ook elders het evangelie des koninkrijks te gaan brengen. Hij deed nu zijn eersten tocht

door Galilea [4]). Het schijnt, dat hij zich niet ver van Kapernaum begeven, maar zich in de nabijgelegene woestijn opgehouden heeft, om, na eenige dagen afwezig geweest te zijn, zoo mogelijk in stilte, terug te keeren. Maar dit was ondoenlijk. Het werd bekend waar hij zich ophield, en men stroomde van alle kanten naar hem toe [5]). Hij ging dus weer naar de stad, doch eer hij haar binnentrad, verzamelde hij zijne volgelingen rondom zich op een berg en sprak daar tot hen over de eischen, welke hij deed aan allen, die burgers in het godsrijk wilden worden.

Tehuis gekomen werd zijne woning bestormd door de menigte, wier opgetogenheid niet weinig steeg, toen zij getuige werd van de genezing van een geraakte. Zij riep als uit éénen mond, „wij hebben nooit zoo iets gezien!" en, wat Jezus meer behaagd zal hebben, zij verheerlijkte God [6]). Hoe lang hij nu achtereen te Kapernaum vertoefd heeft weten wij niet, maar wel, dat deze en gene zich begeerig toonde, om zich nauwer bij hem aan te sluiten. Toen hij zich op zekeren dag gereed maakte, naar de overzijde van het meer te varen, kwam iemand tot hem en zeide: „Meester! ik zal u volgen waar gij ook heen gaat." Hoe streelend voor Jezus, inzonderheid wanneer die mensch werkelijk, gelijk Mattheus schrijft, een Schriftgeleerde is geweest. Maar Jezus maakt zich geene illusies, en hij wil ook niet, dat die man zich gouden bergen van de toekomst belove. „Weet gij wel wat gij wilt," antwoordt de Heer: „de vossen hebben holen, de vogelen des hemels nesten, maar de Zoon des menschen heeft niet, waar hij het hoofd kan nederleggen [7])." Het bewijs lag voor het oog, want daar lag de visscherschuit, die hem weg zou voeren. Neen! de leden der godsgemeente zouden even-

min een rustig en kalm leven leiden, als haar hoofd. Jezus maakt het zich niet gemakkelijk. In zijn voorbeeld, hij begrijpt het ten volle, moet gezien worden, dat de ware knecht Gods geene moeite spaart, om aan zijne roeping te voldoen, en dat het echte godskind ook hierin het beeld zijns Vaders draagt, dat het de verdoolde broeders overal gaat opzoeken, om ze tot den Vader weder te brengen. De overtuiging, dat men alom behoefte heeft aan het brood des levens, waarvan hij overvloed bezit, spoort hem onophoudelijk aan, om er mee rond te gaan en er allen van mee te deelen, die het van hem ontvangen willen.

Dat ranke en broze scheepje zal hem dan overvoeren naar gindsche zijde, waar de bergen blauwen. Hij legt zich bij den achtersteven neer, het hoofd met een oorkussen gesteund, en weldra is hij in slaap. Inmiddels steekt de wind op en wordt een storm, zoo vervaarlijk, dat zelfs zijne discipelen, mannen die meerendeels op het water zijn grootgebracht, niet anders denken, dan dat zij hun graf in de golven zullen vinden. Te midden van dat noodweer blijft Jezus slapen, maar zijne beangstigde jongeren maken hem eindelijk wakker met den kreet: „Meester! wij vergaan!" Hij staat op — en onuitwischbaar diep prent zich in aller geheugen die kloeke houding, dat kalme gelaat en dat zacht terechtwijzende woord van den geliefde: „hoe zijt gij zoo vreesachtig, hebt gij dan geen geloof?" Toen schier onmiddellijk daarna op dat nukkig meer de bui bedaard en het gevaar geweken was, twijfelde niemand, of God had het zoo beschikt ter wille van Jezus, zijn gunstgenoot; en even als Jehova weleer, om Abrahams of Davids wil, gered en gezegend had, zoo hadden zij nu aan het welbehagen Gods in Jezus hun leven te danken [8]).

Aan den oostelijken oever van het meer aan wal gestapt, heeft Jezus eene vreemde ontmoeting. Dáár, in het land der Gerazenen, dat een wijden kring rondom de stad Gadara vormt, komt op eens iemand uit eene spelonk te voorschijn en schiet ijlings op Jezus toe. De man is volslagen woest, en uit hetgeen later aangaande hem gehoord werd, vernam men, dat hij zijne woonplaats was ontvlucht, nadat men vruchteloos getracht had hem met boeien en ketenen vast te houden; dat hij zich dag en nacht in de spelonken en op de bergen ophield, meestal luid gillende op de voorbijgangers aanviel, en als er niemand was, aan wien hij zijne woede koelen kon, zich zelven met steenen sloeg. Hij heeft zich in zijne waanzinnigheid in het hoofd gezet, dat een geheel legioen duivelen in hem gevaren is. Terwijl hij op Jezus aanloopt, roept deze hem toe: „onreine geest! vaar uit van den mensch". Deze woorden, op den toon van hoog gezag gesproken, hebben op dien man eene gelijke uitwerking als naar het volksgeloof de olie op de branding heeft. Hij staat aanstonds stil. Nu grijpt Jezus de gelegenheid aan om een gesprek met hem aan te knoopen. „Hoe heet gij?" vraagt hij vriendelijk. De woestheid begint zich op nieuw te vertoonen. „Mijn naam is legioen!" roept hij schreeuwend uit. Jezus bespeurt terstond wat hem deert en weet hem zijne idée fixe te ontnemen. Hiervan verlost is hij dadelijk bedaard. Hij laat zich kleeden, en die hem zien, vinden hem goed bij zijn verstand [9]).

Jezus is niet lang in die streek gebleven. Toen de zaak ruchtbaar was geworden, wekte zij algemeene bezorgdheid, en de bewoners kwamen in grooten getale toeloopen, om Jezus dringend te verzoeken, dat hij uit hunne landpalen zou vertrekken. Wat moest hij doen? Kon hij hier, waar de vrees van

hem vervreemde, wel nut stichten? Hij voldeed dus aan het uitgedrukt verlangen, maar toen hij weder scheep wilde gaan, wachtte hem nog eene liefelijke ontmoeting. Dáár, aan den oever, stond de herstelde met de vraag op de lippen: „neem mij met u?" Maar hij liet het hem niet toe. Wie voelt niet hoezeer het Jezus gesmart heeft, dit verzoek te moeten weigeren? Hij mocht het evenwel niet toestaan. Wat zou hij met iemand, die aan zulke aanvallen van razernij blootstond, aanvangen? Zijne wijsheid zegevierde over zijne goedwilligheid. Toch liet hij den man niet van zich, zonder hem op zijne toekomstige levenstaak gewezen te hebben: „ga naar uw huis," zoo sprak hij, „en tot de uwen, en verhaal hun wat groots de Heer u gedaan en hoe Hij zich over u ontfermd heeft [10])."

Nauwelijks had Jezus te Kapernaum wederom voet aan wal gezet, of hij vond er, die van hem hulp begeerden en heil verwachtten. Eén van de oversten der synagoge — ons zelfs bij name bekend — had een eenig kind, een twaalfjarig meisje. Plotseling door eene hevige ongesteldheid aangetast, lag het, zoo meenden althans de bekommerde ouders, te zieltogen, — en Jezus was er niet. Maar Jaïrus hoort, dat het scheepje, hetwelk hem had weggevoerd, weer in het gezicht is, en hij spoedt zich naar het strand, in de hoop, dat de goede geneesmeester er zijn zal. Hij is er, en Jaïrus verhaalt hem welk gevaar het kind bedreigt en verzoekt hem mede te gaan naar de kranke. „Mijn dochtertje," zegt hij, „ligt op haar uiterste, kom en leg haar de handen op, opdat zij behouden worde en leve — niet sterve." Jezus is aanstonds bereid.

Op weg naar het huis van Jaïrus is oponthoud. Eene vrouw heeft zich ongemerkt door de schare, die met den overste op Jezus wachtte, heengedrongen. Twaalf jaren lang had zij

reeds aan bloedvloeiing geleden, doch welken medicijnmeester zij geraadpleegd en wat zij aan hare herstelling te kosten gelegd had, zij had geen baat gevonden. Zij heeft van Jezus gehoord, doch de kieschheid verbiedt haar, hem openlijk over haar toestand aan te spreken. Dit is ook niet noodig. Indien zij slechts zoo gelukkig ware, den zoom van zijn kleed aan te raken, dan zou zij wel gezond worden. Met die overtuiging in de ziel is zij hem genaderd en vat hem bij zijn kleed. Dat oogenblik is het gezegendste haars levens. Een schok, enkel door ontroering teweeggebracht, doortrilt haar gansche lichaam en nog een nieuwe schok wacht haar — maar het is haar tot genezing. Jezus heeft bespeurd, dat iemand hem opzettelijk heeft aangeraakt. In hare overspanning en gejaagdheid heeft zij met drift naar het kleed gegrepen, en daar Jezus voortging, gaf zij er een ruk aan, dien hij gevoeld moet hebben. Hij wil er nu meer van weten, staat stil, ziet rond en vraagt: „wie heeft mij aangeraakt?" De discipelen verwonderen zich over die vraag, daar de menigte van alle kanten opdringt; maar de vrouw komt bevende te voorschijn, bekent, dat zij het heeft gedaan en verhaalt nu onbewimpeld wat haar tot die daad bewogen heeft. Goedkeurend zag Jezus haar aan en vriendelijk sprak hij: „dochter! ga heen in vrede, uw geloof heeft u behouden [11])."

Jezus gaat nu met Jaïrus voort, en dicht bij zijn huis genaderd, komt er iemand uit, die den vader de verpletterende tijding brengt: „uw dochtertje is gestorven, wat zoudt gij den meester nu nog langer lastig vallen?" Jaïrus is hevig ontsteld. De hulp, zoo vurig begeerd en zoo nabij, komt te laat. Jezus heeft innig medelijden met hem en fluistert hem opbeurend toe: „vrees niet, geloof alleen." Hij neemt drie zijner jongeren met zich en treedt binnen.

Welk een gewoel van weeklagende menschen, die luid weenen en jammeren! Jezus wendt zijn blik naar het meisje heen en heeft oogenblikkelijk gezien, dat het leeft. „Wat maakt gij misbaar en weent? het kind is niet gestorven, maar slaapt," zoo spreekt hij; doch zij belachen hem. Hij dringt er op aan, dat al die vreemden zich verwijderen, gaat naar het bed, neemt de hand van het kind en richt het op, zeggende: „Talîta-kûm" — dochtertje sta op. En het kind stond op en hij beval, — Jezus is ook groot in het kleine — dat men het wat te eten zou geven, en de moeder vond in die bezigheid, na de schokkende wisseling van aandoeningen, waaraan zij ter prooi was geweest, eene heilzame afleiding. Naar de uitdrukkelijke verzekering van Jezus is het kind niet gestorven. Het was slechts dood in de oogen der omstanders. Waarschijnlijk had het een toeval gekregen, gevolgd door eene diepe flauwte met nauw merkbare ademhaling, die reeds aanstonds het ergste deed vreezen, en later, toen er geene beweging meer bespeurd werd, allen in den waan bracht, dat het dood was. Ware Jezus er niet bijgekomen, men zou het onmiddellijk begraven hebben, en zoo had Jaïrus werkelijk het leven van zijn kind aan Jezus te danken. Door hem had hij het als uit den dood herkregen, en wat laat zich nu gemakkelijker voorstellen, dan dat eerlang het gerucht uitging, dat Jezus het van de dooden had opgewekt [12])?

Omstreeks denzelfden tijd genas Jezus, onder anderen [13]), en insgelijks te Kapernaum, een bezetene, die ten gevolge van zijn toestand tevens stom was [14]), een voorval, dat vooral in het geheugen der getuigen bewaard bleef, wegens de beoordeeling er van door de Farizeërs, en de indrukwekkende zelfverdediging, die hem door

hunne laaghartige taal: „hij werpt de dėmonen uit in Beëlzebul, den overste der démonen, met wien hij een verbond gesloten heeft," ontlokt werd. „Ieder koninkrijk," zoo sprak hij, „dat tegen zich zelf verdeeld is, wordt verwoest, en iedere stad of ieder huis, dat tegen zich zelf verdeeld is, zal niet bestaan. En indien de Satan den Satan uitwerpt, zoo is hij tegen zich zelven verdeeld; hoe zal derhalve zijn koninkrijk bestaan? En indien ik in Beëlzebul de démonen uitwerp, in wien werpen ze uwe zonen uit? Daarom zullen die uwe rechters zijn. Maar indien ik in Gods geest de démonen uitwerp, zoo is het koninkrijk Gods tot u gekomen. Of hoe kan iemand in het huis van den sterke inkomen en zijn huisraad rooven, tenzij hij eerst den sterke gebonden heeft en dan zijn huis beroove? Die niet met mij is, die is tegen mij; en die niet met mij verzamelt, die verstrooit. Daarom zeg ik u, alle zonde en lastering zal den menschen vergeven worden, maar de lastering des geestes zal niet vergeven worden. En wie een woord tegen den Zoon des menschen mocht gesproken hebben, hem zal vergeven worden, doch wie tegen den heiligen geest mocht gesproken hebben, hem zal niet vergeven worden, noch in deze eeuw, noch in de toekomende [15]."

Deze rede van Jezus en de aanleiding, tot haar gegeven, is het begin der openlijke botsing, waarin hij sedert met de Schriftgeleerden en Farizeërs is geraakt en die steeds toenam. Reeds geruimen tijd heeft het vuur gesmeuld, maar nu spatten voor het eerst de vonken op, en als het zoo voortgaat dan slaan dra de vlammen uit. Jezus naaste bloedverwanten, die ten volle het gevaar beseffen, waarin hij zich, naar hunne zienswijze, noodeloos stort, kunnen zich van zulk eene dwaasheid geen begrip

vormen. Hoe grooter de opgang wordt, dien hij maakt, des te angstiger voelen zij zich, en zij loopen heen naar het huis, waar hij is, tot elkander zeggende: „hij is uitzinnig.” Als zij daar zijne scherpe rede hooren, stijgt hunne bekommering, en in het vaste voornemen, hem aan het hem dreigend gevaar te ontrukken, laten zij hem boodschappen, — want het is hun onmogelijk in persoon hem te genaken — dat zij daar buiten staan en hem wenschen te spreken. Jezus doorgrondt hunne bedoeling, en ofschoon hij hunne liefde voor hem waardeert, acht hij zich toch verplicht, hun verzoek af te slaan. „Wie is mijne moeder en wie zijn mijne broeders?” zoo spreekt hij, en, zijne hand over zijne discipelen uitstrekkende en zijn oog latende weiden over degenen, die rondom hem zitten, ontboezemt hij eene der verhevenste gedachten, die ooit in zijne reine ziel zijn opgerezen: „zie, mijne moeder en mijne broeders; want al wie den wil van mijn hemelschen Vader doet, die is mijn broeder en zuster en moeder [16].”

Weldra doet zich op nieuw voor, wat de Farizeërs tegen Jezus in het harnas jaagt. ’t Is sabbat, en hij is naar zijne gewoonte in de synagoge. Daar zit ook een mensch met eene lamme hand. De aanwezigen toonen zich zóó in het oogloopend nieuwsgierig of hij hem heden, op dezen aan volslagene rust gewijden dag, genezen zal, dat het zijne aandacht wel trekken moet. Hij riep dien mensch toe: „sta op en plaats u in het midden,” en toen deze dit gedaan had en aller oog op hem gericht was, deed hij aan de omstanders de vraag: „is het geoorloofd op sabbat goed te doen of kwaad te doen, te behouden of te verderven?” Zij zwegen, ofschoon hun geweten hun het rechte antwoord op de tong legde. Met eene menge-

ling van toorn en medelijden, uitgedrukt op zijn gelaat, zag hij hen aan en toen zij hunne oogen voor de zijnen nedersloegen, zeide hij tot den man: „strek uw hand uit," en deze deed het [17]).

Ontzag Jezus zich niet zijne tegenpartij te trotseeren, hij durfde ook de menigte hare gebreken voorhouden, ja, haar zelfs verwijten, dat zij, in weerwil van alles wat zij gehoord en gezien had, nog verre bleef van dat ware leven voor God, waartoe hij haar opriep en aanspoorde. „Wee u!" zoo sprak hij eens in die dagen, terwijl hij te Kapernaum was, „wee u, Chorazin! wee u, Bethsaïda! want indien in Tyrus en Sidon de krachten geschied waren, die in u geschied zijn, zij zouden zich reeds lang in zak en asch bekeerd hebben. Doch ik zeg u, het zal Tyrus en Sidon verdragelijker zijn in den dag des oordeels, dan u. En gij, Kapernaum! zijt gij niet tot aan den hemel verhoogd? Tot aan het doodenrijk zult gij nederdalen; want indien in Sodom de krachten geschied waren, die in u geschied zijn, het zou tot op den dag van heden zijn gebleven. Doch ik zeg u, het zal den lande van Sodom verdragelijker zijn in den dag des gerichts dan u [18])."

Niet altijd intusschen zwaaide hij de geeselroede, of trad hij in het karakter van een boetprediker op. Als hij daar buiten zat aan het strand en, onder den indruk van de schoone natuur rondom hem, tot de scharen sprak over het koninkrijk Gods, en dit in prachtige gelijkenissen voorstelde, zooals het zich aanvankelijk als eene verzameling van goeden en boozen aan het oog vertoonen zou, om bij de voleindiging der wereld als een smetteloos rein geheel gezien te worden; zooals het zich door zijne eigene levenskracht zou uitbreiden over de wereld, en door zijne zegenvolle werking die wereld voor bederf bewaren; zoo-

als het, om de geestelijke genietingen, die het bood, het offer van alle aardsche schatten dubbel verdiende: dan gloeide zijn wang en schitterde zijn oog van vreugde in God en boeide hij zijne hoorders ook door hetgeen er schoons en liefelijks van hem uitging; dan was hij den huisheer gelijk, die uit zijn schat nieuw en oud voortbrengt, en allen verbaasd doet staan over de innerlijke waarde en de beelderige vormen van hetgeen hij te aanschouwen geeft [19]).

Soms werd het hart hem vol. Als hij ze daar zag, die eenvoudigen en onaanzienlijken naar de wereld, die het woord des koninkrijks zoo gretig van zijne lippen vingen, en als hij zich voorstelde, dat zij de kinderen des koninkrijks waren, uit wie hij eens, Gode ter eere, de heilige godsgemeente stichten zou, dan kon hij zich niet bedwingen, en de oogen opslaande naar den hemel riep hij dankzeggend uit: „ik loof u, Vader! Heer des hemels en der aarde, dat gij deze dingen voor wijzen en verstandigen verborgen en ze aan kinderen geopenbaard hebt. Ja, Vader! want zóó was het uw welbehagen [20]). En zag hij dan voor zijne verbeelding de Schriftgeleerden en Farizeërs, met al hunne wettische en traditioneele ceremoniën en vormen opdagen, om die eenvoudigen van hem af te trekken en ze onder hun juk, het juk der menschelijke inzettingen, te brengen, dan riep hij die bedreigden, voor wie zijn hart zoo warm klopte, vriendelijk, doch dringend toe, dat zij zich niet van hem zouden laten afscheuren, daar hij ze tot God en tot rust zou brengen [21]).

Dat Jezus zich niet onafgebroken te Kapernaum opgehouden, maar nu en dan van daaruit grootere of kleinere tochten ondernomen heeft, lijdt niet den minsten twij-

fel [22]). Hij kwam te Chorazin en Bethsaïda, even als Kapernaum, aan den westelijken oever van het meer en ten noorden van Tiberias gelegen. Hij moet er zelfs veelmaals geweest zijn. Hoe zou hij zich anders het recht hebben toegekend, den bewoners dier vlekken hunne onbekeerlijkheid te verwijten [23]). Hij heeft ook Magdala bezocht, waar de edele Maria hem leerde kennen, die zich, nadat hij haar van zeven démonen verlost had, met al de warmte van een dankbaar, maar ook met al de hartstochtelijkheid van een zinnelijk gemoed, aan hem hechtte [24]). In dezelfde streek lag Dalmanûtha [25]), dat hem insgelijks heeft gezien, en mag men in dezen aan de overlevering geloof schenken, dan was hij omstreeks denzelfden tijd te Naïn, een stadje in het hart van Galilea, en heeft hij daar eene bedroefde weduwe, die het lijk van haar eenig kind ten grave bracht, op wonderzoete wijze getroost [26]).

Eens is hij ook te Nazareth geweest. Wat voerde hem derwaarts? Wist hij dan niet, dat een profeet doorgaans in zijne vaderstad een ongeëerde is? Hij wist het; maar rekende zich verplicht ook de stad te bezoeken, waar hij vroeger zoovele jaren met zijn familie had doorgebracht, waar nog zijne zusters woonden en waarheen tal van herinneringen hem trok. Hij besefte, dat hij de bekenden, die hij er had, met de zegeningen van het godsrijk niet mocht voorbijgaan en dat hij, hoe weinig hij er van verwachtte, toch beproeven moest, of hij er niet eenig nut kon stichten. Hij toog er dus heen. Zijne nabestaanden ontvingen hem, naar het schijnt, met welwillendheid, en toen de sabbat hen naar de synagoge riep, ging hij, zijne vroegere gewoonte volgende, met hen mede. Het was geene invallende gedachte, die hem weldra deed opstaan, ten teeken dat hij het woord ver-

langde, maar de volvoering van een vroeger opgevat voornemen, om aan de vergaderde inwoners van Nazareth in het openbaar het evangelie des koninkrijks te prediken. De dienaar der synagoge bracht hem de rol, waarop het voor dien dag ter lezing bestemde gevonden werd; doch Jezus zocht iets anders en spoedig viel zijn oog op eene plaats bij Jesaïa, die hem voor deze gelegenheid bizonder geschikt voorkwam [27]). Uit haar nam hij aanleiding om te spreken over het godsrijk, als de vervulling van het profetisch woord, en zoolang hij zich bij dit algemeene bepaalde, oogstte hij grooten lof. Doch toen hij de profetie met zich zelven als godsgezant in verband bracht, begon men zich te ergeren, en toen Jezus, bespeurende dat zij niets van hem wilden weten, hun ongeloof hun verweet, klom hun wrevel zóó hoog, dat zij, met bitterheid vervuld, hem uit de synagoge drongen en daar buiten van de steilte af te pletteren zouden geworpen hebben, indien hij het gevaar, waarin hij verkeerde, niet tijdig opgemerkt had. Zijne tegenwoordigheid van geest redde hem. Op eens stond hij stil, keerde zich om en ging midden door de joelend opdringende menigte heen, haar met den blik vol verontwaardiging, dien hij op haar wierp, in toom houdende. Ontzet liet zij hem heengaan en toen zij tot bezinning was gekomen, was hij verdwenen. Jezus keerde nimmer naar Nazareth terug [28]).

Na nog eenigen tijd in de omliggende streek vertoefd en gepredikt te hebben, kwam hij weer te Kapernaum — maar om spoedig naar elders te vertrekken. Hij vernam daar, dat Johannes zijne vrijmoedigheid met zijn leven had moeten boeten. Dit bericht ontroerde hem diep, maar legde hem tevens de vraag voor: wat heeft Herodes tot die snoode daad bewogen? Ontsproot zij enkel uit

persoonlijke wraakzucht, of moest zij worden aangemerkt als het begin der vervolging van de godsdienstige, antipriesterlijke, maar echt profetische richting, die in Johannes zulk een kloeken vertegenwoordiger gevonden had? In het laatste geval liep hij mede gevaar en had hij reden om te vreezen, dat de koning, beducht voor de gevolgen der godsdienstige beweging, die zich dagelijks meer in Galilea uitbreidde, het weldra ook op hem, als haar leider, gemunt zou hebben. Wat stond hem nu te doen? Moest hij, in afwachting van de dingen die komen zouden, rustig blijven waar hij was, of zich aan de macht van den gekroonden booswicht onttrekken? Het ontbrak hem niet aan moed, om den dood onder de oogen te zien; maar hij was zijne loopbaan nauwelijks ingetreden en het liet zich aanzien, dat het pas door hem begonnen werk geene blijvende vrucht zou dragen, indien hij nu reeds viel. Ter wille van de groote hervorming, die hij zich ten taak had gesteld en waarvoor hij zich zoolang mogelijk sparen moest, besloot hij het gebied van Herodes te verlaten en ergens aan de overzijde van het meer eene schuilplaats te gaan zoeken [29]).

Jezus steekt dan met zijne jongeren het meer over en kiest zich daar ginds, in de woeste streken van het gebergte, eene verblijfplaats, die hem de gewenschte veiligheid biedt. Hij verkeert er echter slechts een paar dagen in stille afzondering. De bewoners van Kapernaum en omstreken hebben hem, deels zien wegvaren, deels van anderen vernomen, dat hij scheep is gegaan. Maar neen; — zij gelooven vast dat hij hen niet van zijne tegenwoordigheid berooven zal. Te voet trekken zij het meer aan de noordzijde om en hoe verder zij komen, des te talrijker worden zij. Weldra hebben zij Jezus schuilplaats ontdekt.

Vermoeid van den langen tocht, maar blijde dat zij hun doel bereikt hebben, gaan zij tot hem; en Jezus? Als hij ze ziet, wordt hij innerlijk met hen bewogen, want nooit was het nog zoo sterk gebleken, dat zij aan eene herderlooze kudde gelijk waren, als nu. Goedhartig als hij is, loopt hij hen te gemoet. Hij ontvangt hen vriendelijk als altijd, en aanstonds begint hij weer tot hen te spreken over het koninkrijk der hemelen. Hij leerde hun vele dingen, en toen de avond tot den maaltijd riep, zorgde hij, dat het niemand hunner aan het noodige voedsel ontbrak [30]).

Het was voor Jezus een dag, die hem met dank aan God en met hoop op de toekomst vervulde, toen hij daar die scharen tot zich zag komen; en ontdekte hij bij deze gelegenheid, dat hij voor de meesten van die menschen reeds onmisbaar was geworden, dit zeide hem tevens, dat hij zich niet, althans niet ter oorzake van zelfbehoud, van hen scheiden mocht. Zijn geweten sprak: keer naar gindsche zijde terug, — en hij is aanstonds bereid te gehoorzamen. Nadat hij gedurende het eerste gedeelte van den nacht in het gebed kracht had gezocht en gevonden, om met onbezwekene trouw aan zijne roeping te voldoen, stak hij in den vroegen morgen met de zijnen de zee over, koers zettende naar Bethsaïda [31]).

Aan de kust der vlakte van Gennezareth, waar eene geschikte ankerplaats was, stapte hij aan wal [32]). Deze vlakte is een der schoonste gedeelten van het gewest. Van Kapernaum af strekt zij zich zuidwaarts een uur gaans in de lengte en even ver westwaarts in de breedte uit. Aan de noord- en westzijde door hooge bergen tegen schrale winden beschut, is het klimaat er bij uitstek zacht. De grond, door beken en bronnen bevochtigd, is er zeer vruchtbaar en aan schaduwrijke plekjes is geen gebrek, want hij

is met palmen en wijnstokken, met olijf- en citroenboomen beplant, en wie een allerverrukkelijkst schouwspel wenscht te genieten, die plaatse zich met den rug tegen de bergen en zie dan vóór zich uit over de glooiende vlakte en het spiegelgladde meer daarachter en de helder blauwe lucht daarboven, totdat zijn oog tegen het bergplateau aan gindsche zijde stuit. Jezus was er gaarne en kwam er dikwijls. Nauwelijks heeft hij dan ook nu het scheepje verlaten, of hij ziet zich omringd en begroet door velen, die hem kennen [33]).

Na eenigen tijd aldaar vertoefd te hebben, vertrok hij naar het noordwestelijkst gelegen deel van Galilea, dat aan het gebied van Tyrus paalde. Dáár had hij eene ontmoeting met eene grieksche vrouw, die in Syro-Fenicië geboren was, en genas hare dochter van bezetenheid [34]). Dit voorval, schijnbaar onbeduidend, is in de geschiedenis van Jezus van het hoogste gewicht. Begrijpen wij de zaak goed, dan vinden wij hier het keerpunt in zijne denkwijze omtrent de verhouding der heidenen tot het godsrijk. Na eerst geweigerd te hebben aan het verlangen van die vrouw te voldoen, omdat hij alleen tot het huis Israëls gezonden was, en het niet betaamde het brood, voor de kinderen bestemd, aan de hondekens toe te werpen, laat hij zich door haar, die grooter geloof toont dan hij ergens in Israël gevonden had, tot het inwilligen harer bede overreden. Nu hij eens den slagboom verbroken heeft, die Israël en de volken scheidde, erkent hij, ook van die vrouw leerende, hoeveel goeds er in de vaak zoo verachte heidenen schuilt, en hij ziet in het gebeurde een wenk van zijn hemelschen Vader, om ook hen te beschouwen als gerechtigd tot het burgerschap in het godsrijk; — en Jezus is altijd gewoon iederen wenk van boven op te volgen.

Toen hij dit gedeelte des lands verliet, begaf hij zich, zijn weg zuid-oostwaarts nemende, midden door het gebied van Decapolis, naar de oostzijde van het galileesche meer. Op dezen tocht bracht men een man tot hem, die doof was en gebrekkig sprak. Op rijpen leeftijd doof geworden, — doof geboren was hij niet, want dan had hij in het geheel niet kunnen spreken — viel het spreken hem steeds moeilijker: een verschijnsel, dat zich bij dooven meermalen voordoet. Jezus nam hem ter zijde en stak, toen hij met hem alleen was, zijn vinger in de ooren van den ongelukkige. 't Is alsof Jezus, ontdekt hebbende wat hem het hooren belette, de oorzaak der doofheid zoekt te verwijderen. Van zijne zaak zeker, zegt hij „effatha" (word geopend), en nu kon de man weer hooren en sprak ook weer vlot, gelijk vroeger. Hierop bracht Jezus hem terug tot het volk. Dit, door het gebeurde verrukt, begon hem aanstonds toe te juichen, uitroepende: „hij heeft alles wèl gemaakt, de dooven doet hij hooren en de stommen laat hij spreken!" Toen Jezus de opgetogenheid der schare ontwaarde en vreesde, dat zij in het gebeurde een wonder zou zien, legde hij haar, om deze verkeerde opvatting, althans hare verbreiding tegen te gaan, het zwijgen op. In weerwil van het verbod, verkondigden zij alom wat Jezus gedaan had [35]).

Overgevaren en aan de kust van Dalmanûtha ontscheept, aanvaardde Jezus kort daarna met de zijnen een nieuwen tocht, en deze bracht hem hooger op dan hij vroeger ooit was geweest. Aan de noordzijde van het meer aan land gestapt, kwam hij te Bethsaïda, ter onderscheiding van het vroeger genoemde ook Julias geheeten, en een weinig later vinden wij hem in de nabijheid van Caesarea Philippi — Paneas, — waar de Hermon 's winters zijne

witgekuifde toppen opsteekt en in de lente, als de sneeuw op zijne kruinen smelt en de voorjaarsregens in milde stroomen van de bergen dalen, aan de Jordaan haar oorsprong geeft. Vandaar keerde hij door Galilea naar Kapernaum terug [36]).

Deze reis, de laatste die hij tijdens de galileesche periode volbracht, was niet de minst belangrijke. Reeds aanstonds vond hij te Bethsaïda gelegenheid zich het lot van een blinde aan te trekken. Toen deze zijn verzoek om hulp tot hem gericht had, zonderde hij hem van de menigte af en leidde hem buiten het vlek. Hij spuwde hem in de oogen, raakte ze daarop met zijne vingers aan en vroeg hem toen, of hij iets zag. „Ja," sprak de man, „ik zie de menschen, want ik zie wandelenden als boomen", een duidelijk bewijs, dat wij geen blindgeborene voor ons hebben en ook, dat hij nog niet behoorlijk zag. Jezus raakte andermaal zijne oogen aan, en toen eerst kon hij de voorwerpen, zelfs op verren afstand, duidelijk onderscheiden. Op bevel van Jezus ging hij niet naar Bethsaïda, waar men er niets van vernemen mocht, maar naar zijn eigen huis [37]). Zoo deed Jezus ongelukkigen wel, en vermeed toch zorgvuldig wat hem in de oogen der scharen een wonderdoener zou doen schijnen.

Van Caesarea Philippi, — door de eerste erkenning van Jezus als den Messias, en door de eerste lijdensprofetieën van zijne lippen vereeuwigd — huiswaarts keerende, gebeurde het, dat iemand met zijn eenig geborene tot Jezus kwam, om zijne hulp tot genezing van het kind in te roepen. De vader zelf beschrijft den toestand van zijn zoon zoo nauwkeurig mogelijk. Hij lijdt aan zware zenuwtoevallen, die op gezette tijden, in verband met den stand der maan, wederkeeren. Dikwijls

wordt de lijder plotseling aangetast. Dan geeft hij een schreeuw en valt stuiptrekkend op den grond, terwijl het schuim hem op den mond staat. Daardoor komt hij soms in levensgevaar; want het is al eens gebeurd, dat hij in het vuur en ook wel eens, dat hij in het water viel. De man had zijn zoon reeds tot de discipelen van Jezus gebracht, maar deze hadden hem niet kunnen helpen. Daarom verstoutte hij zich tot den meester zelven te gaan met de bede, dat deze in gunst op hem mocht nederzien. Terwijl hij zoo bezig is met vertellen, krijgt zijn zoon, wiens zenuwen door dit verhaal hevig geschokt worden, een toeval. Op straffen toon spreekt Jezus den knaap aan. Deze schrikt er van en hierdoor verergert zijn toestand. Hij krijgt een stuip en blijft daarna doodsbleek en onbewegelijk liggen. De omstanders meenen, dat hij gestorven is, maar Jezus ziet beter. Hij bespeurt, dat de storm heeft uitgewoed, vat het kind bij de hand en richt het op [38]).

Als hij vlak bij Kapernaum is, schieten de ontvangers der tempelschatting op Petrus toe en vragen hem: „betaalt uw meester den didrachma niet?" Ieder Israëliet bracht jaarlijks een hoofdgeld van één didrachma of halven sikkel, ten behoeve van den schatkist des tempels op, en Jezus, die gewoonlijk zijn verblijf te Kapernaum hield, werd gerekend aldaar schatplichtig te zijn. Jezus intusschen had tot dusver niets gegeven, en nu spreken de ontvangers er Petrus over aan. Deze is in het nauw en maakt zich van de lastige vragers af, door te antwoorden: „jawel!" maar op een toon, die eigenlijk zegt: spreek daarover liever niet. Jezus heeft bespeurd wat er gaande is, en te huis gekomen, voorkomt hij zijn discipel met de vraag: „wat dunkt u, Simon! van wie nemen de koningen der aarde tol of schatting; van hunne zonen

of van de vreemden?" „Natuurlijk", was het antwoord, „van de vreemden." „Welnu", hervat Jezus, „dan zijn de zonen vrij;" de kinderen Gods, die den Vader aanbidden in geest en in waarheid, behoeven de tempelschatting niet te betalen [39]).

Het was een goede tijd voor Galilea, dat aangename jaar des Heeren, waarin het morgenrood gezien werd van den verrukkelijk schoonen dag, waarop het godsrijk zich onder Israël zou openbaren. Het was er reeds in beginsel. Jezus droeg het in zich, en zijn woord bracht het zaad er van in menig hart. Als hij er in grooten getale rondom zich verzameld zag, die kwamen luisteren naar zijn woord, dan vond hij in velen geschikte bouwstof tot stichting van den geestelijken tempel, dien hij te midden van zijn volk en ten slotte onder allen, die in God geloofden en voor God wilden leven, wenschte op te trekken. Hoe arbeidde hij ter voorbereiding van den grooten dag, dien hij te gemoet zag, met onverdroten ijver. In zijn hart stond geschreven: al wat uwe hand vindt om te doen, doe het met al uwe macht. Was hij er stellig zeker van, dat het godsrijk zich eens als het rijk van waárheid en liefde en dan ook als eene vereeniging van zedelijk reinen vertoonen zou, te ernstiger hield hij steeds zich zelven voor, dat het hoofd en de vertegenwoordiger dier heilige godsgemeente boven allen in liefde voor waarheid en deugd moest uitblinken. Hem woog dan ook niets zóó zwaar als de plicht der onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan God en zijn geweten, en diep heeft hij in de ziel des grooten meesters gelezen, die hem de woorden in den mond heeft gelegd: „mijne spijs is den wil mijns zenders te doen en zijn

werk te volbrengen", en: „ik moet werken de werken van Hem, die mij gezonden heeft, zoolang het dag is" [40]).

---

§ 3. VIJANDEN EN VRIENDEN.

Hoe moeilijk was de taak, die Jezus zich ten levensdoel gesteld had! Zijn werk, in zijne en onze schatting Gods werk, kostte hem eene schier onafgebrokene inspanning naar lichaam en geest, en kwam hem op een leven vol zelfverloochening en genotsontbering te staan. Doch dit was nog het zwaarste niet. Had hij maar niet met zooveel tegenstand moeten kampen, hij zou geen enkel droevig oogenblik in zijn leven gekend hebben. Maar gelijk het overal in de wereld gaat, zoo ging het ook hem: de waarheid, vrijmoedig uitgesproken, baart den mensch, die haar boven alles toont te beminnen, vijanden in menigte, dan vooral, wanneer die waarheid het geweten raakt van zulken, die niet van dwaling en ongerechtigheid overtuigd willen zijn.

Naarmate de scharen, die Jezus volgden, talrijker werden, en hare ingenomenheid met hem zich in luider toejuichingen lucht gaf, des te meer vestigde zich op hem de aandacht der Schriftgeleerden en Farizeërs. Men vond ze schier overal en waren zij, die in Galilea woonden, over het algemeen gematigder dan hunne geestverwanten in Judea, die zich als uiterst strenge en onbuigzame ijveraars voor de mozaïsche inzettingen deden kennen, zij gingen toch in dezelfde richting voort als deze en vonden in Jezus een steen des aanstoots op hun weg. Allen

hadden zeker met elkaar gemeen, dat hunne jaloerschheid wies, hoemeer de aanhang van Jezus toenam, en zijn invloed hen van hun gezag beroofde. Ja, ook in Galilea waren de vertegenwoordigers der rechtzinnigheid ongunstig ten aanzien van Jezus gestemd, en zij werden niet zachtmoediger in hunne oordeelvellingen over hem, toen de faam zijner optreding ook Judea bereikt, en sommigen der jeruzalemsche Schriftgeleerden en Farizeërs opgewekt had, om naar Galilea te gaan en zich daar persoonlijk bekend te maken met hetgeen er gaande was [1]). Deze behoorden ongetwijfeld tot de heethoofdigsten en hun invloed zette hunne galileesche broeders nog meer tegen Jezus op.

Steeds is de profeet van Nazareth in strijd met hen gewikkeld, en mogen zij hem eene enkele maal een altijd nog zeer dubbelzinnig blijk van welwillendheid geven, als zij hem voor Herodes waarschuwen [2]), doorgaans plaatsen zij zich vijandig tegenover hem. Hoemeer Jezus met hen in aanraking komt, des te heviger wordt de botsing, en hoe luisterrijker hij door de kracht der waarheid over hen triomfeert, des te hooger stijgt hun wrevel tegen hem. Wij duiden het hun in het geheel niet euvel, dat zij nauwlettend op Jezus toezien en hem tot verantwoording roepen. Voor zoovelen zij een kerkelijk ambt bekleeden, zijn zij zelfs verplicht voor de zuiverheid der leer en de gehoorzaamheid aan de wet te waken en is het hunne roeping alles te weren wat zich tegen het echte Mozaïsme aankant. Zij willen dit ook, en de grootste roem, waarnaar zij jagen, is deze, dat zij zich waardige opvolgers van Ezra en Nehemia betoonen. Hunnes geestes kinderen willen zij zijn. En de waarheid? Maar de wet is immers de waarheid? En de getuigenis des heiligen geestes? Maar die geest heeft immers getuigd door

de vaderen, wier voetstappen zij drukken! Plaatsen wij ons op hun standpunt, dan beseffen wij terstond, dat zij bij Jezus veel moesten aantreffen, dat hem in kwaad vermoeden bij hen bracht, en dat zij gedurig in zijne woorden en daden moesten vinden, wat hen drong zich tegen hem te verzetten. Dit nemen wij hun niet kwalijk; doch wij maken het hun tot een verwijt, dat zij zich, hoe ook door hem geslagen, niet aan hem overgeven, en hem willens en wetens lasteren; dat zij, om hun wrevel aan hem te koelen, geene middelen ontzien en, om hem ten val te brengen, goddeloosheid plegen.

Dewijl het profetisch karakter in Jezus zeer sterk ontwikkeld was, en het priesterlijk element hen geheel beheerschte, zoo kon het wel niet anders, of in Jezus moest gevonden worden wat hun mishaagde en, omgekeerd, Jezus moest een afkeer voelen van hetgeen zij het meest in zich zelven waardeerden. Met toenemende kracht verzet hij zich tegen alles wat, hoewel het naar de letter der wet is, toch niet tot het wezen van den godsdienst behoort, en hij, de oprechtheid en de eerlijkheid zelf, is een geslagen vijand van alle huichelarij. En zij? Zij waren slaafsche letterknechten en laffe beuzelaars, en onder hunne vroomheid schuilde maar al te veel arglistigheid en geveinsdheid. Kon het anders, of Jezus, zoo vrij van geest en zoo rein van hart, moest van tijd tot tijd verkondigen wat hun pijn deed? En hij doet het, als hij zijne volgelingen openlijk vermaant, godvruchtiger te zijn dan de Schriftgeleerden en de Farizeërs [3]); hij doet het, als hij tegenover hun: „de ouden hebben gezegd," zijn: „maar ik zeg u" plaatst, en dan eene godsdienstigheid aanprijst, die de grenzen van het geschrevene of overgeleverde ver overschrijdt. Hooren wij hoe hij spreekt:

„Gij hebt gehoord, dat tot de ouden gezegd is: gij zult niet dooden; maar zoo wie doodt, die zal schuldig zijn voor het gericht. Maar ik zeg u, al wie op zijn broeder toornig wordt, die zal schuldig zijn voor het gericht. Zoo wie tot zijn broeder zegt: raka! die zal schuldig zijn voor het Sanhedrin; zoo wie zegt: dwaas! die zal schuldig zijn voor de gehenna des vuurs. Bijaldien gij nu uwe offergaaf mocht brengen naar het altaar en gij u aldaar herinnert, dat uw broeder iets tegen u heeft, laat daar uwe offergaaf vóór het altaar, en ga heen, verzoen u eerst met uwen broeder en kom dan en breng uwe offergaaf. Wees haastig welgezind jegens uwe tegenpartij, zoolang gij met hem op den weg zijt; opdat de tegenpartij u niet aan den rechter en de rechter aan den dienaar overlevere, en gij in de gevangenis geworpen wordt. Voorwaar, ik zeg u, gij zult vandaar niet uitgaan, totdat gij den laatsten penning betaald hebt."

„Gij hebt gehoord, dat tot de ouden gezegd is: gij zult geen overspel doen. Maar ik zeg u: ieder die eene vrouw aanziet om haar te begeeren, die heeft reeds overspel met haar gedaan in zijn hart. Indien uw rechteroog u ergert, ruk het uit en werp het van u; want het is u nut, dat één uwer leden verloren ga en niet uw geheele lichaam in de gehenna geworpen worde. En indien uwe rechterhand u ergert, houw haar af en werp haar van u; want het is u nut, dat één uwer leden verloren ga en niet uw geheele lichaam in de gehenna geworpen worde."

„Er is gezegd: zoo wie zijne vrouw verstoot, geve haar een scheidbrief. Maar ik zeg u, al wie zijne vrouw verstoot, behalve ter zake van hoererij, die maakt dat zij overspel doet, en zoo wie eene verstootene trouwt, die doet overspel."

„Wederom hebt gij gehoord, dat tot de ouden gezegd is: gij zult geen eed breken, maar den Heere uwe eeden houden. Maar ik zeg u: zweer ganschelijk niet; noch bij den hemel, want hij is Gods troon; noch bij de aarde, want zij is zijner voeten voetbank; noch bij Jeruzalem, want zij is de stad des grooten konings; noch bij uw hoofd zult gij zweren, want gij kunt niet één haar wit of zwart maken. Maar zij uw woord: ja, ja! neen, neen! wat meer is dan dit is uit den booze."

„Gij hebt gehoord, dat gezegd is: oog om oog en tand om tand. Maar ik zeg u: wederstaat den booze niet [4])."

Zulk eene prediking, waarbij de wet en de overlevering voor onvolledig en onvoldoende verklaard worden, moest hun noodwendig eene ergernis zijn en deze wordt verhoogd, als hij hun verwijt, dat zij, in hunne inzettingen en geboden, die toch maar leeringen van menschen zijn, lasten opleggen, zwaar om te dragen [5]): lasten, waaronder zij, die ze op zich nemen, tot bezwijkens toe moede worden.

Wat hen vroeger reeds in Jezus gehinderd had, dat hij zoo gemeenzaam met lieden van slechten of dubbelzinnigen naam omging, dat bleef hun voortdurend reden tot ergernis geven, want Jezus stoorde zich niet aan hunne ontevredenheid, en wierpen zij hem, zijn, naar hunne meening, onbetamelijk gedrag voor de voeten, hij liet niet na hun ongelijk hun te doen voelen, ja, schroomde niet, als het pas gaf, te doen uitkomen, dat in die gevallenen gevonden werd wat hun ontbrak: de liefde. Daar ligt die boetvaardige zondares aan zijne voeten en besproeit ze met hare tranen. En Jezus laat toe, dat zij hem op die wijze hare genegenheid doet blijken? Hoe bijt zich

die vrome Farizeër, in wiens woning dit tooneel plaats heeft, op de lippen en hoe mompelt hij, met de uiterste minachting op het gelaat: „ware hij een profeet, hij zou weten wie en hoedanig eene de vrouw is, die hem aanraakt, want zij is eene zondares." „Simon!" klinkt het op eens uit Jezus mond, „Simon! ik heb u wat te zeggen." "Spreek, Meester!" is het stroeve antwoord en Jezus vervolgt: „een schuldeischer had twee schuldenaars, de een was vijfhonderd denariën schuldig en de ander vijftig. Daar zij niet hadden om te betalen, schold hij beiden kwijt. Wie hunner zal hem nu meer liefhebben?" Simon antwoordde: „ik meen hij, wien het meest is kwijtgescholden." „Gij hebt recht geoordeeld", is het wederantwoord. En toen keerde Jezus zich tot de vrouw en sprak tot Simon: „ziet gij deze vrouw? Ik ben in uw huis gekomen, water op mijne voeten hebt gij mij niet gegeven, maar zij heeft mijne voeten bevochtigd met hare tranen en met hare haren afgedroogd; een kus hebt gij mij niet gegeven, maar zij, van dat zij inkwam, heeft niet opgehouden mijne voeten te kussen; met olie hebt gij mijn hoofd niet gezalfd, maar zij heeft mijne voeten met balsem gezalfd. Daarom, ik zeg het u, zijn hare zonden, die velen waren, haar vergeven, want zij heeft veel liefgehad, maar wien weinig vergeven wordt, die heeft weinig lief[6])." Jezus maakt zich alzoo die zondares, en ons met haar, te vriend, maar hij heeft ook van nu af in dien Simon en zijn aanhang onverzoenlijke vijanden.

Zóó scherp, als hij zich toen uitliet, deed hij zich, in dit tijdperk zijns levens, maar zelden tegen de Farizeërs hooren. Nog altijd liet hij hunne personen onaangetast[7]). Hij begreep, dat hij zonder te verbeteren slechts verbitteren zou en hij, die anderen leerde aan de oprechtheid

der duiven de omzichtigheid der slangen te paren [8]), bracht deze goede les zelf in beoefening. Hij had het tot dusver alleen op hunne leer gemunt. Noemde hij hen blinde leidslieden der blinden, sprak hij van eene plant, die zijn hemelsche Vader niet geplant had en die uitgeroeid zou worden, of waarschuwde hij zijne discipelen tegen het zuurdeeg der Farizeërs, hij doelde uitsluitend op hunne leer en in zoover op hunne personen, als zij het waren, welke die leer verkondigden [9]). Maar dit was reeds meer dan genoeg, om hen sterk tegen hem in te nemen, inzonderheid daar hij zelf predikte wat hunne afkeuring wegdroeg.

Zijne voortdurende sabbatsschennis wekte steeds op nieuw hun toorn, want hoe lastig zij het hem op dit punt ook maakten, hij liet zijn beginsel, dat de sabbat om den mensch en niet de mensch om den sabbat is, niet los. Kwamen zij om hem te bespieden, hij liet zich niet door hen vervaard maken. Vielen zij hem aan, hij weerstond hen, en zóó klemmend waren steeds de redenen, die hij, tot handhaving van zijn beginsel en tot verdediging van zijn gedrag, aanvoerde, dat ieders gezond verstand hem toejuichte. Hij wees namelijk op hetgeen zij zelven op sabbat deden, zoodra hun eigenbelang er slechts mede gemoeid was. Wanneer een schaap, een os of een kind van iemand hunner op sabbat in een kuil viel, wat deden zij zelven dan? Zij waren aanstonds bij de hand om het hunne te redden [10]); maar dan hadden zij ook geen recht hoegenaamd, om zijn sabbatswerk, dat steeds de redding van menschen beoogde, als goddeloosheid te brandmerken. Doch hoe bondig hij sprak, het baatte hem niets. Hun wrok steeg, naarmate zij zich minder in staat voelden zijne bewijsvoering te ontzenuwen

Ofschoon Jezus zich in den beginne nog gunstig ge-

noeg over de wet had uitgelaten, om zich te dien aanzien bij het algemeen eenig vertrouwen te verschaffen [11]), zoo kwam hij er toch, krachtens zijne opvatting van het wezen van den godsdienst, langzamerhand van zelf toe, zich losser van hare voorschriften te voelen, dan aan de Schriftgeleerden en Farizeërs lief kon zijn. Zijne verhouding tegenover de wet werd gaandeweg vrijer en hij achtte niet langer het sabbatsgebod alleen aan 's menschen goeddunken onderworpen maar ook ieder voorschrift der wet, dat niets met godsdienst en zedelijkheid te maken had. In dien geest zich uitlatende, gaf hij natuurlijk aan de stijf rechtzinnigen aanstoot. Het kwam hun voor, dat hij eene gelofte, die het brengen van een offer ten gevolge moest hebben, niet boven alles heilig achtte [12]). En hierin oordeelden zij juist; maar als zij zich aan hem ergerden, wanneer hij in onderscheidene vormen de groote waarheid uitsprak, dat gehoorzamen beter is dan offeren [13]), dan vergaten zij, dat de profeten haar insgelijks gehuldigd en krachtig aanbevolen hadden [14]). Met godsdienstige wasschingen, bij voorbeeld met het reinigen der handen eer men eenige van God afkomstige spijs aanraakte, liep hij ook al niet hoog [15]), het vasten telde hij niet veel [16]), de echtscheiding, zelfs met een behoorlijk opgemaakten scheidsbrief, verklaarde hij, één enkel geval uitgezonderd, voor ongeoorloofd [17]) en op zekeren dag bleek het, dat hij zelfs het opbrengen eener tempelschatting voor zich en zijne volgelingen onnoodig keurde [18]).

Hoe durft hij zich op zulk eene wijze tegen wet en overlevering uitlaten! 't Was al erg genoeg, dat hij zich boven Jona en Salomo durfde plaatsen [19]), maar dat hij zich ook tegen Mozes aankantte en de geboden der ouden niet achtte, dat kon er in het geheel niet door. Wie zóó

dachten sprak en handelde, die was in hunne schatting een vijand Gods. Mogen zij dan nu wel toelaten, dat hij de scharen misleidt en ten verderve sleept? Neen! Zij moeten tegen hem ten strijde trekken. Maar zoo dikwijls zij een aanval op hem wagen, slaat hij ze terug, en zij, die hem bij het volk in minachting willen brengen, loopen zelven gevaar al hun invloed te verliezen. Door groote vertooningen van deftigheid en waardigheid hunnerzijds, laat hij zich niet verschrikken, en de redenen, die zij tegen hem houden, stuiten op de zijnen af. Zij willen op eene andere wijze beproeven wat zij vermogen, om de menigte van hem te vervreemden, want daarom alleen is het hun vooreerst nog maar te doen. Zij belasteren hem op gruwelijke wijze, door van hem uit te strooien, dat hij de démonen uitwerpt in gemeenschap met den duivel, aan wien hij zich heeft overgegeven [20]); en daar dit in het geheel niet opgaat, komen zij tot hem, hem verzoekende, door van hem een teeken uit den hemel te begeeren, opdat hij zich daardoor openlijk als godsgezant doe kennen. Dan toch zal zijne machteloosheid blijken, en het teleurgestelde volk zal hem aanstonds verlaten. Doch zij zijn het, die in hunne verwachting teleur worden gesteld, want hij wijst hen zoo nadrukkelijk terecht, dat het volk, levendig beseffende aan welke zijde de waarheid is, zich nog nauwer dan te voren bij hem aansluit [21]).

Zoo is dan alles vergeefs wat zij in het werk stellen, om Jezus van het terrein, dat zij voor zich bezet wilden houden, weg te dringen; en ten einde raad, begint deze en gene er in stilte van te spreken, dat hun eindelijk niets anders zal overschieten dan hem uit den weg te ruimen [22]). Doch hierbij blijft het. Zal de wil nimmer daad worden? Hier in Galilea niet, — want zijne volge-

lingen zullen dat niet dulden, althans niet ongewroken laten, en waarlijk! die opgewondene en krachtvolle menigte moet ontzien worden.

Had Jezus dan zoovele vrienden? Ongetwijfeld. Overal waar wij hem ontmoet hebben, vonden wij hem te midden eener talrijke menigte [23]), en wij zagen, hoe men zelfs in dichte drommen uit Kapernaum en omstreken optrok, om hem aan de overzijde van het meer te gaan zoeken. Er wordt gesproken van vier- en vijfduizend mannen, die zich tegelijk rondom hem verzamelden [24]), en mocht iemand dit getal door de overlevering vergroot achten, het eenvoudige bericht, dat eene schare van duizenden bijeenkwam, zoodat zij elkander vertraden [25]), sta voor de juistheid der overige opgaven borg.

Zoo vindt Jezus overal menschen die hem genegen zijn en onder dezen niet weinigen, die in den kring zijner vaste discipelen opgenomen en door hem bij de stichting van het godsrijk gebruikt wenschen te worden [26]). Vaak geeft veler opgetogenheid zich in woorden lucht [27]). Bizonder karakteristiek is de ontboezeming eener overigens onbekende vrouw, die, na Jezus gehoord te hebben, met stemverheffing uitriep: „zalig de schoot, die u gedragen heeft en de borsten, die gij gezogen hebt!" — ja! maar prachtig ook het antwoord van Jezus: „het zij zoo, doch zalig, die het woord Gods hooren en bewaren [28])." Het gerucht aangaande hem verbreidt zich heinde en ver. Tot in Judea dringt de juichtoon door, die in Galilea wordt aangeheven: „een groot profeet is opgestaan en God heeft neergezien op zijn volk [29])!" Schriftgeleerden en Farizeërs maken zich van daar op, om dien Jezus, over wien zoo-

veel gesproken werd, persoonlijk te ontmoeten [30]). Ook Herodes zal van hem gehoord hebben en door hetgeen van zijne werken verteld werd, in onrust zijn gebracht [31]). Zelfs verhaalt men, dat anderen van zijn naam gebruik maakten om démonen te verdrijven; wel een bewijs dat hij algemeen bekend en geëerd was. Zoo kwam op zekeren dag Johannes tot hem, zeggende: „Meester! wij hebben iemand, die ons niet volgt, in uwen naam démonen zien uitwerpen, en wij hebben het hem verboden". Dat was Jezus gansch niet naar den zin, en zijn antwoord luidde: „verbiedt het hem niet; want er is niemand, die eenige kracht doet op mijnen naam en weldra kwaad van mij kan spreken! Immers wie niet tegens ons is, die is vóór ons [32])."

Het verwondert ons niet, dat Jezus zóoveel belangstelling wekt en zooveel bijval oogst. Het kon niet anders of zijne prediking, zoo vol gloed en leven, moest op de godsdienstiggezinden een diepen indruk maken, en zij, die van de toekomst het heil der natie verwachtten, vonden in zijne redenen over het godsrijk voedsel voor hunne hoop. Zij, die hem, door een dagelijksch verkeer, van nabij leerden kennen, voelden zich zeker meerendeels door steeds hechter banden aan zijn persoon geboeid, want verstandiger en goedhartiger, ijveriger en reiner mensch had niemand ooit ontmoet. Wat de volksmenigte, wie het doorgaans meest om tijdelijke zegeningen te doen is, tot hem trok, was dit, dat hij eene macht openbaarde, zooals zij bij geen enkele ooit gevonden had, en het vermoeden ligt voor de hand, dat zijne genezingen reeds van stonde aan vergroot en, met een tal van nevenbizonderheden opgesmukt, van mond tot mond overgeleverd zullen zijn, zoodat de kiem, waaruit later de wonderver-

halen gesproten zijn, reeds bij Jezus leven, te midden der wonderzieke bevolking van Galilea, aanwezig was. Jezus zelf heeft dit opgemerkt, en 't was om dat verkeerde, dat hij geenszins aanmoedigde maar van harte betreurde, tegen te gaan, dat hij vaak den herstelden of der scharen het stilzwijgen oplegde, of de genezing, die hij bewerken wilde, afgezonderd van de menigte verrichtte[33]. Tot verklaring van het groot aantal vrienden, dat hij bezat, mogen wij vooral niet voorbijzien hoevelen, op de eene of andere wijze door hem beweldadigd, zich door dankbaarheid aan hem verknocht voelden. De vrouwen, die hem volgden en van hare goederen dienden, had hij ze niet aan zich verplicht door ze van hare krankheden en zielskwalen te bevrijden[34]? En hoevelen waren er aan deze gelijk? Verkondigden zij onder hunne huisgenooten en aanverwanten, welke groote dingen God door Jezus aan hen gedaan had, het kon niet missen, of de genegenheid voor dien vriendelijken, hulpvaardigen en onvermoeiden voorstander hunner tijdelijke en geestelijke belangen moest zich van dag tot dag voortplanten, en zoo kwam weldra dat gedeelte van Galilea, waar Jezus het meest vertoefde, geheel onder den indruk zijner verhevenheid en goedheid.

't Was voor Jezus in menig opzicht genotvol onder die menschen te leven en te werken, en al heeft hij er zich nooit mede gevleid, dat alle bloesems vruchten zouden worden, hij heeft zich toch verheugd over zijn aanvankelijk slagen in de poging om de stichting van het godsrijk voor te bereiden, door er deugdelijke grondslagen voor te leggen. Vooral tegen het einde der galileesche periode heeft hij zich verblijd over het opwassen van het goede zaad, en over den oogst, dien de toekomst leveren zou.

Hoe gaarne vergeleek hij dan ook de werking van het godsrijk in en onder de menschen, bij hetgeen de landman ziet, als hij zijn zaaikoren in den welbereiden akker heeft uitgestrooid. Wat hem echter soms bekommering baarde, was dit, dat de oogst wel groot was, maar dat de arbeiders zoo weinigen waren, en daarom drong hij er bij zijne jongeren gedurig op aan, dat zij toch den Heer des oogstes zouden bidden, opdat Hij vele en geschikte arbeiders op het groote veld mocht uitzenden [35]), en legde hij al den zijnen steeds de bede op de lippen: „Uw koninkrijk kome [36]).”

Als zijne vrienden onder elkander over hem spreken, hoe oordeelen zij dan over hem? Is hij in hunne schatting een volksleeraar en niets meer? Neen; hij wordt in Galilea vrij algemeen voor een profeet gehouden en, wat meer zegt, zeer velen brengen zijne verschijning in verband met de aanstaande vestiging van het godsrijk; ja, daar waren er reeds geweest, die zich zelven en elkander hadden afgevraagd: „zou deze niet de Zoon Davids zijn [37])?” Maar een beslissend antwoord op die vraag was tot dusver niet gevolgd. Geen enkele had Jezus nog als Messias begroet, en hij ging altijd voort met geduldig wachten, totdat de dag zou komen, waarop hij in zijne wezenlijke waarde erkend zou worden. Die dag brak aan, toen hij met zijne jongeren in de nabijheid van Caesarea Philippi was. Niets natuurlijker dan dat Jezus verlangde het oordeel der menschen over hem te hooren. Hoezeer hij zich ten volle bewust was, dat hij de Christus was en als zoodanig het werk zijns hoogen Zenders volbracht, lag er hem toch veel aan gelegen te weten, welken indruk zijne verschijning op zijne volksgenooten maakte. Hem zelven

moest het wel bevreemden, dat niemand nog de gedachte geuit had, dat hij de uitverkorene Gods was. Wat ons zelven zóó duidelijk is, dat zelfs de minste twijfel er aan ons onbegrijpelijk voorkomt, dat wenschen wij ook van anderen te vernemen en hooren wij het niet, dan verlangen wij te weten hoe die anderen er dan toch wel over denken. Zoo ook Jezus; en toen hij daar, hoog in het noorden, met de zijnen alleen was, deed hij hun de vraag: „wie zeggen de menschen, dat ik ben?" Hij veronderstelt, dat de menigte, terughoudend voor hem, zich wel eens in tegenwoordigheid zijner discipelen over hem zal hebben uitgelaten. Zoo was het ook, en zij hebben geen reden, waarom zij het voor hem verborgen zullen houden. Hun antwoord luidde: „sommigen: Johannes de Dooper; anderen: Elia of één der profeten," en een hunner schijnt Jeremia met name genoemd te hebben [38]). Allen dwalen; maar daarom zijn deze getuigenissen in het geheel niet van gewicht ontbloot. Zij leeren allerovertuigendst, dat men in hem een godsgezant ziet, en dat men zijn optreden in Israël aanmerkt als eene voorbereiding tot de stichting van het godsrijk. Maar zonneklaar blijkt er tevens uit, en het is van het grootste belang dit op te merken en toe te stemmen, dat er onder het volk nog geene enkele stem was opgegaan, die gezegd had: hij is meer dan één van die allen, hij is de Christus zelf.

Die belijdenis lag echter in sommiger hart. In Jezus discipelen was de gedachte aan de messiaswaardigheid van hun meester reeds opgerezen, en bij de eerste aanleiding daartoe zou zij uitgesproken worden. Jezus zelf gaf die aanleiding. Toen hij van hen vernomen had, wat de menschen zeiden, richtte hij zich eensklaps tot hen met de vraag: „maar wie zegt gij, dat ik ben?" Nauwelijks

is die vraag gedaan of het antwoord is gegeven: „Gij zijt de Christus [39]).” Aan Simon, Jona's zoon, komt de eer toe, dat hij het eerst de waarheid heeft uitgesproken, die Jezus van toen af tot een opstanding of een val voor velen in Israël gemaakt heeft. De discipel ontvangt in de goedkeuring des meesters zijn loon. Van dien tijd af draagt hij den toenaam van Petrus, hem bij deze gelegenheid door Jezus gegeven. Deze moet hem niet slechts dit zoo plechtig oogenblik, maar tevens zijn heiligen plicht herinneren, om, aan die belijdenis getrouw, voor de zaak van Jezus pal te staan als eene rots. Geen der overige discipelen, die niet met hem instemt, en bijaldien zij hem toen iets benijd hebben, het was dit, dat hij er zoo haastig bij was geweest, om als hun aller woordvoerder op te treden.

Had Jezus zelf uitgelokt wat zijne ooren hadden opgevangen, en zelf de vrijmoedigheid der zijnen verhoogd door dat: „maar gij, wat zegt gij?” waarin reeds eenigermate lag opgesloten, dat hij van hen iets anders verwachtte dan van de menigte, het sprak dan ook van zelf, dat hij aan de verklaring, door zijne jongeren afgelegd, zijn zegel hechtte. Voelden allen het gewicht des oogenbliks, Jezus niet het minst. Was hij, toen de vraag van zijne lippen gleed, — die vraag, zoo lang ingehouden, maar hem eindelijk toch te machtig — in hevige spanning, hoe gelukkig moet hij geweest zijn toen hij schier terstond van alle angst verlost en met de zoetste hoop voor de toekomst vervuld werd. Genotvoller oogenblik had hij nooit beleefd, en de dag, waarop hij voor het eerst, en wel door de besten zijner volgelingen, in zijne wezenlijke waarde erkend werd, was voor hem de dag der dagen, met gulden letteren in het boek zijns levens op te teekenen. O! nu ontwaarde hij,

en het stemde hem tot dankbare verheerlijking van zijn hemelschen Vader, dat hij in zijne discipelen menschen had gevonden, in wie het geestelijk beginsel genoeg ontwikkeld was, om hun de taal des geestes te doen verstaan en hun de overmacht van het zedelijke te doen gevoelen. Zij, die daar vóór hem stonden, met dien gloed op de wangen en die flikkering in de oogen, waren de hoeksteenen van het godsgebouw, dat hij wilde stichten. Nu is hij er zeker van, dat het hem gelukken zal. Het bezit van zulke leerlingen is er hem een waarborg voor, en mocht het ook gebeuren, dat hij zelf, reeds bij het eerste lichten van den grooten dag der wedergeboorte, viel, zij zouden het werk, door hem begonnen, moedig voortzetten. Te dier ure verheugde Jezus zich in den geest [40]).

---

§ 4. UITZENDING DER TWAALVEN.

Het is dan nu, hoewel nog maar in engen kring, uitgesproken, dat in Jezus de vervulling van de hope Israëls is. Jezus zelf wint er al dadelijk dit bij, dat hij zich van nu af voor zijne discipelen niet langer behoeft te bedwingen. Ten overstaan van hen kan hij thans voor zijne meening aangaande zich zelven, in verband met het godsrijk, vrij uitkomen, en heeft hij bij degenen, die hem het naast omringden, het doel bereikt, dat hij zich van den beginne af had voorgesteld: de menschen daarheen te leiden, dat zij uit eigene beweging tot de erkenning der waarheid kwamen, hij hoopt dat zij, die in wijder kring rondom hem staan, van lieverlede tot hetzelfde inzicht zullen komen.

Nu zijne jongeren hem als Messias beleden hebben, zoekt hij haastig Kapernaum weder op; want dáár, waar hij de meeste vrienden telt, zal de volle waarheid het eerst ingang vinden en het gemakkelijkst zich verbreiden. Toen hij er op nieuw eenigen tijd met de zijnen had doorgebracht, en het getal van hen, die hem als Messias huldigden, dagelijks was toegenomen, meende hij iets te moeten doen, ten einde ook het overige gedeelte van Galilea uit den slaap te doen ontwaken.

Volgens de eenparige berichten der Synoptici heeft hij zijne discipelen, twee aan twee, uitgezonden [1]). Wat heeft hij daarmede bedoeld? Wilde hij het godsrijk als nabij doen aankondigen en de Galileërs voor het burgerschap er van geschikt laten maken? Maar dat had hij zelf gedaan, toen hij de steden en vlekken van dat gewest bezocht en overal het evangelie des koninkrijks predikte. Was het hem te doen om eene proef te nemen ten einde zich te overtuigen, of zij voor het werk, waartoe hij hen bestemd had, wel bekwaam waren? Doch dan zou hij hen onder zijn oog hebben laten arbeiden. Moesten zij uitgaan, om te maaien wat hij gezaaid had? Ook dit niet, want toen viel er nog geen rijp graan te oogsten. Mogen wij uit hetgeen zij gedaan hebben besluiten tot hetgeen hun in last was gegeven, dan heeft Jezus hen uitgezonden, om, met het oog op het eerlang te stichten godsrijk, tot bekeering op te wekken [2]); en gingen zij nu uit als geloovigen, niets liet zich eerder verwachten, dan dat zij overal de welgezinden zouden aansporen om hun voorbeeld te volgen. Wordt dit aangenomen, dan kunnen wij ons van de gebeurtenis, die nu zoo goed in het leven van Jezus past, eene voorstelling vormen, die ons met opzicht tot de aanleiding en het doel er van bevredigt.

De tijd nadert, dat Jezus zich ook in Judea als Messias moet gaan openbaren. Eer hij echter Galilea verlaat, wil hij nog eene poging in het werk stellen, om de gedachte aan zijn persoon te verlevendigen bij degenen, onder wie hij vroeger nu en dan vertoefd had. Zelf kon hij niet overal meer komen, want de tijd drong. Maar het was voldoende, dat zijne discipelen zich onder hen vertoonden, vrijuit sprekende over hunnen meester en het godsrijk. Om spoediger gereed te zijn, worden zij in zes verschillende richtingen uitgezonden. Overal waar zij vroeger met Jezus geweest waren, moesten zij nu de vrienden gaan opzoeken, met het bepaalde doel om ze tot geloof in Jezus als den Messias op te wekken. Vonden zij hier en daar eene koele ontvangst, of werden zij ergens afgewezen, dewijl het onreine hart ze onvatbaar maakte, om in Jezus den drager van het goddelijk ware en goede te zien, dan moesten zij op bekeering aandringen, en langs dien weg de harten trachten te openen voor het geloof; maar bleek hun, dat zij met onbekeerlijke zondaars te doen hadden, dan moesten zij zich ijlings elders heen begeven, waar zij met een beter hoop op een goeden uitslag over Jezus konden spreken. Wij begrijpen, hoeveel er Jezus aan gelegen was, dat een groot deel van Galilea zich vóór hem verklaard had, eer hij naar Judea ging; en beschouwen wij nu de zending der discipelen als eene algemeene en laatste opwekking der Galileërs, dan verdedigt het feit zich zelf en levert het tevens eene schoone bijdrage voor de planmatige en verstandige wijze, waarop Jezus te werk ging, om zijn oogmerk te bereiken.

Door deze opvatting der zaak wordt haar hoog gewicht erkend, en worden tevens de voorschriften, hun

door Jezus op reis meegegeven, in het helderste licht geplaatst. Zij moesten op hun tocht niets medenemen behalve een staf in hunne hand: geen brood, geen reiszak en zelfs geen geld in den gordel. Dit behoefde niet, want zij zouden onder vrienden komen, op wier gastvrijheid zij rekenen konden. Altijd moesten zij reisvaardig zijn, en nergens mochten zij derhalve hunne schoenzolen ontbinden, want nergens mochten zij langer vertoeven dan hoog noodig was. Zij hadden een wijden kring te doorloopen en de meester wachtte hen weer spoedig bij zich. Zij moesten zich ook met niets overtolligs beladen, en zelfs geen twee rokken medenemen. De tocht zou immers niet van langen duur en te korter zijn, naarmate hij met minder omslag ondernomen werd? Gingen zij ergens eene woning binnen, waar zij met welwillendheid en gulheid ontvangen werden, zij moesten in dat huis blijven, totdat zij die plaats voor goed verlieten, en zich tevreden stellen met het onthaal, zooals zij het daar vonden. Werden zij hier of daar afgewezen, zij moesten dadelijk heengaan en er hun kostelijken tijd niet verspillen. Het moest hun thans alleen te doen zijn om bij hen, die weleer eenige ingenomenheid met Jezus getoond hadden, doch wier belangstelling in hem en het godsrijk aan het kwijnen was geraakt, de nog niet uitgedoofde vonken aan te blazen en zulken, die vroeger min of meer afkeerig van hem geweest waren, zoo mogelijk, tot betere gedachten omtrent hem te brengen [3]).

Welken uitslag heeft hunne zending gehad? Het wordt niet met zoovele woorden vermeld. Wij lezen slechts, dat zij zich met ijver van hunnen last gekweten hebben, en dat zij, vermoeid van hun tocht, tot Jezus zijn teruggekeerd, om hem verslag te geven van alles, wat

zij gedaan en gesproken hadden [4]). Hooren wij echter later, hoe de Galileërs, die Jezus naar Jeruzalem gevolgd zijn, hem bij het binnentreden der tempelstad met Hosanna's begroeten en als Zoon van David huldigen, dan vinden wij daarin eene verrassende uitkomst van den arbeid der apostelen om Israël tot hem te brengen, die aan Israël het ware leven schenken wilde. Hunne frissche, gezonde, krachtige, welsprekende geloofsuitingen vonden schier overal weerklank in de harten hunner volksgenooten, en zoo heeft deze laatste, algemeene opwekking er niet weinig aan toegebracht, om het noorden des lands in geestdrift voor Jezus te ontsteken [5]).

---

§ 5. LIJDENSPROFETIEËN.

Jezus schijnt nu het toppunt zijner heerlijkheid nabij gekomen. Door zijne jongeren als Messias beleden, door het meerendeel van Kapernaums inwoners toegejuicht, bijna overal in Galilea het onderwerp van het gesprek en het voorwerp der hoop, zal hij nu welhaast den dag zien aanbreken, waarnaar hij zoo lang en zoo vurig heeft gewenscht: den dag, waarop hij het godsrijk voor Israël zal kunnen stichten. Neen; dat is het niet wat zijne ziel vervult, want terwijl zij, die in hem gelooven, de stoutste verwachtingen aangaande hem koesteren, en hem in hunne verbeelding reeds in Davids stad op Davids troon gezeten zien, denkt hij op den duur aan lijden en sterven, en slechts daarachter, in een beneveld verschiet, aanschouwt hij het godsrijk met zijne zegeningen.

Het is wel opmerkelijk, dat wij, terstond na het verhaal

van zijne erkenning als Messias door Petrus en de overige discipelen, lezen: „hij begon hen te leeren, dat de Zoon des menschen veel moest lijden en verworpen worden door de Ouderlingen en de Overpriesters en de Schriftgeleerden en gedood worden." En hij sprak dit woord vrijuit, zonder zich van bedekte termen of van het kleed der gelijkenis te bedienen [1]). Het was geene vluchtige gedachte, die hem in een somber oogenblik bezig hield, om weldra voor een vroolijker uitzicht in de toekomst plaats te maken, want eenigen tijd daarna liet hij zich wederom op soortgelijke wijze hooren: „er staat van den Zoon des menschen geschreven, dat hij veel moet lijden en veracht worden [2])"; en eer hij met de zijnen Kapernaum weder betreden had, hoorden zij ten derde male uit 's meesters mond wat hunne ziel met droefheid vervulde: „de Zoon des menschen zal worden overgeleverd in de handen der menschen en zij zullen hem dooden [3])."

Zijn die doodsgedachten hem zoo op eens overvallen? Neen; hij had ze sinds lang bij zich gedragen [4]). Het standpunt, waarop zijne beschouwing van het godsrijk en de messiaswaardigheid hem geplaatst had, leidde er van zelf toe, om hem van stonde aan gemeenzaam te maken met het denkbeeld, dat hij als martelaar voor de zaak, die hij voorstond, zou moeten vallen. In deze meening werd hij niet weinig versterkt door hetgeen hij in de Schriften, vooral in de Psalmen en bij Jesaïa vond. Hoe menigmaal gewaagden deze van vromen, ter wille van den godsdienst verdrukt en vervolgd! Hoe zag hij inzonderheid den knecht Gods als een geplaagde en geslagene vóór zich, lijdende en stervende ter wille van de heilige godsgemeente, en hoemeer hij in hem zijn eigen beeld aanschouwde, des te

dieper wortelde de overtuiging in zijn binnenste, dat ook hij voor de waarheid, die hij lief had, voor de vrijheid waarop hij aandrong, en voor de vroomheid, die hij als de eenige Gode welbehagelijke aanprees, zijn leven ten offer zou moeten brengen. Las hij dit, als van zich zelven geschreven, in het heilig boek, waaruit hij dagelijks nieuwe wetenschap putte, dan stond het ook bij hem vast, dat het zóó in het eeuwig raadsbesluit Gods opgenomen en daarom onvermijdelijk was. Dit spreekt hij telkens uit, als hij met nadruk het woórdje m o e t gebruikt. 't Is ook niet toevallig, dat hij in iedere lijdensprofetie d e n Z o o n d e s m e n s c h e n noemt. Hij geeft er mee te kennen, dat de godsgemeente aan velerlei vervolging en lijden is bloot gesteld, zoolang zij nog te midden van eene wereld gevonden wordt, die zich, krachtens den geest des ongeloofs, der leugen en der zonde, die haar voorstuwt, aankant tegen alles wat uit het geloof, de waarheid en de liefde, en dus uit God is. Wacht hij dit voor de godsgemeente in haar geheel, hoe moet hij daarbij in de eerste plaats aan zich zelven denken, daar hij immers haar hoofd en vertegenwoordiger en als zoodanig de Zoon des menschen bij uitnemendheid is?

Wat zijn gezond verstand en de Schrift hem geleerd hadden, dat zeide hem ook wat hij van de geschiedenis wist. Immers geen profeet, die eene godsdienstige hervorming beoogd had, was ooit ongemoeid en ongedeerd gelaten. En welk lot had nog onlangs Johannes getroffen? Dat het met hem niet anders en beter gaan zou, voorspelde hem de steeds aangroeiende vijandschap der Schriftgeleerden en Farizeërs. Zou deze niet te ontwijken of te vernietigen zijn? Ja; maar dan alleen, wanneer hij zich tijdig uit de worsteling, waarin hij met hen geraakt

was, terugtrok en niets meer van zich hooren liet. Maar kon hij dit, zonder zijne roeping te verzaken en zijn eigen geweten in opstand te brengen? Doch wat belette hem zich te vleien met de hoop, dat hij uit den strijd met hen als overwinnaar gekroond zou wederkeeren, en waarom zag hij hen niet reeds in zijne verbeelding als overwonnelingen aan zijne voeten? Dan zou hij al zeer weinig wereld- en menschenkennis gehad moeten hebben. Op het gebied van den godsdienst wint de vooruitgang het niet op het behoud, dan na langen tijd, en het duurt even lang, eer de geest is vrijgemaakt van de slavernij, waarin 'letter en overlevering hem geklonken hebben. Eerst moeten de oude begrippen bestreden en de oude vormen verbroken zijn, alvorens de nieuwe denkbeelden in het nieuwe kleed zich een effen weg zien gebaand. De zon schijnt niet helder aan den hemel, tenzij de wind den wolkensluier vaneen gereten en de nevelen weggevaagd hebbe, en dikwijls is daartoe een stormwind noodig.

Waarom deelt Jezus juist nu aan zijne discipelen en zoo onbewimpeld mede, dat hij een geweldigen dood te gemoet gaat? Hij heeft er eene alleszins gewichtige reden voor. Nu zij hem als den Gezalfde des Heeren beleden hebben, en hij hunne hulde heeft aangenomen, stellen zij zich gouden bergen van de toekomst voor. Zij zinnen van stonde aan op alle mogelijke aardsche grootheid, en nu zij Jezus reeds in hunne verbeelding ten troon verheven zien, aanschouwen zij ook zich zelven nevens hem in heerlijkheid. Een Messias en een kruis! Voor die twee denkbeelden is in hun geest en hart geen plaats naast elkaar te vinden. Hoe bleek dit reeds dadelijk. Nauwelijks heeft Jezus voor de eerste maal van zijn treurig uiteinde gesproken, of Petrus neemt hem ter zijde en voegt hem op bestraf-

fenden toon toe: „God zij u genadig, Heer! dat zal u niet geschieden.” Jezus wordt er een oogenblik door ontroerd en voor een oogenblik brengt het woord van zijn discipel hem in eene zware verzoeking. Maar zich aanstonds boven haar verheffende, wijst hij Petrus nadrukkelijk terecht. „Ga weg, achter mij, Satan!” klinkt het uit zijn mond, „want gij bedenkt niet wat Godes, maar wat der menschen is [5].” Was Petrus de eenige, die zoo dacht? Neen, al de overigen oordeelden eveneens; en waar was de Israëliet, die zijn Messias kon afscheiden van een rijk van deze wereld? Mocht Jezus zijne discipelen in dien valschen waan laten voortdommelen? Hoeveel nadeel had hij hun dan berokkend en welk eene droevige teleurstelling hun bereid? Hoeveel moeite het hem zelven kosten en hoeveel pijn het hem om hunnentwil doen moge, hij moet spreken, en als hij ontwaart, dat de indruk, door de eerste profetie teweeggebracht, ras bij hen verdwenen is, komt hij er, en bij herhaling, op terug. Zij moeten zich, hoeveel het hun koste, tijdig gemeenzaam maken met de gedachte, dat het op geheel iets anders zal uitloopen, dan op hetgeen zij zich altijd van het messiasrijk hebben voorgesteld; en kunnen zij dit niet, omdat ook zij in het net van het algemeen heerschende volksvooroordeel verward zijn, welnu, dan zal hun later misschien van nut zijn, wat hij hun nu van de toekomst voorspelt. Als de profetie vervuld wordt, dan zullen zij althans niet kunnen zeggen, dat hij hen wreed bedrogen heeft.

Doch slechts in hunne ooren mochten die weemoedstonen ruischen. De scharen, die hem nog niet voor den Messias beleden hadden, zouden door de wetenschap van hetgeen, naar zijne overtuiging, met hem gebeuren zou

in het minst niet gebaat zijn; en ook later, toen Galilea zich grootendeels vóór hem verklaard had, bleef hij het onnoodig achten haar op die donkere toekomst te wijzen. De gedachte aan een Messias in vernedering en lijden ware voor haar eene onverdragelijke geweest; en waartoe haar nu reeds van zich vervreemd? Te Jeruzalem zou eerlang het pleit worden beslecht, maar dáár zou dan ook blijken van welk gehalte en van welke kracht haar geloof in hem was. Aan de twaalven evenwel kon hij zijn geheim veilig toevertrouwen. Zij immers waren hem zóó van harte toegedaan, dat geene benevelde toekomst ze van hem verwijderen kon, en zijnerzijds voelde hij zich zóó innig aan hen verbonden, dat hij er zich een verwijt van gemaakt zou hebben, indien hij voor hen verborgen had gehouden, wat hun nu of later nuttig ware geweest. Zou hij er ook voor zich geene behoefte aan gevoeld hebben, nu en dan eens lucht te geven aan zijn vol gemoed? En waar kon hij het beter uitstorten dan in den schoot der trouwste vrienden, die hij op aarde had? Helaas! dat hij zich toch in één hunner moest vergissen.

HOOFDSTUK V.

JEZUS OP REIS NAAR JERUZALEM.

---

§ 1. BESLUIT VAN JEZUS OM NAAR JUDEA TE GAAN.

In het ongeschokt geloof. dat hij de Christus is, heeft Jezus, door zijne onvermoeid voortgezette prediking, het koninkrijk der hemelen in zijn waren aard en zuiver geestelijke strekking doen kennen. Ofschoon niet ten volle begrepen, heeft hij een talrijken aanhang verworven, en niet weinigen hebben hem, in navolging der twaalven, als den Messias beleden. 't Is zoo, er is veel kaf onder het koorn, dat straks, als de storm der vervolging losbarst, verstuiven zal, maar er is toch koorn en zwaar genoeg om te blijven liggen, al blaast de wind er nog zoo hevig in. Daar ginds in Galilea heeft zich de kern gevormd van de heilige godsgemeente, die eens door de kracht van haar geloof en door de werking van den heiligen geest, die haar bezielt, de wereld overwinnen zal. Het was Jezus goed, dáár, onder die eenvoudige maar rechtschapene menschen, aan de liefelijke oevers van het meer, dat zoo menigmaal getuige was geweest van de

openbaring zijner heerlijkheid, als hij door woord en daad het eigenlijke wezen van den godsdienst voor zijne hoorders blootlegde, en dezen als het eenig ware en noodige aan hun verstand en geweten aanprees. Hoe ontzaglijk veel moet het hem gekost hebben, de plek te verlaten, waar hij zich zoo gelukkig voelde.

En toch, hij moest zulks. Hij begreep, dat hij niet op den duur in Galilea blijven mocht. Dáár kon het eerste zaad gestrooid en de eerste oogst gemaaid worden, maar zou de godsdienst, dien hij beleed, door al zijne volksgenooten gehuldigd en later, door hun toedoen, allerwege verbreid worden, dan mocht hij de voordracht er van niet tot dat afgelegen en weinig bekend gewest beperken. De groote hervorming, die hij beoogde, moest van Jeruzalem uitgaan. De profeten hadden het zoo voorspeld, en ook Jezus koesterde geene andere overtuiging, dan dat de zaligheid uit de Joden was. Wat in Galilea was voorbereid moest zich dus van Jeruzalem uit over het gansche land verbreiden, om dan verder over de geheele aarde zijn weg te vinden en zijn loop te nemen. Daarheen dan nu het oog gewend en de voet gericht! Jeruzalem, de hoofdzetel van het Monotheïsme, het centrum der Theocratie, het brandpunt der godsdienstige beschaving, verbeidt immers bovenal, en met niet minder verlangen dan eenig ander gedeelte des lands, de komst van den grooten koning? Betreedt hij straks, door zijn galileeschen aanhang omstuwd, de straten dier schoongebouwde stad, de Halleluja's der Jeruzalemmers zullen samensmelten met de Hosanna's der Galileërs, en de zon der gerechtigheid, bestemd om eerlang licht en warmte over de gansche menschenwereld uit te gieten, zal er hoog aan den hemel klimmen!

Wie zich met zulk eene uitkomst gevleid hebbe, Jezus niet. Hij vreesde, dat de godsdienstige beweging, door hem in het leven geroepen, daar minder dan ergens bijval vinden zou, al ware het alleen omdat zij uit Galilea haar oorsprong had. Dit gewest met zijne weinig beschaafde bewoners stond te Jeruzalem niet hoog aangeschreven. Uit Galilea, zoo sprak men dáár, kan niets goeds voortkomen; en wij weten hoe sterk de macht van het vooroordeel is en bij hoevelen het de oogen verblindt, zoodat het wezenlijk goede voorbijgezien of in zijn voortgang gestuit wordt. Zullen de Jeruzalemmers zich niet aanstonds minachtend van Jezus afwenden, omdat hij uit Galilea komt? Jezus zelf is er beducht voor, en bovendien kan hij niet ontveinzen, dat hij er, ook om andere redenen, tegenstand ontmoeten zal. Reeds in Galilea had hij somwijlen last gehad van Schriftgeleerden en Farizeërs uit Jeruzalem, en niets liet zich eerder vermoeden, dan dat zij hem heviger dan ooit bestoken zouden, zoodra hij het waagde hen op hun eigen terrein en te midden van hun dweepzieken aanhang op te zoeken. Wat staat hem te wachten, als hij zich dáár op eens onder de duizenden stort, die, zonder zich ernstig om den godsdienst des harten te bekommeren, steeds gereed zijn met blinden ijver voor de overleveringen der vaderen te strijden, wanneer zich iemand, wie ook, onder hen vertoont, die maar één vinger uitsteekt om op iets gebrekkigs te wijzen, hetwelk die overoude, en immers goddelijke, inzettingen zou aankleven?

Toch nam Jezus zich voor, er heen te gaan. Toen hij eens had ingezien, dat het tot zijne roeping behoorde, te Jeruzalem het evangelie des koninkrijks te prediken, was niets in staat hem in zijn voornemen aan het wan-

kelen te brengen. Geene overleggingen van vleeschelijken aard, geene vrees voor zijn leven, geene verwijten zelfs van vrienden konden hem weerhouden. Het besluit is onherroepelijk: hij zal naar Judea en Jeruzalem gaan.

Maar als hij, en niet zonder reden, vreest, dat hij er het hoofd zal stooten, mag hij zich dan wel aan het hem dreigend gevaar blootstellen? Is het dan zijn plicht niet, stil te blijven waar hij is, en zich met zijne zoo nuttige werkzaamheid in dien kleinen kring van galileesche vrienden te vergenoegen? Maar als hij niet naar Judea ging, zouden dezen hem dan wel getrouw blijven? Als hij geen enkelen stap deed, om ook de hoofdstad, en langs dien weg het geheele land, voor zich te winnen, zouden zij niet binnen weinige weken van hem afvallen, en bitter teleurgesteld tot elkander zeggen: wij hadden gehoopt, dat hij het was, die Israël verlossen zou en hoe hebben wij ons, helaas, in hem bedrogen? Doch zij het ook, dat Jezus daaraan niet heeft gedacht; dat het althans geen gewicht in de schaal zijner beraadslagingen heeft gelegd, zwaar genoeg, om deze naar de door hem gekozene zijde te doen overslaan, hij heeft onmogelijk een ander besluit kunnen nemen, zonder zich met zijn geweten in strijd te wikkelen. Het kon hem, die zich zelven beschouwde als den door God uitverkorene, om de zedelijke hervormer der wereld te worden, onmogelijk bevredigen, slechts de weldoener van een enkel gewest te zijn. Hij besefte ten volle, dat zijne roeping zich veel verder dan tot Galilea uitstrekte; en al moet het zijn leven kosten, aan zijne roeping zal hij voldoen.

Doch zoover zal het immers niet komen? Jezus heeft zich — zijne lijdensprofetieën bewijzen het — steeds het ergste voorgesteld. Neemt men hem te Jeruzalem niet

aan, dan zal hij er gehaat en vervolgd worden, en wijkt hij niet, door zich tijdig terug te trekken, voor de overmacht der ongeloovigen, dan is er voor hem geene andere uitkomst, dan dat hij voor zijne zaak zijn leven ten beste geeft. Maar ook deze gedachte brengt geene verandering in zijn besluit. Verwerpt men hem, dan zal hij den beker drinken, die hem aan de lippen wordt gezet, en hij zal zich troosten met de hoop, dat zijn dood zijn werk niet vernietigen, maar integendeel den goeden uitslag er van bevorderen, ja zelfs verzekeren zal. Dan zal óók in hem gezien worden wat van den knecht Gods geschreven staat: „al is het, dat hij zijne ziel ten offer heeft gesteld, toch ziet hij zaad en verlengt hij de dagen, en het welbehagen van Jehova is voorspoedig door zijne hand [1]).” De tijd zal het leeren, dat het zaad, met tranen gezaaid, met blijdschap wordt gemaaid. In de door hem verlosten en geheiligden herleefd, oogst hij de vrucht van zijn werken en lijden. Zijn naam, hoe ook gesmaad, komt tot eere en is in zegening bij allen, die, van zijn geest doortrokken, zijne voetstappen drukken.

Eischt het profetenmoordend Jeruzalem zijn bloed, hij zal zijn lot geduldig dragen, in het onwrikbaar vast geloof, dat zijn martelaarsdood in het besluit des Eeuwigen geschreven staat. Hij, die tot anderen sprak: „worden niet twee muschjes voor éénen penning verkocht en niet één van deze zal op de aarde vallen, zonder uwen Vader. Vreest dan niet! gij gaat vele muschjes te boven [2]),” hij dacht er te zijnen aanzien niet anders over. Kon hij, in wien het zedelijk beginsel zoo vroeg ontwaakt en sedert zoo sterk ontwikkeld was, en die, krachtens dat beginsel, altijd deed wat hij erkende Gods wil te zijn, wel nalaten naar Judea heen te gaan? Bleef hij, uit zucht naar

levensbehoud in Galilea, hij ware uit zelfzucht ongehoorzaam geweest aan zijn hemelschen Vader — en neen! dat kon hij niet.

Zoo gaat hij dan naar Judea en Jeruzalem, en de vrede Gods, die al zijne gehoorzame kinderen vervult en zaligt, vergezelt hem.

Hij neemt zijn tocht door het Overjordaansche [3]). Wij weten niet hoeveel tijd hij er mee heeft doorgebracht en evenmin hoe lang hij, na de Jordaan te zijn overgestoken, in Judea vertoefd heeft, eer hij over Bethanië en langs Bethphage naar Jeruzalem ging. In het Overjordaansche heeft hij, naar het schijnt, geene belangrijke ontmoetingen gehad. Deze wachtten hem in Judea, en hij vond ze, zoodra hij aan den westelijken rivieroever gekomen was. Het is intusschen zeer waarschijnlijk, dat hij Galilea lang verlaten had, eer de feestkaravanen, tegen het paaschfeest, van daar naar de tempelstad trokken, en dat hij zich met de twaalven te Jericho, of in den omtrek dier stad, heeft opgehouden, totdat hij gelegenheid vond zich aan eene der galileesche karavanen aan te sluiten. Dit blijkt namelijk hieruit, dat er te Jericho menschen zijn, die hem meer dan oppervlakkig kennen. Het laat zich ook gereedelijk aannemen, dat Jezus, alvorens naar de hoofdstad te gaan, noodig heeft geoordeeld zich ergens in Judea eene poos op te houden, ten einde onder de Judeërs eenige meerdere bekendheid te verwerven, dan de geruchten, die hem waren voorafgegaan, hem daar bezorgd hadden [4]). Heeft hij zich dit werkelijk ten doel gesteld, dan heeft hij geene betere plaats dan Jericho kunnen kiezen. Even als vroeger Kapernaum, kon deze stad hem met allerlei personen in aanraking bren-

gen. Gelegen in de onmiddellijke nabijheid van het veer over de Jordaan, dat Judea in gemeenschap stelde met de landen ten oosten der rivier, werd het bijna dagelijks door een aantal vreemdelingen bezocht. Het had, even als Kapernaum, een tolkantoor, waarover zekere Zaccheus het opzicht had, en natuurlijk eene synagoge, waarvan een der oversten — wij zullen het straks vernemen — niet onverschillig voor Jezus was. Jericho, de palmstad bijgenaamd, lag insgelijks in eene schoone en vruchtbare landouw, en wij begrijpen, dat Jezus, die zoo gevoelig voor natuurschoon was, zich daardoor niet minder voelde aangetrokken, dan door de herinneringen voor hem aan die streek verbonden. Niet ver van Jericho was hij door Johannes gedoopt, en op betrekkelijk korten afstand van daar lag de woestijn, waarheen hij zich begeven had om er, in stille afzondering, na te denken over den weg, dien zijn hemelsche Vader hem aangewezen, en dien hij tot dusver, met volkomene overgaaf van zich zelven aan Hem, bewandeld had.

---

§ 2. PREDIKING VAN JEZUS IN JUDEA.

Jezus is dan nu in Judea, en wel te Jericho. Een vreemdeling was hij er niet. Bezocht hij vroeger menigmaal, bij gelegenheid der hooge feesten, de tempelstad en ging hij in den regel mede met de karavanen, die door het Overjordaansche togen en bij Jericho de rivier overstaken, dan was hij ook meermalen in de palmstad geweest. Als men van daar naar Jeruzalem ging, voerde de weg langs Bethanië, een lief dorpje aan de oostelijke helling

van den Olijfberg. Wat Jezus daar het meeste aantrok was niet de bekoorlijke natuur, maar het gezin, waaraan dit plekje zijne nu reeds achttien eeuwen heugende vermaardheid te danken heeft. Het bestond uit twee zusters, Martha en Maria, — aan wie de latere overlevering een broeder, met name Lazarus, toevoegt [1]) — goede, hartelijke, vrome menschen. Jezus was dikwijls bij hen. Van wanneer zijne vriendschap met hen dagteekent weten wij niet, doch wel blijkt, dat hij door beide zusters om het zeerst geëerd en bemind werd. Beiden beijverden zich zooveel zij konden, om het Jezus, als hij onder haar gastvrij dak vertoefde, recht naar den zin te maken, maar ieder deed het op hare wijze en geheel overeenkomstig met hare bizondere geaardheid: Martha door hem te onthalen op hetgeen zij voor hem gereed had gemaakt, Maria door zich te vergasten op hetgeen hij haar aanbood. Op zekeren dag, terwijl Martha als gewoonlijk druk in de weer en met veel dienens bezig was, zat Maria, kalm en stil, op den grond voor Jezus neder, terwijl hij, op de sofa tegen den wand gezeten, uitrustte van zijne vermoeienis. Daar zat zij, met ingehouden adem luisterende naar hetgeen hij sprak en aan niets anders denkende dan aan de dingen des koninkrijks. Hoe Martha zich daarover ergerde! „Heer!" sprak zij op eens „bekommert gij er u niet over, dat mijne zuster mij alleen laat dienen? Zeg haar, dat zij mij helpe." Jezus antwoordde, doch stellig op zulk een toon, dat de trouwhartige en gedienstige Martha er niet door gekwetst kon worden: „Martha! Martha! gij zijt bezorgd en verontrust u over vele dingen, en maar één ding is noodig. Doch Maria heeft het goede deel gekozen, dat niet van haar zal worden weggenomen [2])." Is Martha de type van allen, die zich door

veel arbeids den Heer welbehagelijk zoeken te maken, doch zich daarbij in zoovele beslommeringen steken, dat er ternauwernood lust is en tijd overschiet, om aan de hoogste belangen van zich zelf te denken, in Maria vertoont zich die geestesrichting, die zich met niets liever bezig houdt dan met luisteren en peinzen en inkeeren tot zich zelf. Dat Jezus met het laatste het meest was ingenomen, als het meest strookende met hetgeen hem zelven eigen was, laat zich begrijpen; en inderdaad het is hooger te schatten dan het eerste, want langs dien weg komt de mensch het eerst en het zekerst tot die gemoedelijke en innige godsdienstigheid, die Gode bovenal behaagt, en alwie nog Maria's voorbeeld volgt, die kiest nog het deel, dat niet wordt weggenomen, want de dingen, die men ziet, zijn tijdelijk, maar de dingen, die men niet ziet, zijn eeuwig.

Bijaldien Jezus vroeger, en ná zijn openlijk optreden in Galilea, in Judea en te Jeruzalem geweest is, dan zal hij er ook over de dingen van het godsrijk gesproken hebben; maar dan heeft zijn onderricht aldaar stellig een huiselijk karakter gehad, en was het gelijk aan dat wat wij hem zoo even in de vriendenwoning te Bethanië hoorden geven. In het openbaar had hij er zich nog niet laten hooren. Maar nu hij in Galilea als Messias erkend is en wenscht, dat men hem als den zoodanige ook in Judea eeren zal, moet dit anders worden. Altijd aan zijn oorspronkelijk plan getrouw blijvende, wil hij ook nu, dat de Judeërs uit eigene beweging tot de ontdekking en de erkenning zijner messiaswaardigheid zullen komen, en dat zij daartoe geleid zullen worden door hetgeen zij zelven hooren en zien, maar door het eerste het meest. Wat ons

van zijne prediking in Judea is overgeleverd doet ons verder zien, dat hij zich ook in ieder ander opzicht volkomen gelijk bleef, en dat hij, ten aanzien zijner denkbeelden en meeningen, geenszins onder den invloed kwam van de menschen, door wie hij zich thans omringd zag.

Omtrent den aard van het godsrijk koestert hij dezelfde meening als vroeger. Zijn bekend gezegde, dat het niet komt met uiterlijk vertoon [3]), behoort tot deze periode, en zoo staat het dan nog altijd bij hem vast, dat het eene geestelijke en zedelijke vereeniging is, wier stichter en hoofd, volslagen wars van alle politieke bedoelingen, niet streeft naar wereldsche heerschappij en geen aardschen luister begeert. Dáár is het godsrijk, waar hij met de geloovigen is, en zij te zamen God verheerlijken door zijn wil te doen en, vol des heiligen geestes, in zijn dienst te arbeiden. Wie dit opmerkten, die zagen het koninkrijk Gods in hun midden en tot hen kwam Jezus woord: „zalig zijn uwe oogen, omdat zij zien, en uwe ooren, omdat zij hooren! Want voorwaar, ik zeg u: vele profeten en rechtvaardigen hebben gewenscht te zien wat gij ziet en hebben het niet gezien, en te hooren wat gij hoort en hebben het niet gehoord [4])." Aan dat godsrijk, hoewel in zijne beginselen aanwezig, ontbrak echter nog veel, eer het gezegd kon worden gekomen te zijn, en naar Jezus meening lag nog zeer verre wat bijna al zijne volgelingen dicht nabij waanden. Er moest ook wel verschil in dezen tusschen Jezus en zijne belijders zijn. Naar zijn oordeel hing de komst van het godsrijk in zijn vollen luister van niets minder af, dan van de zedelijke vernieuwing des volks, en naar hunne zienswijs zou de vestiging er van het gevolg zijn van eene algemeene beweging der natie, ten gunste van den Messias. En nu,

dien Messias hadden zij in hun midden; zeer velen hadden hem reeds als Zoon Davids begroet, en eerlang zou ook Jeruzalem hem ter eere jubelkreten aanheffen. Is het wonder, dat zij juist, terwijl zij met Jezus op weg naar de tempelstad zijn, meer dan ooit verwachten, dat het koninkrijk Gods binnen weinige dagen openbaar zal worden. Hunne verwachting is uiterst gespannen. En Jezus? Nauwelijks heeft hij bemerkt wat het is, dat hen telkens de hoofden bijeen doet steken, of hij haast zich de geestdrift, die zich van hen meester heeft gemaakt, te bekoelen, zonder haar uit te dooven [5]). De gedachte, dat de Christus door lijden tot heerlijkheid geraken moest, en dat ook zij, die aan het godsrijk deel wilden hebben, hetzelfde doornige pad zouden moeten bewandelen, vervulde hem in die dagen geheel. Meermalen sprak hij haar uit, doch nooit zoo duidelijk, als toen Jakobus en Johannes voor zich eene plaats aan zijne rechter- en linkerhand verlangden. Toen klonk het uit zijn mond: „gij weet niet wat gij begeert! Kunt gij den beker drinken, dien ik zal drinken?" En toen zij deze vraag, tamelijk onnadenkend, aanstonds bevestigend. beantwoord hadden, vervolgde hij: „mijn beker zult gij wel drinken, maar het zitten aan mijne rechter- en linkerzijde staat niet aan mij te geven, maar het zal gegeven worden aan hen, wien het door mijnen Vader bereid is." Doch hierbij liet hij het niet. Hij wendde zich tot al zijne discipelen, omdat allen even eerzuchtig als de zonen van Zebedeus waren, en terwijl de hoogste ernst op zijn gelaat te lezen stond, sprak hij: „gij weet, dat de vorsten der volken over hen heerschen, en dat de grooten gezag over hen voeren. Zóó zij het niet onder u; maar zoo wie onder u groot wil worden, die zij uw dienaar. En zoo wie onder u een eerste zijn wil,

die zij uw knecht; gelijk de Zoon des menschen niet gekomen is, om gediend te worden, maar om te dienen en zijne ziel te geven tot een losprijs voor velen." Hoe treffend zegt dit alles en vooral het slot, dat al de leden der heilige godsgemeente, zullen zij ooit hunne heerlijke bestemming bereiken, liever moeten dienen dan heerschen, zelfs liever moeten sterven dan in weelde leven [6].

Zonder dienen geen heerschen, zonder lijden geene heerlijkheid in het koninkrijk Gods. In deze stelling, door Jezus zoo duidelijk uitgesproken, komt de volle adel zijner reine ziel te voorschijn, en zij het ook, dat deze gedachte hem in de laatste weken helderder is geworden, en dat hij het lot, hetwelk hem en de zijnen wachtte, in steeds duidelijker omtrekken vóór zich zag, hij heeft zich vroeger toch niets anders voorgesteld. Het is immers niet te ontkennen, dat ook zijne redenen in Galilea, zoo dikwijls zij de toekomst raakten, steeds op eenigszins somberen en weemoedigen toon gezet waren, en dat verdrukking, vervolging en lijden zich steeds in het verschiet aan zijn oog vertoonden? En hoe lang zouden de vromen om uitkomst blijven zuchten en bidden? Dat wist hij niet, maar hij hield zich verzekerd: zijn hemelsche Vader zou zijne kinderen op aarde niet eindeloos aan hun treurig lot ter prooi laten, en op zijnen tijd zou Hij toonen een hoorder des gebeds te zijn. Daarom moesten zij maar niet vertragen in de gebeden. Dit leerde hij hun in eene gelijkenis. „In zekere stad was een rechter, die God niet vreesde en geen mensch ontzag. En er was in die stad eene weduwe, en zij kwam tot hem en zeide: doe mij recht tegen mijne wederpartij! En een tijd lang wilde hij niet. Doch daarna zeide hij bij zich zelven: hoewel ik God niet vrees en geen mensch ontzie, nogtans omdat

deze weduwe mij moeite aandoet, zal ik haar recht doen, opdat zij niet [altijd] komende mij ten laatste het hoofd breke. Hoort wat die rechter der ongerechtigheid zegt. Zal God dan geen recht doen aan zijne uitverkorenen, die dag en nacht tot hem roepen?" Al toeft God dan ook met het heil, dat zij van Hem wachten, die Hij tot het deelgenootschap aan het godsrijk en zijne zegeningen heeft uitverkoren, zij moeten den moed niet verliezen en niet ophouden met bidden. God maakt het ten laatste zeker wèl met hen [7]).

En wie zullen eens, ten dage der vergelding, het meeste loon ontvangen? Zeker Abrahams kinderen, als de eerstgeroepenen, indien zij maar aanstonds gekomen zijn en vlijtig gewerkt hebben. Zoo moge deze en gene, waarschijnlijk zelfs het meerendeel zijner aanhangers, er over gedacht hebben, Jezus oordeelde anders. En dit moest hij wel, omdat hij zulke groote gedachten van Gods goedheid had en van Hem verwachtte, dat Hij meer zou letten op de gezindheid, waarmee men gearbeid had, dan op den tijd, dien men tot den arbeid besteed had, en dit te eerder, indien het geheel buiten 's menschen eigene schuld was, dat hij niet vroeger tot het godsrijk was toegetreden. Ook dit stelt hij zijnen hoorders in eene gelijkenis voor oogen. „Het koninkrijk der hemelen", zegt hij, „is gelijk aan een huisheer, die met den morgenstond uitging om arbeiders voor zijn wijngaard te huren. Toen hij met de arbeiders overeengekomen was voor eene denarie daags, zond hij ze naar zijn wijngaard. En uitgaande omstreeks de zesde en negende ure, deed hij evenzoo. En uitgaande omstreeks de elfde ure, vond hij anderen staan en hij zeide tot hen: waarom staat gij hier den ganschen dag ledig? Zij zeiden tot hem: omdat niemand ons ge-

huurd heeft. Hij zeide tot hen: gaat ook gij naar den wijngaard. Toen het nu avond geworden was, zei de heer des wijngaards tot zijn rentmeester: roep de arbeiders en betaal het loon, beginnende van de laatsten tot aan de eersten toe. En zij die omstreeks de elfde ure gekomen waren, ontvingen elk eene denarie. Die de eerstgekomenen waren meenden, dat zij meer ontvangen zouden: en ook zij ontvingen elk eene denarie. Die ontvangende morden zij tegen den huisheer, zeggende: deze laatsten hebben één uur gearbeid en gij hebt ze gelijk gesteld met ons, die den last des daags en de hitte verdragen hebben. Doch hij antwoordende zeide tot één hunner: vriend! ik doe u geen onrecht aan. Zijt gij niet voor eene denarie met mij overeengekomen? Neem het uwe en ga. Ik wil dezen laatsten hetzelfde geven als u; of is mij niet geoorloofd met het mijne te doen wat ik wil? Of is uw oog boos, omdat ik goed ben? Zoo zullen de laatsten eersten en de eersten laatsten zijn [8])."

Naar dien goeden en milden God zich vormende is Jezus steeds welgezind jegens allen. Dat ondervindt men thans te Jericho, evenzeer als vroeger te Kapernaum. Ook hier kunnen de tollenaars er van getuigen, maar ook hier ergeren zich de Farizeërs, en wagen zelfs hem persoonlijk over zulk een in hunne oogen zeer onvoegzaam gedrag te onderhouden. Maar Jezus stoort zich aan hunne berisping niet. Hij gaat voort met hetgeen waartoe plicht en neiging hem roepen en hij weet zich schitterend te verdedigen. Tot in de fijnste trekken en met de levendigste kleuren teekent hij de blijdschap van God en zijne engelen over de bekeering van een zondaar, en trekt daaruit het gevolg, dat er dan ook blijdschap op aarde

behoort te zijn, als een broeder van den weg der zonde wordt afgebracht of dien uit eigene beweging verlaat. En nu schildert hij even meesterlijk den wreveligen Farizeër, die trotsch is op zijne werkheiligheid en, jaloersch op zijne voorrechten, niet dulden kan, dat God zich zóó over een ver afgeweken maar tot Hem teruggekeerden zondaar ontfermt, dat Hij dezen in al de zegeningen, die aan het niet afgedwaalde kind des huizes toekomen, laat deelen. Hoe weinig voelt die Farizeër zich een kind Gods. Hij is zijn knecht, en niets meer [9]. Hebben de Farizeërs de gelijkenis verstaan en er winst mede gedaan? Het eerste is mogelijk; aan het laatste kunnen wij niet gelooven. Maar wat toen voor hen als in den wind gesproken is, hoe is het later voor meer dan vijftig elkander opvolgende geslachten tot leering geweest, en hoe is Jezus naam, aan de roerend schoone parabel van den verloren zoon verbonden, door duizenden en tienduizenden geëerd, om de aanmoediging en de kracht, de geloofsversterking en den troost, uit die parabel door hen geput!

Blijft Jezus voor zich dezelfde gedragslijn volgen, die hij zich vroeger altijd ten richtsnoer had gesteld, hij doet ook nu aan de Judeërs dezelfde eischen, die hij aan de Galileërs had voorgelegd. Niemand, hij spreekt het ook nu uit, kan deelgenoot van het koninkrijk der hemelen zijn, als zijn hart niet met kinderzin vervuld is [10]. Het is hem zeer onaangenaam, als hij, in het huis van een aanzienlijken en invloedrijken Farizeër ter maaltijd zijnde, ziet hoe de genoodigden er op uit zijn om de eerste zitplaatsen voor zich te vermeesteren, en hij, de nederige van hart, kan er niet over zwijgen [11]. Maar allerpijnlijkst doet het hem aan, als hij ze hier dagelijks ontmoet, die met hunne wettische gerechtigheid pronken en zich

inbeelden, dat zij rechtvaardig zijn voor God. Dat kan hij in het minst niet dulden, en vooral niet, als die schijnvromen zich ten koste van anderen op hunne ingebeelde deugd verheffen. Hoe heeft hij hen ten toon gesteld in die korte, maar scherpe gelijkenis, die zulk een gevoeligen slag aan het Farizeïsme heeft toegebracht. „Twee menschen," zoo sprak hij, „gingen op naar den tempel om te bidden, de een een Farizeër en de ander een tollenaar. De Farizeër staande bad bij zich zelven aldus: God! ik dank u, dat ik niet ben gelijk de overige menschen, roovers, onrechtvaardigen, overspelers, of ook gelijk die tollenaar. Ik vast tweemaal in de week, ik geef tienden van alles wat ik verwerf. En de tollenaar, van verre staande, wilde zelfs de oogen niet opslaan naar den hemel, maar sloeg zich op de borst, zeggende: God! wees mij, den zondaar, genadig!" „Ik zeg u," liet Jezus aanstonds volgen, „ik zeg u: deze ging af naar zijn huis gerechtvaardigd meer dan die, want ieder die zich zelven verhoogt, zal vernederd worden en die zich zelven vernedert, zal verhoogd worden [12])."

Was de hoogmoed, waartegen hij zich gedurig aankantte, dikwijls een uitvloeisel van den rijkdom, wij begrijpen, dat hij, die voor zich zelven alleen het hemelsche zocht en alle heil van eenvoud en ootmoed wachtte, aan dien rijken overste, dien hij beminnelijk genoeg vond, om een sieraad van de godsgemeente te kunnen worden, in vollen ernst den raad gaf, zich van al zijne bezittingen te ontdoen [13]), en dat hij bij eene andere gelegenheid den zelfzuchtigen rijke, die alleen ten gerieve van zich zelven zijne goederen ophoopte en arm bleef in hetgeen hem tot God kon leiden, van zijne hebzucht poogde te genezen, door hem de stellige waarheid voor te houden, dat

hij, — en wie wist hoe spoedig? — door den dood aan het zijne ontrukt kon worden [14]). Tegen alle zonden trok hij moedig te velde en met al de kracht zijner welsprekendheid drong hij op bekeering aan, maar even sterk verzette hij zich tegen de dwaling, dat iedere ramp, die aan een mensch overkwam, als eene straf Gods voor eene bepaalde, openbare of geheime zonde beschouwd moest worden. Dit bleek op zekeren dag, toen hem bericht werd, dat Pilatus eenige Galileërs, terwijl zij met offeren bezig waren, aan den voet van het altaar had laten dooden. „Meent gij," zoo liet hij zich hooren, „dat deze Galileërs zondaars waren boven alle Galileërs, omdat zij zoo iets geleden hebben? Neen; zeg ik u, maar bijaldien gij u niet bekeert, zult gij allen evenzoo omkomen. Of die achttien, op wie de toren bij Siloam viel en hen doodde; meent gij dat zij schuldenaars waren boven al de menschen, die Jeruzalem bewonen? Neen! zeg ik u, maar bijaldien gij u niet bekeert, zult gij allen evenzoo omkomen [15])."

Op het zedelijk leven komt het bij Jezus bovenal aan. Vraagt men hem: welke is de weg, die ten hemel voert? hij weet er geen ander antwoord op te geven dan dit ééne: „heb God lief boven alles en den naaste als u zelven;" en wilde men van hem vernemen, wie men als zijn naaste te beschouwen had, dan liet hij in de voor velen nóg zoo beschamende parabel van den barmhartigen Samaritaan zien, hoe men steeds zóó te handelen had, dat men, bij elke gelegenheid, ook dan wanneer men met zulken in aanraking kwam die men niet als geloofsgenooten beschouwen kon, duidelijk aan dag legde, in iederen mensch een broeder en zuster te eerbiedigen [16]).

Is hetgeen Jezus thans in Judea verkondigt, inderdaad

hetzelfde wat hij steeds in Galilea gepredikt had, het bewijst, dat hij wel voorbereid is opgetreden, dat hij van stonde aan geweten heeft wat hij wilde en steeds hetzelfde doel heeft beoogd. Neen, hij is geen riet hetwelk, al naar de wind zich draait, her- of derwaarts bewogen wordt, en hij bouwt geen toren zonder genoegzaam materieel te bezitten en van de deugdelijkheid der bouwstof ten volle verzekerd te zijn. Tot zijne eer zij ook opgemerkt, dat hij bij zijn optreden in Judea aan de Schriftgeleerden en Farizeërs zoo weinig mogelijk ergernis geven wil. Een nieuw gebied betredende, matigt hij zich zelven zooveel hij mag, opdat hij hen, die hij voor zich moet trachten te winnen, niet dadelijk van zich afkeerig make. Intusschen is het niet mogelijk, dat hij hen steeds ontwijkt en altijd in die mate verschoont, dat er tusschen hem en die menschen nimmer de minste botsing ontsta. Er wordt dan ook verhaald, dat Jezus nog niet lang in Judea was, of er kwamen reeds Farizeërs om hem te beproeven. Waarschijnlijk had hij zich toen zóó over de echtscheiding uitgelaten, dat hij de wet van Mozes op dit punt niet scheen te eerbiedigen. 't Is althans over deze zaak, dat het twistgesprek loopt, en Jezus houdt ook nu vol wat hij daaromtrent reeds vroeger gezegd had, doch komt er thans nog vrijmoediger voor uit, dat hij de wet onvolmaakt acht en dat deze dan alleen van te groote toegeeflijkheid vrij te pleiten is, als men den lagen trap van zedelijkheid, waarop voormaals de Israëlieten stonden, in aanmerking nam [17]). Het gesprek nam een vreedzaam einde, en het blijkt niet, dat Jezus te Jericho verder bizonder grooten last van die stijf rechtzinnigen gehad heeft.

---

§ 3. HULDE DOOR JUDEËRS AAN JEZUS GEBRACHT.

Jezus optreden in Judea bleef niet zonder vrucht. Zijn woord en zijne persoonlijkheid maakten een goeden indruk en aanvankelijk scheen het, dat het hem hier even als in Galilea gaan zou. Niet weinigen toonden hunne ingenomenheid met hem, en waren er spoedig velen, die hem voor een godsgezant hielden, eindelijk kwamen er ook enkelen, die hem als den Messias eerden.

Een profeet was hij stellig in de schatting der vrouwen, die, met hare kinderen aan de hand en op den arm, tot hem kwamen, en zijn zegen voor hare kleinen verlangden [1]). Dat zouden zij van een gewonen rabbi niet begeerd hebben, maar als de profeet van Nazareth hunnen lievelingen de handen oplegt, o! dan — zij gelooven het vast — zullen deze voorspoedig opgroeien en gelukkig zijn. — Ook die jonge en rijke overste der synagoge, dien wij eens in zijne nabijheid ontmoeten, draagt Jezus hooge achting toe. Hij is iemand, die het goede wil en zoekt en die, ware hij maar niet zoo rijk geweest, een uitnemende onder de volgelingen van den grooten Nazarener zou geworden zijn. Dat hij dezen hoogschat, blijkt reeds uit den aanhef zijner toespraak: „goede meester!" — al is het ook, dat Jezus den lof, dien hij hem toezwaait, afwijst door zijn oog te richten op dien Volmaakt Goede, bij wien het zedelijke niet meer voor toeneming vatbaar is. Voor zijn vertrouwen op Jezus pleit ook, dat hij voor hem zijn hart uitstort en van hem de oplossing begeert van de levensvraag, die hem voortdurend bezig houdt. Hoe hij zich ook beijverd had tegenover de geschrevene wet onberispelijk te zijn en hoe gelukkig hij daarin geslaagd was, toch kon hij

niet tevreden zijn over zich zelven. Hij had er een duister gevoel van, dat hem nog iets ontbrak en Jezus zal het hem zeggen. Zou hij hem de vraag: „wat moet ik doen om het eeuwige leven te beërven?” wel hebben voorgelegd, indien hij hem niet boven ieder ander in staat had gekeurd, hem met raad en bestuur op den levensweg te dienen? Houdt hij hem niet reeds voor een profeet, hij ziet toch in hem een bij uitstek wijzen en vromen leeraar, overwaardig om door hem geraadpleegd te worden. Het is zoo, de poort ten leven, die Jezus hem aanwijst, is voor hem te eng, maar hij keert zich, na 's meesters eisch gehoord te hebben, niet lachend of wrevelig van hem af. Integendeel, hevig geschokt en diep bedroefd verlaat hij hem. Zou hij in die stemming zijn heengegaan, indien het woord van Jezus hem niet in de ziel gegrepen en aan zich zelven ontdekt had? Hij heeft werkelijk geloofd, dat Jezus hem het pad ten leven had aangewezen, maar het heeft hem, helaas! ontbroken aan de kracht om zijn wil te buigen naar het woord Gods, door den goeden meester tot hem gebracht. Voor Jezus intusschen lag er eer in, door zulk een man over zulk eene zaak te worden aangesproken, en te ontwaren, dat zijn woord een menschenhart getroffen had, al was hij niet zóó gelukkig geweest, als hij het om zich zelfs wil, maar vooral ten beste van dien overigens zoo beminnelijken jongeling gewenscht had [1]).

Gelukkiger was de uitkomst van zijne ontmoeting met zekeren Zaccheus, een opzichter over degenen, die den pachter van het grenskantoor te Jericho aan het hem toekomende moesten helpen. Wat hem van Jezus ter oore was gekomen, had een sterk verlangen naar dien Jezus in hem opgewekt. Daar hoort hij, dat Jezus komt en hij spoedt zich naar buiten om hem te zien. 't Zal

tevergeefs zijn, want een dichte drom omgeeft den profeet, en hij is te klein van gestalte om over al die hoofden heen te zien. Waarom dringt hij zich niet door de menigte heen? Dat durft hij niet. Hem, den algemeen verachten mensch, zal iedereen afweren en terugstooten. Wat dan nu? Zonder zich te bedenken klimt hij op een breedgetakten sycomore, die aan den weg staat, en wat de menschen er van zullen zeggen, als zij hem daarboven in dien boom zien, hoe zij wellicht om hem lachen en met hem spotten zullen, hij bekreunt er zich niet om. Hij wil Jezus zien, en als hij zijn doel slechts bereiken mag, dan is al het overige hem onverschillig. Zoodra Jezus hem in het oog krijgt, begrijpt hij, dat meer dan bloote nieuwsgierigheid hem op dien boom gebracht heeft. Daar nadert de zoo vurig begeerde Jezus en als hij voor den sycomore gekomen is, staat hij stil. Opwaarts ziende roept hij den daar zittende toe: „Zaccheus! kom af, want ik zal heden uw gast zijn." Even verblijd als verrast, is Zaccheus in een oogwenk beneden, om Jezus naar zijn huis te geleiden en hem op het beste, dat hij heeft, te onthalen. Maar hij kan zich zelven niet voldoen. De eer, die hem te beurt valt, de vreugd, die hij smaakt, de goedwilligheid, die hij ondervindt, maken hem zoo klein. Diep beseffende hoe gering en ook hoe onrein hij tegenover dien vrome is, plaatst hij zich vóór zijnen gast, en zegt diep bewogen tot hem: „zie! de helft mijner goederen, Heer! geef ik aan de armen, en heb ik van iemand te veel genomen, ik geef het hem vierdubbel weer." Welk een genot voor Jezus, als die man toont zoo goed in zijn geest te zijn ingedrongen! Dat is hem nog aangenamer dan het woord: Heer! waarmee Zaccheus hem betitelt. De goede herder heeft een verloren schaap gevonden. „Heden"

zegt hij, met onverholen blijdschap, „heden is dezen huize zaligheid geschied [3])!"

Het allermerkwaardigste voorval, waardoor het verblijf van Jezus te Jericho zich gekenmerkt heeft, is de erkenning van hem door Bartimeus, die hem luide als Zoon van David begroet heeft. Hij was de eerste van alle Judeërs, die, hoe dan ook, tot het inzicht kwam, dat Jezus van Nazareth de van ouds beloofde Messias was, en hij sprak zijne overtuiging, hoewel zeer tegen den zin der menigte, openlijk uit. Hij, die tot dusver in geestelijken zin blind was, is ziende geworden, of liever door Jezus ziende gemaakt; en van dat oogenblik af was hij een trouwe volgeling en, gelijk wij vertrouwen, een standvastige belijder van den Christus Gods. Zoo werd de dag, waarop Jezus Jericho verliet, de beste van allen, die hij er had doorgebracht, want nu wordt ook in Judea de stem der waarheid gehoord. Was die Bartimeus werkelijk de eerste, door wien hij dáár, naar eisch en wensch, gehuldigd werd, de man heeft er de vereeuwiging van zijn naam ten volle door verdiend [4]).

Hoe zal Jezus er zich over verheugd hebben! Ongetwijfeld; maar toch niet in die mate, als menig ander in zijne plaats gedaan zou hebben. Hij vergat niet, dat hij opging naar Jeruzalem om te sterven, en wie zijner discipelen in de belijdenis van Bartimeus een voorspel gezien hebbe van de toejuiching, die hem weldra van schier geheel Judea te beurt zou vallen, hij niet alzoo. 't Is wel opmerkelijk, dat hij nu wederom, gelijk na de belijdenis van Petrus, van zijn aanstaanden dood begint te spreken. Hij wil ook nu de vreugde zijner aanhangers temperen, door hen een blik te doen slaan in

de naaste toekomst. In hetgeen bij het verlaten van Jericho plaats had, vond hij er aanleiding toe. Als die Bartimeus „Zone Davids!" roept, maar de scharen hem deswege bestraffen, acht Jezus dat te recht een zeer ongunstig teeken. Wat kan het hem baten, dat een enkele hem belijdt, als de menigte niet met dezen instemt? Roept zij: zwijg! is dat niet hetzelfde als eene verklaring harerzijds, dat zij van hem als Messias niets wil weten? Dat spelt hem op nieuw eene treurige toekomst, en doodsgedachten bestormen op nieuw zijne ziel. Nog maar een klein gedeelte van den weg hebben zij afgelegd, of Jezus roept de twaalven, die wederom van niets anders dan van tronen en schepters droomen, terzijde om hen aan de begoocheling, waarin zij zich verlustigen, te ontrukken. Hij zegt tot hem: „zie! wij gaan op naar Jeruzalem en de Zoon des menschen zal overgeleverd worden aan de Overpriesters en de Schriftgeleerden, en zij zullen hem ter dood veroordeelen [5])." Deze herhaalde aankondiging liet echter geen of slechts een vluchtigen indruk na, want kort daarop kwamen de zonen van Zebedeus met hun bekend verzoek tot hem, en ten tweedemale wordt op dienzelfden tocht eene lijdensprofetie van zijne lippen vernomen [6]).

Het is van het hoogste belang op deze verklaringen van Jezus acht te slaan. Zij doen ons duidelijk zien, dat hij zich geene overdrevene verwachtingen van de toekomst gevormd heeft, en dat zijn noodlottig uiteinde voor hem zelven geene teleurstelling is geweest. Neen; hij gaat niet naar Jeruzalem, om er eene schitterende overwinning te behalen en er zich als koning te laten kronen, maar om er te zegevieren door te sterven. Langs dien weg zal hij zich een naam verwerven, die boven alle

namen is en zich eene heerschappij verzekeren, zooals geen vorst ooit heeft uitgeoefend, de heerschappij over het verstand en het hart, den wil en het geweten van talloos vele aardbewoners. Zou hij zelf iets liever hebben gewenscht dan dit? Zeker niet; want daardoor zal zijn Vader het meest verheerlijkt worden, en daarvoor wil hij alles, ook zijn leven, ten offer te brengen. Heft dan op, o poorten! uwe hoofden! Verheft u, gij overoude deuren! Dat de koning der eere inga! Wie is hij, die koning der eere...? Hij is het, dien de gansche christenwereld, onder allerlei vormen en met allerlei titels, als haar Heiland huldigt.

HOOFDSTUK VI.

JEZUS TE JERUZALEM.

---

§ 1. INTOCHT IN JERUZALEM.

Het werd tijd dat Jezus Jericho verliet. Het paaschfeest was op handen. Van de galileesche karavanen waren reeds enkele door de palmstad heengetrokken, en nu er weer eene komt, die bijna geheel uit aanhangers van hem is samengesteld, sluit hij zich bij deze aan. Zijne discipelen vergezellen hem, en onder de weinige volgelingen, die hij tot nu toe in Judea verworven had, zien wij natuurlijk Bartimeus, den voormaals blinde, maar nu ziende. Jezus bevindt zich dan nu te midden van een groot aantal vrienden. Dit onverwachte wederzien is hun eene genotvolle verrassing en velen zijn tot opgewondenheid toe verblijd. Nu toch, zij gelooven het stellig, zal voor Israël het koninkrijk worden opgericht. De spruit Davids trekt immers met zijn aanhang op, om zich in de hoofdstad als den Christus Gods te openbaren en, onder de luide toejuichingen der natie, zich een weg tot

den troon van zijn doorluchtigen voorzaat te banen! Hoe weinig vermoeden zij, welk een tegenstand dáár hun Messias beidt. Hoe onzacht zullen zij straks uit hun zoeten droom wakker worden geschud. Dat is niet de schuld van Jezus; hij heeft zijnen jongeren meermalen gezegd, dat het anders wezen zou, doch deze hebben het niet geloofd en in plaats dat zij de schare tegenwerkten, stijfden zij haar door hun voorbeeld in hare dwaze voorstellingen van de toekomst.

Zooals de zaak nu staat is er slechts weinig noodig om de menigte, die Jezus naar Jeruzalem vergezelt, tot de hoogste geestdrift op te winden. Aanvankelijk valt er niets bizonders voor. Doch eer zij het doel van den tocht bereikt hebben, gebeurt er iets, dat zulk een indruk op de schare maakt, dat zij zich niet weerhouden kan in luide Hosanna's, Jezus ter eere, los te barsten. Op een klein uur afstands van Jeruzalem, tegen de helling van den Olijfberg, langs wiens voet de heirbaan loopt, ligt het dorp Bethphage. In de nabijheid er van staat Jezus stil en zendt twee zijner jongeren uit om het ezelveulen te halen, dat daar voor hem gereed wordt gehouden. Spoedig hebben zij hun last volbracht, en met den ezel aan de hand keeren zij tot hun meester terug. Ziende dat hij hem bestijgen wil, ontdoen zij zich van hunne opperkleederen, vouwen die tot een kussen samen en leggen dat op den harden en scherpen rug van het rijdier. Jezus zet er zich op neer en rijdt nu langzaam voort. Nauwelijks hebben de scharen Jezus op dien ezel gezien, of zij herinneren zich Zacharia's godsspraak: „verheug u zeer, o dochter Sions! Juich Jeruzalems dochter! Ziet, uw koning komt tot u; rechtvaardig is hij en zegenrijk, zachtmoedig en rijdende op een ezel, een jong ezelinneveulen [1])." Meenen

zij daarin een wenk van Jezus kant te zien, om hem als Messias hunne hulde te brengen, hij behoeft er geen oogenblik op te wachten. Zij zelven verlangen niets vuriger. Sommigen hunner spreiden hunne opperkleederen voor hem uit, anderen houwen takken van de boomen af en werpen die voor hem neer. Zoo komt men dra in het gezicht van Jeruzalems poort en nu verdubbelt zich het gejubel: „Hosanna den Zone Davids! Gezegend hij die komt in Jehova's naam! Hosanna in den hooge [2])!" Zij doen de lucht weergalmen van hunne kreten en houden er niet mede op, nu hunne voeten de stad des grooten konings betreden hebben. Integendeel, het gejuich neemt toe van oogenblik tot oogenblik. De stad geraakt in opschudding. Van elken kant hoort men de vraag: „wie is deze?" en dan antwoorden de opgetogene Galileërs: „Jezus, de profeet van Nazareth, in Galilea." Honderden voegen zich bij den stoet, die zich tempelwaarts richt, en hoe verder men komt, des te meer groeit hij aan en op des te hooger tonen uiten zich de jubelkreten, waarvan iedere Jood de beteekenis begrijpt. Onder degenen, die mede tot de karavaan behooren, zijn eenige Farizeërs, waarschijnlijk uit Jericho. Zij hebben er voor gezorgd dicht bij Jezus te zijn, daar zij hem nauwlettend willen gadeslaan. Van den beginne af was deze uiting van den volksgeest hun eene ergernis geweest en bij iederen stap verder klom hun wrevel. Als men nu, zelfs binnen Jeruzalem, met juichen voortgaat en Jezus toont, dat het hem welgevallig is, kunnen zij zich niet langer bedwingen. „Meester," roepen zij hem toe, „bestraf uwe discipelen." Onheilspellend teeken! Maar Jezus laat er zich niet door bewegen aan de menigte het zwijgen op te leggen. Zijn antwoord is: „ik zeg u, zoo deze zwegen, de steenen zou-

hem te Jeruzalem wachtte en over het verlies van zijn leven, dat hij zich als zeer ophanden voorstelde, en eer de avond gedaald is, zal hij zich het tegenovergestelde voorgespiegeld en zich met een koninkrijk van deze wereld gevleid hebben? Of neemt men het anders: eer hij uit Jericho vertrok moet hij de afspraak omtrent den ezel gemaakt hebben, en heeft hij toen daarbij gedacht aan een intocht, die eene politieke strekking hebben moest, vanwaar dan dat hij op eens zoo somber wordt, en als hij op weg naar de hoofdstad is, tot tweëmalen toe over den lijdensbeker spreekt, die hem weldra aan de lippen gebracht zal worden? Is hij zoo onvast in zijne meening, wordt hij zoo tusschen hoop en vrees geslingerd, dat hij in het éene oogenblik een kruis en in het andere een troon voor zijne oogen ziet? Hoe ware dit in strijd met hetgeen hij van het begin af omtrent het koninkrijk der hemelen gedacht en gezegd heeft, en hoe onvereenigbaar ware het met de vaste houding, die hij tegenover zijne discipelen aannam, nadat zij hem als den Gezalfde Gods beleden hebben!

Indien hij in het geheim politieke plannen gesmeed had, hij zou er op eene andere wijze van hebben doen blijken. Dat hij er op bedacht is, aan het volk te laten zien, dat Zacharia's profetie in hem vervuld is, bewijst ten volle hoe weinig hij zich een Messias voorstelt, heerschende door opstand en geweld. De profeet beschreef immers den grooten koning als in het bezit van hoogst voortreffelijke zedelijke hoedanigheden, als rechtvaardig en zachtmoedig, als een vorst des vredes, rijdende, niet op een edel en vurig strijdros, maar op het veulen eener ezelin, dat wel bij gewone reizen, maar niet in den oorlog als rijdier gebezigd werd. Als Jezus nu, door juist deze profetie

verder doet bevestigt ons in dit gevoelen. Terstond nadat hij Jeruzalem binnengekomen is, begeeft hij zich naar den tempel. Om er de vaan des opstands omhoog te steken en van de opgewekte volksstemming te zijnen gunste gebruik te maken? Neen, er staat: „en als hij alles in het rond bezien had en het nu avond was, ging hij uit naar Bethanië met de twaalven [6])." Hij houdt zich dus verder stil en geeft aan de opgewondene Galileërs tijd, om tot hunne gewone bezadigdheid terug te keeren. Daartoe trekt hij zich zelven tijdig terug.

Wat heeft Jezus dan nu eigenlijk gewild? Hij heeft toch niet verwacht, dat de Jeruzalemmers zoo maar op eens met de Galileërs zouden instemmen, en nauwelijks heeft hij kunnen hopen, dat een gedeelte hunner hem, na een langer vertoef in hun midden, als Messias huldigen zou. Hij had reden om te vreezen, dat men hem hier bijna algemeen verwerpen zou [7]). Waartoe dan nu zulk eene vertooning, terwijl hij in den regel van alle luidruchtige tooneelen een beslisten afkeer had? Hij is aan zijne geliefde Galileërs schuldig, hun althans éénmaal de gelegenheid te geven, zich openlijk vóór hem te verklaren, en hij is dat ook aan zich zelven verplicht. Nu er zoovelen zijn, die hem in zijn waardigheid erkennen, mag hij zich zelven niet langer met den sluier der geheimzinnigheid omhullen, en daar het gansch niet zeker is, of de hiërarchische partij hem wel tijd zal laten, om zich van lieverlede in zijne wezenlijke waarde te doen kennen, acht hij het beter van stonde aan te zeggen of liever te toonen, wie hij is. Bovendien er komen oogenblikken, dat de mensch zich gedrongen voelt, soms schier ondanks zich zelven, uit te komen voor hetgeen hij is. De innige

waarheid, dat alles maakt een diepen indruk. Onthutst en verschrikt gehoorzamen de schuldigen zonder den minsten tegenstand te bieden, en ook de omstanders laten Jezus ongehinderd zijn werk voltooien. Later zal men hem wel ter verantwoording roepen [9]).

Deze tempelreiniging is een feit van groote beteekenis. Zij is niet enkel eene zelfopenbaring van den Heer, maar tevens eene aanwijzing van den zin, waarin hij de Messias zijn wil. Toen hij den vorigen dag geene enkele poging in het werk stelde, om de volksbeweging tot oproer te doen overslaan, maar zich stil terugtrok, toen verklaarde hij daardoor aan allen, die het verstonden, dat het door hem beoogde niets met den staatkundigen toestand des volks te maken had, en vraagt men nu zich zelven af: wat wil hij dan toch? door de tempelreiniging geeft hij ten antwoord: dat hij als hervormer van den godsdienst wil optreden en dat derhalve zijn messiasschap uitsluitend van religieusen aard is. Nu is het ons duidelijk, waarom hij volstrekt naar Jeruzalem wilde. Dáár was het brandpunt der godsvereering, maar deze toonde zich dáár inzonderheid jammerlijk ontluisterd door allerlei bijvoegsels, die niets met den godsdienst gemeen hadden. Misbruiken van onderscheiden aard waren er ingeslopen, en vurige eigenbaat speelde er, zelfs te midden en onder aanmoediging der priesterschaar, de hoofdrol. En wat zegt hij nu, als hij, in heiligen ijver voor God ontstoken, dat verkeerde aantast? Dat hij eene volslagene omwenteling beoogt? Neen, alleen dat hij hervorming door reiniging bedoelt. Wat op zich zelf voor iederen vrome een ergernis en een gruwel is, dat moet weg; maar wat, ofschoon niet in volle harmonie met den godsdienst van geest en waarheid, dien hij predikt, onschadelijk is, dat mag vooreerst nog blijven

gelijk het is. Het kan zijn nut nog doen. Het moge diep in Jezus ziel gelegen hebben, dat de godsdienst, zooals hij zich dien voorstelde, geheel onafhankelijk van den jeruzalemschen tempel en de mozaïsche voorschriften gemaakt moest worden, hij trekt daarom toch niet onverstandig of ontijdig tegen het bestaande te velde. Hij vergenoegt zich vooreerst met de aanwijzing en wegruiming van het verkeerde en zondige, dat zich met den oud-vaderlijken eeredienst vermengd heeft, om later het aangevangen hervormingswerk voort te zetten; en mocht hem zelven daartoe geen tijd gelaten worden, dan vertrouwde hij, dat zij die ná hem zouden komen, voleindigen zouden wat hij begonnen had. Jezus heeft er niet aan getwijfeld, of eens zou de dag aanlichten, dat de ware aanbidders Gods niet meer naar aangewezene heilige plaatsen zouden trekken, om dáár aan aller menschen Vader de hulde van hun geloof, van hunnen eerbied, van hunne dankbaarheid en van hunne liefde te gaan brengen, dewijl men Hem, die overal is, aan alle plaatsen zoeken en vinden, zien en tasten zou; maar hij moest geduld hebben, want ijzer is niet met handen te breken en de vijl heeft lang werk, eer zij de traliën van het kerkerraam, waaruit men den gevangene wil doen ontsnappen, heeft doorgevlijmd.

Jezus was er ook voor zich zelven zeker van, dat noch Jeruzalem noch de tempel op een langen duur te rekenen had [10]. Nog slechts één menschengeslacht misschien, en de gruwel der verwoesting zou, met den engel des doods, gezien worden, staande op de heilige plaats. Dan werd de godsdienst van zelf vrijgemaakt van de banden en vormen, die hem nu zoozeer knelden. Waarlijk, al had men zich ook van eene revolutionaire poging tot omverwerping van het bestaande een goe-

hedrin. Doelende op hetgeen bij zijn intocht in Jeruzalem, en kennelijk met zijne goedkeuring geschied was en vooral op de pas door hem bewerkte tempelreiniging, leggen zij hem de tweeledige vraag voor: „door welke macht doet gij deze dingen, en wie heeft u deze macht gegeven?"

Jezus kent hun het recht, om hem zulk eene vraag te doen, ten volle toe, en is ook bereid er op te antwoorden. Vooraf wil hij echter onderzoeken, of hij met oprechte, eerlijke, waarheidlievende, echt godsdienstige mannen te doen heeft, die, naar hunne innerlijke gesteldheid, in staat zijn, het door hem te geven antwoord te verstaan en te waardeeren. Twijfelt hij er dan aan? Ja, zeker, en wel op grond van hunne houding tegenover Johannes de Dooper. Kunnen zij zich daaromtrent behoorlijk verantwoorden, dan zal hij hun zeggen, wat zij van hem verlangen te weten, en anders niet. „Ik zal u ook één ding vragen," zoo spreekt hij, „de doop van Johannes, van waar was die, uit den hemel, of uit de menschen?" — was Johannes tot hetgeen hij deed, met goddelijk gezag bekleed, of was de doop, door hem bediend, niets anders dan eene daad van menschelijke vinding en willekeur, waaraan niemand zich meer behoeft te storen, dan hij zelf verkiest? Deze vraag brengt hen in verlegenheid. Zij steken de hoofden bijeen, om samen te beraadslagen, en zij fluisteren onder elkander: „indien wij zeggen: uit den hemel, dan zal hij ons toevoegen: waarom hebt gij hem dan niet geloofd? en komen wij rond voor onze meening uit en verklaren wij, dat die doop niets meer was dan een gril van dien zonderlingen mensch, dan jagen wij het volk tegen ons in het harnas, want het volk houdt Johannes voor een profeet." Zij besluiten eenvoudig tot Jezus te zeggen:

„wij weten het niet"; maar als zij dit ant
lijk geven, dan doen zij daardoor ook afs
recht op eene verklaring zijnerzijds [14]). M
schen, Jezus ziet het aanstonds in, is niets
en welk bewijs voor zijne goddelijke zendin
kunnen geven, hetwelk hun, die teekenen
verlangen, voldoen zal? Zullen zij zich doo
dat hij spreekt, laten overtuigen? Hun
„wij weten het niet", zegt hem het tegen
werpt hij zijne paarlen ook niet voor de z
van hen moet de triomf zijner zaak verw
maar van het volk. Daarom wendt hij zich
tegenwoordigers der hiërarchie af, om al
vestigen op de betergezinden onder de men
wat hij verder spreekt moet voornamelijk
het volk aan die blinde en gewetenlooze
ontrukken, aan wier leiding het zich tot du
vertrouwen op hunne rechtschapenheid, heeft

Eene ontmoeting als deze, waarbij twee
elkander gaan, zonder dat zij elkaar hebben
wat zij van elkander wenschen te weten, is
vriendschappelijke. In haar zien wij dan o
van de vijandschap der jeruzalemsche grooten
't Was voor hen, die zoo hoog in aanzien s
onaangenaamst door zulk een geringen Gal
teruggestooten te worden. Dat brengt hun al a
wrevel in het hart en het voornemen om h
tijd te doen voelen, hoe dwaas hij gehandel
zulk eene houding tegenover hen aan te
spreekt van zelf, dat zij van zijn messiassch
weten. In hunne schatting is hij òf een dw
volksmisleider, en zij zullen er zorg voor dr

besloten den strijd op leven en
door te zetten.

De eersten, die aanvallenderwijz
de Farizeërs, in bondgenootschap
vurigste voorstanders van de dyna
dientengevolge weinig gediend r
iemand, die zich voor den Christu
hij zijn doel bereikt, naar hunne
Idumeërs omver zal werpen. Om a
willigheid tegen Jezus te bannen
heid in het spreken uit te lokke
vriendelijk gelaat en voegen zij
toe, wel geschikt, om op ieman
„Meester!" zeggen zij, „wij we
Gods in waarheid leert en u aa
gij ziet niet op den persoon d
dan, wat dunkt u? Is het geoorl
te geven of niet?" Onder al die
verscholen, gereed om Jezus ee
te brengen. Zegt hij: neen! da
rige houding tegen de Romeine
niet. Hij is verstandig genoeg, o
loos op het spel te zetten. Zij ver
ja! zal zeggen [1]), maar dan, en hie
het ook gedaan met zijn messiassch
geen Messias begeeren, die met d
kers van het vaderland heult? V
om zelf den troon van David te b
ders verwacht worden, dan da
zelven vorderen zou, om zijne v
strijden en zijn leger, tegen

de Romeinen te betalen, en uw
geven." De vragers trokken ve
ders stonden verbaasd. Bij het
gewonnen [2]).

Er treden thans nieuwe vijand
Deze hadden zich tot hiertoe n
legen zijn [3]). Met hunne gewon
trent al wat godsdienst en zedel
de geruchten, die uit Galilea
hoord en er zich in het minst
Indien men hen maar ongestoor
liet, raakte het hun weinig wa
den. Twee zaken evenwel waren
moest laten: de hiërarchie en
Romeinen, want van beide ware
Op het behoud van de hiërarchie
omdat zij, die in den regel tot de
behoorden, niet zelden tot het
ste waardigheden geroepen werd
oogenblik één hunner, de beke
stoel gezeten. Voor de romeinsch
den zij, omdat zij, die zich van
inzonderheid tot de vermaken der
den gevoeld, niet gaarne een zui
volgens de beginselen van het fa
dewijl het alsdan met al die h
waarin zij zooveel behagen vonden
de vreemden het bewind in handen
aanzien, dat het hun ooit ontbreke
om het leven naar hartelust te g
zij, doch enkel uit zelfzucht, de

Daar treedt Jezus te voorschijn en openbaart zich niet slechts als een tegenstander der hiërarchie, daar hij den godsdienst des geestes en des harten als den eenig Godewelbehagelijken predikt, maar hij beweert ook, dat hij de Christus is. Nu meenen zij, dat zij mede tegen hem te velde moeten trekken. Immers, indien het volk aan zijn voorgeven geloof slaat en Judea met Galilea instemt, dan zal men pogen het godsrijk, met den Messias aan het hoofd, in wezen te roepen, en al hielden zij het een zoowel als het ander voor een hersenschim, het volk, — zij wisten het maar al te goed — dacht er geheel anders over. En wat zou dan gebeuren? Eén van beiden; de poging zou gelukken of mislukken, — maar in beide gevallen zou het hun tot schade zijn. In het eerste geval zou er eene godsdienstige staatsinrichting komen, waarbij zij, indien zij geduld bleven, niets hoegenaamd zouden te zeggen hebben en waarbij iedere gelegenheid, om zich in eenig door de wet verboden zingenot te baden, hun zou zijn afgesneden. In het tweede geval — en dit kwam hun stellig het meest waarschijnlijke voor — zouden de Romeinen, ijlings tusschenbeiden getreden maar tot het uiterste toe weerstaan en getergd, wel eens in die mate verbitterd kunnen worden, dat zij besloten, aan het joodsche volksbestaan voor goed een einde te maken; en wat zou er dan van hen worden? Voor niets zijn ze dus zoozeer bevreesd als voor een volkstumult, hetwelk ook maar eenigszins een messiaansch karakter draagt. Zoolang die Nazarener zich enkel op godsdienstig gebied beweegt, laten zij hem met rust. De leeringen en inzettingen, waarvoor de Farizeërs ijveren en die dezen reeds maanden geleden tegen Jezus de stem deden verheffen, boezemen hun geen belang in; maar nu die Jezus heeft toegelaten en

ze
h
de
oc
ce
de
ge
te

ri
on
do
ve
lic
in
to
is
zu
he
ge
Zij
on
ter
he
zij
zev
heb
gel
He
sta
wa
ge
I

opstandingsleer volslagen ongerijmd is, en ten anderen dat Mozes zelf niet aan de opstanding der dooden geloofd heeft, daar hij anders zulk een leviraatshuwelijk, waarbij het toekomende leven met het tegenwoordige in tegenspraak kon komen, niet zou verordend hebben. Daartoe was de groote wetgever Israëls veel te wijs geweest, en als zij nu de opstanding loochenden, dan moesten zij — en dit beweerden zij inderdaad — als de ware rechtzinnigen aangemerkt worden. Zij meenen, dat zij Jezus in eene schromelijke verlegenheid hebben gebracht. En dit zouden zij werkelijk gedaan hebben, indien hij de opstandingsleer der Farizeërs in allen opzichte had aangekleefd. Maar hij heeft er veel helderder denkbeelden van en gaarne grijpt hij deze gelegenheid aan, om er zich openlijk over uit te laten. Hij zag aanstonds in, dat die Sadduceërs op twee punten het spoor bijster waren. Zij verstonden blijkbaar de schriften niet. Of werd niet in het tweede boek van Mozes gelezen: „ik ben de God Abrahams en de God Isaäks en de God Jakobs? Is God, die zóó spreekt, dan niet evenzeer een God van dooden als van levenden [4])?" Mozes heeft dus, naar Jezus meening, hoewel niet aan opstanding, toch aan onsterfelijkheid geloofd, en dat geloof was ook het zijne, omdat hij er zeker van was, dat de mensch, die Gode toebehoorde, krachtens zijne oorspronkelijke en onverstoorbare levensgemeenschap met den Eeuwige, ook Godes eigendom bleef. De andere fout, door de Sadduceërs begaan, bestond hierin, dat zij zich den toestand der ontslapenen niet anders voorstelden dan als een voortleven in denzelfden vorm, waarin zij op aarde gezien waren. Dit was, volgens Jezus eene miskenning van „de kracht Gods." Het kon immers voor den Almachtige niet te wonderbaar gerekend worden ter wille

van het leven ná den dood geheel nieuwe vormen en toestanden te scheppen? En dit zou plaats hebben. — Weerspreekt Jezus hierdoor de farizeeuwsche voorstelling van eene lichamelijke opstanding, waarbij de mensch, zooals hij vroeger was, uit het graf zou oprijzen, hij geeft tevens te kennen, hoe hij over den toestand der gezaligden denkt: „zij zijn als engelen Gods" en dus hierin onderscheiden van de menschen op aarde, „dat zij niet meer huwen en ook niet meer ten huwelijk gegeven worden." Voor de engelen, door geen geslacht van elkander onderscheiden, is het huwelijk eene volslagene ongerijmdheid, en dus komt eene vraag, als die, welke hem zoo even gedaan was: „wiens vrouw zal zij zijn?" in het geheel niet te pas. De Sadduceërs zijn geslagen en druipen af. De Farizeërs achten zich met zulke bondgenooten in den strijd tegen Jezus weinig gediend; ja, een enkele, maar dan zeker geen van de hoofden der partij, zal Jezus hebben toegevoegd: „Meester! gij hebt goed gesproken." Doch wat hiervan zij, het doel om Jezus bij het volk in minachting te brengen is gemist. De scharen hebben slechts eene uiting van bewondering voor Jezus van Nazareth [5]).

Later trad een wetgeleerde op, om hem te beproeven. De Joden van dien tijd maakten onderscheid tusschen groote en kleine geboden, doch waren het onder elkander niet eens over de vraag: welk is het gebod in de wet, waarop het 't meest aankomt? De scholen van vroegeren tijd, die van Hillel en Schammai bij voorbeeld, hadden er verschillend over geoordeeld, en hunne latere discipelen waren op dit punt nog steeds in strijd met elkaar. De wetgeleerde heeft uit het antwoord van Jezus willen opmaken aan welke zijde hij zich schaarde, met de

hoop in het hart, dat de partij, die hij in het ongelijk zou stellen, op hare beurt hem verlaten zou. Hij brengt den overouden regel: „verdeel en heersch" in toepassing. Maar Jezus heeft niemand der zijnen door zijn antwoord geërgerd en van hem afvallig gemaakt. Hij sprak: „gij zult den Heer uwen God liefhebben met geheel uw hart en met geheel uwe ziel en met geheel uw verstand. Dit is het groote en het eerste gebod. En het tweede, daaraan gelijk, is: gij zult uwen naaste liefhebben als u zelven. Aan deze twee geboden hangt geheel de wet en de profeten." Hiertegen was door geene partij iets in te brengen, want Jezus voerde inderdaad niets anders aan dan wat in de wet zelve geschreven stond [6]), en daarom voor iederen Jood met goddelijk gezag bekleed was. De vraag, hem voorgelegd, kon dus nooit tot die netelige gerekend worden, die aanleiding konden geven tot twist; en zoo werd hem, die haar gedaan had, door het antwoord zelf onder de aandacht gebracht, welk eene dwaasheid hij, een wetgeleerde! begaan had. Jezus blijft wederom meester van het veld.

Driemaal heeft Jezus een op hem gerichten aanval afgeslagen, en nu acht hij het nuttig zijne vervolgers in het nauw te brengen, door hun op zijne beurt eene vraag voor te leggen. Aanleiding er toe vond hij in hetgeen men te Jeruzalem omtrent hem uitstrooide, dat hij namelijk geen nakomeling van David en derhalve ook niet de Messias was. Van zijne vorstelijke afkomst was althans niets gebleken en hij, zoo meende men, zou niet nagelaten hebben van zijne afstamming uit David te gewagen, indien hij er het bewijs voor had kunnen leveren. Wat kon Jezus nu doen? Moest hij aanbieden door getuigen of bescheiden te staven wat zijne vijanden loochenden?

heeft hen gevangen, en gaan zij nu toch voort Jezus, op grond zijner niet geblekene davidische afkomst, verdacht te maken, er zal thans onder het volk wel deze en gene aan het twijfelen zijn geraakt, of de Messias wel een nakomeling van David *behoefde* te zijn[7]).

Is het niet hoogstnatuurlijk, dat Jezus, toen hem bijna van uur tot uur duidelijker werd, dat hij van de Jeruzalemmers niets te hopen had en dat dientengevolge ook het meerendeel der Galileërs van hem afvallig zou worden, thans meer dan ooit te voren zijne oogen naar de heidenwereld wendde, om daar den troost te zoeken, waarnaar zijne hevig gewonde en diep bedroefde ziel smachtte? Niets laat zich dan ook eerder begrijpen, dan dat hij bij herhaling over de toetreding der niet-israëlietische volken tot het godsrijk gesproken heeft. Maar hoe vermeerderde dit de ergernis, die hij reeds in zoo menig opzicht aan de steilrechtzinnigen gegeven had!

Toen Jezus te Jericho was, had hij zich bij uitstek verdraagzaam jegens de Samaritanen getoond[8]), en nog in Galilea zijnde had hij zich veel gunstiger over de heidenen uitgelaten, dan, naar het oordeel van den rechtgeaarden Jood, aan een lid van het uitverkoren volk Gods betaamde. Zelfs zou hij eens gezegd hebben, dat velen uit het oosten en westen zouden komen om met Abraham, Isaäk en Jakob aan te zitten in het koninkrijk Gods; ja, men vertelde zelfs van hem, dat hij de zegeningen van het godsrijk, uitsluitend voor de Israëlieten bestemd, tot de heidenen gebracht had, alsof deze zoo maar als mededeelgerechtigden aan het godsrijk aangemerkt konden worden[9]). Had het gerucht waarheid gesproken? Jezus had nog niet lang binnen Jeruzalems muren getoefd, of alle

hem aan landlieden (de Joden) en ging buiten 's lands. Toen nu de tijd der vruchten genaderd was, zond hij zijne dienstknechten (de profeten) tot de landlieden om zijne vruchten (geloof en gerechtigheid) te ontvangen. En de landlieden namen zijne dienstknechten, en den een sloegen, den ander doodden, den ander steenigden zij. Wederom zond hij andere dienstknechten, meer in getal dan de eerste, en zij deden hun desgelijks. Eindelijk zond hij zijnen zoon (den Christus) tot hen, zeggende: zij zullen mijnen zoon ontzien. Maar toen de landlieden den zoon zagen, zeiden zij onder elkander: deze is de erfgenaam; komt, laat ons hem dooden en zijne erfenis aan ons houden! En zij namen hem en wierpen hem buiten den wijngaard (banden hem buiten het godsrijk) en doodden hem. Wanneer nu de heer des wijngaards komt, wat zal hij aan die landlieden doen? Hij zal komen en ze verderven en den wijngaard aan anderen (de heidenen) geven. Gij hebt immers deze schrift wel gelezen: de steen (den Christus) dien de bouwlieden verwierpen, die is tot hoeksteen geworden (op hem rust het godsgebouw). Van den Heer is hij dit geworden en hij is wonderlijk in onze oogen [12])."

Wat is het, waardoor Jezus de Farizeërs zoo gebelgd heeft?" Is het de in de laatste gelijkenis doorstralende meening, dat zij niet zouden ophouden hem te vervolgen, totdat zij hem het leven benomen hadden? Of is het dit, dat hij zich bij herhaling kennen doet als den Messias, of als zijne verwachting van de toekomst uitspreekt, dat hij, hoewel gestorven, nogtans de hoeksteen van het groot en heerlijk godsgebouw zal zijn? Zeker, dit alles heeft hen schromelijk gehinderd, en al had hij niets meer dan dit bedoeld, het ware reden genoeg voor hen ge-

weest, om hem te haten. Maar wat hun het meest in de borst stak, was iets anders. Die Nazarener had het volk Gods eens en andermaal voorgesteld als onwaardig om het godsrijk te beërven, en hen in staat geacht den Messias te vermoorden. Dat was erg. Alsof zij geene vromen waren, Gode welbehagelijk van wege hunne godsdienstigheid; alsof het ware Israël, door hen vertegenwoordigd, er immer toe zou kunnen komen den echten Messias te verwerpen, te bannen en te dooden? Maar nog erger, dat hij durft voorspellen, dat zij met hunne stad, en dan ook met hun tempel, verdelgd zouden worden; alsof hunne stad, het heilige Jeruzalem, niet, naar de uitspraken der profeten, de eeuwige godsstad ware en alsof de aan Jehova gewijde tempel niet tot aan de voleindiging der wereld het middelpunt van den eeredienst zou wezen? Doch wat in zijne redenen het allerergelijkst was, bestond hierin, dat hij, en al wederom in strijd met de orakels der oude godsgezanten, aan de heidenen, aan die door God en menschen vervloekte verworpelingen, zoo maar, geheel buiten Israël om en zonder hunne onderwerping aan Mozes ook maar in de verte aan te duiden, het deelgenootschap aan het godsrijk toezeide, en hen daardoor tot gunstgenooten Gods maakte, ja, ver boven hen zelven en hunne medegeloovigen stelde. Bij het vernemen van dit alles kookte hun het bloed in de aderen. Iets godslasterlijkers hadden zij nooit gehoord.

---

§ 4. DE ONTMASKERING VAN HET FARIZEÏSME.

De jeruzalemsche atmosfeer is niet die, waarin Jezus

gem
leide
nen
van
hoc
het
na
in
ke
hı
h
l
d
é

niet genoeg naar zijn zin gediend werd. Hij, altijd vol van den lof zijns hemelschen Vaders en geene eer zoekende dan de zijne: en die ander, opgeblazen van eigengerechtigheid en niets vuriger begeerende, dan van de menschen gezien, bewonderd en geëerd te worden. Hij, met alle zelfverloochening zich beijverende, om de beginselen, die hij zijnen hoorderen zocht in te prenten, in zijn eigen leven te doen aanschouwen, als de krachtig werkende oorzaken van hetgeen op zedelijk gebied waar en liefelijk is: en die ander, veel van zijn volgeling vergende, maar hem geen voorbeeld van godzaligheid gevende, door zelf te doen wat hij plichtmatig noemde. Hij, steeds bereid en in staat tot het brengen van ieder offer, dat plichtbesef van hem vraagt: en die ander, alles, wat onder zijn bereik valt, gebruikende ten bate van zich zelven. 't Is niet mogelijk, dat er tusschen die beiden een duurzame vrede besta. Maar nu kan het ook wel niet anders, of Jezus, hoe zachtmoedig en vredelievend van aard hij is, moet somwijlen lucht geven aan de verontwaardiging, die hem bij eene vijandige ontmoeting met zulk een Farizeër aangrijpt. De oprechtheid laat hem niet toe, dien godsdienstloozen huichelaar vriendelijk aan te zien en broederlijk te vermanen, maar gebiedt hem, zoo forsch en hard te zijn, als een zedelijk goede, zonder het beginsel der liefde te verzaken, immer wezen kan. Jezus kan ook donker zien en toornig zijn [1]), en ontlast zich de lang verkropte weerzin tegen zooveel ondeugendheid, als waarvan hij zijns ondanks getuige is, dan dondert zijn strafwoord den schuldige in het oor. 't Is bovendien voor de zegepraal der goede zaak dringend noodig, dat die tegenstrevers van het waarachtig goddelijke in hun wezenlijk karakter en hunne eigenlijke bedoelingen voor het volk

ten toon worden gesteld, opdat het zich tijdig ontscheure aan den leiband dier boozen, die uitsluitend zich zelven bedoelen, en wien het onverschillig is wat er van de menigte wordt, indien zij er maar eer en voordeel bij oogsten. Neen, Jezus kan en mag niet zwijgen. Al staat daar ginds de voorzichtigheid met waarschuwend opgeheven vinger; al fluistert de zucht tot zelfbehoud hem smeekend toe: stort u zelven niet in het verderf, — hij ziet en hoort er niet naar, en met evenveel moed als kracht den geesel der bestraffing zwaaiende, maakt hij alles openbaar wat hij verfoeielijks heeft opgemerkt, maar zonder één woord meer te zeggen, dan hij voor de strenge vierschaar der waarheid verantwoorden kan. Hij is er zeker van, dat het hun, op wien zijne slagen nederkomen, niet tot verbetering dienen zal, maar hij zal zijn oogmerk bereikt hebben, als hij de schare bewogen heeft hunne hand los te laten, om zich zelfstandig voort te bewegen langs de baan, die hij haar aanwijst, als hij die dwalende schapen, vermoeid en dorstig als zij zijn, straks ziet vlieden tot den levenden God, die zaligt door te heiligen, om bij Hem rust en lafenis te zoeken. Hij zal er zijn Vader voor danken, al moet het ook zijn leven kosten.

Daags na zijne komst te Jeruzalem voelt Jezus zich reeds verplicht hun de harde les der waarheid te lezen. Toen zij hem geantwoord hadden, niet te weten vanwaar de doop van Johannes was, sprak hij deze gelijkenis uit: „zeker iemand had twee zonen en hij ging tot den eerste en zeide: zoon! werk heden in den wijngaard. Deze echter antwoordde: ik wil niet. Doch later kreeg hij berouw en hij ging. De vader, van den eerste eene weigering ontvangen hebbende, wendde zich tot den tweede en deed

hem hetzelfde verzoek. Ik zal, Heer! zoo met den schijn van den diepsten eerbied e ste gehoorzaamheid, toe, en toch, hij ging deze twee heeft den wil des Vaders gedaan den zij niet zeggen: wij weten het niet, kortaf dit bescheid: „natuurlijk, de eerste." hadden zij, zonder het te vermoeden, hu geveld. Zij zelven waren geteekend in het tweeden zoon. Toen Johannes was opgetr heid van het koninkrijk Gods verkondigen zij naar de woestijn geloopen, verwachtend feet, indien hij er een was, hun zonder ee den toegang tot de godsgemeente vergunnen tot hen sprak hij van de noodzakelijkheid c ook van hen eischte hij, dat zij zich zoude maar dit stond hun zoo weinig aan, dat zi gingen. Het tegenovergestelde had met Onder de hoorders van Johannes, die d heid had uitgedreven, bevonden zich ook meenen stempel, ontuchtige vrouwen en wel aanvankelijk ongezind van hun zondi te doen, zoo kwamen deze toch later to ten zich doopen. Maar zij, de hoogmo hadden bij hunne weigering volhard en beschamend voorbeeld der overigen niet t bracht. Dat alles lag reeds in de gelijke hun, als ten overvloede, nog eens door . woorden gezegd [2]).

Het was evenwel niet enkel onder h gelijkenis, dat Jezus hun hunne verkeer oog bracht. Ook in onbewimpelde taa ongunstig oordeel over hen uit, en bij

lijk, zoo nadeelig, dat hij, om vrede met zijn geweten te kunnen houden, haar niet onaangetas laten. Heeft hij reeds vroeger, maar vooral in de dagen het farizeïsme in al zijne kracht, maar al zijne akeligheid aanschouwd, hij kan het niet zoo statig en verleidend rondom zich zien wan zonder naar den mantel te grijpen, waarin het zi huld heeft, om het dien, en natuurlijk niet met hand, van het lijf te rukken.

Hij kan niet dulden, dat die Farizeërs met hunn meende godsdienstigheid zooveel vertooning maken wijst de scharen op hunnen onverdragelijken hoogmoe maken hunne gedenkcedels breed en de boordsels l kleederen groot" — zoodat er een groot aantal spreul de wet op kan geschreven worden — „en zij houde van de eerste plaatsen aan de maaltijden en van c gestoelten in de synagogen en van de begroeting de markten, en laten zich bij voorkeur: rabbi! noemen." En diezelfde menschen, die den schijn men, alsof zij de vroomheid zelve zijn, en door voorschriften verklaren, hoeveel zij van anderen ei eer zij hen in hunnen kring, den kring der rech digen, kunnen opnemen, hoe gedragen zij zich tege hunne eigene instellingen? „Zij binden zware laste niet te dragen zijn, bijeen, en leggen ze dan schouders hunner volgelingen, maar willen ze zelve hun vinger niet aanroeren."

Sprak Jezus zóó over hen tot de scharen, om e op te wijzen, hoe krank hare geneesmeesters en hoe hare leidslieden waren, meene niemand dat hij zich trok en zweeg, als zij zich in persoon, en zoo ir wekkend mogelijk voor hem plaatsten. Neen! ook da

daar de graven der profeten opbouwden en de grafsteden der rechtvaardigen versierden en zeiden: „hadden wij in de dagen onzer vaderen geleefd, wij zouden geen deel met hen gehad hebben aan het bloed der profeten," zij gaven, door zoo te handelen en te spreken, zich zelven de getuigenis, „dat zij kinderen waren van hen, die de profeten vermoord hadden." Inderdaad! hetzelfde bloed vloeide ook door hunne aderen; want zij toonden zich even afkeerig van het goddelijk ware en reine als zij, die in vroeger dagen hunne woede aan de godsgezanten hadden gekoeld.

Zoo ontmaskert Jezus de boosheid, en wat hij toen heeft gedaan, dat is sedert overal geschied, waar men in zijnen geest gesproken en gewerkt heeft. Geen grooter vijand van alle farizeïsme in elken vorm, dan de reine godsdienst van Jezus, wonende in de harten zijner geestverwanten. Die godsdienst is de bijl, welke eens den kankerachtigen boom, dien de hemelsche Vader niet geplant heeft, en die geene andere dan slechte vruchten dragen kan, voor eeuwig van zijn wortel scheiden zal. Het zal de triomf van het Christendom en een feestdag voor de menschheid zijn, wanneer de laatste van het overoude geslacht der Farizeërs begraven wordt.

---

§ 5. EENE LAAGHARTIGE SAMENSPANNING.

Niets natuurlijker, dan dat de Schriftgeleerden en Farizeërs fel op Jezus gebeten zijn. Hadden zij hem reeds, bij zijne intrede in Jeruzalem, toegeroepen: „Meester! bestraf uwe discipelen [1]," en het daags daarna aan de knapen,

die hem toejuichten, zeer kwalijk genomen, dat zij, hem ter eere, een Hosanna hadden aangeheven [2]), het werd er niet beter op, toen Jezus hen, daags ná de tempelreiniging, zoo geducht voor het hoofd stiet [3]). Hun wrevel neemt niet weinig toe, als Jezus toont in hun binnenste te lezen, en zij gaan heen om er over te beraadslagen, of zij hem maar niet gevangen nemen en voor de rechtbank brengen zouden. Zeker hadden zij dit toen reeds gedaan, indien de vrees voor het volk hen niet weerhouden had [4]). Toch wordt de gedachte: weg met dien Nazarener! hun hoe langer zoo gemeenzamer. En voor zulk eene misdaad deinst niemand hunner terug? Neen; want naar hunne meening zullen zij geen zonde plegen, maar veeleer een Gode welgevallig werk verrichten, als zij aan zulk een gevaarlijk mensch, na vruchteloos gepoogd te hebben hem den mond te snoeren of hem van zijn aanhang te berooven, het leven benemen. Hij, een ketter en scheurmaker van de ergste soort, hij, een valsche Messias en dus een volksmisleider, die, als hij zoo voortgaat, de natie ten verderve voert, is immers niet waardig dat hij blijft leven? Wie het volk en den godsdienst wezenlijk lief heeft, die mag niets anders dan zijn ondergang wenschen.

Het besluit daartoe wordt genomen. 's Woensdags is er ten huize van Kajafas, den toenmaligen Hoogepriester, eene vergadering van de leden des Sanhedrins. In deze bijeenkomst wordt besloten, dat zij zich van Jezus meester maken en hem ter dood veroordeelen zullen. Zij twijfelen niet, of de landvoogd zal het door hen geslagen vonnis bekrachtigen; want als zij de politieke strekking van het messiasidée slechts op den voorgrond plaatsen, dan zal hij in Jezus een onruststoker zien, wiens leven gevaarlijk is voor de veiligheid van den staat. Hun

blijft slechts over, den tijd der uitvoering te bepalen. Omtrent dit punt wordt goedgevonden, eerst het paaschfeest voorbij te laten gaan [5]). Vóór dien tijd zou er te veel mede gewaagd worden. De galileesche vrienden van den Nazarener waren nu immers te Jeruzalem en dus in zijne onmiddellijke nabijheid? Deze zouden niet dulden, dat iemand geweld aan hem pleegde en zij zouden ijlings tot zijne verdediging toeschieten. Dan zou er van weerszijde gestreden worden, en was eens het vuur, dat reeds smeulde, in laaie vlammen uitgebarsten, wie zou het dan blusschen? De Sadduceërs in den raad — en zij hadden er grooten invloed, want de Hoogepriester behoorde met al de zijnen tot hunne partij — zien in hunne verbeelding de Romeinen reeds opdagen. Dit gevaar moeten zij trachten te keeren. Derhalve, het staat bij allen vast, niet op, maar ná het feest, als de Galileërs meerendeels naar hunne haardsteden en de troepen naar hunne gewone garnizoensplaats teruggekeerd zijn, zal Jezus gevangen genomen, veroordeeld en ter dood gebracht worden. Ontkomen zal hij niet, want hij blijft zeker te Jeruzalem. Wat zou iemand, die zich voor den Christus uitgeeft, buiten de tempelstad uitrichten? Al ware het echter, dat hij met de groote karavaan medeging, welnu, dan zou hij, in Galilea teruggekomen, welhaast zijn aanhang tot een onbeduidend hoopje zien versmelten, en van alles, wat hij zich ooit mocht hebben voorgesteld, zou niets gebeuren.

Zoo redeneeren en besluiten de leden van den grooten raad. Maar niets veranderlijker dan de mensch, die in zijne voornemens en handelingen menigwerf van allerlei

onvoorziene omstandigheden afhankelijk is. Het Sanhedrin is nog niet uiteen gegaan, of daar treedt iemand de vergaderzaal binnen, die, door zijn aanbod om Jezus in alle stilte in hunne handen te leveren, hen op het zoo even bepaalde terug doet komen. Hij, die dat aanbod doet, is Judas Iskarioth, één van de twaalven. Hij belooft, dat hij hun zoodra mogelijk de plek zal wijzen, waar zij zich, zonder eenige opschudding te veroorzaken, van Jezus meester zullen kunnen maken. Hij, die tot den kring der vertrouwde vrienden des Nazareners behoort, zal hen ter plaatse voeren waar hij zich, 's avonds laat, en slechts in gezelschap van een handvol weerlooze en vreesachtige Galileërs, ophoudt. Zonder aarzelen treden zij in het voorstel van den laaghartigen verrader en maken met hem de noodige afspraak. Kunnen zij Jezus in handen krijgen, zonder dat iemand zijner vrienden, de zoogenaamde jongeren uitgezonderd, er iets van bespeurt, dan behoeven zij voor geen oproer te vreezen. Zij zullen zich met zijne veroordeeling haasten en zorgen, dat hij aan den landvoogd is overgeleverd, eer het gerucht zijner gevangenneming zich door de stad en onder de Galileërs verbreid heeft. Dan toch zal wel niemand eene poging tot zijne bevrijding durven wagen; want iedereen zal aanstonds beseffen, dat het onmogelijk is aan dien adelaar zijne prooi te ontwringen, en is die Jezus eens uit den weg geruimd, dan zullen zijne aanhangers spoedig tot zich zelven komen en inzien, dat zij door hem bedrogen zijn. Ten laatste zullen zij de vaderen Israëls nog voor hunne tijdige tusschenkomst dank zeggen [6].

Zoo spannen de vijanden van Jezus niet slechts onderling, maar ook met een zijner eigene discipelen, tot zijn verderf

samen. 't Is een akelig tooneel, betwelk de geschiedenis ons voorhoudt, en het kost ons moeite, te gelooven, dat in een der twaalven zulk een boos opzet is gerezen. Maar niets, helaas! is zekerder, dan dat Judas zulk eene verfoeilijke rol gespeeld heeft [7]). Hoe is hij er toe gekomen? Een der evangelisten schrijft, dat de Satan in Judas Iskarioth gevaren is [8]), en geeft daardoor te kennen, eensdeels, hoe gruwelijk hij het werk van dien ellendeling acht [9]), anderdeels, dat hij niet in staat is, eene voldoende oplossing van zijn gedrag te geven. Was dit in zijn tijd en ook voor hem een zielkundig raadsel, wij willen toch beproeven, hoever wij met de verklaring er van kunnen komen.

Is Judas door wraakzucht aangezet? Doch waardoor is hij dan gekrenkt of getergd? De geschiedenis meldt niet, dat Jezus hem ooit eene beleediging heeft aangedaan [10]). Het eenige wat de latere traditie onder onze aandacht brengt en de waarschijnlijkheid voor zich heeft, is, dat hij een geldzuchtig mensch was. Hiervoor pleit zijn gezegde tot de raadsleden: „wat zult gij mij geven [11])?" woorden, die ons in de ooren klinken, alsof zij ons toeroepen: het is dien mensch om geld te doen. Had eene andere beweegreden hem gedreven, hij zou niet om loon gevraagd, veeleer zelfs aangeboden loon van de hand gewezen hebben. Maar hij versmaadt de dertig zilveren penningen [12]), die hem beloofd of gegeven werden [13]), niet; en meent men wellicht, dat deze som, — ongeveer acht en veertig guldens van onze munt, — te gering geacht moet worden om een gierigaard tevreden te stellen, men bedenke, dat het zilver toen eene veel grootere waarde had dan nu. Men kon er een slaaf en zelfs een stuk lands van tamelijken omvang voor koopen [14]). In elk geval is zulk eene som,

voor een rijken verkwister schier van geene waarde, voor een armen gierigaard een groote schat.

Ofschoon de geldzucht deel aan Judas snoodheid gehad kan hebben, zoo is dit toch niet genoeg tot geheele verklaring zijner gruweldaad. Daartoe moeten wij dieper in zijn binnenste zien. Hij behoorde ongetwijfeld mede tot degenen, die vurig naar de komst van den Messias en de stichting van het godsrijk verlangden. Wat Johannes den volke had aangekondigd en wat Jezus, bij zijn eerste optreden, desaangaande gezegd had, was hem, vooral ter wille van het tijdelijk voordeel, dat er, naar zijne meening, voor de geloovigen mee gepaard zou gaan, alleraangenaamst geweest. Hij voegde zich bij de trouwste volgelingen van Jezus en trok weldra diens opmerkzaamheid. Het duurde niet lang, of hij werd, tot zijne groote vreugde, in den kring der discipelen opgenomen. Jezus zag in hem wat goeds, en hoogstwaarschijnlijk bezat hij een aanleg, die hem tot wat groots geschikt maakte. Iemand, die zóó diep kon vallen als hij, was stellig geen onbeduidend wezen, van wien niets te verwachten was: en heeft Jezus, bij nadere kennismaking, waarschijnlijk in hem ontdekt, wat hem, ten aanzien van dien opgewonden ijveraar voor het messiasrijk, met vrees vervulde, hij kan zich gevleid hebben met de hoop, dat het zich wel ten goede keeren en dat hij in dien Judas eens een moedig doortastenden apostel hebben zou. Van harte stemde Judas mede in met de belijdenis van Simon: „gij zijt de Christus." De toenemende belangstelling, die Jezus in Galilea vond, en eindelijk de erkenning van hem in zijne messiaswaardigheid door duizenden vromen, bracht Judas in stille verrukking. Toen Jezus opging naar Judea, was er maar éene gedachte, die hem bezig hield, deze: het

beslissende oogenblik nadert met rassche schreden; en als straks de meester ten troon stijgt, dan zal ik, die van den beginne af zijn volgeling en belijder ben geweest, ruimschoots deelen in de zegeningen van het godsrijk. Wie toch zouden eerder door den grooten koning met eer en voordeel overladen worden, dan de twaalven? Iets echter was er, dat hem verontrust had. Hij had Jezus van lijden en sterven hooren spreken, en hoe weinig de anderen daarop gelet hadden, voor hem waren die woorden niet verloren gegaan. Maar de volgende gebeurtenissen, inzonderheid de intocht van Jezus in Jeruzalem en de tempelreiniging, hadden die sombere gedachten bij hem op den achtergrond gedrongen, totdat zij weer met volle kracht te voorschijn kwamen, toen hij, die alles oplettend gadesloeg en alle kansen nauwkeurig berekende, ontwaarde, dat de officiëele machten in den staat geen bijval hoegenaamd aan zijn meester schonken. De Judeërs, met de Overpriesters, Schriftgeleerden en Farizeërs aan het hoofd, keerden zich van Jezus af en boden hem van uur tot uur heviger tegenstand. Dat ongunstige oordeel der Judeërs, waaraan hij, die, naar het schijnt, zelf een Judeër was [15]), alle gewicht hechtte, ook omdat de Judeërs in den regel de vurigste ijveraars voor het geloof aan een gouden eeuw in de toekomst waren, opende zijne oogen voor hetgeen aanstaande was. Ja, het liet zich aanzien, dat lijden en dood zijn meester in de hoofdstad wachtten, en dat deze naar waarheid had geprofeteerd. Al die schoone droomen, waarmee hij zich maanden lang verlustigd had, blijken ijdel, en al zijne luchtkasteelen liggen in puin. De teleurstelling, die hij ondervindt, maakt hem bitter. Van al dat gehoopte voordeel, waarvoor hij zooveel tijd en rust ten offer had gebracht, zal niets in wer-

Een enkele blik op den staatkundigen toestand der Joden in Palestina leert ons, hoe onwillig zij het hun opgelegde juk der romeinsche opperheerschappij droegen. Aan klagen en morren was geen gebrek. Doch daarbij bleef het niet altijd. Het gebeurde niet zelden, dat zich hier of daar eene oproerige volksbeweging zien liet, die, al werd zij aanstonds door kracht van wapenen onderdrukt, toch niet altijd van gewicht ontbloot was. Ongeveer twintig jaren geleden had Judas, de Gauloniet, naar aanleiding van den census door den syrischen procurator Quirinius, op keizerlijk bevel gehouden, Galilea in rep en roer gebracht [1]), en nog maar weinige dagen waren er verloopen, sedert Pilatus eenige Galileërs in den tempel had laten dooden, omdat zij het een of ander tegen de Romeinen ondernomen hadden. Deze waren op dit punt bij uitstek gestreng en zagen niets van dien aard door de vingers. Als Jezus, wanneer dit laatste bewijs van romeinsche tucht hem geboodschapt wordt, verklaart, dat zij allen, indien zij zich niet bekeerden, desgelijks zouden omkomen, dan geeft hij, die wist dat de Romeinen geen oproerig verzet tegen hen straffeloos konden dulden, ongetwijfeld te kennen, dat hun hetzelfde lot te wachten stond, indien zij hunne wrevelige gezindheid bleven koesteren, en er zich toe lieten verleiden om openlijk hun wrevel te toonen [2]). De ter kruisstraf verwezene Barabbas en de twee andere boosdoeners, die werkelijk met Jezus gekruist zijn, behoorden waarschijnlijk tot die opgewondene vrijheidszonen, die gretig elke gelegenheid aangrepen, om in botsing met de Romeinen te komen en zich dan niet ontzagen, tegen hen het zwaard te trekken. Die

toen leefden moeten stekeblind geweest zijn, indien zij niet overal smeulende vonken van opstand zagen. Wakkerde de wind van de eene of andere zijde aan, dan kon het niet anders, of het geheele staatsgebouw moest binnen weinige dagen overal in vuur en vlam staan; en als dit eens gebeurde, welke zouden dan de gevolgen zijn? Deze lieten zich gemakkelijk berekenen. De Romeinen zouden dadelijk te wapen snellen, om aan die tergende Joden, die hen tot den kamp hadden uitgedaagd, eene geduchte les te geven. Wel liet het zich aanzien, dat de Joden, zoodra het eens tot een algemeenen strijd gekomen was, met de woede der wanhoop zouden vechten, en dat zij, hoe ook benard, maar steeds door de Zeloten aangehitst, van geene onderwerping zouden willen hooren, — maar hun tegenstand zou hunne vijanden slechts te heviger prikkelen, en deze zouden niet rusten, eer zij de woelzieke muitelingen voor altijd onschadelijk hadden gemaakt.

Alles dringt ons te gelooven, dat Jezus het ook zoo heeft ingezien, en derhalve Jeruzalems val heeft *kunnen* voorspellen. Waarom zou hij geen open oog voor de werkelijkheid en dientengevolge eene bepaalde meening omtrent het toekomstige lot der tempelstad gehad hebben? Hierin zal hij toch wel aan mannen als Jesaïa en Jeremia gelijk zijn geweest, dat hij uit de teekenen des tijds kon opmaken wat de toekomst brengen zou? En waren de voorspellingen van die vroegere profeten meestal uitgekomen, omdat zij in den regel uitdrukten wat werkelijk te vreezen was, wij kunnen met niet minder grond verwachten, dat het inzicht van Jezus in het onderling verband der dingen even helder is geweest, en dat hij in hetgeen was, de kiem aanschouwd heeft van hetgeen komen zou, tenzij geheel onvoorziene, maar nauwelijks

denkbare omstandigheden tusschenbeide kwamen, om aan den loop der gebeurtenissen eene geheel andere richting te geven. Aannemende, dat Jezus den ondergang van den joodschen staat heeft kunnen voorspellen, doen wij een stap verder. In de oudste oorkonden zijner geschiedenis treffen wij menige uitspraak aan, waarin hij zijn gevoelen aangaande de toekomst van zijn volk duidelijk blootlegt, en wij vinden geen reden, om hem al die profetieën te ontzeggen. Maar dan mogen wij het er ook voor houden, dat hij het lot, hetwelk als eene dreigende wolk boven Jeruzalem hing, voorspeld heeft. Op dit punt zijn de Synoptici eenstemmig, en ook hieromtrent zijn zij het eens, dat Jezus er niet eer over gesproken heeft, dat toen hij in Judea was en daar met eigene oogen zag, dat het volk rustig voortdommelde op een vulkaan, die van binnen reeds aan het branden was.

Eens en andermaal had Jezus reeds, maar altijd nog in de omhulling der gelijkenis, de verwoesting van Jeruzalem voorspeld [3]), en eene zijner strafredenen tegen de Farizeërs geëindigd met de dreigende woorden: „ziet uw huis wordt u woest gelaten [4]).” Doch weldra deed zich eene gelegenheid op, om zich veel duidelijker over deze zaak uit te laten. Op een der dagen van de laatste week met zijne discipelen den tempel verlatende, wezen zij hem op de schoone gebouwen en kostbare steenen, die, door de avondzon verguld, zulk eene prachtige vertooning maakten. Die tempel was inderdaad een gesticht, waarop Jeruzalem roem mocht dragen, vooral nadat de bouwlustige Herodes hem ten koste van veel arbeids en veel schats vergroot en verfraaid had. Nog was hij niet geheel naar het bestek voltooid, maar ook zooals hij daar nu reeds stond, was hij een pronkstuk, hetwelk inwoner en

vreemdeling in verrukking bracht. Ook de discipelen deelen in die algemeene bewondering en de poort uitgaande, roept een hunner, door zooveel schoons getroffen, Jezus toe: „Meester! zie toch, welke groote gebouwen en kostbare steenen!" Doch zijn antwoord is, en terwijl hij het uitspreekt trekt een donkere wolk over zijn aangezicht heen: „voorwaar, ik zeg u, hier zal geen steen op den anderen gelaten worden, die niet zal worden afgebroken [5])." Op weg naar Bethanië zet hij zich in het midden der zijnen op den Olijfberg neder, met het aangezicht naar de stad gekeerd, die zich van dit punt in al hare schoonheid en trotschheid aan het oog vertoonde. Maar het gezicht van al die heerlijkheid bracht de jongeren niet meer, gelijk eene poos te voren, in verrukking. De sombere profetie des meesters ruischt hun nog altijd in de ooren, en terstond komt hun de vraag op de lippen: „wanneer zullen die dingen geschieden [6])?" Jezus blijft hun, wel is waar, het verlangde antwoord schuldig, daar hij met edele eenvoudigheid zijne onwetendheid in dit opzicht belijdt, maar toch zegt hij hun het een en ander, hetwelk hun sedert onvergetelijk bleef. Eerst schildert hij den oorlog, door de Romeinen tegen de stad gevoerd, waaraan zich de vermaning vastknoopt, om tijdig de vlucht te nemen; daarop beschrijft hij de groote ellende, die er mede gepaard zou gaan, en ten slotte verzekert hij, dat dit alles nog ten tijde van het toenmaals levende geslacht gebeuren zou. Hij zal ongeveer aldus gesproken hebben:

„Als gij hoort van oorlogen en geruchten van oorlogen, ziet toe, schrikt niet! want het moet alles geschieden; maar nog is het einde niet. Want volk tegen volk zal opstaan en koninkrijk tegen koninkrijk, en er zal hongersnood en pest en aardbeving zijn allerwege."

„Wanneer gij dan den gruwel
staande op heiligen grond, dat dan
vlieden naar de bergen."

„Doch wee de zwangeren en zo
Bidt, dat uwe vlucht niet geschied
alsdan zal er eene groote verdrukk
niet geweest is van het begin der
en niet weer zijn zal. En indien d
werden, geen vleesch zou behou
wille der uitverkorenen zullen die d

„Waar het lijk is, daar zullen d
melen."

„Voorwaar ik zeg u, dit geslach
totdat dit alles is geschied, doch
ure weet niemand, ook de engelen
mijn Vader alleen [7])."

Heeft Jezus — en dit blijkt zonn
den — werkelijk gemeend, dat st
verwoest zouden worden, hij was
men blik, dien hij over de wereld
leeren slaan, genoeg Israëliet geb
land en zijn volk lief te hebben.
bedroefde hem, en de gedachte aa
Israël zou getroffen worden, en
voor den geest stonden, alsof zij
vulden zijne oogen met tranen, to
gen van Bethanië naar Jeruzalem
naakte. Hij schreide over haar en h
tend herinnerde hij zich en hun, d
menigmaal Jehova Jeruzalems kind
vergaderen, gelijk eene hen hare
onder hare vleugelen, maar hoe zi

voorstelling van een zuiver geestelijk godsrijk liet zich geene verschijning van den Christus in ontzagwekkende heerlijkheid vereenigen. In een dweper kon zulk eene gedachte post vatten, maar niet in de ziel van iemand als Jezus, zoo verstandig en vroom, zoo nederig en stil, die niet zijne, maar Gods eere zocht, en den triumf, waarop hij hoopte, uitsluitend gelegen vond in de zegepraal der goede zaak, waaraan hij zijn leven had toegewijd en waarvoor hij ook zijn leven prijs gaf. Jezus stelde nooit zijn persoon, maar steeds uitsluitend zijne zaak op den voorgrond.

Geheel anders dachten later zijne volgelingen. Hoe de meester ook getracht had, hunne opvatting van het messiasrijk met de zijne in overeenstemming te brengen, het was hem niet gelukt. De diep bij hen ingewortelde dwaling, dat het godsrijk een rijk van deze wereld zijn zou, liet hun niet toe, alle uitwendige heerlijkheid van den Messias af te scheiden. Toen Jezus nu aan het kruis der schande den adem had uitgeblazen, en zij niettemin in hem als den Messias bleven gelooven, begonnen zij zich van lieverlede te troosten met de gedachte, dat hij zich toch eens aan Israël en de volken in koninklijke heerlijkheid vertoonen en als wereldrechter vonnis spreken zou. Wat hij, tijdens zijn leven, van zijne blijvende werkzaamheid op aarde en van zijn komen en leven in de harten der geloovigen gezegd had, dat werd weldra zóó verklaard, dat het aan eene persoonlijke nabijheid en aan eene persoonlijke wederkomst deed denken. Wanneer zou deze plaats hebben? Wanneer zou de verheerlijkte in al den glans zijner majesteit zichtbaar worden voor het sterfelijk oog? Dat zou gebeuren bij de voleindiging der tegenwoordige eeuw [10]), die alsdan onmiddellijk door de toekomende,

het zoo gewenschte tijdperk der glorierijke messiasregeering, zou worden opgevolgd. Wat is nu natuurlijker, dan dat zij deze hunne denkbeelden aangaande de toekomst met de uitspraken van Jezus, Jeruzalems val betreffende, vermengd hebben, en wat laat zich gemakkelijker verklaren, dan dat zij ze, ter goeder trouw en zonder in het minst te vermoeden, dat zij dwaalden, aan Jezus in den mond hebben gelegd? Vandaar, dat wij telkens in Jezus redenen over het lot van den joodschen staat de denkbeelden zijner eerste belijders omtrent zijne wederkomst, alsof zij van hem afkomstig waren, ingeschoven vinden [11]).

Hoe heeft Jezus over de toekomst van het godsrijk geoordeeld? Wat zal, naar zijne meening, aan de zegepraal er van voorafgaan? Wat heeft hij geloofd en geleerd aangaande het wereldgericht? De beantwoording dezer drie vragen zal nog iets kunnen toevoegen aan de reeds door ons verkregene kennis van Jezus, en wij willen dus ook aan haar onze krachten beproeven.

Hoe heeft Jezus over de toekomst van het godsrijk geoordeeld? Of zou hij er nooit ernstig over hebben nagedacht? Maar wie onzer, die bezig is met een werk, waarvan hij nog ruim zooveel voor de toekomst als voor het tegenwoordige verwacht, kan geheel en al nalaten met zijne gedachten vooruit te loopen en naar de gegevens, die te zijner beschikking staan, zoo goed mogelijk te berekenen, wat er van de toekomst te hopen is? Jezus heeft hierop geene uitzondering gemaakt. Reeds vroeg heeft hij zich voorgesteld, dat het koninkrijk der hemelen, hoe nietig van omvang het bij zijne eerste verschijning wezen mocht, spoedig naar alle kanten

streken heen zijne takken uitslaat, en dat het
heiligende kracht de menschenmassa doordringe
lijk het zuurdeeg door den ganschen deegkl
trekt [12]). Door welk middel zou die uitkomst
worden? Door geen ander dan door de pred
woords, en daarom gaf hij aan zijne discipelen
om allerwege het evangelie des koninkrijks te
gen [13]). Van die prediking heeft hij wat goeds
Wel wist hij, dat zij niet bij allen de gewensch
king hebben zou, maar bij zijn verkeer met mens
hij toch ook harten gevonden, die genoeg w
bereid om het woord Gods in zich op te neme
ze vergelijken mocht bij akkers, die slechts b
hoefden te worden, om rijkelijk vrucht te drag
zulke harten klopten, naar hetgeen hij zelf n
bespeurd had, evenzeer in heidenen als Jo
godsrijk, hij was er stellig zeker van, zou
overwinnen, en heeft hij eens gezegd: „ik zag
als een bliksem uit den hemel vallen [15])," hij g
te kennen, dat hij reeds in zijne verbeelding aans
hoe het rijk der duisternis door het rijk d
vernietigd was. Jezus heeft geen oogenblik
zegepraal van den godsdienst getwijfeld. Zij
dat hij zich de wereld kleiner heeft voorgestel
werkelijk is, en dat hij van de werkzaamheid zij
telen meer verwacht heeft, dan zij geleverd he
heeft toch zeker geloofd, dat het toenmaals lev
slacht niet uitgestorven zou zijn, eer het konink
met kracht gekomen was [16]), en zich verlustig
gedachte dat eens de volken der aarde zich over
not van de zegeningen des evangelies verblijden

Lij heeft het
er toe gek
wereld te
anger afha
jegens hen
ren zou —
m aangeko
rijk der h
en uit h
en, die
Heeft Je
n, dat de
idenen v
worden
Vaders
atsen en
rde, da
geschie
fde staa
was vo
erkondi
en I
heerlijk
t onve
mend
vern

eni
ora
vern
stdri

wondene volksstemming gebruik zouden maken om zich aan het hoofd van groote troepen te plaatsen, en dat deze en gene hunner zijn doel zou trachten te bereiken, door zich voor den Messias uit te geven. Dat legt hem de profetie op de lippen: „dat er vele profeten en valsche Christussen zouden opstaan, die veel volks afvallig maken en, zoo mogelijk, ook de uitverkorenen — die hem beleden hadden — verleiden zouden,” en zeer gepast volgt daarop de waarschuwing, zich door die bedriegers niet te laten medeslepen. Heeft Jezus gemeend, dat hunne verschijning aan Jeruzalems val vooraf zou gaan en heeft hij het tijdstip, waarop de toekomende eeuw, de eeuw van het godsrijk, beginnen zou, in nauw verband gebracht met de vernietiging van het thans nog aanwezige, maar reeds kwijnende volksbestaan? Zoo ja, dan heeft hij het optreden van die valsche Christussen ook kunnen stellen tot het teeken van den Zoon des menschen, d. i. het teeken van de aanstaande zegepraal der godsgemeente [22]). Heeft hij nog andere teekenen verwacht en in het denkbeeld verkeerd, dat de groote gebeurtenissen, die hij voorzag, door teekenen van den hemel en andere vreeselijke natuurtooneelen zouden worden aangekondigd? Heeft hij inderdaad gesproken van zons- en maansverduisteringen en gezegd, dat de sterren van den hemel vallen en de krachten des hemels wankelen zouden [23])? Naar hetgeen wij thans weten van den bouw des heelals en van de plaats, die onze aarde met betrekking tot de overige hemellichamen in de onbegrensde ruimte bekleedt, moeten wij zulke geweldige stoornissen en vernielingen, in verband met de verwoesting van eene enkele stad, voor onmogelijk houden. Vergeten wij echter niet, dat men in Jezus dagen zulke dingen alleszins mogelijk achtte en dat men

toen algemeen, althans onder de Joden, van gevoelen was, dat gewichtige gebeurtenissen op aarde door allerlei verschijnselen aan den hemel werden voorafgegaan. Te eerder kunnen wij gelooven, dat Jezus in dit opzicht de denkbeelden zijner tijdgenooten gedeeld heeft, omdat ook de oude profeten zich iets dergelijks hadden voorgesteld [24]). Jezus woorden zijn in volkomene overeenstemming met hunne idéën, en hebben wij bij het lezen hunner schriften geen reden, om hunne taal van hare letterlijke beteekenis te berooven, er is ook niet de minste grond, waarom wij Jezus iets anders zouden laten zeggen dan zijne woorden aanduiden. Wat bewijst dit tegen Jezus? Niets. Alleen volgt er dit uit, dat hij zich de zegepraal zijner zaak onder andere omstandigheden heeft voorgesteld, dan waaronder zij tot hiertoe heeft plaats gehad en gedeeltelijk nog verwacht wordt. De grootsche gedachte, die in de ziel van Jezus leefde, dat de godsdienst van waarheid, vrijheid en liefde, door hem beleden en verkondigd, eens de wereld overwinnen zou, blijft zijn eigendom, en niemand onzer zal zeggen, dat hij misgetast of zich illusiën gemaakt heeft, die slechts de droomen eener ontstelde verbeelding zijn.

Wat heeft Jezus geloofd en geleerd aangaande het wereldgericht? Dat hij het zich heeft voorgesteld in nauw verband met hetgeen, naar zijn gevoelen, de dag der toekomst van den Zoon des menschen was, laat zich vermoeden. Het lag zoo geheel in den toenmaligen volksgeest, den oordeelsdag met de vestiging van het messiasrijk te verbinden, dat er toen wel geen enkele Israëliet geweest is, die het een van het ander

scheidde. Ook in de schriften der profeten werd de zaak in dier voege voorgedragen; maar wat in die schriften niet gevonden werd, dat de Messias als rechter komen zou, daar de profeten overal beschrijven, hoe Jehova zelf ten gerichte opdaagt, dat heeft men er later bij gevoegd. Zou Jezus, met de uitspraken der profeten vóór zich, er ooit aan gedacht hebben, zich zelven, in de plaats van God, op den rechterstoel te zetten? Wat hij gelezen had van een Messias, die, tijdens zijn leven als koning op aarde heerschende, de goddeloozen slaan zou met de roede zijns monds, dat bezat voor hem, die volstrekt niet aan zulk een koning dacht, hoegenaamd geene waarde, en hechtte hij zich uitsluitend aan het denkbeeld van een geestelijk rijk, waarin God allen met zijnen geest vervullen, en over allen met onbeperkt gezag regeeren zou, dan kon die God ook alleen de rechter der gansche aarde zijn.

Niets natuurlijker evenwel, dan dat zijne eerste belijders hem nevens of soms in plaats van God, als rechter hebben geëerd. Zij, meerendeels Joden van afkomst en opgevoed in de verwachting, dat God den Messias zenden zou om gericht te houden [25]), en zelfs in het nabij Jeruzalem gelegen dal van Josafat de gerichtsplaats vóór zich ziende, twijfelden er niet aan, of hun meester zou bij zijne persoonlijke wederkomst de dooden opwekken, om ze met de levenden vóór zich te doen verschijnen en ze dan gezamenlijk te oordeelen. Naarmate dit denkbeeld dieper wortel schoot, werd aan hunne verbeelding ruimer spel gelaten, en zoo ontstonden weldra de voorstellingen omtrent het oordeel ten jongsten dage, d. i. bij de luistervolle verschijning van den Christus op den laatsten dag der nog tegenwoordige, maar welhaast voleindigde eeuw: voorstel-

ədere bladzij
vaarbij aan
rdt ingeruir
hetgeen Jez
ij alles we
r in strijd
evangeliën
de Messia
.lles wat o
lateren ti
oog op de
:en aansp
te stell
dan hij
, dat zi
:ich voo
hadden
kon ech
gedac
ste lief
igen zo
e houd
ht vind
vreug
ste aa
eeft
el Go
en b
:ins
ijn
praa

Daar Jezus aan 's menschen persoonlijke onsterfelijkheid en aan Gods rechtvaardigheid geloofd heeft, zoo moet hij ook op vergelding aan gindsche zijde des grafs gewezen hebben [31]). Hij heeft inderdaad gesproken van eene scheiding, waarbij aan goeden en boozen de hun toekomende plaats gegeven [32]), maar ook onderscheid gemaakt zou worden tusschen de moedwillige overtreders der goddelijke wet en hen, die uit onwetendheid op het dwaalspoor waren geraakt [33]). Hetgeen, waarnaar op den oordeelsdag het eerst gevraagd en waardoor de rechter bij het opmaken van het vonnis het meest bestuurd zou worden, zou dit zijn: of men zijne liefde voor God getoond had door liefde aan den naaste te bewijzen en zich het lot van ongelukkigen aan te trekken [34]). Dan zou tevens blijken, wie met zelfverloochening de gerechtigheid en wie uit zelfzucht de zonde had nagejaagd, en terwijl gene in het koninkrijk des Vaders zou schitteren als de zon, zou deze buitengeworpen en in de gehenna aan zijn nimmer stervenden worm en aan het onuitbluschbaar vuur worden overgegeven [35]).

HOOFDSTUK VII.

DE LAATSTE DAG.

---

§ 1. DE LAATSTE MAALTIJD EN DE LAATSTE STRIJD.

De dagen, door Jezus te Jeruzalem doorgebracht, waren zeer onstuimig geweest, en blijkbaar was de spanning tusschen hem en de leiders der hiërarchische partij zóó groot, dat zich nauwelijks iets anders meer dan eene bloedige ontknooping van het drama wachten liet.

Op Donderdag, den veertienden Nisan, is de dag aangebroken, waarop Israël volgens de wet het pascha eten moest [1]). Jezus is te Bethanië, waarheen hij zich, naar zijne gewoonte, den vorigen avond begeven had. Hij schijnt in het geheel niet te denken aan het kort ophanden zijnde feest, althans hij heeft er nog geen woord van gerept. Zijne discipelen meenen, dat zij er nu maar het eerst van gewagen moeten en richten tot hem de vraag: „waar wilt gij, dat wij het pascha zullen bereiden?" Jezus beantwoordt haar door twee hunner — de latere overlevering noemt Petrus en Johannes [2]) — stadwaarts te zenden met dezen last: „gaat naar de stad, en

vrucht des wijnstoks drinken zal[5])." De ontroering, die hem onder het spreken heeft aangegrepen, deelde zich eenigermate aan al de aanwezigen mede, want al begrepen zij niet hoe het mogelijk was, dat de Messias sterven kon eer hij het oude davidische rijk in zijn vorigen luister hersteld had, zij hadden toch gehoord en verstaan, dat hun meester van zijn sterven gesproken had, en al mochten zij het op verre na niet zoo nabij achten als Jezus, dit hadden zij toch opgevangen: heden vierden zij voor het laatst met hem het feest van Israëls verlossing uit de slavernij van Egypte.

Onder de aanliggenden is ook Judas. Ofschoon hij wel gewenscht had zich heimelijk te verwijderen, eer het feest een aanvang nam, hij had zich aan Jezus, dien hij in het oog moest houden, nog niet kunnen onttrekken. Hij moest weten, waar Jezus het pascha eten en waarheen hij zich daarna begeven zou, om diensvolgens zijne maatregelen te nemen. Het eerste is hem nu bekend, maar op het laatste moet hij nog blijven wachten. 't Was bovendien voor hem geen zaak nu dit huis en dezen maaltijd te verlaten; want dat zou opzien gebaard en waarschijnlijk tot ontdekking en verijdeling van zijn plan aanleiding gegeven hebben. Hoe weinig vermoedde hij, dat zijn meester hem reeds doorzien had. Niets belet ons aan te nemen, dat Jezus reeds eenige dagen vroeger iets bespeurd had van de verandering, die in de gezindheid van Judas te zijnen aanzien had plaats gegrepen, en dat hij den vorigen dag had opgemerkt, hoe hij zich uit zijne nabijheid verwijderd en tamelijk lang weggebleven was, zonder bij zijne terugkomst wegens zijn heengaan zich verontschuldigd of eenige opheldering desaangaande gegeven te hebben. 't Is ook volstrekt niet onnatuurlijk, dat Judas, sedert hij met de raads-

waarin het overkropt gemoed zich
angstvallig gevraagd te hebben: waa
Worden er geene aandoeningen en g
dervonden, die zich in woorden luch
voelt de mensch niet menigmaal be
hij, dat het hem niet baten zal, aan t
te deelen wat zijn eigen hart ontroer
berusten; tenzij wij liever aannemen,
heeft willen doen, om Judas van zij
af te brengen. Wie dit verkieslijker
beweren, dat Jezus nooit iets gezegd
gaan van den Zoon des menschen,
geen van hem geschreven stond, en
verraad van Judas mede in het onvera
door de Schrift geopenbaard, begrep
ter de woorden: „gelijk geschreve
geest van Jezus achten, om ze te du
kunnen wij in zijne aanwijzing van d
oordeel een onwedersprekelijk feit, n
eene zeer natuurlijke uitstorting van
en verontwaardiging beurtelings bes

De eigenlijke paaschmaaltijd liep
stoornis af [8]). Toen het paaschlam
Jezus een brood, sprak de gebruikel
brak het en, aan ieder der aanwez
kende, zeide hij: „dit is mijn lich
doet dat tot mijne gedachtenis." Toe
den, nam hij den volgeschonken bek
stond en deed hem rondgaan, nadat h
beker is het nieuwe verbond in n
zoo dikwijls als gij drinkt, tot mijn

lerlei wijzen in gezegend aandenken gehouden te worden. Al had de kerk nooit aan zulk eene plechtigheid, als het avondmaal is, gedacht, wie zou het wraken, indien het thans eens in het hart van een gemoedelijk christen opprees, om voor zich en de zijnen eene soortgelijke gedachtenisviering te verordenen? Wie zou zulk een denkbeeld onchristelijk, zulk eene samenkomst met den geest van Jezus in tegenspraak, zulk eene gedachtenis tot vereeuwiging der reinste deugd en der hoogste liefde ongepast kunnen achten? Ga dan vrij het avondmaal voort de heerlijkhèid van den Zoon des menschen te verkondigen en ruimschoots geestelijken zegen over de kinderen dezer eeuw uit te storten, en omstrengele het alle christenen met den band der liefde, om ze te zamen, als een van hart en één van zin, tot God en het leven voor God te brengen!

Terstond nadat de discipelen aan het verlangen van Jezus voldaan, een stuk brood gegeten en eene teug uit een beker genomen hadden, hieven zij samen het groote Hallel aan [10]) en stonden toen onmiddellijk op, om de opperzaal en de woning van hun gastvriend, en ook het aan den meester zoo vijandige Jeruzalem te verlaten [11]). 't Was toen reede diep in den avond, en dit oogenblik was voor Judas bizonder gunstig om heimelijk weg te sluipen. Te midden der beweging, door het opstaan veroorzaakt en de duisternis, die in de onverlichte en stellig zeer nauwe straat heerschte, kon hij zich gemakkelijk onopgemerkt verwijderen [12]). Slechts Jezus zag, hoe hij wegsloop, maar wist nu ook met volle zekerheid, dat het onweder met kracht kwam opzetten, om straks boven zijn hoofd los te barsten. Hoe zal het hem

dan zijn? Hij denkt nog meer aan anderen dan aan zich zelven, en wetende hoe vreesachtig en zwak zijne jongeren zijn, sprak hij, terwijl hij langzaam voortging: „in dezen nacht zult gij allen aan mij geërgerd worden; nu zal geschieden wat geschreven staat: ik zal den herder slaan en de schapen der kudde zullen verstrooid worden [13]).” Dat kan Petrus niet, althans niet van zich zelven, gelooven. Van zijne innige genegenheid voor Jezus ten volle bewust, antwoordt hij: „al ergerden allen zich aan u, ik zal mij nimmermeer ergeren.” Jezus wendde zich tot hem, en had de duisternis het niet belet, Petrus zou op ’s meesters aangezicht nog meer gelezen hebben, dan zijn woord hem kon doen verstaan, toen hij hem toevoegde: „voorwaar, zeg ik u, in dezen nacht, eer de haan kraait, zult gij mij drie malen verloochend hebben [14]).” Neen, dacht Petrus, dat is niet mogelijk, en geheel bereid om alles, zelfs zijn leven, voor Jezus op het spel te zetten, antwoordt hij, en het komt uit zijn hart: „al moest ik met u sterven, ik zal u niet verloochenen.” Het sprak van zelf dat de overigen met Petrus instemden, want niemand kon van zich zelven gelooven, dat hij aan Jezus ontrouw zou kunnen worden [15]). ’t Zijn edele menschen, die vrienden van Jezus! Hij moge hen beter kennen, dan zij zich zelven kenden en voorzien, dat zij, te kleinmoedig om werkelijk gevaar te trotseeren aan de zucht tot zelfbehoud geen weerstand zouden kunnen bieden, maar hij heeft toch geen oogenblik aan hunne liefde voor hem getwijfeld. Deze was boven alle verdenking verheven. Dat weten zij zelven ook, en als twee van hen, die gewapend zijn, zich bereid verklaren, des noods geweld met geweld te keeren, en Jezus toeroepen: „Heer! ziehier

twee zwa
nemen di
ste te v
daarop z
van hun
dit ooger
Straks zo
een paar
daarom h
grijpt, da
te trekke

Zoo sp
die aan
gaat haa
de poort
den Olijf
te laat o
placht te
Gethsema
doel van
plekjes.
ging, to
olijfboom
vermoede
het Ooste
zijn gro
gaarne d
den en la
dat hem
Van al
voorkom
II.

uur me
zoeking
altijd v
geest i
nadering
hen doe
derom
hooren
deze bel
drinke,
dachten
af en al
ingeslui
druisch,
zij gezi
vallen
ger late
het gel
volle w
op, laat
doet her
Welk
mané, g
De ang
eigene
toe", ze
vensure,
Noemt i
inzonder
des leve
rukt. E
men he

Stellen wij ons eens in Jezus plaats. Hoe zou het ons zijn, indien wij reden hadden om te duchten, dat wij, op even dertigjarigen leeftijd, in het genot van een gezond en sterk lichaam, helder en frisch van geest, met lust en ijver bezig in werk onzer keus, het leven moesten verliezen en dan nog wel door een dood, die vooraf wordt gegaan door de uitgezochtste folteringen, welke eene onmenschelijke wreedheid ooit heeft uitgedacht? Zelfs een stoïcijn van de echte soort voelt zich bij zulk eene voorstelling eene koude rilling door de leden varen. Wie zal het den mensch Jezus euvel duiden, dat hij, onder zulke omstandigheden zijn einde tegemoet gaande, één oogenblik den wensch in zich voelt oprijzen, van zoo veel lijden en van zulk een sterven bevrijd te blijven; dat hij één oogenblik aan het wankelen raakt in zijne overtuiging, of het wel de wil des hemelschen Vaders is, hem reeds nu zulk een bitteren dood te doen smaken; dat hij er één oogenblik aan denkt, om, terwijl het nog tijd is, het lijden, dat hem wacht, te ontvlieden? Zijn zulke wenschen en gedachten in de ziel van Jezus opgerezen, dan is werkelijk dáár in Gethsemané de verzoeker tot hem gekomen, dan heeft deze dáár nog ééne poging beproefd, om den Zoon des menschen ontrouw aan zijne roeping en ongehoorzaam aan zijnen God te maken, en heeft Jezus dáár, als ten bloede toe, met hem geworsteld en gestreden. Zouden wij liever gezien hebben, dat hij zich, zonder moeite en strijd, den dood in de armen had geworpen? Staan zij het hoogste bij ons aangeschreven, die met bijna onmenschelijke koelbloedigheid de hand naar de martelaarskroon hebben uitgestrekt, om haar zich zelven op het hoofd te zetten, en hebben wij meer achting en liefde voor zulken, die liever voor

rader met hen afgesproken, dat zij dien moesten grijpen, dien hij zou kussen. Dadelijk op Jezus toeloopende, zegt hij: „wees gegroet, rabbi!" en drukt hem een kus op de lippen. „Vriend! waartoe zijt gij hier?" In deze weinige woorden, waaronder dat koude en snijdende „vriend!" zoo recht op zijne plaats is, geeft Jezus aan zijne billijke verontwaardiging over zooveel laagheid, doch met de grootste zelfbeheersching, lucht [2]).

Nauwelijks is die onzalige kus gegeven, of de uitgezondenen slaan aan Jezus de hand. Een zijner discipelen schiet ijlings toe om die wandaad te beletten, en eer Jezus heeft kunnen antwoorden op zijne vraag: „Heer! zullen wij met het zwaard slaan?" heeft hij, onbesuisd het zwaard rondzwaaiende, een van 's Hoogepriesters dienstknechten geraakt en hem aan het rechteroor gewond [3]). Deze daad, ofschoon een onwedersprekelijk bewijs van de genegenheid des discipels voor den meester, was echter niet in den geest en naar den wil van dezen. Zij ware dit ook dan niet geweest, bijaldien hij zich van verzet met wapengeweld eene betere uitkomst had mogen beloven, want voor geen prijs ter wereld wilde hij langs zulk een weg tot eer in Israël komen. De voorbarige discipel beloopt eene ernstige bestraffing. „Steek uw zwaard op en laat het hierbij," sprak Jezus op gebiedenden toon, en de zoo even opgeheven arm zonk den discipel machteloos bij het lijf [4]).

Daar Jezus volstrekt geen tegenstand biedt, valt het aan de afgezondenen gemakkelijk hem gevangen te nemen. Met ruwheid vatten zij hem aan en duwen zij hem voort [5]). De discipelen, aan Jezus gehoorzaam, laten hen stil begaan. Door schrik en vrees bevangen, staan zij eene poos als aan den grond genageld en nemen dan allen de

vlucht. Het laatste wat zij Jezus hoorden zeggen was het woord, dat hij in rechtmatigen toorn tot de bende[6]) richtte: „als tegen een roover zijt gij uitgegaan, met zwaarden en stokken om mij te grijpen; dagelijks was ik bij u, leerende in den tempel, en gij hebt mij niet gegrepen; maar dit is uwe ure en de macht der duisternis[7]).”

Onder de vluchtenden was ook Petrus. Maar spoedig kwam hij tot bezinning en zijne vlucht stakende, volgde hij Jezus van verre. Voor hunne veiligheid was het nuttig, dat zij vloden. Dit bleek. Een jongeling, bij de dienaars van het gerecht onbekend, en die ook niets met Jezus had uit te staan, was uit loutere nieuwsgierigheid meegeloopen. Eenigen der dienaars, meenende dat hij tot de jongeren des Nazareners behoorde, grepen hem bij zijn mantel, doch hij ontkwam aan hunne handen, met achterlating van zijn opperkleed. Dit op zich zelf onbeduidend voorval leert intusschen duidelijk, welk gevaar ook de discipelen van Jezus bedreigde, en de mededeeling er van moet zeker dienen, om iets tot verontschuldiging van hun gedrag aan te voeren[8]).

De gevangene wordt onverwijld naar het huis van den Hoogepriester Kajafas geleid. De leden van den grooten raad, door de met Judas gemaakte afspraak genoegzaam zeker van den goeden uitslag der onderneming, zijn reeds bijeen; want ieder hunner beseft, dat het van het hoogste belang is, de zaak zoo spoedig mogelijk af te doen[9]). Het duurt niet lang, of Jezus wordt bij hen binnen gebracht. Hoe verheugen zij zich over den behaalden triumf! Dat de gevangenneming door eene veroordeeling gevolgd zal worden, is zeker. Om Jezus te vonnissen hebben zij niets meer noodig dan een stellig bewijs, liefst

ıd, d
ıt zal

ı we
gers
jze v
h wa
tig g
ijmoe
n. D
issen
sprau
e ma
hadd
eken
ijnlijk
eft. I
dan
niëele
schil
at zic
, da
wel c
op de
zene
n elk
best
ft hij
iging
k me
inge
et re

toch zijdelings voor den Messias had uitgegeven. De raadsleden oordeelen haar gewichtig genoeg, om er op voort te gaan. Het eerste wat hun voorzitter te doen heeft, is, den beschuldigde af te vragen of hij op het gehoorde iets te zeggen heeft. Het verwondert hem, dat deze zoo kalm blijft en dat hij niet reeds, in vuur geraakt, uit eigen aandrift het een of ander gezegd heeft, dat hem niet langer naar de rechtmatigheid der beschuldiging zal behoeven te doen vragen. „Antwoordt gij niets? Wat getuigen deze tegen u?" voert hij Jezus uitdagend te gemoet. Maar Jezus spreekt geen enkel woord [12]). Hij doet wel. Wat had hij kunnen zeggen, dat zijne rechters gunstiger voor hem gestemd zou hebben? Indien hij hun zijne opvatting van het wezen van den godsdienst en den aard van het godsrijk had blootgelegd, of over de wezenlijke beteekenis en strekking der messiaswaardigheid tot hen gesproken had, zouden zij hem dan hunne goedkeuring geschonken hebben? Zeker niet. Zijn woord ware slechts olie in het vuur geweest. In hunne schatting ware hij een valsche Messias gebleven, die niets anders dan een schandelijken dood verdiende.

De Hoogepriester kan het intusschen hierbij niet laten, en daar hij eene duidelijke verklaring van den beschuldigde zelven hooren wil, zal hij trachten haar langs een anderen weg te verkrijgen. Hij legt het zoo indrukwekkend mogelijk aan en giet zijne vraag in zulk een vorm, dat Jezus evenmin kan blijven zwijgen, als een bepaald antwoord ontwijken. „Ik bezweer u," zoo spreekt hij, „bij den levenden God, dat gij ons zegt, of gij de Christus, de Zoon Gods zijt." Nu moet Jezus wel spreken. De man, die hem deze vraag voorlegt, is de Hoogepriester, die alleszins recht heeft haar te doen, en wien hij,

zonder miskenning van dat recht, geen antwoord schuldig blijven mag. Die man vertegenwoordigt op dat oogenblik de gansche natie, en nu deze hem oproept, om aangaande zich zelven in betrekking tot haar te getuigen, mag hij niet zwijgen. Ook is er nu de eer van God mede gemoeid, en deze gebiedt hem met alle vrijmoedigheid der waarheid getuigenis te geven, al zal zijne oprechtheid hem op het verlies van zijn leven te staan komen. Zijn antwoord luidt: „gij hebt het gezegd" — niet ik, en hiermede geeft Jezus dit te kennen: ik kan het noch loochenen noch toestemmen, want in den zin, dien gij aan de uitdrukking hecht, ben ik de Christus niet, maar in eene geheel andere beteekenis, dan die onder u geldt, ben ik de Christus wel. Jezus gevoelt, dat hij meer moet zeggen; dat het nu de tijd is, om zijne meening ten volle uit te spreken, en hij vervolgt: „doch ik zeg u, van nu aan zult gij den Zoon des menschen zien, zittende ter rechterzijde van de kracht Gods, en komende op de wolken des hemels." Met opzet stelt Jezus voor de uitdrukking: „de Christus, de Zoon des levenden Gods," door Kajafas gebezigd, eene andere in de plaats, die wel van terzijde aanwijst, dat hij in zich zelven den Messias ziet, maar tevens onder de aandacht brengt, dat hij geheel iets anders bedoelt, dan den Hoogepriester voor den geest stond. Hij spreekt van het groote menschenrijk, dat het ware godsrijk zijn zou, omdat het allen omvatten en over allen zijne geestelijke zegeningen uitstorten zou. Dat rijk was er, hoewel het niet met uitwendig vertoon gekomen was, en dat rijk, met hem, den hervormer van den godsdienst, aan het hoofd, zou zeker, en wel van stonde aan, triomfeeren [13]). Dit bedoelde Jezus; maar Kajafas, geheel verstrikt in de gewone opvat-

ting van het denkbeeld, en van geen messiasrijk willende weten, hetwelk niet in die voorstelling paste, is volslagen doof, zoowel voor het „gij hebt het gezegd," als voor het beteekenisvolle: „Zoon des menschen," en het zooveel toelichtende: „van nu aan." Op den klank der woorden afgaande, hoort hij niets anders dan hetgeen hij zoo gaarne vernemen wilde, en wat de zaak naar zijn gevoelen geheel besliste. Diep verontwaardigd over de heiligschennis, die hij daar, zijns ondanks, hooren moest, scheurt hij zijn opperkleed — en het zegt wat als de Hoogepriester dit doet — en roept den aanwezigen raadsleden toe: „hij heeft gelasterd. Wat hebben wij nog getuigen noodig? Ziet, gij zelven hebt zijne lastering gehoord. Wat dunkt u?" En als uit éénen mond rolt het doffe woord door de vergaderzaal: „hij is des doods schuldig [14]."

Van weerszijden is het groote woord gesproken. Aan de worsteling is een einde gekomen. Het pleit is beslecht, maar ten koste van het leven van den edele, die ook nu toont, hoeveel beter hij is, dan allen, die de vierschaar over hem spannen. Welk een oogenblik voor Jezus! Maar hij blijft zich zelven volkomen meester en wat hem, bij deze treurige verguizing en verwerping, ook ontzinke, de hoop op de toekomst begeeft hem niet. — En wat hij van haar voor de zaak van God verwachtte, dat heeft zij gegeven. Van zijn doodsdag af is de godsgemeente begonnen zich in heerlijkheid te vertoonen, en heeft de geschiedenis voor Jezus eene eerekroon gevlochten, zooals zij nog nooit voor eenig menschenkind had bereid. Wie ooit van eene gulden toekomst gedroomd, doch daarmede zich zelven en zijn aanhang bedrogen hebbe, niet hij, wien de toekomst blijft toebehooren, totdat

de vc
den i

Het
gaderi
zaal 1
wonde
storm
los. Z
een sp
met z
ruwer
welijk
maar
voort.
geven
toe: „
Jezus
Ter
dat Je
had g
nengel
dat h
derij v
zien e
hadde
Bij da
hoewel
dáár
eerste
aan te
Petrus

kon, was het: „vrouw! ik ken hem niet” reeds over zijne lippen. De vrees legde hem die leugen in den mond. Hij voelde zich in het geheel niet rustig. Het speet hem, zich zoo roekeloos aan zulk een groot gevaar te hebben bloot gesteld en hij nam zich voor, deze plek zoo schielijk, doch ook zoo stil mogelijk te verlaten. Langzaam van het vuur zich verwijderende, nadert hij van lieverlede dichter tot de voorpoort, om bij de eerste gunstige gelegenheid ongemerkt te ontsnappen. Maar eer deze zich voordoet, wordt hij andermaal aangevallen en bij herhaling als een volgeling van Jezus aangesproken. Telkens ontkent hij, in eenige betrekking tot hem te staan. Het wordt hem hoe langer zoo benauwder, vooral als men hem toevoegt: „uwe spraak maakt u bekend.” In de engte gedreven, loochent hij zoo sterk mogelijk, zelfs met vervloeking van zich zelven, een discipel des Nazareners te zijn. Jezus is inmiddels ook op dat binnenplein gebracht, — en terwijl daar ginds bij de poort het rumoer op het hevigst is, ziet hij om en zijn oog ontmoet dat van Petrus. Deze wordt er schier door verplet. Hij herinnert zich de waarschuwing zijns meesters, en zich een weg banende door degenen, die hem omringen, rukt hij de voorpoort open en loopt de straat op. Eer iemand er aan denkt hem vast te houden, is hij reeds weg, maar nu hij buiten en alleen is, weent hij bittere tranen, tranen van schaamte en berouw [16]).

Ter voldoening aan de letter der wet, komen de leden van het Sanhedrin den volgenden dag, bij het eerste lichten van den morgen, andermaal bijeen, om het vonnis in wettigen vorm op te maken [17]). Zij volharden bij hun, voor weinige uren genomen besluit en willen nu terstond

de noodige stappen doen, om het door hen geslagen vonnis te laten voltrekken. Daartoe hebben zij de medewerking van Pilatus noodig, want geen doodvonnis mocht ten uitvoer worden gelegd, zonder vooraf de bekrachtiging van den Landvoogd verkregen te hebben. Wel doet het hun innig leed, dat zij in dezen niet buiten hem kunnen handelen, maar deze vernedering willen zij zich thans te liever getroosten, omdat zij niet twijfelen of Pilatus zal Jezus zonder aarzelen ter kruisstraf verwijzen.

Jezus wordt derhalve in den vroegen morgen naar het paleis der landvoogdij geleid en wel gebonden; niet dewijl men voor eene poging tot ontvluchting bevreesd was, maar ten teeken, dat hij een ter dood veroordeelde misdadiger is [18]). Vele raadsleden gaan mede, daar er uit hun midden tegenwoordig moeten zijn, om de beschuldiging tegen den veroordeelde in te dienen en haar, als Pilatus soms bezwaar mocht maken, vol te houden. In dat geval moesten zij het uiterste beproeven, om hem tot het voldoen aan hun verlangen te bewegen. De Stadhouder verleent hun aanstonds gehoor, en nu brengen zij tegen Jezus het volgende in: „wij hebben bevonden, dat deze het volk in beweging brengt en verbiedt den keizer schatting te geven, zeggende, dat hij zelf Christus, de koning is." Zij klagen hem derhalve aan van majesteitsschennis. Nu is de zaak van dien aard, dat Pilatus er kennis van nemen moet, en daar een Stadhouder nooit strenger was, dan wanneer het de eer en het recht van den keizer gold, zoo zal hij, op die aanklacht, terstond het door hen gevelde vonnis, goedkeuren.

Hoe komen zij er toe om de zaak zóó voor te stellen? Dit is op hun standpunt zeer natuurlijk. Jezus heeft verklaard de Christus te zijn. 't Is waar, ook naar hunne

opvatting van het messiasrijk was er eene religieuse zijde aan; maar deze stond in hunne schatting toch altijd bij de politieke achter. Al zagen zij in den Messias den hervormer van den zedelijken toestand der natie, een zoodanige kon die Messias alleen zijn, indien hij als koning zou heerschen en in den door hem opgerichten, zuiver theocratischen staat ook op het gebied van den godsdienst met onbeperkt gezag bekleed zou zijn. Naar hunne overtuiging spreken zij derhalve de waarheid, als zij zeggen, dat Jezus zich voor den koning der Joden heeft uitgegeven, en daaruit volgde van zelf, dat hij schatting voor zich eischte. Al had hij ook gezegd, dat men den keizer geven moest wat des keizers was, dit kon niet ernstig gemeend zijn geweest; want wat was ongerijmder, dan dat hij, die voor zich een troon begeerde, tevens duldde, dat men aan een anderen vorst cijns betaalde? Zoo lag, naar hunne redeneering, in Jezus verklaring, dat hij de Messias was, inderdaad het verbod opgesloten om aan den romeinschen keizer schatting op te brengen. Van de godsdienstige zijde, die het messiasidée heeft, zwijgen zij wijselijk, want daarmede heeft Pilatus niets te maken, en daarover kan die heiden ook niet oordeelen. 't Was bovendien gevaarlijk er van te reppen, omdat hij er wellicht reden in vinden kon zich van de zaak af te maken. Maar nu moet hij haar wel in behandeling nemen, want het vergrijp, dat zij Jezus ten laste leggen, is van zuiver politieken aard.

Beantwoordt de uitkomst aan hunne verwachting? Aanvankelijk niet. Pilatus wantrouwt die joodsche rechters. Het wekt al aanstonds kwaad vermoeden, dat zij, die anders zoo weinig keizersgezind zijn, thans zoo ijverig voor het oppergezag van den alleenheerscher in de bres springen. Eer had hij van hen verwacht, dat zij een dusdanige

als die Nazarener was, in hunne
en aan zijne rechtspraak onttrokl
nog bij, dat hij, die overal zijne
trent alles wat er voorviel behoorl
iets ten nadeele van Jezus vernom
dat er tusschen dien Galileër en c
eene hevige spanning bestond, e
in botsing met elkander waren
zijner kennis gekomen, dat de l
dien rabbi uit Nazareth kwalijk g
hem uit nijdigheid hadden overgel
strafbare onderneming des laatster
het romeinsche oppergezag, had hij i
eer hij de zaak onderzocht heeft,
schuldig, doch zijn plicht eischt,
Met een ongeloovigen spotlach op
hem: „gij zijt dan de koning c
woordt: „gij zegt het" — ik niet.
latus het woord koning gebruikte,
een anderen zin, maar daarvan h
begrip, en het ware vergeefsche i
het verstand te willen brengen, h
telijken zin op het gebied van c
Hij zegt derhalve niets. Welk
geeft om hem aan het spreken
niet; — Jezus heeft verder geen
Stadhouder verspild [19]). Hij beh
hij terstond bemerkte, hoe deze
al verwonderden de joodsche ra
zeer, toen Pilatus rondweg verklaar
in den aangeklaagde te vinden,
zich in het geheel niet over [20]).

II.

spreek
gewoo
door
wil di
een a
oogenl
bruike
haar
Barabl
rechte.
men
Hij zi
den
tigheid
den o
sen en
len v
om zic
billijkl
In
„Wat
Dat m
drag a
weet e
overhe
moge
maar
al woe
Jezus
en m
bezwer
wil te

gering, een oproer uitbarstte, zou hij zich dan behoorlijk kunnen dekken? Was het niet beter één onschuldige prijs te geven, en daardoor zich zelven en het romeinsche oppergezag te redden, dan mede te werken tot een tumult, dat met een, wie weet? hoe vreeselijk bloedbad eindigen zou? Zoo komt hij er toe, aan den eisch van het Sanhedrin te voldoen. Maar hij doet zulks niet, zonder openlijk te toonen, dat hij er onwillig en zijns ondanks toe overgaat. Hij laat een bekken met water brengen en wascht zich, ten aanschouwe der menigte, de handen, haar toevoegende: „ik ben onschuldig aan het bloed van dezen rechtvaardige; gij moogt toezien." Deze tooneelvertooning maakt echter weinig of geen indruk. Overtuigd, dat hier een valsche Messias aan de verdiende straf zal worden overgeleverd, en veeleer meenende een Gode welgevallig werk, dan eene misdaad te verrichten, nemen de Joden gaarne alle verantwoording op zich. Zij roepen Pilatus toe: „zijn bloed kome over ons en onze kinderen," en nu is hij gerustgesteld. Hij is er af, en de Joden moeten nu maar weten wat zij doen, — zoo denkt hij bij zich zelven, maar misleidt zich schromelijk, en werpt een klad op zijn naam, die zelfs eeuwen niet kunnen uitwisschen.

Pilatus geeft nu het tweeledig bevel: laat Barabbas los en kruist Jezus! Den vorm in acht nemende, heeft hij zich waarschijnlijk vooraf tot Jezus gewend met de vreeselijke woorden: „gij zult naar het kruis gaan", de gewone formule, waarmede een romeinsch rechter een beklaagde ter kruisstraf verwees [24]).

De
voora
zonde
knech
gen e
dat d
deswe
len, l
vrooli
hartig
zij aa
natie
hunne
purpe
van e
op he
en al
en sc
hem
heid
spel,
en ge
hem
hoofd
het h
gansc
die g
schat
der
koeld

trekken hem zijne eigene kleederen aan [1]). Afgrijselijk tooneel! Hoe diep kunnen menschen zich verlagen. En Jezus, die er zoo vreeselijk veel onder lijdt, doet zijn mond niet open, maar drinkt zwijgend teug op teug uit den bitteren beker, dien de menschelijke boosheid aan zijne lippen brengt.

't Is inmiddels de derde ure geworden — naar onze rekening 's morgens negen uur [2]) — en men haast zich ook het overige gedeelte der strafoefening aan Jezus te voltrekken. Daartoe wordt hij geleid naar een heuvel buiten de stad [3]), wegens zijne schedelvormige gedaante Golgotha geheeten. Jezus is niet de eenige, welke daar, op dien eeuwig gedenkwaardigen Vrijdag, zijn leven eindigen zal. Nog twee anderen, roovers genoemd, worden ter strafplaats gevoerd. Zij behoorden waarschijnlijk, even als Barabbas, tot die opgewondene vrijheidszonen, die bij elke gelegenheid met de Romeinen slaags raakten, maar die, daar zich veel ruw en losbandig volk bij hen aansloot, vaak even geducht voor hunne eigene volksgenooten als voor de vijanden des vaderlands waren. Vielen zij in de handen der Romeinen, dan was het kruis hun lot.

De veroordeelden moeten zelven het schandhout dragen, dat hun ten doodbed strekken zal. Ook aan Jezus heeft men dien last opgelegd, doch hij valt hem te zwaar. Door vermoeienis en bloedverlies uitgeput, kan hij niet meer voort. Hij staat stil, en daagt er geen hulp voor hem op, dan bezwijkt hij op den weg. Geen wonder, dat hij het voorwerp van beklag en medelijden is van die vrouwen, die zich mede naar Golgotha begeven, om van het bloedig treurspel getuigen te zijn. Zij kunnen zelfs hare tranen niet weerhouden, en Jezus, gevoelig voor

zijne ellende, ve
ijne smarten, om
ontroerd zijn om
voor zijn oog ee
ls voordeed, en d
haar zoolang bij
'n. Eens kan he
haren treffen
m spreekt hij
t niet over
leren; want zi
zal: zalig de
gebaard en d
zullen zij b
s! en tot de
Romeinen)
onschuldige
llen zij dar
n oproer sc
nen begrij
ok niet ve
zijne woor
aan zij er
gen van
aarin een
is, en v
oedigen
hoe voo
on en
re tran
at hen

Terwijl Jezus zoo spreekt, komt iemand den trein tegemoet, een Cyreneïsche Jood, Simon genaamd, van buiten komende, wellicht om te Jeruzalem het pascha te vieren. De vermelding van hem als den vader van Alexander en Rufus, twee later zeer bekende christenen[5], wekt het vermoeden, dat ook hij tot de volgelingen van Jezus behoord heeft. Te eerder begrijpen wij dan, dat de romeinsche soldaten, door de Joden aangehitst, er een zeker vermaak in gevonden hebben, hem tot het dragen van Jezus kruis te pressen. Doch hoe dit zij, hij heeft het op zich genomen, en wat hem tot smaad is aangerekend, dat heeft, hoe weinig hij zelf er aan gedacht hebbe, zijn naam vereeuwigd[6].

Ter bestemder plaatse gekomen, gaf men Jezus wijn met mirre; doch hij nam dien niet[7]. Hoewel hij ongetwijfeld een hevigen dorst had, toch wilde hij zich niet laven met eene teug, die hem ook maar eenigszins van zijne bewustheid kon berooven. Liever droeg hij het lijden in zijne volle zwaarte, dan dat hij zich leedverzachting door geestbedwelming bezorgde en, zich zelven beheerschende, weigerde hij den aangeboden drank. Het vreeselijk oogenblik der kruisiging is nu daar. Het kruis, veel lager dan het gewoonlijk wordt afgebeeld, bestaat uit een rechtstandigen paal, met een dwarsbalk er boven op. Aan dien balk werden de armen met touwen vastgebonden en de handen met spijkers vastgenageld. Opdat het lichaam door zijne zwaarte niet zakke en dientengevolge de handen doorscheuren, is op het midden van den paal een blokje aangebracht, waarop de veroordeelde zit, of, gelijk men toen placht te zeggen, rijdt. Meestal werden ook de voeten doorboord en eene latere overlevering meldt, dat

dit ook met Jezus is geschied [8]). Dat die aannag
vreeselijke pijn veroorzaakte, behoeft wel niet
te worden, maar terwijl de hamerslag, die Jez
smart veroorzaakte, dof over den kruisheuvel v
vloeide uit Jezus hart en van Jezus lippen d
lijke bede: „Vader! vergeef het hun, want zij
wat zij doen." Zoo bracht hij, vol goedwillige
ning voor anderer dwaling, en dat terwijl h
slachtoffer van die dwaling was, zijne eigene le
oefening en liet hij der wereld het schoonste
van verdraagzaamheid en vergevensgezindheid
beide andere veroordeelden ondergingen, doch i
heel andere stemming, hetzelfde lot, en toen
Golgotha, drie kruisen stonden, kon men op h
ste lezen: „Jezus, de koning der Joden." Gesc
het grieksch, ten behoeve der buitenlanders,
breeuwsch, voor de Judeërs, en in het latijn,
ciëele gerichtstaal, meldde het aan ieder, di
dat hij, boven wiens hoofd het stond, als een op
gestraft werd. Geen enkele van allen, die er o
en er mee instemden of er zich aan ergerden,
toen, dat het eene waarheid behelsde, die een
der wereld aan de voeten van dien kruiseling
gen. Wie toch dacht er toen aan, dat die Na
dat kruis een troon gevonden had en dat er
bied des godsdienstigen levens nimmer een gr
scher zou opstaan, dan hij?

Als naar gewoonte verdeelen de krijgslieden
ren der gekruisten onder zich, het lot wer
het deel, dat ieder hunner zich toe mocht
Daar gaat een enkele met de gansche, uiterst
latenschap van Jezus heen. Maar die Jezus, d

En dat
geene k
het hem
Is er
door hij
Ja; God
Hij heef
heeft he
verren a
aanzien
lileesche
de moed
vriendsch
en die
telijkheid
te doen zi
vermag,
Met Jez
woonte
in het h
ziel zou

Als Je
steld, aa
klacht,
legt, nie
sabachtar
mij verla
van de n
welijk lij
is zijn g
geen red

gekruiste had hooren roepen zonder
ben, was barmhartiger. Hij begreep
het te kwaad had, en ijlings toegesc
spons in het vaatje met zuren landw
lafenis van de wachthebbende soldate
rietstok en bracht haar aan de lip
door hevigen dorst gekweld, het
Maar de spotters lieten hunne prooi
riepen zij, „houd op, laat ons zie
hem te bevrijden [14])!"

Die teug heeft Jezus verkwikt,
einde nabij is, stamelt hij nog: „V
beveel ik mijnen geest." Hij slaak
menigeen door het harte snijdt —
eeuwig volstreden [15]).

Eene eervoller begrafenis, dan i
ringe uit Nazareth, zulk een verv
schen had toegedacht, viel aan Jezu
raadsleden, Jozef van Arimathea, ee
een aanhanger van Jezus, die na
veroordeeling door het Sanhedrin ha
stoutte zich, naar Pilatus te gaan
van Jezus te vragen. Nadat de Lan
man had laten onderzoeken, of Jezu
was, en deze desaangaande eene vol
afgelegd, stond Pilatus het lijk va
Deze liet het van het kruis nemen,
en nederleggen in een nieuw graf
lijk voor zich zelven, in eene rots
Tot beveiliging van het stoffelijk o

eerden meesters liet hij een steen tegen de opening wentelen, en toen hij alles behoorlijk volbracht had, keerde hij droevig, maar met de bewustheid van een goed werk verricht te hebben, huiswaarts. De vrouwen, die eerst van verre stonden, waren nader getreden en werden nu de stille getuigen van de graflegging. Stom van smart bleven zij nog eene poos tegenover het graf van Jezus zitten: het graf, dat zulk een kostbaren schat verzwolgen had. Maar eer de avond en met hem de sabbat inviel, gingen zij heen, met een treurig gevoel van verlatenheid in het binnenste, maar met eene liefde voor Jezus in het hart, sterker dan de dood [16].

Jezus is gestorven en het graf bevat zijn stof! Hoe juichen zijne tegenstanders, nu zij hun oogmerk bereikt en dien aartsketter uit den weg geruimd hebben. Waarom heeft hij het hun ook zoo lastig gemaakt en getracht door zijn woord hun invloed op de menigte te ondermijnen? Maar dat alles is nu voorbij. Persoonlijk hebben zij niets meer van hem te vreezen en de mozaïsche inzettingen, zoo vermetel door hem aangetast, maar even krachtig door hen gehandhaafd, zijn van het haar dreigend gevaar ontheven! Zij juichen te vroeg. Maar, blinden, die zij zijn, kunnen zij ook niet inzien, dat, hetgeen zij gedaan hebben om hem te verguizen, het middel is om hem te verheffen, en dat hetgeen zij zijn ondergang wanen, inderdaad zijne zegepraal is.

Stellen wij ons eens voor, dat de zaak een geheel anderen keer genomen had: dat Jezus, den marteldood schuwende, den strijd met de hiërarchie ontweken, of zich tijdig uit dien strijd teruggetrokken had en in alle

stilte naa
van hem
aanhange
laten, en
gestorven
zijn openl
rijk der
aandenke
zijn pers
lieverlede
als het b
nezingen
gevoel v
ben, ma
houden.
gewaagd,
de verge
melding
lijk wij
Judas, d
in rep en
Hoe g
Zijn treu
en tiendu
op hem
hunne d
blijdscha
Wat hij
zijne vri
hij vertr
rechtvaa
had. En

omdat de eene partij er wat goeds en de andere er wat kwaads in zag, en terwijl deze van zijn lijden sprak, als van eene onverdiend ondergane mishandeling, gewaagde gene er van, als van eene rechtvaardige straf des hemels. Zoo had bijna iedereen het hart en den mond vol van hetgeen Jezus betrof, en bleef Jeruzalem vervuld met hetgeen aldaar in de jongste dagen was voorgevallen.

Zijne vrienden waren — kon het anders? — door de vreeselijke teleurstelling, die zij ondervonden hadden, diep geschokt, en aanvankelijk was het hun een raadsel, hoe hun geliefde meester aan het kruis gestorven en desniettemin de Messias kon zijn. Maar in aller schatting bleef hij toch een profeet, die voor God en het volk in woord en werk krachtig was bevonden: een profeet, als Jesaïa, die het slachtoffer van Manasse's goddeloosheid was geworden, als Johannes de Dooper, die onder het beulenzwaard van Herodes gevallen was, en als zoovele anderen, die hunne vrijmoedigheid met hun leven hadden moeten boeten. Hoe meer zij aan hem dachten, des te hooger steeg hunne ingenomenheid met hem en hoe meer zij, — en hun hart had er behoefte aan — over zijne voortreffelijkheid spraken, des te schitterender werd de gloriekroon van zedelijke reinheid, die om zijne slapen blonk. Zijn kruis werd hun van lieverlede minder ergerlijk, en hoewel het aanvankelijk aan de verwachtingen, die zij omtrent hun meester, in verband met het op te richten messiasrijk, gekoesterd hadden, een gevoeligen, bijna verpletterenden slag had toegebracht, zoo begon toch eindelijk voor hen het licht in de duisternis te dagen. Het woord van Jezus opende voor hen de schriften, en de lijdende knecht Gods werd ook zichtbaar voor hen, gelijk hij eens voor het helderziend oog huns meesters had gestaan. Het ge-

loof, dat
wortelde
had zich
punt wa
de nawer
en zegen
hem ver
hij derh
triomf va
niet in
maar ind

Doch
en de t
aanhange
lijkheid,
zoolang
blijk zijn
rende en
delt, zie
voorstelli
den word
der in 'v
ken ond
nemende
Al zijn
ziekelijks
spreekt e
te nade
vrouw te
liefde, e
streng r

gehoorzaam en geduldig? Al dat kw hem gekomen, — en wat hebben Gode- en menschengewijd leven hee kroon gezet. Hij is niet vervaard te ontwaarde, dat Jeruzalem tegen he maar tot het einde toe heeft hij bij den godsdienst en bij zijne voorstell hard. In weerwil van verguizing aan zijne overtuiging getrouw geble geen oogenblik aan gedacht, om d zien, die zijne vrijheid en zijn leven alleen naar Gods wil gevraagd en den, totdat hij zich met blijmoedig volkomen eenswillend met Hem, zijns hemelschen Vaders plaatsen ko opnemende, heeft hij zwijgend de r aangehoord en geduldig de felste Sprak hij enkele malen, hij deed h getuigenis te geven en van zijne li om zijne rechters en beulen van zi heid te verzekeren; om zijn geloo te sterken en te uiten. Onovertref ven, is hij even groot in zijn sterv

Jezus van Nazareth, op Golgotha ven, verdiende en verwierf dáár de en de eerbiedigste hulde van allen voor het goede en reine voelden k wiens dood nu reeds het vierde ge ners ontroerd en geschokt, maar te naar God bewogen en Gode geheilig der geestelijk en zedelijk herborene plaats der eere overwaardig. Nimme

ander behoeven in te ruimen. Al ware het, dat er kinderen Gods onder ons opstonden, even helder van hoofd en edel van hart, even wijs en vroom, even gehoorzaam aan en eenswillend met God, als hij, *hij* nogtans blijft de eersteling en tevens het model, waarnaar die anderen zich vormden, na van hem geleerd te hebben, zich met lichaam en ziel, in leven en sterven over te geven aan God. Dat is *zijne* eer en dat is *zijn* triomf.

Het kruis van Jezus, waarvoor de zelfzucht bukt en de zonde vliedt, door alle eeuwen heen geëerd als de kracht Gods en de wijsheid Gods, blijve dan de roem van alle christenen, het symbool hunner vereeniging, hun banier in den strijd! En gelijk Jezus voor waarheid en vrijheid, voor godsdienst en gerechtigheid stervende aan het kruis, de wereld overwonnen heeft, zoo zal de geest van Jezus, van dat kruis naar elken kant zich verbreidende, de slavenketenen van leugen en bijgeloof, van ongodsdienstigheid en zedeloosheid verbreken en, wonende in menschenharten, menschen opheffen tot den hoogen rang van vrije en vrome kinderen Gods.

AANTEEKENIN

waar
loch d
de eva

II: 22
13.

zonder
ok nie
: 1—
ing, i
itges
41
it Ma
n M
vat a
m a
van
bege
ken

laat zich niet best denken, dat hij, door dit toe te staan, het bijgeloof in de hand zal hebben gewerkt.

Blz. 10. [9]) Matth. IV: 23 v., IX: 35, VIII: 16, Mark. I: 32—34, Luk. IV: 40 v., Matth. XI: 20—24, Luk. X: 13 v., Matth. XIII: 58, Mark. VI: 5, Matth. XII: 15, XIV: 14, 35 v., XV: 29—31, Mark. I: 39, III: 10—12, VI: 2, 53—56, Luk. IV: 23, V: 17—19, VII: 20 v., IX: 11.

Blz. 11. [10]) 2 Kon. XX: 7.

Blz. „ [11]) Matth. XII: 27, Mark. III: 15, Matth. X: 8, Mark. IX: 38, Luk. IX: 49.

Blz. 11. [12]) Matth. X: 1, 8, Mark. VI: 7, Luk. IX: 1, 2. Er staat niet alleen, dat de discipelen vele démonen uitgeworpen hebben, maar ook, dat zij vele kranken gezond maakten, hen zalvende met olie. Zie ook Mark. XVI: 17 v. Al is dit gedeelte van het Markus-evangelie onecht, wat wij daar lezen behoort toch in den tijd van de christenen uit de eerste eeuw te huis.

Blz. 12. [13]) Zie Deel I, bladz. 136 v. en 146.

Blz. 13. [14]) Om van het boek der Handelingen, dat niet overal geloof verdient, te zwijgen, beroepen wij ons op Mark. XVI: 17 v., zie aant. 12, en vooral op 1 Kor. XII: 9, waar Paulus in een ontwijfelbaar echten brief van de gave der gezondmaking melding maakt, als eene in dien tijd zeer gewone. Wij slaan ook op Rom. XV: 19 en 2 Kor. XII: 12, waar de apostel gewaagt van teekenen, wonderen en krachten, die hij zelf gedaan heeft. Wij willen toegeven, dat hij een wonder geacht en genoemd heeft, wat wij niet in den strengsten zin als zoodanig kunnen laten gelden, maar hierom te willen beweren, dat er door Paulus niets hoegenaamd verricht is, hetwelk onder het buitengewone gerangschikt moet worden, dat zou toch wel al te gewaagd zijn. Maar als wij nu aan Paulus toekennen wat, naar 's mans eigen gevoelen, tot het buitengewone behoorde, waarom zullen wij dan hetzelfde vermogen aan Jezus, die zooveel hooger stond, ontzeggen?

Blz. 14. [15]) Matth. XIII: 58.

Blz. 14. [16]) Het eenige wat door de Synoptici gezamenlijk wordt meegedeeld, is de genezing van den blinden Bartimeus. Doch om later op te geven redenen, kunnen wij haar niet historisch achten. De andere gevallen, die Lukas alleen vermeldt, XIII: 10 vv., XIV: 1 vv., XXII: 51 en derhalve, indien zij geene sporen van innerlijke waarschijnlijkheid toonen, onvoldoende gewaarborgd zijn, worden insgelijks door te groote bezwaren gedrukt, om als feiten erkend te kunnen worden. Alleen bij Matth. vinden wij nog gewaagd van genezingen in den tempel, Matth. XXI: 14. Wij komen op al die gevallen nader terug.

Blz. 15. [17]) Matth. XVII: 19 v. Vers 21 is onecht. Markus IX: 28 v., laat Jezus enkel antwoorden: „dit geslacht vaart niet uit als door gebed". Hetgeen volgt, „en door vasten," staat in de beste handschriften niet. Bij Lukas worden vraag en antwoord gemist. Al mocht iemand, onzes inziens te onrecht, beweren, dat hetgeen Mattheüs van dit afzonderlijke onderhoud meedeelt, niet historisch is, hij merke toch op, dat alle drie de evangelisten Jezus tot zijne jongeren laten zeggen: „o, ongeloovig geslacht!" terwijl Markus hem bovendien op de lippen legt: „wie gelooft, dien is alles mogelijk."

Blz. 16. [18]) Dat de genezingen niet onder de wonderen zijn te rangschikken, blijkt uit het reeds aangevoerde bericht van Markus, IV: 13, dat de jongeren van Jezus vele kranken genazen door hen te zalven met olie, en dus door aanwending van een destijds zeer gewoon geneesmiddel, Jes. I: 6, Luk. X: 32, Jak. V: 14. Flavius Josephus vermeldt zelfs baden van olie. Te onrecht evenwel ziet men in het handenopleggen van Jezus en in zijn spuwen in ooren en oogen nog flauwe sporen van het gebruik van medicamenten.

Blz. 16. [19]) Matth. IV: 24, VIII: 16, Mark. I: 32, 34, 39, III: 1, Luk. IV: 41, VIII: 2.

Blz. 17: [20]) Mark. VIII: 16.

II: 1 vv., Luk. V: 18 vv., Matth. XV: 30, XXI: 14. Zij komen ook buiten de synoptische evangeliën, en ook daar als genezen voor. Zie Joh. V: 3, Hand. III: 2 vv., VIII: 7, IX: 33, XIV: 8. Al geven wij toe, dat de legende ook hier de hand in het spel heeft gehad, toch vragen wij, of men zoo dikwijls van zoodanigen gesproken zou hebben, indien geen enkele hunner genezen ware.

Blz. 21. [27]) De bizonderheden in dit verhaal, Matth IX: 1—8, Mark. II: 1—12, Luk. V: 11—26 geboekt, zijn te karakteristiek, dan dat het geheel uit de lucht zou gegrepen zijn. Toch erkennen wij, dat er aan is toegevoegd, wat er oorspronkelijk niet bij behoorde, het gesprek namelijk met de Schriftgeleerden. Wij begrijpen, dat zij zich aan de woorden van Jezus schromelijk geërgerd hebben, maar achten het onwaarschijnlijk, dat Jezus zich toen reeds met hen in twist begeven heeft. Te minder kunnen wij dit gesprek voor authentiek houden, omdat Jezus deze genezing alsdan zou hebben doen kennen, als geschied tot bevestiging zijner messiaswaardigheid; hetgeen om twee redenen niet kan worden aangenomen: vooreerst niet, omdat Jezus niet zelf, althans niet zoo duidelijk, wilde doen uitkomen, dat hij de Messias was, en ten anderen niet, omdat hij alsdan aan zijne genezingen eene waarde zou hebben toegekend, die zij in zijne schatting niet bezaten. 't Is wel mogelijk, dat Jezus, maar bij eene andere gelegenheid, gezegd heeft, dat de Zoon des menschen de macht heeft op aarde, om de zonden te vergeven, en dat dit gezegde met deze genezing van den geraakte zóó is samengegroeid, dat het verhaal, gelijk het thans vóór ons ligt, er uit geworden is.

Blz. 21. [28]) Tot voorbeeld kunnen dienen de gevallen, vermeld Mark. VII: 31—37, VIII: 22—26, waarover later zal gehandeld worden.

Blz. 21. [29]) De Synoptici verhalen eenparig, Matth. VIII: 1—4, Mark. I; 40—45, Luk. V: 12—16, dat Jezus eens in Galilea een melaatsche genezen heeft. Is het reeds eenigermate vreemd, dat die onreine het waagt zóó

de overlevering den kring van genezingen op sabbat, zooals er werkelijk hadden plaats gevonden, heeft uitgebreid. Zie Joh. V: 1 vv., IX: 1 vv., vooral indien er, gelijk hier, woorden van Jezus waren, die vermoeden deden, dat zij van eene genezing op sabbat verzeld waren geweest. Het woord van Jezus, „als een zoon of os van iemand uwer in een put valt, zal hij hem niet terstond optrekken op den dag des sabbats," kan de bron zijn, waaruit het wonderverhaal zijn oorsprong heeft.

---

§ 2.

Blz. 22. [1]) Matth. IV: 12, Mark. I: 14, Luk. IV: 14.

„ „ [2]) Matth. XIV: 12, Luk. IV: 16, Mark. I: 21. De laatst aangehaalde evangelist maakt van Nazareth geen gewag, een duidelijk bewijs, dat er niets belangrijks is voorgevallen.

Blz. 22. [3]) Wij doelen op de vroeger besprokene genezing van een bezetene en van de schoonmoeder van Petrus.

Blz. 23. [4]) Mark. I: 33—39, Matth. IV: 23—25, Luk. IV: 42—44.

Blz. 23. [5]) Mark. I: 45.

„ „ [6]) Over dit geval werd op bladz. 23 reeds gesproken. Twee evangelisten — maar de meest betrouwbare hunner zwijgt er van — melden, dat Jezus toen te Kapernaum den knecht van een hoofdman, die verlamd te bed lag en hevige pijnen uitstond, genezen heeft, en wel zonder in de tegenwoordigheid van den lijder geweest te zijn en eenigen persoonlijken invloed op hem uitgeoefend te hebben, en doen uitkomen, dat Jezus dit wonder gedaan heeft ter wille van het geloof, door zijn meester aan den dag gelegd,

Matth. VIII: 5 vv., Luk. VII: 1—10. Dat Jezus deze genezing uit de verte verricht heeft, is geheel onaannemelijk, en wat ons bovendien sterk aan het historische gehalte van het verhaal doet twijfelen, is de ver uiteenloopende voorstelling der beide berichtgevers. Volgens den eerste komt de hoofdman zelf tot Jezus, om hem zijn verzoek voor te dragen, volgens den tweede zendt hij eenigen van de Oudsten der Joden tot den Heer, om zijne voorsprekers bij hem te zijn, en komt hij ook daarna niet met Jezus in aanraking. 't Is evenwel mogelijk, dat Jezus eens, maar later, toen hij zich van zijne roeping, om ook der heidenen Verlosser te zijn, bewust was geworden, een romeinsch soldaat genezen, en bij die gelegenheid op het geloof, door heidenen geopenbaard, tot beschaming van Israëlieten gewezen heeft. Als zoodanig wezen wij er op in Deel I, bladz. 171 volg. Kan iemand zich hiermede niet vereenigen, voor dezen is het verhaal dan toch de belichaming van het idée, dat de Christus overeenkomstig zijne roeping ook der heidenen Heiland is, en dient het tevens om in het licht te stellen, hoezeer de heidenwereld rijp was, om mede in het godsrijk te worden opgenomen, eigenlijk meer dan de israëlietische natie, dewijl zij deze in geloof overtrof en daardoor veel vatbaarder was voor het genot der geestelijke zegeningen Gods.

Blz. 23. [7]) Matth. VIII: 18—20, Luk. IX: 57—59. Mattheus voegt er nog één en Lukas nog twee soortgelijke gevallen aan toe, tegen wier historische zekerheid wel geene bedenking is. Dat zij zich echter op verschillenden tijd hebben voorgedaan, is hoogstwaarschijnlijk; wij weten echter niet, waar wij ze in de levensgeschiedenis van Jezus te plaatsen hebben. Doch dit maakt niets uit, want zij zijn van dien aard, dat zij zich iederen dag hebben kunnen opdoen. Over het eerste verg. Deel. I, bladz. 267; over het tweede ald. bladz. 154.

Blz. 24. [8]) Matth. VIII: 23—27, Mark. IV: 35—41, Luk. VIII: 22—25. Wat aanvankelijk geacht werd ter wille

van Jezus geschied te zijn, werd later gerekend op zijn bevel te hebben plaats gehad, en zoo ontstond het wonder.

Blz. 25. [9]) Het eenparig verhaal der Synoptici, Matth. VIII: 28—34, Mark. V: 1—20, Luk. VIII: 26—39, waarvan dat van den tweeden evangelist in uitvoerigheid en aanschouwelijkheid ver boven dat der anderen uitmunt, is, wat teekening en karakteriseering betreft, te degelijk, om het in zijn geheel als onhistorisch te verwerpen. Toch heeft de latere overlevering het feit zeer vergroot en gekleurd. Als Mattheus van twee bezetenen spreekt, zegt hij iets dat al aanstonds zeer onwaarschijnlijk klinkt; dat die mensch, in eene door Jezus nog niet bezochte streek zijn naam weet en in hem den Messias erkent, en dat terwijl niemand er nog aan denkt, hem voor zulk een verheven persoon te houden, is ongeloofelijk. Hoe wij over die zwijnen te oordeelen hebben, is niet duidelijk. Stellig niet zoo, dat zij op Jezus machtwoord in de zee gesprongen en verdronken zijn. Dat kan Jezus niet gewild hebben, en wie het hem toedicht, moet, om 's Heeren zedelijke reinheid te redden, ook gelooven, dat hij den stelregel gehuldigd heeft, dat het doel de middelen heiligt. Verwerpen wij echter alles wat op die zwijnen betrekking heeft, dan blijft de wijze der genezing onopgelost, en evenzeer onverklaard, waarom de bewoners dier streek zoo dringend verlangden, dat Jezus hen verlaten zou. Kan soms aannemelijk worden geacht, dat werkelijk een aantal zwijnen, door het gegil van dien woesteling verschrikt, in het water zijn gestort, en dat die toevallige omstandigheid Jezus te stade is gekomen, daar die man, meenende, dat de démonen thans in de zwijnen waren overgegaan, en hij er dus van verlost was, al den indruk kon voelen van het woord van Jezus: „onreine geest! vaar van hem uit?"

Blz. 26. [10]) Mark. V: 16—20.

Blz. 27. [11]) Matth. IX: 20—22, Mark. V: 25—34 Luk. VIII: 43—48. Hoeveel kan hier hebben samengewerkt tot verkrijging dezer heuglijke uitkomst: de ontroering, de

overspanning, de schrik, de werking van verbeelding en geloof! De beslissing over de mogelijkheid der genezing hangt in dit geval ook niet weinig af van de oorzaak der kwaal. Maar deze is ons niet bekend; en waarom zouden wij nu juist moeten veronderstellen, dat deze van dien aard is geweest, dat zij ongeneeslijke gevolgen moest hebben? De traditie heeft er alleen bijgevoegd: „Jezus bemerkte, dat er kracht van hem was uitgegaan," welk toevoegsel bij den eersten evangelist gemist wordt.

Blz. 28. 12) Mark. V: 21—24, 35—43 is hier op den voet gevolgd. Men zegge niet, met beroep op Joh. XI: 11, dat de uitdrukking: *zij slaapt*, door Jezus hier van den dood gebezigd is: want er gaat vooraf: *zij is niet gestorven*, hetgeen bij het verhaal in het vierde evangelie niet staat, omdat Lazarus daar als werkelijk dood wordt voorgesteld.

De onderlinge vergelijking der evangelisten, zie Matth. IX: 18 v. 23—26 en Luk. VIII: 40 vv., 49—56, is zeer leerzaam tot toelichting van het feit, dat hier een wonder gegroeid is uit hetgeen oorspronkelijk geen wonder was. In het oudste bericht, dat van Markus, wordt geen wonder verhaald. Bij Mattheus evenwel is het kind reeds dood, eer Jaïrus zijn huis verlaat, en wordt Jezus niet geroepen om eene kranke te genezen, maar om eene doode op te wekken. Volgens Lukas is het meisje, ook naar Jezus meening, gestorven; hij zegt namelijk niet enkel: „vrees niet, geloof alleen," maar voegt er ook bij: „en zij zal behouden worden." In de vaste overtuiging, dat er eene doodenopwekking heeft plaats gehad, schrijft Lukas dan ook, dat haar geest — reeds afgescheiden van haar lichaam — *wederkeerde*. Wij scharen ons, volgens ons beginsel, aan de zijde van Markus.

Blz. 28. 13) Mark. III: 10—12. Wat Matth. IX: 27—31 verhaalt van twee blinden, aan wie Jezus het gezicht hergeven heeft, kan niet historisch worden geacht. Daargelaten de vraag naar de mogelijkheid van zulk eene genezing, die,

Blz. 29. [15]) Matth. IX : 34, XII : 24—32 Mark. III : 22—30, Luk. XI : 15—23. Wat bij Mattheus, vs 33—37, en bij Lukas, vs 24—26, volgt is bij eene andere gelegenheid gesproken. Hetzelfde geldt misschien ook van de woorden: „die niet met mij is, die is tegen mij, en die niet met mij verzamelt, die verstrooit." Overigens is op te merken, dat „Zoon des menschen" hier weder een collectief is, dat de uitdrukking, „toekomende eeuw," doelt op den tijd, waarin, na gehouden godsgericht, het koninkrijk in luister zich vertoonen zal en dat de lastering van den heiligen geest, waarvan hier sprake is, blijkens het verband, die leugen is, waardoor het werk des geestes, ondanks de getuigenis van het eigen geweten, wordt toegeschreven aan de werking van den duivel. Dit toch getuigt van eene vreeselijke bedorvenheid en verstoktheid des gemoeds.

Blz. 30. [16]) Matth. XII : 46—50, Mark. III : 21, 31—35, Luk. VIII : 19—21. Vergelijk, tot verdere toelichting van Jezus gedrag, het aangeteekende in Deel I, bladz. 267 v.

Blz. 31. [17]) Dit verhaal is, wat de hoofdzaak betreft, te goed door de berichten der Synoptici gewaarborgd, Matth. XII: 9—14, Mark. III: 1—6, Luk. VI: 6—11, dan dat wij het, de mogelijkheid van zulk eene genezing erkennende, op rekening der legende mogen plaatsen. Een ander soortgelijk geval, alleen door Lukas, XIII: 10—17, meegedeeld en reeds hierom niet geheel betrouwbaar, stelt ons voor, hoe eene vrouw, die achttien jaren aan rheumatiek en jicht geleden had en dientengevolge krom gebogen was, insgelijks op een sabbat door Jezus genezen is. Wat hij bij die gelegenheid, tot verdediging zijner handelwijs, zal hebben aangevoerd, stemt evenmin overeen met hetgeen de evangelisten hem bij de genezing van den man met de lamme hand in den mond leggen, als er overeenkomst van toestand tusschen die twee personen is, zoodat er geen reden bestaat, om te beweren, dat aan beide verhalen hetzelfde feit ten grondslag ligt. Zou echter wat Lukas omtrent die vrouw bericht, wel historisch zijn?

deld heeft. Volgens Luk. IV: 18 v. zou hij twee plaatsen, Jes. LXI : 1, 2 en XLII: 7, ondereengemengd hebben, 't geen niet waarschijnlijk is, dewijl Jezus las wat hij geschreven vond. Het aangehaalde zal de opgaaf zijn van het onderwerp der rede, naar aanleiding van eene dezer twee plaatsen uit Jesaïa, of van eene andere soortgelijke.

Blz. 34. [28]) Matth. XIII: 54—58, Mark. VI: 1—6, Luk. IV: 16—30. De gewone voorstelling, waarvan de onze afwijkt, is deze, dat Jezus zich eerst, nadat hij uit Nazareth verdreven was, te Kapernaum heeft neergezet. Lukas geeft er alleszins aanleiding toe. Doch het kan zoo niet geweest zijn. Jezus is niet te Nazareth, maar te Kapernaum begonnen, en heeft later vandaar uit zijne vaderstad bezocht. Dit leeren ons de verhalen van Mattheus en Markus, die Jezus van elders en wel, blijkens het verband, uit Kapernaum naar Nazareth laten gaan. Het volgt evenzeer uit het bericht van Lukas zelven, die Jezus laat zeggen: „gij zult mij tegemoet voeren: al wat wij gehoord hebben, dat te Kapernaum geschied is, doe dat ook hier in uwe vaderstad." Dit veronderstelt dat Jezus zich te Kapernaum reeds een naam had gemaakt, eer hij zich naar Nazareth begaf. Lukas heeft dit verhaal derhalve veel te vroeg ingelascht.

Blz. 35. [29]) Matth. XIV : 13 v. De vrees voor tegenstand van den kant van Herodes was geene ongerijmdheid. Wij zien het uit Luk XIII : 31. Al is het ook, dat het slechts een voorgeven van de Farizeërs is: dat namelijk Herodes hem dooden wil, ten einde Jezus schrik aan te jagen en hem uit hun midden te doen vertrekken, zij zouden er toch wel niet mede te voorschijn zijn getreden, als zich van Herodes niets dergelijks verwachten liet.

Blz. 36. [30]) De eerste spijziging, van vijfduizend mannen met vijf brooden en twee visschen, wordt verhaald Matth. XIV : 14—21, Mark VI : 35—44, Luk. IX : 12—17, de tweede, van vier duizend mannen met zeven brooden en eenige weinige vischjes, Matth. XV : 32—38 en Mark. VIII :

1—10.
Matth.
vierde
1—1
van
waar
in r
over
als
me
he
he
di
d
l

men zijne verzadiging aan Jezus te danken had, er is later een wonder van geworden, te eerder omdat ook van Mozes, Elia en Eliza verhaald werd, dat zij hongerigen hadden gevoed en de Christus toch wel niet beneden hen kon staan.

Blz. 36. [31]) De wijze, waarop hij op het schip bij de zijnen is gekomen, is door de overlevering in zulk een geheimzinnig duister gehuld, dat zij niets van de waarheid laat doorschemeren. Vrij algemeen wordt verhaald, — slechts Lukas weet er niet van — dat Jezus, in de vierde nachtwaak, van den berg, waarop hij lang gebeden had, is afgedaald, en dat hij zich toen, wandelende op de zee, bij zijne jongeren heeft vervoegd, die, op zijn bevel, reeds waren afgevaren en midden op het meer, op ongeveer een uur afstands van het strand, waar zij Jezus achter hadden gelaten, met de roeispanen worstelden tegen den wind, die geweldig uit het westen blies. Zij voegen er bij, dat de jongeren eene gedaante op het water ontwarende en meenende, dat het een spook was, schreeuwden van vrees, totdat zij Jezus, die hun toeriep: „hebt goeden moed, ik ben het, vreest niet," herkend hadden. Toen zij hem ingenomen hadden, ging de wind liggen en spoedig daarna bereikten zij den westelijken oever. Mattheus, doch hij alleen, meldt bovendien, dat Petrus, overtuigd dat het Jezus was, die daar aankwam, de stoute vraag deed: „Heer! gebied dat ik tot u kome op het water." Het werd hem toegestaan. Hij klom van het schip af en ging tot Jezus. Doch toen hij reeds dicht bij hem was, begon de wind op te steken, en Petrus, bang geworden, begon te zinken, en de zee had hem verzwolgen, indien Jezus hem niet, op zijn noodkreet: „Heer! red mij," te hulp ware geschoten en hem behouden aan boord had gebracht, na hem vooraf bestraffend te hebben toegevoegd: „kleingeloovige! waarom hebt gij gewankeld?" Het gedeelte van het verhaal, dat Petrus betreft, is zeer zinrijk. Het stelt ons aanschouwelijk voor, dat de geloovige ook vermag wat hij Jezus ziet doen, doch tevens, dat hij volharden moet en zich door niets

legt: „i
van het
heid.
lijk het
zulk e
niet we
laat zic
bij Mat
Blz.
veel wa
stelling
nezing
woord:
en de
Ook d
het we
komen,
zijne d
aangero
ontleen
het wa
geen g
Blz.
Verg.
Blz.
dat Jez
waarbo
opzettel
door Je
zijne n
en een
werkste
geval d
ge acht
met ee

die door eene oogziekte slechts tijdelijk van het gebruik zijns gezichts verstoken was.

Blz. 40. [38]) De Synoptici verhalen dit geval eenparig en zonder afwijking in de hoofdzaak, Matth. XVII : 14—21, Mark. IX : 14—27, Luk. IX : 37—42. Wat Markus schrijft, dat hij er stom en blind bij was, is stellig overdrijving. De anderen weten er niets van. Van maanzieken wordt ook gesproken Matth. IV : 24. Verg. bladz. 14 v.

Blz. 41. [39]) Matth. XVII : 24—26. Wie op het meervoud „zonen" let, kan het gezegde niet verklaren, als ware het uitsluitend op Jezus van toepassing. Had men dit steeds in het oog gehouden, dan ware het aanhangsel vs. 27 nooit ontstaan. Het is louter verdichting. Jezus had, zoo meende men, gezegd, dat hij van de tempelschatting vrij was. Nu kon men denken, hij spreekt alzoo om zijne onmacht tot betaling te verbergen. Dit zal Jezus anders toonen. Al wat de aarde bevat en al wat de zee in hare diepte heeft, is het zijne en hij kan er over beschikken wanneer, en zooals hij wil. Om dit, wat eene latere beschouwing van Jezus persoon verraadt, uit te drukken, laat men Jezus aan het door hem gezegde, maar in strijd met het pas uitgesprokene beginsel, toevoegen: „doch opdat wij hen niet ergeren, ga naar het meer, werp den angel uit en den eersten visch, die opkomt, haal hem op, en als gij zijn mond opent, zult gij een stater vinden — eene munt ter waarde van twee didrachmen — neem dien en geef hem voor mij en voor u." Van den uitslag wordt niets gemeld.

Blz. 42. [40]) Joh. IV : 34, XI : 4.

---

§ 3.

Blz. 43. [1]) Matth. XV : 1, Mark. VII : 1.

„ „ [2]) Luk. XIII : 31, tenzij zij, echt farizeeuwsch, zoo spreken, om zelven van hem ontslagen te worden.

Blz. 44. [3]) Matth. V : 20.

Blz. 46. [4]) Matth. V : 21—39. Al behoort dit stuk niet tot de oorspronkelijke bergrede, het is toch zonder aarzelen aan Jezus toe te schrijven, maar te plaatsen in den tijd, toen hij reeds met de Farizeërs in botsing was gekomen. Het weggelaten slot, vs. 40—48, behoort tot de bergrede, en is vroeger opgenomen. 't Is wel mogelijk, dat Mattheus hier weer het gelijksoortige heeft bijeengezet, zoodat Jezus dit alles niet op eens, maar bij onderscheidene gelegenheden gezegd heeft, gelijk Mark. IX : 43, 47, X : 11, 12, Luk. XII : 58, 59, XVI : 18 doen vermoeden. De woorden zijn niettemin van Jezus.

Blz. 46. [5]) Matth. XV : 9.

Blz. 47. [6]) Luk. VII : 36 vv.

„ „ [7]) Een beroep op Matth. VII : 15 beteekent niets. De valsche profeten, die in schaapskleederen komen, maar van binnen roofgierige wolven zijn, zijn geene Farizeërs, maar christenleeraars. Dit vers behoort den laatsten redacteur van het evangelie toe.

Blz. 48. [8]) Matth. X : 16.

„ „ [9]) Matth. XV : 13 v. XVI : 6, 12. Het bijgevoegde: „der Sadduceërs," kan Jezus nauwelijks gezegd hebben, daar hij met die menschen nog in het geheel niet in aanraking was geweest. Markus spreekt dan ook niet van hen, maar zet er, even ongepast „het zuurdeeg van Herodes" voor in de plaats, VIII : 15.

Blz. 48. [10]) Matth. XII : 11, 12, Luk. XIV: 5.

Blz. 49. [11]) Zie Deel I, bladz. 123.

„ „ [12]) Matth. XV : 1—6, Mark. VII : 9—13.

Blz. 49. [13]) Matth. IX : 13, XII : 7.

„ „ [14]) 1 Sam. XV : 22, Jes. I : 11—18, Mich. VI : 6—8.

Blz. 49. [15]) Matth. XV : 1—20, Mark. VII : 1—16.

„ „ [16]) Matth. IX : 14—17, Mark. II : 18—22, Luk. V : 33—39.

zijn geweten vervolgd, bang is geworden, daar de vrees hem bekroop, dat die Jezus geen ander was dan de door hem onthoofde Johannes, opgestaan uit zijn graf. Hoe echter wat de koning gedacht en gevreesd en misschien aan enkelen zijner meest vertrouwde hovelingen ingefluisterd heeft, ter kennis van het algemeen gekomen is, laat zich moeilijk begrijpen.

Blz. 52. [32]) Mark. IX : 38—40, Luk. IX : 49, 50.

Blz. 53. [33]) Voorbeelden hiervan vindt men op bladz. 38, 39 vermeld.

Blz. 53. [34]) Luk. VIII : 2, Luk. X : 2.

Blz. 54. [35]) Matth. IX : 37 v.

„ „ [36]) Matth. VI : 9, Luk. XI : 2.

„ „ [37]) Matth. XII : 23. Verg. Deel I, bladz. 252, aant. 17.

Blz. 55. [38]) Matth. XVI : 13 v., Mark. VIII : 27 v., Luk. IX : 18 v. Bij Mattheus luidt, volgens de beste handschriften, de vraag van Jezus dus: „wie zeggen de menschen dat de Zoon des menschen is?" De anderen hebben eene betere redactie: „wie zeggen de menschen (de scharen), dat ik ben?" Bij Mattheus wordt in het antwoord ook Jeremia genoemd.

Blz. 56. [39]) Mark. VIII : 29. Volgens de redactie van Mattheus behoort er nog bij „de Zoon des levenden Gods" XVI : 16, maar dit bijvoegsel, dat eigenlijk hetzelfde zegt, is geheel overtollig. Lukas, die IX : 21 schrijft: „de Christus Gods," komt dichter bij Markus. Ook in het vierde evangelie vinden wij, maar onder geheel andere omstandigheden en naar eene geheel verschillende aanleiding, dezelfde belijdenis door Petrus uitgesproken, Joh. VI : 66—69. Ook hierin verschilt dit evangelie van de Synoptici, daar het Jezus al aanstonds, bij zijne eerste kennismaking met Simon, aan dezen den eeretitel van Petrus doet geven, zonder dat er iets van dien Simon is uitgegaan, hetwelk hem op die onderscheiding recht geeft, I : 43. Het pleit over de meerdere of mindere waarschijnlijkheid van de Johanneïsche of de Synoptische traditie,

kan niet anders dan ten gunste der laatste beslecht worden. Als Markus, III : 16, van de aanstelling der twaalf apostelen sprekende, schrijft: „en aan Simon gaf hij den bijnaam Petrus," dan behoeft dit geenszins te beteekenen, dat Jezus hem *toen* reeds zoo genoemd heeft, zie ook Luk. VI : 14. Vreemd intusschen blijft het, dat noch Markus noch Lukas, bij de vermelding der belijdenis van Petrus, iets van die naamgeving zeggen. Doch al ware het, dat men er toe kwam, om in strijd met het bericht van Mattheus te meenen, dat Jezus bij eene andere, ons onbekende gelegenheid aan den kloeken Simon deze eervolle onderscheiding verleend heeft, het doet niets af tot de zaak, waarop het nu het meest aankomt, en waaromtrent de Synoptici eenstemmig zijn, dat Jezus toen, en wel door Petrus als Messias beleden is.

Bijaldien Jezus toen aan Simon zijn eerenaam mocht gegeven hebben, dan heeft hij het toch wel niet in dien vorm en met die woorden gedaan, als wij het bij Mattheus, vs. 17—19, doch ook slechts bij hem alleen, vinden opgeteekend. Daar lezen wij: „Jezus nu antwoordende zeide tot hem: zalig zijt gij, Simon Jona's zoon! want vleesch en bloed heeft het u niet geopenbaard, maar mijn Vader, die in de hemelen is. En *ik* zeg u: gij zijt Petrus en op deze rots zal ik mijne gemeente bouwen, en de poorten des doodenrijks zullen haar niet overweldigen. Ik zal u geven de sleutels van het koninkrijk der hemelen en wat gij binden mocht op aarde, het zal gebonden zijn in de hemelen, en wat gij mocht losmaken op aarde, het zal losgemaakt zijn in de hemelen." Iets soortgelijks wordt ook gevonden XVIII : 18, doch daar voorgesteld als eene macht, aan al de apostelen gegeven. Deze woorden nu leveren groot bezwaar op. Zij wijzen kennelijk op een toestand, waarin *de gemeente* reeds gevormd, en nadat ook gebleken was, hoe Petrus, staande aan het hoofd, beide der apostelen en der gemeente, — en zoo wordt hij in het boek der Handelingen werkelijk geschilderd — het voornaamste deel had gehad aan de stichting der Jeruzalemsche moederge-

meente en zich steeds den man had betoond, aan wiens moed en kracht zij haar voortdurend bestaan en haren toenemenden bloei verschuldigd was. Het woord, dat in het oorspronkelijke voor gemeente staat, luidt: ekklèsia, en is overigens geheel vreemd aan de Synoptici. Later werd het gebezigd om het begrip van kerk uit te drukken, doch aan eene kerk, gelijk naderhand voor het idée van godsrijk, dat door Jezus werd gekoesterd, in het leven is getreden, heeft de groote meester nooit gedacht.

Blz. 57. [49]) Het vermelde feit, dat zulk eene belangrijke bladzijde in de geschiedenis van Jezus beslaat, is een der zekerste bakens, die de evangelisten voor den beschrijver van zijn leven hebben opgericht. Niets toch is duidelijker, dan dat wij hier de eerste onbewimpelde verklaring vinden, dat Jezus de Messias is, eene overtuiging, waarin wij versterkt worden, als wij Jezus terstond daarop hooren zeggen, dat zij het voorshands aan niemand zouden mededeelen. Waartoe dit verbod, indien toen reeds in Galilea geloofd werd, dat den profeet van Nazareth nog hooger titel toekwam? Doch nu volgt hieruit, dat iedere vroegere erkenning van Jezus als den Messias een anachronisme is. Er blijkt ook dit uit, dat Jezus zich zelven tot dusver nog nooit voor den Christus heeft uitgegeven, tenzij in zulke bedekte termen, dat zelfs zijne discipelen hem niet begrijpen konden.

---

§ 4.

Blz. 58. [1]) Matth. X : 5 vv., Mark. VI : 7—13, Luk. IX : 1—6, 10. Jezus heeft er naderhand nog op gezinspeeld, zie Luk. XXII : 35. Het verhaal staat echter niet op zijne plaats. In de rangschikking volgt het bijna terstond, nadat gemeld is hoe Jezus zich twaalf apostelen verkoos. Toen echter waren die mannen in het geheel nog niet geschikt, om eenige zending te vervullen, en nog veel te weinig ontwikkeld

om als predikers uit te gaan. Toen hadden zij er zelfs nog geen flauw vermoeden van, dat hun meester de Christus was. Om het feit te kunnen handhaven is het volstrekt noodig het veel later te plaatsen, en wel nadat Petrus en de overigen Jezus voor den Messias hebben erkend.

Blz. 58. [2]) Mark. VI : 12.

Blz. 59. [3]) De eerste evangelist is in de opgaaf van hetgeen Jezus bij die uitzending gesproken heeft zeer uitvoerig; doch het is bijna niet mogelijk, dat Jezus die rede, zooals zij dáár ligt, gehouden heeft. Schier alles wat hem in den mond wordt gelegd, heeft betrekking op hetgeen de apostelen in het oog te houden en in beoefening te brengen hadden, wanneer zij, na den dood huns meesters, als zijne zelfstandige gezanten zouden zijn opgetreden, en tevergeefs zoeken wij in de woorden van Jezus, die Mattheus alleen heeft opgeteekend, wat wij, als voor het oogenblik passend, bij die gelegenheid verwacht zouden hebben. Wij zagen ons dus genoodzaakt Mattheus los te laten, om ons uitsluitend door Markus en Lukas te laten leiden.

Wij vinden hier ook vermeld, dat Jezus hun de macht gegeven heeft om démonen uit te werpen en allerlei ziekten te genezen, en dat zij dit ook werkelijk gedaan hebben, hetgeen ons, vooral ter wille van het bijgevoegde: „de kranken zalvende met olie," niet onaannemelijk voorkomt. Zij deden derhalve slechts wat anderen in hunne plaats ook gedaan zouden hebben, en wat zij van hun meester gezien en geleerd hadden. Van wondermacht, mechanisch op hen overgedragen, kan geene sprake zijn.

Blz. 61. [4]) Mark. VI : 30, Luk. IX : 10.

„ „ [5]) Het verhaal van de uitzending der zeventig, dat alleen bij Lukas, X : 1—24, gevonden wordt, kan niet in de historie worden opgenomen. Het getal zeventig wekt reeds kwaad vermoeden. Ook wordt geen enkele hunner met name genoemd, en noch van hunne werkzaamheid, noch van de vrucht er van, is ergens eenig spoor te ontdek-

ken. De rede, die Jezus bij deze gelegenheid zal gehouden hebben, is niet anders dan een samenstel van allerlei uitspraken, die bij Mattheus, doch in een geheel ander verband, worden aangetroffen. Verg. vs. 2 met Matth. IX ; 37 v., vs. 3—12 met Matth. X : 9—16, vs. 13—15 met Matth. XI : 20—23, vs. 16 met Matth. X : 40.

---

§ 5.

Blz. 62. [1]) Matth. XVI : 21, Mark. VIII : 31, Luk. IX : 22. Hetgeen volgt, dat Jezus tegelijk zijne opstanding voorspeld heeft, kan niet voor historisch gehouden worden. Dan toch zou Petrus wel niet geantwoord hebben: „Heer! wees u zelven genadig, dit zal u geenszins geschieden." Niets intusschen laat zich gemakkelijker begrijpen dan dat de traditie het er later heeft bijgevoegd.

Blz. 62. [2]) Mark. IX : 12.

Blz. 62. [3]) Matth. XVII : 22 v., Mark. IX : 30 v., Luk. IX : 43 v. Ook hier kunnen de woorden, die Mattheus en Markus laten volgen: „en ten derden dage zal hij wederom opgewekt worden," niet echt zijn; want indien Jezus zoo gesproken had, zouden zijne discipelen wel niet bedroefd zijn geworden.

Blz. 62. [4]) Als Mark. VIII : 32, met terugslag op de voorafgaande allerduidelijkste lijdensprofetie, gezegd wordt: „dit woord sprak hij vrij uit," dan veronderstelt dit zelfs, dat Jezus vroeger in beeldspraak over zijn heengaan van de aarde gesproken heeft. Hetgeen Matth. XII : 40 staat, dat namelijk de Zoon des menschen drie dagen en drie nachten in het hart der aarde zijn zou, is stellig niet authentiek. In de gelijkl. plaats bij Lukas wordt het niet gevonden.

Blz. 65. 5) Matth. XVI : 22 v. Mark. VIII : 32 v.

HOOFDSTUK V.

§ 1.

Blz. 71. [1]) Jes. LIII : 10.

„ „ [2]) Matth. X : 29, 31.

Blz. 72. [3]) Matth. XIX : 1, Mark. X : I. — Lukas, IX : 51, XVII : 11, laat Jezus door Samarië reizen. Beide berichten zijn, als zij, naar het ons voorkomt, denzelfden tocht betreffen, niet met elkander overeen te brengen.

Blz. 72. [2]) Wordt de gissing van een tamelijk langdurig verblijf te Jericho en omstreken aannemelijk geacht, dan hebben wij de tooneelen, redevoeringen en gelijkenissen, die noch in Gaillea noch in Jeruzalem tehuis behooren, derwaarts te verplaatsen, en moeten ook de personen, die daarbij, en nu voor het eerst, te voorschijn treden, aldaar woonachtig zijn geweest. Behalve Zaccheus en den overste der synagoge, zoeken wij nu ook de moeders, die van Jezus een zegen voor hare kinderen verlangen, Bartimeus, die het ware licht van hem ontvangt, en de Farizeërs, die met hem komen twisten, onder de bevolking van Jericho en omstreken. Al die menschen toonen inderdaad, dat zij Jezus kennen en sommigen hunner stellen op hem een vertrouwen, dat zich evenmin verklaren als rechtvaardigen laat, indien Jezus hun ten eenemale vreemd ware geweest.

Hoe men er echter over oordeele, het doet weinig of niets

ter zake, want het maakt in de historische voorstelling van Jezus persoon en werk hoegenaamd geen verschil, aan welke plaats wij zijne woorden of daden verbinden.

Bij aanneming der geopperde gissing laat zich ook voor het verhaal van de genezing der tien melaatschen, Luk XVII : 11—18, eene plaats vinden. Wat er met die melaatschen ook zij voorgevallen, dit kan niet gebeurd zijn op de reis van Galilea naar Jeruzalem, want deze ging niet, zooals Lukas meldt, door Samarië, maar, volgens het bericht van Mattheus en Markus, door het Overjordaansche. Heeft Jezus echter geruimen tijd te Jericho vertoefd, dan is het wel mogelijk, dat hij zich op zekeren dag, tot aan de grenzen van Samarië van de stad verwijderd en toen eene ontmoeting met eenige melaatschen gehad heeft, waaruit het verhaal hunner genezing zijn oorsprong heeft genomen. De historische achtergrond er van is wel niet te onderscheiden, maar de bedoeling van het verhaal is duidelijk, daar het moet aanwijzen, hoe er onder de niet-Israëlieten gevonden werden, die inderdaad godsdienstiger dan Abrahams zonen waren, en dientengevolge geschikter, om in het godsrijk te worden opgenomen. Het is opmerkelijk, dat dit verhaal alleen in het zeer Paulinisch-gekleurde evangelie van Lukas gevonden wordt.

---

§ 2.

Blz. 74. [1]) Joh. XI : 1 vv.
„ „ [2]) Luk. X : 38—42.
Blz. 76. [3]) Luk. XVII : 20 v. Verg. Deel I, bladz. 135.
„ „ [4]) Matth. XIII : 16 v., Luk. V : 23 v.
Blz. 77. [5]) Luk. XIX : 11. Ook in de gelijkenis der tien ponden, vs. 12 vv., heeft Jezus de gebeurtenissen der toekomst afgemaald. Op weg naar Jeruzalem spreekt hij, en zelfs bij herhaling, over zijn sterven, Matth. XX : 17—19, Mark. X : 32—34, en hij doet het om de opgewondenheid zijner discipelen tot bedaren te brengen.

tie toe te behooren; althans indien zij moet beteekenen: hoewel God ze vooreerst laat wachten op zijne hulp, om de verkeerden onder hen tot bekeering te leiden, verg. 2 Petr. III: 9. Op de vijanden van het godsrijk, die de geloovigen verdrukken, kunnen zij niet slaan.

Blz. 80. [8]) Matth. XX : 1—16. De slotwoorden: „want velen zijn geroepenen, maar weinigen uitverkorenen," zijn stellig onecht, overgenomen uit XXII: 14. Met de later geroepenen worden de heidenen bedoeld, waarin volstrekt geen bezwaar ligt, indien wij slechts aannemen, gelijk wij vroeger deden, zie bladz. 37 en Deel I, bladz. 172 v., dat Jezus reeds in Galilea tot de overtuiging was gekomen, dat ook aan de heidenen de toegang tot het godsrijk verleend zou worden.

Blz. 81. [9]) Luk. XV. De eerste parabel wordt ook Matth. XVIII: 12 v. gevonden. Zij onderscheidt zich van die, welke bij Lukas, 4—7, wordt aangetroffen, hierin, dat gene meer op de kinderen, die gered moeten worden, deze daarentegen meer op den vader, die zijne blijdschap uit, de aandacht vestigt. De redactie bij Mattheus schijnt beter. De parabel van den verloren penning, 8—10, is, wat de strekking betreft, geheel aan die van het verloren schaap gelijk. Het vermoeden ligt voor de hand, dat Jezus deze gelijkenissen niet achtereenvolgens heeft uitgesproken, maar dat Lukas ze uit zijne bronnen bijeengezocht en de eerste misschien wel een weinig vervormd heeft, om haar meer met de twee volgenden in overeenstemming te brengen. In de afdalende getallen: honderd, tien, twee, ligt, naar het ons voorkomt, iets gekunstelds, dat eer aan een verzamelaar en bewerker, als Lukas, dan aan een spreker, als Jezus, denken doet.

Blz. 81. [10]) Matth. XIX; 14, Mark. X: 14, Luk. XVIII: 16. De woorden: „derzulken is het koninkrijk der hemelen," wijzen niet alleen op de kinderen, maar tegelijk op zulken, die, als kinderen gezind, in alle eenvoudigheid des harten daarheen wandelen.

Blz. 81. 11) Luk. XIV : 7—11.

Blz. 82. 12) Luk. XVIII : 9—14.

„ „ 13) Matth. XIX : 21, Mark. X : 21, Luk. XVIII : 22.

Blz. 83. 14) Luk, XII : 16—21.

„ „ 15) Luk. XIII : 1—5.

„ „ 16) Luk. X : 30—37. De aanleiding tot het uitspreken dezer gelijkenis zal, naar 25—28, deze geweest zijn, dat een Schriftgeleerde aan Jezus, om hem te beproeven, gevraagd heeft: „Meester! wat doende zal ik het eeuwige leven beërven?" „Wat staat in uwe wet geschreven?" hervatte Jezus. Zijn antwoord was: „gij zult den Heer uwen God liefhebben uit geheel uw hart en uit geheel uwe ziel en met al uwe kracht en met al uw verstand, en uwen naaste als u zelven." „Gij hebt recht geantwoord, doe dat en gij zult leven," sprak Jezus toen. Maar hij, willende zich zelven rechtvaardigen, liet aanstonds de vraag volgen: „wie is mijn naaste?" Wij zouden tegen dit verhaal niets hebben in te brengen, indien wij niet bij Mattheus, XXII : 34—40, en bij Markus, XII : 28—34, iets dergelijks aantroffen, doch in een geheel ander verband en met dit zeer opmerkelijk verschil, dat niet de Schriftgeleerde, maar Jezus zegt, welk het groote gebod der wet is. Wij laten de eer der openbaring van het eigenlijke wezen van allen godsdienst aan Jezus, daar wij dien Schriftgeleerde zulk een helder inzicht in de waarheid niet durven toeschrijven. Men zegge niet, dat beide verhalen tot de historie behooren, want waarom vinden wij ze dan niet beide minstens bij één der Synoptici? Men vergete ook niet, dat hetgeen Lukas meldt alsdan vooraf is gegaan aan hetgeen de andere evangelisten berichten, waaruit, als beide verhalen waarheid behelzen, volgen zou, dat Jezus later aan een Schriftgeleerde voorhoudt, wat hij vroeger van een anderen Schriftgeleerde vernomen had. Moeten wij nu kiezen tusschen Mattheus en Markus aan de éene, en Lukas aan de andere zijde, dan kan de keus wel niet twijfelachtig zijn. Het gezegde neemt

niet weg, dat de gelijkenis authentiek is. Het is immers zeer wel mogelijk, dat men eens tot Jezus de vraag heeft gericht: „wie is mijn naaste?" en dat hij haar toen met de schoone parabel van den barmhartigen Samaritaan beantwoord heeft. Wij plaatsen haar in het begin van Jezus verblijf in Judea, waartoe Lukas, die haar in zijn zoogenaamd reisverhaal heeft opgenomen, alleszins recht geeft. Daar is zij bizonder wèl geplaatst. Zij immers, die te Jericho woonden, zagen het tooneel als voor hunne oogen, en werkelijk deed zich van tijd tot tijd iets dergelijks voor, als Jezus hun nu verhaalde. De gelijkenis, uit het leven genomen, is zoo naar het leven geteekend, dat men wel eens gemeend heeft hier geene parabel, maar eene werkelijke gebeurtenis te vinden.

Blz. 84. [17]) Matth. XIX : 3—9, Mark. X : 1—12. Verg. Deel I, bladz. 140 en 162.

---

§ 3.

Blz. 85. [1]) Zie Deel I, bladz. 162 v.

Blz. 86. [2]) Matth. XIX : 16—22, Mark. 17—22, Luk. XVIII : 18—23.

Blz. 88. [3]) Luk. XIX : 1—9. Dat Jezus den man bij name kent, kan mede dienen tot bevestiging onzer meening, dat hij geruimen tijd te Jericho vertoefd heeft. Deelt iemand in dit gevoelen niet, dan verhindert hem niets, te gelooven, dat Jezus een der omstanders naar dien persoon gevraagd heeft.

Blz. 88. [4]) Matth. XX : 29—34, Mark. X : 46—52, Luk. XVIII : 35—43. Het verhaal, gelijk het daar ligt, is zeker niet historisch, maar 't is toch meer dan waarschijnlijk, dat de legende zich hier van eene historische stof meester heeft gemaakt, en uit eene werkelijke gebeurtenis een wonder heeft doen groeien. Dat de Synoptici eenparig van dien blinde te Jericho melding maken, dat de tweede evangelist zelfs zijn naam weet, dat het volk hem het zwijgen oplegt, zoodra hij

Jezus als Zoon Davids begroet, dat alles beteekent inderdaad te veel om het geheele verhaal naar het gebied der verdichting te verwijzen. Moge onze voorstelling van het feit geacht worden zoo dicht mogelijk tot de werkelijkheid te naderen. Uit Joh. IX : 29—41 zien wij, dat de eerste christenen inderdaad van blinden en zienden in geestelijken zin gesproken hebben. In de voorstelling van den tijd der gebeurtenis hielden wij ons aan Mattheus en Markus, die beiden het voorval laten plaats hebben als Jezus met de zijnen Jericho verlaat. Dit past ook het best bij onze opvatting. De belijdenis van Bartimeus wordt nu het schoonste resultaat van Jezus werkzaamheid in de palmstad.

Blz. 88. 5) Matth. XX : 17, 18, Mark. X : 32, 33, Luk. XVIII : 31—34. De beschrijving van de bizonderheden, waaronder het doodvonnis aan Jezus zou voltrokken worden, is, even als de vermelding van zijne opstanding ten derden dage, een bijvoegsel van later tijd. Het laatste moeten zelfs zij aannemen, die aan de lichamelijke opstanding van Jezus vasthouden, daar anders de houding van Jezus discipelen onverklaarbaar blijft.

Blz. 89. 6) Zie boven bladz. 77.

HOOFDSTUK VI.

---

§ 1.

Blz. 92. [1]) Zach. IX : 9.

Blz. 93. [2]) Deze jubelkreten zijn genomen uit Ps. CXVIII : 25 v.

Blz. 94. [3]) Matth. XXI : 1—11, Mark. XI : 1—11, Luk. XIX : 29—40.

Blz. 94. [4]) Het verhaal zelf wijst ons aan, dat wij hier aan afspraak te denken hebben. Vooreerst: het ezelveulen staat gereed en wel vastgebonden bij de deur, buiten op het erf, en het behoeft dus niet van stal of uit de weide gehaald te worden. Ten tweede: Jezus weet, dat het gereed staat, en de evangelisten geven geen enkelen wenk, dat zij in die wetenschap van Jezus iets buitengewoons zien. Ten derde: de uitgezondenen moeten het veulen losmaken, en dan zal de eigenaar het aanstonds laten volgen. Doelt dit niet op een door Jezus afgesproken teeken, waardoor de eigenaar van het dier zou weten, dat zij, die het veulen losmaakten, de door Jezus uitgezondenen waren? Het jong, dat volgens Mattheus meeloopt, is eene bij hem zeer gewone verdubbeling, hier ontstaan uit misverstand der profetie. Bij eene letterlijke vertaling van het door den eersten evangelist geschrevene, ziet men, dat de jongeren èn op den ezel èn op het

dag legde, was geene andere dan hare zuster Maria. Door de discipelen van verkwisting beschuldigd, wordt zij door Jezus verdedigd. Lukas heeft dit verhaal niet, en het waarschijnlijk alleen weggelaten, omdat hij vroeger, VII : 36 vv., reeds een dergelijk voorval verhaald had. Deze twee verhalen hebben geene betrekking op dezelfde gebeurtenis, die niets met elkaar gemeen hebben, behalve dit ééne, dat eene vrouw Jezus met welriekende olie zalft. Overigens zijn alle nevenbizonderheden aan elkander ongelijk. Dat de daad dier edele van Bethanië in de schatting der eerste christenen hoog stond aangeschreven laat zich begrijpen, en tevens, dat zij hare waarde ver overdreven hebben. Dit doen ook de evangelisten, als zij Jezus laten zeggen: „zij heeft deze zalf op mijn lichaam gegoten, het alzoo vooruit ter begrafenis balsemend; voorwaar, zeg ik u: waar dit evangelie gepredikt wordt in de geheele wereld, daar zal ook gesproken worden van hetgeen deze gedaan heeft, tot hare gedachtenis." Deze woorden, die ook, doch slechts gedeeltelijk, in het vierde evangelie gevonden worden, XII : 7, kunnen bezwaarlijk aan Jezus worden toegeschreven. Zij verraden kennelijk een lateren oorsprong, toen de geschiedenis het lot van Jezus reeds ontwikkeld had en ook reeds van de prediking van het evangelie in de geheele wereld gewaagde. 't Ligt ook niet in den geest van Jezus, aan zulk eene daad, die louter tot zijne eigene vereering verricht werd, zooveel gewicht toe te kennen.

Blz. 99. [3]) Matth. XXI : 14, 23, Mark. XI : 11, 15, 27, XII : 35, Luk. XIX : 47, XX : 1, XXI : 37 v.

Blz. 100. [4]) Mark. XII : 41—44, Luk. XXI : 1—4.

„ „ [5]) Matth. XXI : 15. Wat de evangelist vooraf laat gaan, dat er blinden en kreupelen tot Jezus kwamen en dat hij ze genas, kan niet tot de historie behooren, Geen der overigen meldt dan ook iets van genezingen, door Jezus in den tempel verricht. 't Is ook niet waarschijnlijk, dat men er toen te Jeruzalem reeds zal gevonden hebben, die aan zijne macht geloof sloegen, en van de Galileërs is niet te

veronderstellen, dat zij hunne kranken met zich naar de tempelstad gevoerd zullen hebben. Het bericht is ontstaan om voor hetgeen volgt den weg te bereiden, ofschoon dit, blijkens den samenhang der gebeurtenissen bij Markus en Lukas, niet noodig is.

Blz. 101. 6) Zie Zach. XIV : 21, waar in onze gewone overzetting het woord kanaäniet door koopman moet vervangen worden.

Blz. 101. 7) Ook niet volgens het vierde evangelie, II : 13—22, waar Jezus een geesel van touwkens maakt en, naar het voorbeeld der oude profeten handelend opgetreden, de kooplieden uitdrijft. Heeft hij er mede geslagen, dan trof hij enkel het vee; want de eigenaars zullen hun wegsnellend eigendom wel zijn nageloopen. Doch de Synoptici weten in het geheel niet van dien geesel af en herinneren evenmin het schriftwoord: „de ijver van uw huis heeft mij verslonden."

Blz. 101. 8) Jes. LVI : 7, Jer. VII : 11.

Blz. 102. 9) Matth. XXI : 12, 13, Mark. XI : 15—17, Luk. XIX : 45, 46. De Johanneïsche overlevering plaatst deze gebeurtenis even willekeurig als ongepast aan het begin van Jezus openbaar leven, en laat Jezus zich ook op eene geheel andere wijze verantwoorden, dan wij straks van de Synoptici zullen hooren.

Blz. 103. 10) Matth. XXIV : 1 vv., Luk. XIX : 41—44.

Blz. 104. 11) Dat Jezus den joodschen staat den ondergang nabij achtte, en dat alleen Gods lankmoedigheid dien nog bij het aanzijn spaarde, wordt geschetst in een wonderverhaal, dat ons verplaatst op den weg van Bethanië naar Jeruzalem, Matth. XXI : 18—22, Mark. X : 12—14, 19—24. De beide evangelisten zijn echter niet geheel eenstemmig; terwijl de eerste den vijgeboom, door Jezus vervloekt, terstond verdorren laat, geschiedt dit, volgens den tweede, niet op hetzelfde oogenblik, maar men ontdekt eerst den volgenden dag, dat hij dood is. Lukas, die van deze zaak

volstrekt geene melding maakt, heeft niettemin hetzelfde denkbeeld uitgesproken in eene gelijkenis, die hij aan Jezus in den mond legt, XIII : 6—9, en die wij niet enkel voor authentiek, maar zelfs voor de moeder van het wonderverhaal bij de andere evangelisten houden. Dat zij door Jezus eerst is voorgedragen, toen hij, te Jeruzalem zijnde, goed van nabij gezien had, hoezeer de natie gelijk was aan een vijgeboom met weelderige waterloten, maar zonder eenig vruchthout, is te natuurlijk om niet aannemelijk geacht te worden.

Blz. 105. [12]) Matth. XXVI : 61, Mark. XIV : 58. Ook het vierde evangelie weet er van, II: 19.

Blz, 105. [13]) Hand. VI : 12—14.

Blz. 107. [14]) Matth. XXI : 23—27, Mark. XI : 27—33, Luk. XX : 1—8.

---

§ 3.

Blz. 109. [1]) Volgens Luk. XX : 20, wenschen zij bepaald, Jezus op eenig woord te vatten, ten einde hem over te leveren aan de overheid en de macht des Stadhouders. Zoo hebben zij dus volgens hem verwacht, dat Jezus ontkennend zou antwoorden. 't Komt ons echter niet waarschijnlijk voor, dat zij reeds bij het begin der worsteling geen ander plan gehad zouden hebben, dan Jezus door een rechterlijk vonnis uit den weg te ruimen.

Blz. 111. [2]) Het verhaal komt voor: Matth. XXII : 15—22, Mark. XII : 13—17, Luk. XX : 20—26.

Blz. 111. [3]) Volgens Matth. XVI : 1, zullen ook reeds in Galilea Sadduceërs tot Jezus gekomen zijn, en zal bij zijne discipelen evenzeer tegen hunne leer, als tegen die der Farizeërs gewaarschuwd hebben, vs 6, 11 en 12. Dit bericht is echter door Mattheus alleen niet voldoende gewaarborgd tegenover de onwaarschijnlijkheid, dat de Sadduceërs, die

Luk. XX : 41—44. Verg. Ps. CX : 1. Is onze verklaring van deze pericope goed, dan volgt er uit, dat zij misbruikt wordt, als men haar aanvoert, ten bewijze, dat Jezus zelf verklaard heeft geen nakomeling van Isaï's zoon te zijn.

Blz. 118. [8]) Wij denken aan de gelijkenis van den barmhartigen Samaritaan, Luk. X : 30—37. Ook het verhaal van de genezing der tien melaatschen, XVII : 11—19, komt hier in aanmerking. Al behoort die genezing niet tot de geschiedenis, men zou toch nooit iets dergelijks aan Jezus hebben toegeschreven, indien niet bekend ware geweest, hoe welwillend hij ten overstaan der Samaritanen was.

Blz. 118. [9]) Matth. VIII : 11. Er liep een gerucht, dat hij eens den knecht van een heidenschen hoofdman en de dochter eener Syro-Fenicische genezen had. Al ware er ook niets van aan, er blijkt niettemin uit, dat men zich Jezus heeft voorgesteld, als veel gunstiger jegens de heidenen gezind dan de Joden in den regel waren.

Blz. 119. [10]) Matth. XXI : 1 vv.

„ „ [11]) Matth. XXII 1—10, Luk. XIV : 16—24. Beide plaatsen behelzen, in weerwil van groote verscheidenheid in de bizonderheden, dezelfde parabel.

Blz. 120. [12]) Matth. XXI : 33—45, Mark. XII : 1—12, Luk. XX : 9—19. De woorden door Mattheus, vs 41, aan de Farizeërs in den mond gelegd, laten wij, met de beide andere evangelisten, door Jezus zelven uitspreken, wat ons veel natuurlijker en daarom ook veel waarschijnlijker voorkomt.

---

§ 4.

Blz. 123. [1]) Mark. III : 5.

Blz. 125. [2]) Matth. XXI : 28—32.

Blz. 126. [3]) Deze rede, Matth. XXIII geboekt, vinden wij grootendeels bij Lukas, maar verspreid en dus ook in

Luk. XXII : 1, 2. Ook het vierde evangelie beschrijft e
soortgelijke raadsvergadering; zie Joh. XI : 47—53.
doet haar echter samenkomen ten gevolge van den gro
aanhang, dien Jezus, na de opwekking van Lazarus, ook
der de Judeërs krijgt en laat bij deze gelegenheid den g
der profetie over den Hoogepriester Israëls komen, en hem p
teeren, dat die Jezus sterven zou voor het volk en niet al
voor het volk, maar ook opdat hij de kinderen Gods in
verstrooiing, tot één zou brengen. Van dit alles weten
Synoptici niets, en toch wordt het besluit van het Sanhe
om Jezus te dooden, genoeg gemotiveerd. Zie de boven aa
haalde plaatsen. De teekening van Kajafas en van de v
der Sadduceërs voor oproer is overigens juist.

Blz. 132. [6]) Matth. XXVI : 14—16, Mark. XIV :
11, Luk. XXII : 3—6.

Blz. 133. [7]) Het feit zelf is voldoende gewaarborgd
de eenparige getuigenis der Synoptici, en vindt boven
steun in de geheele apostolische traditie, Hand. I :
1 Kor. XI : 23. Ook het vierde evangelie weet van Ju
den verrader, XIII : 2, 21—30, XVIII : 2.

Blz. 133. [8]) Luk. XXII : 3; zie ook Joh. XII : 2.

„ „ [9]) De algemeene afschuw van dit gruwel
openbaarde zich allerwege zoo krachtig mogelijk. Op
apostellijsten neemt Judas steeds de laatste plaats in en st
wordt achter zijn naam geschreven: „die hem verraden he
Het vierde evangelie vooral is fel op hem gebeten. Het z
niet slechts, dat een andere Judas, die insgelijks to
twaalven behoorde, Luk. VI : 16, verg. Deel I, bladz 24
zorgvuldig van hem onderscheiden wordt, maar noemt
zelfs een dief, die den buidel van het gezelschap be
Joh. XII : 6.

Blz. 133. [10]) Zij, die meenen, dat Judas wrevelig is
worden wegens eene bestraffing, bij gelegenheid van
gastmaal te Bethanië ontvangen, zien voorbij, dat
allen zonder onderscheid gold, en dat Mattheus en Ma

zelfs den naam Judas niet noemen, hetgeen zij niet zouden nagelaten hebben, indien zij tusschen het gebeurde aan dien maaltijd en het daarop gevolgde verraad eenig verband gezien hadden. Lukas, die het verraad vermeldt, maakt van dat gastmaal zelfs in het geheel geen gewag. Hoe had hij er van kunnen zwijgen, indien het hem den sleutel tot verklaring van Judas daad in handen had gegeven? Alleen de Johanneïsche traditie noemt Judas bij die gelegenheid met name, XII : 4, en schuift, wat de Synoptici aan de gezamenlijke discipelen ten laste leggen, geheel op de schouders van Judas.

Blz. 133. [11]) Matth. XXVI : 15.

„ „ [12]) Is er bezwaar in het getal *dertig*, als wellicht uit Zach. XI : 12, 13 gevloeid? Zeker niet, want het was juist het getal dertig, hetwelk deze plaats, die stellig onder de Joden niet voor eene messiaansche gold, door de christenen vinden deed. Toen eerst begon men in haar eene aankondiging te zien van het lot, dat den Christus wedervaren zou, en toen eerst vormde zich uit haar eene legende, waarin de akker des pottebakkers zijne plaats kreeg. Te meer hellen wij er toe over, die dertig zilverlingen voor historisch te houden, omdat men toen even zooveel voor een slaaf besteedde. Wij zien er namelijk eene hatelijkheid in van de leden des Sanhedrins tegen Jezus. Zijn leven is hun even zooveel waard als dat van een slaaf!

Blz. 133. [13]) Volgens Mattheus, verg. ook Hand. I : 18, werden zij hem in specie toegeteld, volgens Markus werden zij hem slechts beloofd. Lukas laat de zaak in het midden.

Blz. 133. [14]) Hand. I : 18.

Blz. 135. [15]) Dit vermoeden grondt zich op den bijnaam *Iskarioth*, die waarschijnlijk beteekent: de man van Karioth, volg. Joz. XV : 25 een stadje van Juda.

Blz. 136. [16]) Tot deze veronderstelling noopt ons Matth. XXVI : 3 „Judas *ziende* dat Jezus veroordeeld was." Hij doet zich hier voor als onrustig ronddwalende in de nabijheid

van het hoogepriesterlijke paleis en altijd hopende dat hij iets vernemen zal, hetwelk hem om Jezus en zich zelfs wil aangenaam zal wezen. Hij ziet echter het tegendeel.

Blz. 136. [17]) De berichten omtrent dit uiteinde, Matth. XXVII : 5 en Hand. I : 18, zijn niet eensluidend. Het eerste verdient den voorrang, niet enkel omdat de redacteur van het eerste evangelie meer geloof verdient dan de schrijver der Handelingen, maar ook dewijl het onwaarschijnlijk is, dat Judas terstond voor dat verworven bloedgeld een akker zal gekocht hebben, en dat hij juist aanstonds bij het bezoeken van dien akker voorover gevallen en door midden gebarsten zijn zal. Hoeveel eenvoudiger en natuurlijker is wat Mattheus schrijft: „hij ging heen en verhing zich." Het laat zich intusschen gemakkelijk begrijpen, dat de legende heeft willen doen zien, hoe het rechtvaardig oordeel Gods dien gruwelijken zondaar geen oogenblik genot van zijn zoo schandelijk verworven goed vergund heeft.

---

§ 6.

Blz. 137. [1]) Luk. II : 2 verg. met Hand. V : 37.

Blz. 137. [2]) Luk. XIII : 1 vv.

Blz. 139. [3]) In de gelijkenis van het bruiloftsmaal, Matth. XXII : 1—14. Dezelfde parabel wordt ook bij Lukas gevonden, XIV : 16—24. Bij dezen komen echter de woorden, waarop het hier aankomt en die wij bij Mattheus, vs. 7, lezen, niet voor. Wordt de redactie van Lukas zuiverder geacht, wat zij echter in den regel niet is, dan moet vs. 7 bij Mattheus een bijvoegsel van later tijd gerekend worden. Zie ook de parabel van de goddelooze pachters, Matth. XXI : 33—46, Mark. XII : 1—12, Luk. XX : 9—19.

Blz. 139. [4]) Matth. XXIII : 38.

Al namen
onder het
s toekomst
gelooven,
gen later
k elders,
ner strafre
, Luk. X
eeft eens
hij zoo n
rd men
men ger

zulk ee
eeft ku
hoewel
ntiek te
hij de
sterk g

XIII :
de vol
, dat h
riode
XXV
e red
Er
- X
r late
j da
Me
he
is ir
vd r

den, als uitsluitend behoorende tot de Joodsch-christelijke denkbeelden in de apostolische eeuw, omtrent de wederkomst van den Christus in omloop, b. v. Matth. VII : 22, 23, woorden behelzende, die in de gelijkl. pl., Luk. VI : 46 niet gevonden worden, XIII : 41 vv., XVI : 27 enz.

Wij gaan evenwel te ver als wij beweren, dat Jezus niets van dat alles, zij het in andere vormen en met weglating van hetgeen uit later ontstane meeningen gevloeid is, gezegd *kan* hebben. Hij was een Israëliet, doorvoed van de schriften der profeten, aan welke hij zich, zeker niet altijd naar de letter, maar toch naar den geest vasthield. Wij moeten toezien, dat wij hem onze hedendaagsche begrippen van godsrijk, wereldgericht, godsoordeelen, enz. niet opdringen, maar hem èn de denkbeelden èn de taal laten behouden, die wij van een ontwikkelden Israëliet *uit dien tijd* verwachten mogen. Het is derhalve alleszins mogelijk, dat hij iets gezegd of verwacht heeft, hetwelk wij niet, althans niet zonder voorbehoud en wijziging, van hem overnemen. Wanneer zich iets dergelijks voordoet, zullen wij echter meestal bespeuren, dat het verschil tusschen hem en ons meer den vorm dan het eigenlijke wezen der zaak betreft. Doch al geven wij dit toe, wij staan er daarentegen vast op, dat Jezus noch aan eene persoonlijke wederkomst van zich zelven, noch aan de vestiging van een duizendjarig rijk, noch aan een wereldgericht, door *hem* te houden, geloofd heeft. Dat alles is van latere vinding en was in de apostolische eeuw zoo algemeen door alle christenen uit de Joden aangenomen, dat het in bijna alle nieuw-testamentische geschriften wordt aangetroffen.

Blz. 145. [12]) Matth. XIII : 31—33 en gelijkl. pl.

„ „ [13]) Matth. X : 5—20, XXIV : 14, XXVIII : 19, Mark. XVI : 15. Al maakt men bezwaar aan Jezus op de lippen te leggen wat de evangelisten hem in de aangeh. plaatsen laten uitspreken, dit neemt niet weg, dat men in de christelijke oudheid gemeend heeft, dat Jezus zóó heeft *kunnen* spreken, en zoo brengt zij in dezen vorm

het feit te onzer kennis, dat de meester zijne apostelen heeft uitgezonden om te prediken.

Blz. 145. [14]) Matth. XIII : 3—9, Mark. IV : 3—9, Luk. VIII : 4—8.

Blz. 145. [15]) Luk. X : 18.

„ „ [16]) Mark. IX : 1, Luk. IX : 27. De latere overlevering heeft er van gemaakt, dat sommigen der aanwezigen niet zouden sterven, alvorens zij den Zoon des menschen in zijn koninkrijk hadden zien komen, Matth. XVI : 28.

Blz. 146. [17]) Plaatsen, als Matth. XVII : 18, 19, XVIII : 17, 18, waarin de gemeente als een welgeordend geheel voorkomt, behooren tot den tijd, waarin de geloovigen, door den drang der omstandigheden genoopt, zich tot eene behoorlijk samengestelde vereeniging hadden bijeengevoegd..

Blz. 146. [18]) Luk. XVII : 20.

„ „ [19]) Heeft Jezus ook bevolen hen, die in de godsgemeente opgenomen wenschten te worden, te doopen? Is onze voorstelling van hetgeen Jezus beoogd heeft de ware, dan kan op deze vraag ternauwernood toestemmend geantwoord worden. Wel lezen wij, dat hij gezegd heeft: „gaat heen, maakt alle volken tot mijne leerlingen, ze doopende tot den naam des Vaders, des Zoons en des heiligen geestes," Matth. XXVIII : 19, maar 't is hoogstonwaarschijnlijk dat deze woorden, slechts door één evangelist geboekt, van Jezus afkomstig zijn. Reeds de plaats, die zij innemen, maakt ze verdacht; doch al meende men, dat Jezus ze vroeger heeft uitgesproken, vanwaar dan dat men zich later volstrekt niet aan de door Jezus voorgeschrevene formule gehouden heeft? Dat er reeds tijdens Jezus leven, en op zijn last, gedoopt zal zijn, is iets, waarvan alleen het vierde evangelie weet, Joh. IV : 1, 2; maar zeker is het, dat er reeds vroeg, en wel tot den naam van Jezus, den Zoon Gods, gedoopt is; zie Rom. VI : 3, 4, 1 Kor. I : 13, 16, XV : 29 en eld. in de Paulinische brieven. Verg. verder Hand. II : 38, 41, VIII : 12, 36, 38 — vs. 27 wordt in de beste handschriften gemist —

stellingen de toevlucht nemen. De een spreekt van eene geestverschijning, de ander van een droomgezicht der discipelen, een derde van een visioen, aan hen te beurt gevallen, alsof het niet even wonderbaar blijft, dat er geestverschijningen plaats hebben, en dat drie menschen te gelijker tijd hetzelfde droomen of hetzelfde visioen hebben? De verhalen zelve behelzen menigerlei, dat hun historisch gehalte weerspreekt en waaruit, al meent men hier of daar een historischen achtergrond te ontdekken, in elk geval is op te maken, dat men zelfs in den apostolischen tijd het rechte niet meer wist. Volgens Mattheus vallen de discipelen verschrikt ter aarde en moeten door Jezus weer tot bezinning worden gebracht, vs. 6, 7; volgens Markus was Simon zóó door vrees bevangen, dat hij niet wist wat hij zeide, vs. 6, en volgens Lukas waren alle drie in slaap gevallen. Aan de getuigen ontbrak derhalve het onbelemmerde vermogen om hetgeen zich aan hunne zintuigen voordeed, behoorlijk waar te nemen. In plaats van aan het verhaal te knutselen, willen wij liever de religieuse beteekenis er van in het oog vatten. Ten overstaan van Mozes en Elia, de vertegenwoordigers van wet en profetie, wordt Jezus, als de stichter van het godsrijk, verheerlijkt. De schitterende schechina, de wolk, die den Onzichtbare omhult, breidt zich over Jezus uit, en de glans er van deelt zich niet slechts aan zijn gelaat, maar zelfs aan zijne kleederen mede. Blinkend als de zon staat hij geheel in het licht, en uit de wolk wordt de godsstem vernomen: „deze is mijn geliefde Zoon, hoort hem." Brengen wij deze schilderij in woorden over, dat zegt zij: dat Jezus met zijn evangelie even hoog boven Mozes met de wet en Elia met de profetie staat, als de Zoon Gods hooger geschat moet worden dan zijne dienstknechten, en dat derhalve op allen de verplichting rust, Mozes en Elia los te laten, ten einde alleen naar Jezus te hooren. In de jongste traditie, door Lukas opgenomen, wordt er vs. 31 nog bijgevoegd, dat zij „hem zijn uitgang zeiden (d. i. aankondigden), dien hij te Jeruzalem volbrengen

zou." Deze aankondiging was volstrekt onnoodig, daar Jezus haar reeds, volgens de eenparige getuigenis der evangelisten, uit eigen inzicht gedaan had. Doch afgezien hiervan, brengt dit bijvoegsel ons de nooit genoeg overwogene waarheid onder de aandacht, dat de heerlijkheid van den Christus onafscheidelijk verbonden is met zijn kruisdood. Dat het verhaal niet in joodsch-christelijken kring ontstaan, maar uit de school van Paulus voortgekomen is, wordt door zijne echt christelijke strekking voldoende aangewezen.

Blz. 148. [22]) Matth. XXIV : 4, 5, 11, 23 vv., Mark. XIII : 6, 21 v., Luk. XVII : 23 v., XXI : 8.

Blz. 148. [23]) Matth. XXIV : 29 v., Mark. XIII : 24, Luk. XXI : 25 v.

Blz. 149. [24]) Jes. XIII : 20, Ezech. XXXII : 7, 8, Joël II : 31.

Blz. 150. [25]) Luk. III : 17.

Blz. 151. [26]) Matth. VIII : 22 v., XIII : 41, XVI : 27, XXIV : 30, v., XXV : 31, v., Mark. VIII : 38, XIII : 26, v., Luk. XXI : 27. In de meeste der aangeh. plaatsen wordt gesproken van de heilige engelen, als de hemelsche legerscharen, waarmee de groote koning, wanneer hij ten oordeel verschijnt, zich omringen zal. Hoewel wij beweren, dat eene dergelijke voorstelling van zich zelven niet van Jezus afkomstig zijn kan, zoo willen wij daardoor toch niet geacht worden tevens te ontkennen, dat hij aan engelen geloofd heeft. In dit opzicht heeft hij zich niet van zijne volksgenooten, de Sadduceërs uitgezonderd, onderscheiden.

Blz. 151. [27]) Matth. XXIV : 45—51, Luk. XII : 48, vv.

„ „ [28]) Matth. XXV : 1—13.

„ „ [29]) Matth. X : 32, v. Uit deze plaats blijkt zonneklaar, dat God op den oordeelsdag als rechter gezeten is. Voor „den hemelschen Vader," bij Mattheus treden, bij Lukas, XII : 8 v., „de engelen Gods" in de plaats, doch dit baart geen wezenlijk verschil. Jezus geeft eene voorstelling van den hemelschen raad. Verg. Job. I: 6 vv. II: 1 vv.

Blz. 151. [30]) Dit denkbeeld is niet nieuw. Het is zoo oud als het vierde evangelie, zie Joh. XII : 48.

Blz. 152. [31]) Zie b. v. Matth. V : 12, VI : 4, 6, VII : 1 v., X: 28, 41 v., XI : 31 v., 36 v., XII : 41 v., XIII : 49 v., enz.

Blz. 152. [32]) Matth. XIII : 30, 40 v., 49, v., XXV : 33.

„ „ [33]) Matth. X : 15, XI : 20—24, Luk. XII : 47, v.

Blz. 152. [34]) Mark. X : 42, XXV : 31—46. Al is het ook, dat deze pericope onmogelijk in dezen vorm van Jezus afkomstig zijn kan, toch wel niemand ontkennen, dat het hoofddenkbeeld, hetwelk zij bevat, geheel in den geest van Jezus is.

Blz. 152. [35]) Matth. XIII : 43, Mark. IX : 48. Is de uitdrukking „h u n worm" niet anders te verstaan dan van den worm, die hun reeds eigen was, en dien zij uit het tegenwoordige leven in het toekomende met zich namen, dan schijnen wij alleszins gerechtigd om hier aan gewetenswroeging te denken, iets waartoe ook het gekozen beeld aanleiding geeft.

HOOFDSTUK VII.

---

§ 1.

Blz. 153. [1]) Volgens het vierde evangelie valt het pascha een dag later, en heeft alles, wat het verhaalt als op Donderdag voorgevallen, niet aan den paaschdisch, maar aan een gewonen maaltijd plaats, XIII : 1, 2, 29, XVIII : 28, XIX : 14, 31. Dit verschil met de Synoptici is niet te vereffenen en van zooveel gewicht, dat het vierde evangelie alleen daarom aan Johannes ontzegd zou moeten worden, tenzij men, wat echter onverdedigbaar is, de Synoptici in het ongelijk stelde. Indien deze gelijk hebben, en Johannes op Donderdag den paaschmaaltijd zelf mede bereid en er 's avonds zelf deel aan genomen heeft, hoe is het dan mogelijk dat diezelfde Johannes later schrijft, dat het pascha op Vrijdag nog moest gegeten worden?

Blz. 153. [2]) Zij wordt gevonden Luk. XXII : 8, en het is zeer wel mogelijk, dat zij de rechte personen heeft aangewezen.

Blz. 154. [3]) Bij Mattheus wordt die waterdrager gemist. Volgens hem heeft Jezus enkel gezegd: „gaat heen in de stad tot..." en hier werd de naam genoemd, „en zegt hem," enz. Dit verhaal is wel zeer eenvoudig, maar behelst

ook niets meldenswaardigs. Ware het dat alleen Lukas van dien waterdrager gesproken had, wij zouden er gemakkelijk toe kunnen komen, hem prijs te geven. Maar nu ook Markus, die in den regel zoo goed is ingelicht, van hem gewaagt, durven wij hem niet loslaten, en kunnen hem te minder voor eene fictie houden, omdat wij volstrekt geen reden kunnen bedenken, waarom de verdichting hem ten tooneele gevoerd zou hebben. Al is het dat de opgegeven reden voor Jezus handelwijs en iedere andere toelichting van zijn gedrag onvoldoende wordt gekeurd, onze onkunde in dezen kan toch nimmer leiden tot loochening van het feit.

Blz. 154. [4]) Matth. XXVI : 17—19, Mark. XIV : 12—16, Luk. XXII : 7—13.

Blz. 155. [5]) Luk. XXII : 14—18. Wat in deze rede van Jezus meer gevonden wordt en betrekking heeft op het koninkrijk Gods, wordt door Lukas alleen niet voldoende gewaarborgd, om het voor authentiek te kunnen houden.

Blz. 156. [6]) Matth. XXVI : 20—25, Mark. XIV : 17—21, Luk. XXII : 21—23. Deze verhalen zijn opgesteld nadat het feit had plaats gehad, en dit heeft een onmiskenbaren invloed gehad op de redactie van Jezus woorden, die bij al de berichtgevers verschillend luiden. De redactie van Mattheus is de uitvoerigste. Bij hem vinden wij zelfs eene bepaalde aanwijzing van den persoon. De kortste is die van Lukas, doch de waarschijnlijkste wederom die van Markus, welke wij volgden, slechts met weglating van het „ben ik het, ben ik het?” der discipelen, die, in de volle bewustheid hunner onschuld, zóó niet gesproken kunnen hebben. De Johanneïsche traditie verschilt van die der Synoptici en van onze voorstelling in dit opzicht geheel, dat Jezus, volgens haar, van den beginne af weet, wie hem verraden zal, VI : 64, 70, en dat Jezus, op een wenk van Petrus, Judas zoo duidelijk heeft aangewezen aan den discipel, die in zijnen schoot lag, dat deze deelgenoot was van het geheim, XIII : 23—26. Doch waarom heeft Jezus hem dan niet uit zijn kring gebannen, en waarom

king verraden en outstaan zijn uit het zeer spoedig in de gemeente opgekomen denkbeeld, om in den dood van Jezus een zoenoffer te zien. De redactie van Paulus verdient, als de oudste en eenvoudigste, de voorkeur.

Blz. 159. [10]) Ps. CXV—CXVIII.

„ „ [11]) Matth. XXVI : 30, Mark. XIV : 26.

„ „ [12]) Daar de Synoptici het tijdstip, waarop Judas zijn gezelschap verliet, niet hebben aangewezen, staat het geheel aan ons, daarvoor een geschikt tijdstip uit te kiezen.

Blz. 160. [13]) Zach. XIII : 7.

„ „ [14]) Wij behoeven niet aan te nemen, dat de uitkomst de voorspelling in het leven heeft geroepen, indien wij de profetie slechts zoo algemeen mogelijk opvatten, in dezen zin: „eer het hanengekraai den morgen aankondigt, zult gij meer dan eens geloochend hebben mij te kennen.” — Jezus zegt niet waar en hoe. Bij de kennis, die Jezus van zijne discipelen in het algemeen en van Petrus in het bizonder had, viel het hem niet moeielijk, vooruit te zien hoe de schrik hen zou verbijsteren, en wat daarvan het gevolg zou zijn, bij de niet ongegronde vrees, dat men ook aan hen de hand zou willen slaan.

Blz. 160. [15]) Matth. XXVI : 30—35, Mark. XIV: 26—31, Luk. XXII. 33 v.

Blz. 161. [16]) Luk. XXII : 38. Wat, vs. 35—37, voorafgaat, zal wel, althans gedeeltelijk, bij eene andere gelegenheid door Jezus gesproken zijn. Wij achten het namelijk niet onwaarschijnlijk, dat Jezus zijnen jongeren in de laatste dagen het een en ander, betreffende hunne toekomst, gezegd zal heeft. Daarbij kan dan niet slechts vs. 35 en 36, maar ook veel van hetgeen in Matth. X voorkomt, zijne plaats vinden. In de voorstelling van den loop der gebeurtenissen volgden wij Mattheus en Markus, die, wat wij zoo even van Jezus en de discipelen hoorden, hun in den mond leggen, terwijl zij op weg naar Gethsemané zijn. Lukas daarentegen laat het hen nog aan den paaschdisch spreken.

Dat er een paar gewapenden onder hen zijn, omdat de weg soms door wilde dieren of roovers onveilig werd gemaakt — wij denken bij het laatste aan de parabel van den barmhartigen Samaritaan — behoeft ons niet zóó te bevreemden, dat wij aan verdichting moeten denken. Wij kunnen ook niet begrijpen, waarom men die twee zwaarden uit het tuighuis der verbeelding te voorschijn gehaald zou hebben. Ook is in den moed, dien zij in hunne opgewondenheid aan den dag leggen, zooveel natuurlijks, dat wij reeds daarom aan een feit gelooven kunnen.

Blz. 163. 17) Het verhaal van Jezus zielestrijd in Gethsemané, Matth. XXVI : 36—46, Mark. XIV : 32—42, Luk. XXII : 40—46, behoort ongetwijfeld der historie toe. Het lag niet in de strekking der latere verdichting, iets te verhalen, als met Jezus gebeurd, wat men toen reeds achten kon weinig te strooken met het karakter van den hoogverheven Verlosser, en daarom kon in het vierde evangelie aan zulk een zielestrijd ook geene plaats worden ingeruimd. Maar juist dit, dat het bedenkelijk kon schijnen, iets dergelijks omtrent Jezus mede te deelen, pleit voor de waarheid der verhaalde gebeurtenis.

Er is slechts ééne bedenking van belang tegen te maken, deze: hoe hebben de discipelen de beden van Jezus kunnen overleveren, daar zij sliepen, toen hij ze uitsprak. Wij zouden ons uit deze verlegenheid kunnen redden, door te zeggen, dat zij, zonder juist te slapen, in dien dommeligen toestand verkeerden, waarin men, zonder zich van alles behoorlijk rekenschap te kunnen geven, hoort wat gezegd wordt, en hiertoe geven Mattheus, vs. 43 en Markus, vs. 40 als zij schrijven: „en komende vond hij hen wederom slapende, want *hunne oogen waren zwaar*," wel eenige aanleiding; doch wij kunnen het ons ook zóó voorstellen, dat de discipelen nog niet sliepen, toen Jezus zijne eerste bede uitsprak en dat zij, na door hem gewekt te zijn, ook de tweede verstaan hebben.

Dat de latere legende het gebeurde heeft opgesierd, laat

geen twijfel over. Hiertoe behoort, wat Lukas, vs 43 v., heeft gemeld. Al denkt men ook niet aan een werkelijk bloedzweet, zooals de schrijver het zich waarschijnlijk heeft voorgesteld, men vindt hier toch eene overdrijving van den door Jezus ondervonden angst. Wat Lukas verhaalt van een engel, door Jezus gezien en tot hem gekomen om hem te versterken, is zeker eene bij uitstek schoone afbeelding van de kracht en den troost, die Jezus in het gebed gevonden heeft, maar kan op ons standpunt, evenmin als het bloedzweet, historisch zijn, ware het alleen, omdat niemand er iets van gezien heeft. Wij mogen ook niet voorbijzien, dat beide wonderbare bizonderheden alleen door Lukas worden medegedeeld.

Wat bij Mattheus, vs. 45 en bij Markus, vs. 41, voorkomt: „slaapt voort en rust! Zie, de ure is nabij, en de Zoon des menschen wordt overgeleverd in de handen der zondaren," kan als in tegenspraak met zich zelf, en het volgende, moeielijk voor authentiek gehouden worden, tenzij men veronderstelle, dat Jezus de jongeren vooraf gewekt en het eerste in ironischen zin gezegd heeft. Maar was het toen wel een oogenvoor ironie?

Blz. 166. [18]) Hebr. V : 7, 8.

---

§ 2.

Blz. 166. [1]) De fakkels en lampen behooren aan het vierde evangelie toe, Joh. XVIII : 2, dat ook alleen gewag maakt van eene afdeeling romeinsche soldaten, door Pilatus ter beschikking van de joodsche overheden gesteld, hetgeen ons even onnoodig als onwaarschijnlijk voorkomt.

Blz. 167. [2]) Matth. XXVI : 47—50, Mark. XIV : 43—46, Luk. XXII : 47—49. Wat Jezus gezegd heeft is niet zeker. Markus zegt niet, dat hij iets gesproken heeft. Dewijl

het ons evenwel waarschijnlijker voorkomt, dat hij het stilzwijgen niet geheel heeft kunnen bewaren, zoo leggen wij hem de woorden in den mond, die Mattheus heeft opgeteekend. De woorden, die Lukas opgeeft, als toen door Jezus gesproken, hebben ongetwijfeld eene diepe beteekenis, maar schijnen ons te gekunsteld toe. Inzonderheid achten wij de betiteling van zich zelven als Zoon des menschen hier minder gepast. De Johanneïsche traditie, XVIII : 2—9, maakt Judas enkel tot wegwijzer en weet niets van den kus, waaraan, volgens het eenparige bericht der Synoptici, niet te twijfelen valt. Volgens gene is Jezus op de bende toegeloopen, om zich uit eigene beweging in hare handen te stellen. Met goddelijke majesteit op zijn gelaat en in zijne houding voorwaarts getreden, vraagt hij: „wien zoekt gij?" en op het antwoord: „Jezus den Nazarener," hervat hij: „die ben ik." Als door den bliksem getroffen, vallen die dienstknechten machteloos ter aarde. Weer tot zich zelven gekomen, grijpen zij Jezus, nadat deze zijne vraag herhaald en bedongen had, dat men zijne discipelen ongemoeid zou laten. Beide verhalen laten zich moeielijk met elkander vereenigen. Dat der Synoptici verdient om zijne eenvoudigheid en natuurlijkheid den voorrang.

Blz. 167. [3]) Alleen het vierde evangelie wijst Petrus als den schuldige aan en kent den naam des gewonden, die Malchus zal geheeten hebben, XVIII : 10. Dat Jezus het oor geheeld heeft wordt door het bericht van Lukas niet voldoende gestaafd. Het laat zich ook niet goed rijmen met de houding der bende, die door het aanschouwen van zulk een wonder licht bewogen ware, om althans met minder ruwheid tegen Jezus te werk te gaan.

Blz. 167. [4]) Volgens Markus bewaart Jezus wederom het stilzwijgen. Wat hij, naar Mattheus, zal gesproken hebben, is, voor zijn toestand en in dat oogenblik, veel te omslachtig. Het kortste, indien het slechts voldoende is, prijst zich het meeste aan.

Blz. 167. [5]) Slechts het evangelie naar Johannes meldt, dat Jezus gebonden is weggevoerd, XVIII : 12.

Blz. 168. [6]) Lukas laat Jezus zóó tot de Overpriesters, de Hoofdlieden des tempels en de Ouderlingen spreken. Doch het is niet waarschijnlijk, dat deze, misschien een enkele uitgezonderd, zich aan de bende hebben aangesloten. Daarvoor bestond geen reden. Op hunne onderhoorigen konden zij rekenen, en was er een enkele hunner bij, om opzicht te houden en, zoo noodig, nadere bevelen te geven, dit was voldoende. Omtrent hetgeen Jezus verder gezegd zal hebben, loopen de berichten zoozeer uiteen, dat men naar het toen door Jezus gesprokene slechts gissen kan.

Blz. 168. [7]) Matth. XXVI: 51—56, Mark. XIV: 47—50, Luk. XXII: 50—53.

Blz. 168. [8]) Mark. XIV: 51 v.

„ „ [9]) Matth. XXVI: 57, Mark. XIV: 53, Luk. XXII: 54.

Blz. 169. [10]) Matth. vs. 59—61, Mark. vs. 55—59. De laatste schrijft, dat Jezus volgens de getuigen gezegd heeft: „ik zal dezen tempel, die met handen gemaakt is, afbreken en in drie dagen een anderen, zonder handen gemaakt, opbouwen." Het verschil ligt hierin, dat *zal* de plaats van *kan* vervangt, en dat de woorden bij Mattheus zóó door Markus omschreven worden, dat zij de bedoeling van Jezus duidelijker doen uitkomen. Hoe Markus intusschen schrijven kon: „en *alzoo* was ook hunne getuigenis niet eenparig" laat zich uit het door hem vermelde niet opmaken. De Johanneïsche traditie geeft, XVIII: 19—23, een geheel ander verhaal van het begin des verhoors. Maar is het wel waarschijnlijk te achten, dat de Hoogepriester zich zoo onhandig zal hebben aangesteld, en dat hij, zonder beschuldigers en getuigen, — want van dezulken weet het vierde evangelie niets — een rechtsgeding aangevangen en zich deswege eene verdiende berisping van den gevangene op den hals gehaald zal hebben? Opmerkelijk is ook, dat Jezus hier, hoewel met

haaldelijk met Pilatus doet spreken, is ook op dit punt in onverzoenlijken strijd met de Synoptici.

Blz. 177. [20]) Matth. vs. 11—14, Mark. vs. 2—5, Luk. vs. 2—4.

Blz. 178. [21]) Wat Lukas, XXIII: 5—12, bericht van eene zending van Jezus naar Herodes, opdat Pilatus door dezen nader mocht worden ingelicht, daar Galilea tot het gebied van dien Viervorst behoorde, is onvoldoende gewaarborgd, op zich zelf vrij onwaarschijnlijk en tot recht verstand van den loop van het geding onnoodig.

Blz. 179. [22]) Mattheus verhaalt, XXVII : 19, dat Pilatus op dit oogenblik eene boodschap kreeg van zijne vrouw — eene latere traditie noemt haar Procula en maakt van haar eene christin — om hem te waarschuwen, dat hij zich niet zou inlaten met dien rechtvaardigen Jezus, om wiens wil zij in den droom veel geleden had. Daar het hoogstonwaarschijnlijk is, dat de gemalin van den Landvoogd eenige kennis aan Jezus gehad heeft, zonder welke voor haar droom geene aanleiding bestaat, en de geheele zaak ons op het gebied des bijgeloofs brengt, zoo moet het gansche verhaal als verdichting worden aangemerkt, uitgevonden met het doel om aan te toonen, hoe God zelf zijn zegel heeft gehecht aan de verklaring van Jezus onschuld, door Pilatus afgelegd.

Blz. 179. [23]) Matth. vs 15—21, Mark. vs 6—11, Luk. vs. 13—19.

Blz. 180. [24]) Matth. vs. 22—26, Mark. vs. 12—14, Luk. vs. 20—25.

---

§ 3.

Blz. 182. [1]) Matth. XXVII : 27—31, Mark. XV : 16—20. Lukas vermeldt deze geeseling en bespotting niet. Hij laat Pilatus alleen tot tweemalen toe zeggen: „ik zal hem tuchtigen en loslaten," XXIII : 16, 22; doch het komt ons wei-

nig waarschijnlijk voor, dat deze een aanbod gedaan zal hebben, waardoor hij zijne waardigheid als rechter volslagen prijs gaf. Volgens dezen evangelist hebben Herodes en zijn krijgsvolk Jezus bespot en hem, ter beschimping van zijne candidatuur naar het koningschap, met een blinkenden mantel omhangen en zoo uitgedost naar Pilatus teruggezonden.

Blz. 182. [2]) Mark. XV : 25. De Johanneïsche traditie stelt de kruisiging drie uren later, XIX : 14. Dewijl de raadsleden zich reeds kort na het opgaan der zon tot Pilatus begeven hebben, zoo blijft voor hetgeen daar heeft plaats gehad, genoeg tijds over, dat wij ons aan de zijde van Markus kunnen scharen.

Blz. 182. [3]) Hebr. XIII : 12.

Blz. 183. [4]) Verg. Hos. X : 8. Ezech. XXI : 47.

Blz. 184. [5]) Zie Rom. XVI : 13.

„ „ [6]) Matth. XXVII : 31 v., Mark. XV : 20 v., Luk. XXIII : 26—32.

Blz. 184. [7]) Mark. XV : 23 De edik met gal, waarvan Matth. XXVII : 34 sprake is, is genomen uit Ps. LXIX : 22.

Blz. 185. [8]) Luk. XXIV : 39 v.

„ „ [9]) Matth. XXVI : 33—35, Mark. XV : 22—26, Luk. XXII : 33, v. 38. Deze kleederenverdeeling kan niet uit de aangehaalde plaats, Ps. XXII : 8, worden afgeleid, omdat de kleederen der veroordeelden in den regel behoorden aan de soldaten, die het vonnis voltrokken hadden. De feiten hebben ook hier de profetie doen vinden. Van den rok zonder naad, waarvan het vierde evangelie spreekt, XIX : 23 v., weten de Synoptici niets af.

Blz. 186. [10]) Matth. vs. 39—44, Mark. vs. 29—32, Luk. vs. 35—43. De evangelisten leggen aan de spotters wel niet dezelfde woorden in den mond, maar komen in de hoofdzaak genoeg overeen, om eenparig te laten hooren, dat men Jezus beschimpt, omdat hij zich voor den Messias heeft uitgegeven. Opmerkelijk is de zeker authentieke uitdrukking van het afbreken des tempels, waarin een nieuw bewijs

ligt voor de waarheid, dat Jezus vroeger iets dergelijks gezegd moet hebben. De woorden: „indien gij de Christus, de Zoon Gods zijt,” zijn insgelijks geloofwaardig, als zijnde een terugslag op de ten deele door Jezus toestemmend beantwoorde vraag des Hoogepriesters. Weggelaten is wat sommigen zullen geroepen hebben: „anderen heeft hij verlost, zich zelven kan hij niet verlossen.” Zoo had men in Galilea kunnen spreken, maar niet te Jeruzalem, tenzij men er mede te kennen heeft willen geven, dat aan de geruchten, die uit Galilea waren overgekomen, niet veel waarde te hechten was.

Wat Lukas, doch ook hij alleen — en in zijn verhaal straalt de Paulinische strekking van zijn evangelie sterk door — omtrent één dier kruiselingen meldt, kan onmogelijk historisch worden geacht. Het geloof, door dien ongelukkige geopenbaard, is van dien aard, dat wij het hem niet kunnen toeschrijven. Hoe! hij zou zich zoo ver boven al de overige vrienden en vriendinnen van Jezus verheven hebben, en zich, in strijd met de meening van alle Joden, een zuiver geestelijk godsrijk hebben voorgesteld? 't Is al te sterk. Maar het bericht van Lukas wordt door dat der anderen, die stellig verzekeren, dat beide kruiselingen met de spotternijen der menigte hebben ingestemd, zóó krachtig weersproken, dat wij er geene historische waarde aan kunnen toekennen. Het verhaal is overigens bizonder treffend, en heeft deze diepe beteekenis, dat alwie, zij het ook in de laatste ure, tot den Heiland der wereld zijne toevlucht neemt, behouden wordt.

Blz. 187. [11]) Matth. vs. 55 v., Mark. vs. 40 v., Luk. vs. 49. In het vierde evangelie wordt de tweede Maria, de vrouw van Klopas genoemd, XIX : 25. Het meldt ook, dat de moeder van Jezus bij het kruis heeft gestaan en dat Jezus haar aan den discipel, dien hij lief had, heeft aanbevolen met de woorden: „vrouw! zie uw zoon; zoon! uwe moeder,” en dat deze, den wenk zijns meesters begrepen hebbende, haar van stonde aan tot zich en — in zijn huis? te Jeruzalem? — onder zijne hoede genomen heeft, ald. vs.

alleen is o
innerlijke
het hart
kennen, e
dat hij ha
in dezen
Jezus laats
is volbra
Wat ver
twaalf tot
dekte, Ma
evenzeer t
het scheur
der graven
opstanding
hoofdman,
vs 38, v.
melijk in
hemel treu
lige Gods
dienst afsc
de oorzaak
Blz. 19
vs. 50—5
wordt de
zijde toeg
zeer geach
bij de S
begrafenis.
sem aan.
ten der
geschieden
nen gewil
nemen on

INHOUD.

